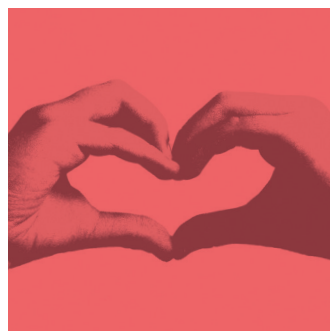

Tampere University Press

KANSSA- TUTKIMUS

IHANTEET JA KÄYTÄNNÖT

Toimittaneet
Meri Kulmala
Sanna Spišák
Satu Venäläinen

Kansatutkimus

Viittausohje:

Kulmala Meri, Spišák Sanna & Venäläinen Satu (toim.) 2023. *Kanssatutkimus. Ihanteet ja käytännöt*. Tampere: Tampere University Press. <https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-359-042-7>

Toimittaneet
Meri Kulmala, Sanna Spišák ja Satu Venäläinen

Kanssatutkimus

Ihanteet ja käytännöt

Tampere University Press
www.tuni.fi/tup
<https://isni.org/isni/0000000507168743>

©2023 Tekijät

Tämän teoksen sisältö (ellei toisin mainita) on julkaistu Nimeä-EiKaupallinen-EiMuutoksia 4.0 Kansainvälinen -lisenssillä (CC BY-NC-ND 4.0). Aineistoa saa jakaa ja levittää edelleen missä tahansa välineessä ja muodossa, kunhan tekijä mainitaan. Aineistoa ei saa hyödyntää kaupallisesti eikä sitä saa julkaista muokattuna. Tutustu käyttöehtoihin osoitteessa <https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/deed.fi>.

Kannen suunnittelu
Wille Naukkarinen, Kuuverstas

Typografia ja taitto
Eija Kylmäniemi

ISBN 978-952-359-043-4 (painettu, nid.)
ISBN 978-952-359-042-7 (PDF)

Kustantaja: Tampere University Press, Tampere, Suomi
Painopaikka: BoD – Books on Demand, Norderstedt, Saksa

Esipuhe

Käsissäsi oleva teos on kirjoitettu tilanteessa, jossa ihmisten yhdenvertaisuuden esteitä tutkitaan yhä useammin osallistavin menetelmin ja kanssatutkimuksen keinoin. Tämän teoksen taimi iti Kanssatutkimuksen tutkijaverkoston järjestämässä konferenssityöryhmissä, verkostokokouksissa ja verkoston jäsenten keskinäisissä kohtaamisissa. Tunnistimme yhä kasvaneen tarpeen käsitellä kanssatutkimuksellista prosessia jäsentyneesti mutta kriittisesti, osana ja suhteessa muihin tutkimustraditioihin. Tarkoituksenamme on ollut kanssatutkimuksen kautta yhtäältä uudelleen myllertää ajatusta tiedosta, tietämisestä ja näihin liittyvistä valtasuhteista ja auktoriteeteista, näin jatkaen monia aiempia keskusteluita. Toisaalta olemme halunneet yhdessä hahmottaa ja samalla kehittää kanssatutkimuksen paikkaa ja keskeistä antia mukaan kutsuvien tutkimustraditioiden ja avoimen tieteen kentällä. Tiedelehden erikoisnumeron suunnittelu paisui kirjan teemoitelluksi sisällysluetteloksi ja hentoinen taimi vahvistui 15 kirjoittajan yhteisponnistukseksi ja keskustelun avaajaksi myös Kanssatutkimuksen tutkijaverkoston ulkopuolisille, kanssatutkimuksellisesta prosessista kiinnostuneille lukijoille.

Kirjahankkeeseen osallistuneet kanssatutkimusta hyödyntävät ja soveltavat ammattitutkijat pohtivat teoksen sivuilla kanssatutkimuksellista prosessia osana osallistuvaa tutkimustraditiota ja pyrkimyksiä tieteellisen tiedon demokratisoimiseksi. Pohdimme kanssatutkimuksen erityispiirteitä keskeisiksi katsomiemme teemojen kautta. Näitä teemoja ovat kokemuksesta kumpuava tietäminen, osallisuus, valta, vertaisuus sekä dialoginen, elävä ja tilanteinen tutkimusetiikka. Kysessä ei siis ole artikkelikokoelma, jonka eri osat esittelisivät yksittäisiä kirjoittajiensa kanssatutkimushankkeita, vaan kukin teema tuo yhteen joukon ammattitutkijoita, heidän kokemuksiaan ja näkemyksiään pohjaten kanssatutkimushankkeisiin, joissa kukin on ollut mukana.

Kiitämme Tampere University Pressiä ja kanssamme kirjaa työstänyttä Anna-Sofia Ruthia rivakasta ja asiantuntevasta toimitusprosessista. Haluamme kiittää TUP:in toimitusneuvostoa ja vertaisarvioitsijoina aikaansa ja asiantuntemustaan antaneita Tiina Seppälää ja Hanna-Mari Husua vuoropuhelullisista, käsikirjoitustamme parantaneista kommenteista ja suosituksista. Olemme kiitollisia myös kaikille Kanssatutkimuksen tutkijaverkoston koordinoimiin konferenssityöryhmiin ja tapahtumiin osallistuneille aktiivisille kollegoille, jotka ovat terävillä huomioillaan ja kysymyksillään siivittäneet tämän kirjan kirjoitusprosessia. Ennen kaikkea kiitämme vuosien saatossa kanssatutkimuksellisiin hankkeisiimme mukaan lähteneitä kanssatutkijoita. Heidän kanssaan olemme joutuneet kriittisestikin pohtimaan tiedon luonnetta, tiedon tuottamisen tapoja ja tutkimuseettisiä kysymyksiä. Ilman heitä tätä kirjaa ei olisi.

Ruutujen äärellä koko kirjoittajakunnan puolesta 7.2.2023

Meri Kulmala, Sanna Spišák ja Satu Venäläinen

Sisällys

1	Mitä on kanssatutkimus? <i>Meri Kulmala, Sanna Spišák, Satu Venäläinen, Marjukka Laiho, Katariina Hakala ja Tiina Rättilä</i>	11
2	Kanssatutkimuksen tietoteoreettiset taustat <i>Hanna-Kaisa Hoppania ja Satu Venäläinen</i>	32
3	Kanssatutkimus demokraattisena osallistumisena ja osallisuuden kokemuksena <i>Tiina Rättilä, Päivi Eriksson, Caterina Bettin ja Päivi Honkatukia</i>	47
4	Kanssatutkimus ja valta: Auktoriteetista tasavertaisuuden ihanteeseen <i>Marjukka Laiho, Nina Tokola ja Päivi Eriksson</i>	70
5	Tutkimuskohteesta tutkimuksen toteuttajaksi: Vertaisuuden rakentuminen kanssatutkimuksessa <i>Outi Hietala, Meri Kulmala, Reetta Mietola, Tiina Sotkasiira ja Mari Turja</i>	89
6	Tutkimuseettinen sääntely ja kanssatutkimuksen arjen tilanteinen etiikka <i>Sanna Spišák, Päivi Eriksson, Kaijus Ervasti, Katariina Hakala, Saana Raittila-Salo ja Iris Vainio</i>	106
7	Kanssatutkimusta tutkimuspoliittisten intressien ristivedossa <i>Kirjoittajakollektiivi</i>	124
	Kirjallisuus	135
	Tekijöistä	149

Kuvioluettelo

Kuvio 1. Tiedon yhteistuotannon malli.	19
Kuvio 2. Kanssatutkimus osallistuvan tutkimuksen traditiossa.	24
Kuvio 3. Aristoteeliset tiedon lajit.	36
Kuvio 4. Tietäminen kanssatutkimuksessa.	46
Kuvio 5. Kansalaisosallistumisen askelmat.	56
Kuvio 6. Kanssatutkimus demokraattisena osallisuutena ja osallistumisena: Kolme näkökulmaa.	68
Kuvio 7. Kanssavalta kanssatutkimuksessa: Tasavertaisuuden rakentumisen prosessit.	87
Kuvio 8. Kanssatutkijan roolit kentällä.	97
Kuvio 9. Ihmisiin kohdistuvan tutkimuksen eettiset periaatteet.	107
Kuvio 10. Kanssatutkimus ja tutkimuseettisen ympäristön jännitteisyys.	121

Kirjoittajat ovat työskennelleet seuraavien tahojen tuella:

EMIL AALTOSEN SÄÄTIÖ

KONEEN SÄÄTIÖ

Sosiaali- ja terveysministeriön myöntämä sosiaalityön yliopistotasaisen tutkimuksen tutkimusrahoitus, VN 13883/2021

Suomen Akatemia, rahoituspäätökset 348202, 314471 ja 348521

Suomen Akatemian yhteydessä toimiva strategisen tutkimuksen neuvosto (STN), rahoituspäätökset 345298, 336548, 336551, 336553, 352520

1

Mitä on kanssatutkimus?

Meri Kulmala, Sanna Spišák, Satu Venäläinen, Marjukka Laiho,
Katariina Hakala ja Tiina Rättilä

Kanssatutkimuksessa tutkimukseen osallistuviin ihmisiin suhtaudutaan oman elämänsä asiantuntijoina ja tasavertaisina tutkimuskumppaneina.

Kanssatutkimus on tutkimukseen ja tiedontuotantoon liittyvä moninäkökulmaisuuuteen pyrkivä lähestymistapa, joka on yleistynyt viime vuosina erilaisilla ihmistieteellisillä aloilla. Keskeistä kanssatutkimukselle on suhtautua tutkimukseen osallistuviin ihmisiin oman elämänsä asiantuntijoina ja ammattitutkijan kanssa tasavertaisina tutkimuskumppaneina. Tällöin tutkimuksen lähtökohtana ovat ihmisten itse määrittämät tutkimusongelmat, tutkimusprosessille asetetut toiveet ja kaikkien osapuolten intressit huomioon ottava aktiivinen kumppanuus. Perinteisemmissä tutkimusasetelmissä ammattitutkija on auktoriteettiasemassa, josta käsin hän tuottaa ja tulkitsee aineistoa sekä sijoittaa tutkimustulokset laajempaan tutkimuksen kontekstiin. Näin tutkimukseen osallistuvilla avautuu asema lähinnä tutkimuskohteena. Kanssatutkimuksen keskeisenä tehtävänä on purkaa tätä asemoitumista ja siihen liittyviä valtaeroja. (Rättilä & Honkatukia 2021, 16; Mubeen & Tokola 2021; myös Boylorn 2008; Pyyry 2012.)

Elettyyn elämään ja siitä nouseviin kokemuksiin nojaavan moninäkökulmaisen tietämisen tunnustaminen on kanssatutkimuksellisen prosessin avain. Kanssatutkimuksessa ei siis ole kyse pelkästään tutkimusaineistojen tuottamisen joukkoistamisesta, vaan ihannelanteessa koko tutkimusprosessin ajan kestävästä tutkimuskumppanuudesta ja tiedon tuottamisesta yhdessä tutkimukseen osallistuvien kanssa. Kanssatutkimuksen tarkoituksena on aidosti lisätä vuorovaikutusta ja avoimuutta sekä laajentaa tieteen yhteiskuntavastuuta (ks. esim. Laine 2018; Sipari ym. 2022).

Lähestymme kanssatutkimusta sosiaalisen oikeudenmukaisuuden edistäjänä ja näin yhteiskuntaan vaikuttavana toimintana sekä myös tieteen yhteiskuntavastuun edistäjänä. Näin osaltamme osallistumme ja jatkamme keskusteluja, joissa on ansiokkaasti pohdittu yhteiskuntatieteellisen tutkimuksen suhdetta siihen, mitä tutkitaan (esim. Ryytänen & Rannikko 2021; Suoranta & Ryytänen 2014). Puntaroimme kanssatutkimuksellisen tutkimusprosessin ihanteita suhteessa tutkimuksen arjesta kumpuaviin haasteisiin ja käytäntöihin. Ennen kaikkea tarjoamme omissa hankkeissamme tuotettua tietoa ja kokemusta kanssatutkimuksellisia tutkimushankkeita suunnittelevien tai niitä jo toteuttavien tueksi.

Kanssatutkimus osana osallistuvaa tutkimustraditiota

Kanssatutkimus myötäilee *osallistavaksi käännteeksi* (Meriluoto & Litmanen 2019) kutsuttua laajempaa ajattelutavan muutosta, jossa korostetaan ihmisten aktiivisempaa mukaan kutsumista heitä itseään koskeviin yhteiskunnallisiin hankkeisiin ja poliittiseen päätöksentekoon. Tällä tavoin pyritään edistämään demokratian toteutumista yhteiskunnan eri tasoilla ja käytännöissä. Tutkimuskentällä *osallistuva tutkimus* (tai joskus osallistava, ks. arvohierarkiaa luovista mielenyhtymistä Ryytänen & Rannikko 2021, 19–21; Pyyry 2012; Meriluoto & Litmanen 2019) on sateenvarjokäsite suuntauksille, joissa tutkimukseen osallistuvien ihmisten rooli on keskeisempi kuin perinteisemmässä tutkimuksessa. Tällöin he eivät esimerkiksi toimi vain haastattelujen kohteina, vaan heidät voidaan kutsua mukaan jo haastatteluteemojen ja -kysymysten suunnitteluun. Ajatuksena on tarjota yhä useammille ihmisille mahdollisuuksia osallistua heitä itseään ja yhteisöjään koskevan tiedon tuottamiseen. Kanssatutkimus nähdään myös mahdollisuutena parantaa tutkimustiedon tarkoituksenmukaisuutta ja hyödynnettävyyttä.

Kirjallisuudessa osallistumisen astetta ja osallistujien rooleja on jäsennetty monella tapaa. Esimerkiksi Sanna Ryytänen ja Anni Rannikko (2020, 20) puhuvat sopimuksellisesta, konsultoitavasta, yhteistoiminnallisesta ja kollegiaalisesta osallistumisesta. Näistä kahdessa viimeisessä osallistumisen muodossa liikutaan varsinaisesti kanssatutkimuksen kentällä, jolloin huomio kiinnittyy erityisesti tutkimussuhteiden vastavuoroisuuteen, tutkimusasetelmiin kytkeytyvien hierarkioiden purkamiseen ja tiedon oikeutukseen ja omistamiseen, eli kysymyksiin siitä, kuka voi olla asiantuntija ja kenen määrittämää, tuottamaa ja omistamaa tieto on. Tämän teoksen luvussa *Kanssatutkimus demokraattisena osallistumisena ja osallisuuden kokemuksena* puolestaan Tiina Rättilä, Päivi Eriksson, Caterina Bettin ja Päivi Honkatukia esittelevät Sherry R. Arnsteinin (1969) kansalaisosallistumisen askelmat -mallin.

Kanssatutkimuksen keskeisimpiä periaatteita on, että kanssatutkijoilla a) voi olla erilaisia rooleja, b) heillä on mahdollisuus osallistua tutkimuksen eri vaiheisiin oman kiinnostuksensa ja resurssiansa mukaan ja c) kanssatutkijoiden osallistuminen voi olla monenlaista, eroja on muun muassa osallistumisen intensiteetissä. Joku voi olla mukana hyvin aktiivisesti ja energisesti, kun taas joku toinen hiljaisemmin ja vetäytyvämmiin, tai kokonaan kieltäytyä osallistumasta. Yhtä kaikki: kaikenlainen osallistuminen on yhtä arvokasta.

Historiallisesti osallistuva tutkimus kiinnittyy positivistista tutkimusperinnettä jo useita vuosikymmeniä haastaneisiin vaihtoehtoihin tutkimuksen tekemisen tapoihin, jotka alkoivat

vahvistua 1960-luvulla (ks. lisää Ryyänen & Rannikko 2021, 13–16). Näiden kehityskulkujen ytimessä ovat olleet tiedon luonteeseen ja sen tuottamiseen eli metodologiaan ja tutkimusmenetelmiin liittyvät kysymykset, jotka kytkeytyvät tuon ajankohdan poliittisiin, erilaisten marginaaliryhmien oikeuksia esiin nostaviin liikkeisiin. Siten kanssatutkimuksen alkujuuria voidaan jäljittää muun muassa työväenliikkeen, naisliikkeen, rasmin ja kolonialismin vastaisiin ja vammaisten ihmisten ihmisoikeuksia puolustaviin näkökulmiin. Teoreettisesti näitä näkökulmia on nostettu vahvasti esiin esimerkiksi feministisessä, kolonialismikriittisissä ja kriittisen vammais-tutkimuksen käsitteellistyksissä (Hakala 2022).

Tutkimuksen tekoon kytkeytyvien moninaisten valtasuhteiden entistä vahvempi tiedostaminen sekä sosiaalisen muutoksen tavoittelu ovat ohjanneet alusta saakka osallistuvaa tutkimusta. Osallistuvan tutkimuksen onkin nähty perustuvan vuoropuhelun, valtasuhteiden ja tiedontuotannon yhteen kietoutumiselle. Tällainen tutkimus voidaan nähdä arvoihin perustuvana maailmassa olemisen tapana. Tutkimus on siis enemmän kuin tutkimusta: syvimmiltään se koskettaa koko ihmisenä olemisen ja toimimisen todellisuutta. (Ospina 2021, 38–40.)

Osallistuvan tutkimuksen juuria voidaan kuvata myös monenlaisten käännteiden kautta. Keskeisimpiä positivistisen tutkimusperinteen haastajia on etenkin 1980-luvulla vaikuttanut niin sanottu *konstruktionistinen käänne*. Sen ytimessä on ajatus siitä, että tutkimustieto on aina tietyn aikakauden ja tietynlaisten käytäntöjen tuote. Tämän vuoksi tutkimustiedon ei siis voi olettaa antavan pääsyä objektiivisiin, ajattomiin totuuksiin. (Esim. Burr 2015.) Niin sanotulla *kulttuurisella käännteellä* taas on kuvattu sitä, miten sosiaalitieteissä erilaiset kulttuuriset sosiaalisen elämän ulottuvuudet, esimerkiksi diskurssit ja identiteetit, alkoivat nousta taloudellisten ja materiaalien tekijöiden tarkastelun rinnalle (esim. Jokinen 2006). Näiden käännteiden myötä tutkijat kiinnostuivat yhä enemmän tutkimukseen osallistuvien ihmisten omista tulkinnoista ammattitutkijoiden ulkopuolelta käsin tuottamien tulkintojen sijaan.

Samaan aikaan näiden kehityskulkujen kanssa erityisesti feministisestä teoriasta ammentavat tutkijat nostivat esiin kokemustiedon merkityksen ja tässä yhteydessä korostivat, että tutkijan kokemusmaailma ja sen muodostamat näkökulmat väistämättä vaikuttavat tutkimusprosessiin. Feministinen tutkimus onkin ollut urauurtavaa sellaisten näkökulmien avaamisessa, jotka korostavat tiedon paikantunutta luonnetta. Feministisen tutkimuksen mukaan tiedon paikantuneisuus on väistämätöntä, eli tietoa tuotetaan aina tietynlaisesta sosiaalisesta asemasta käsin ja osana määrättyä historiallista ja kulttuurista kontekstia (Guy & Arthur 2021; Haraway 1988; Harding 1986; Ronkainen 1999). Näiden kehityskulkujen myötä perinteisen tiedonvälittäjä-tutkijan rinnalle on ilmestynyt uusia tutkijan asemoita kuvaavia kategorioita, kuten osallistuva tutkija-aktivisti ja tutkijasubjekti (Ryyänen & Rannikko 2021, 19–20; ”paremmin tietämisestä” ja ”toisin tietämisen tilasta” ks. esim. Hakala 2007). Yhteistä näille asemoitumisille on se, ettei ammattitutkija yritä piilottaa tutkimuksen henkilökohtaisuutta tai sivuuttaa muiden tutkimukseen osallistuvien ihmisten tai tahojen roolia merkityksellisen tiedon tuottajina. Hanna-Kaisa Hoppania ja Satu Venäläinen jatkavat tätä tiedon luonteen, mahdollisuuksien ja rajojen käsittelyä tämän teoksen *Kanssatutkimuksen tietoteoreettiset taustat* -luvussa.

Tutkimuksen henkilökohtaisuuden, paikantuneisuuden ja tilannesidonnaisuuden tiedostaminen on tullut sosiaalitieteissä näkyviin yhä laajemmin. Näiden tiedostamisten myötä on alettu puhua myös *refleksiivisestä käännteestä* (esim. Henwood ym. 2019; Lazard & McAvoy 2020).

Refleksiivisessä käänneessä kysymys on ennen kaikkea ajattelusta ja ajattelemisen kriittisestä pohdinnasta. Olennainen kysymys on siis se, miten ja missä ajattelu tapahtuu. Tutkimustyössä refleksiiviset käytännöt viittaavat erityisesti tutkimuksen taustaoletusten ja näiden vaikutusten pohdintaan ja kyseenalaistamiseen (Cunliffe 2016). Paul Hibbert, Christine Coupland ja Robert MacIntosh (2010) kuvaavatkin ammattitutkijoiden refleksiivisyyttä prosessina, jossa on neljä erilaista, usein toisiinsa limittyneitä vaihetta: toistaminen, laajentaminen, kyseenalaistaminen ja osallistuminen. Kahta ensimmäistä leimaa tutkijan itsetutkiskelu ja kahta viimeistä ihmisten välisissä suhteissa tapahtuva pohdinta. Toistamisen avulla ammattitutkijat tiedostavat omat ymmärryksensä eli keskiössä on ammattitutkijoiden itsereflektio. Laajentamisen avulla he kyseenalaistavat omia teoreettisia kannanottojaan ja niiden filosofisia taustaoletuksia. Kyseenalaistamalla ammattitutkijat analysoivat ja kritisoivat tutkimuksensa taustalla olevia ideologioita ja tutkimuskäytäntöihin liittyviä oletuksia. Osallistumisen kautta he puolestaan alkavat suhtautua vakavasti muiden tutkimusosallisten näkökulmiin. (Hibbert ym. 2010.)

Osallistumiseen kutsuvaa ja tutkijan itsereflektiota laajempaa refleksiivisyyttä on kutsuttu esimerkiksi suhteissa tapahtuvaksi tai kriittiseksi refleksiivisyydeksi (Coburn & Gormally 2017; Gilbert & Slipe 2009; Morley 2015). Tällainen tutkijan omaa pohdintaa laajempi refleksiivisyys on erityisen hedelmällistä kanssatutkimuksessa, jossa ammattitutkijoiden ja kanssatutkijoiden välinen vuoropuhelu voi auttaa syventämään yhteistä ymmärrystä tutkimuksesta sekä vaikuttaa tutkimuksen toteutukseen. Pohdimme ja esittelemme tutkimukseen liittyviä refleksiivisyyden ulottuvuuksia läpi kirjan. Esimerkiksi *Kanssatutkimus ja valta* -luvussa Marjukka Laiho, Nina Tokola ja Päivi Eriksson pohtivat refleksiivisyyttä erilaisten valtasuhteiden näkökulmasta niin tutkimukseen osallistuvien yksilöiden ja yhteisöjen kuin tutkimuksen toteuttamisen rakenteellisten viitekehysten haasteina.

Yhteen vetäen, kanssatutkimuksessa kyse ei ole vain menetelmällisistä valinnoista, vaan kanssatutkimus kytkeytyy laajempiin tiedon luonnetta ja tiedon tuottamisen mahdollisuuksia ja tavoitteita koskeviin kysymyksiin ja taustaoletuksiin (vrt. Gillies & Alldred 2012). Painottaen tiedon tuottamisen demokratisoitumista, kanssatutkimus haastaa perinteisiä tieteellisen tiedon muodostumisen taustaoletuksia ja niiden ylläpitämiä ulossulkevia tutkimussuhteita. Kuten aiemmin jo totesimme, kanssatutkimuksen keskiössä on usein normatiivinen pyrkimys sosiaaliseen oikeudenmukaisuuteen. Lähtökohtana on, että eriarvoisten asetelmien purkaminen sekä tutkimusprosessissa että yhteiskunnallisesti on osa eettisesti kestävästä tutkimuksesta (Ryynänen & Rannikko 2021, 24).

Kanssatutkimus osana avointa tiedettä ja tiedon demokratisoitumisprosesseja

Kanssatutkimus liittyy myös tiedon ja sen tuotannon demokraattisuuteen tähtäävään tutkimuspoliittiseen liikehdintään ja näin osaltaan myös avoimen tieteen ihanteisiin. Avoin tiede on kattotermi liikkeelle, joka pyrkii edistämään avoimuutta tukevia käytäntöjä tieteellisessä tutkimuksessa, muun muassa luomalla osallistumisen ja osallisuuden mahdollisuuksia tutkimuksen tekemiseen aiempaa laajemmalle joukolle sekä tarjoamalla päätöksentekijöille ja kansalaisille esteettömän pääsyn tutkittuun tietoon. Näin ollen tieteen avoimuudella voidaan edistää tieteen vaikuttavuutta ja tiedolla johtamisen mahdollisuuksia yhteiskunnassa.

Erityisesti kulttuurimme medioituminen ja digitalisoituminen ovat luoneet tiedeyhteisölle niin mahdollisuuksia kuin paineita muuttaa tieteen tekemisen tapoja entistä avoimmiksi ja saavutettavammiksi. Myös kansainväliset ja kansalliset linjaukset ovat järjestelmällisesti kehittäneet avoimen tieteen politiikkaa erityisesti 2000-luvulta eteenpäin. Suomessa avoimen tieteen ja tutkimuksen julistus (TSV 2020) sekä tätä täydentävät ja täsmentävät kansalliset linjaukset ja suositukset, kuten Toimintakulttuurin avoimuuden linjaus (TSV 2022), määrittävät avoimen tieteen kansalliset päämäärät, konkreettiset tavoitteet ja tavoitteita tukevat toimenpiteet (ks. myös Svahn ym. 2022). Nykyisin yhä useammat tutkimusrahoittajat edellyttävät aineistojen ja tutkimustulosten avointa saatavuutta. Vaikka tieteen avoimuutta voidaan teknisesti lisätä erilaisilla toimintamalleilla, kuten avoimesti saatavilla olevilla julkaisuilla ja pitkäaikaissaavutettavilla tutkimusaineistoilla, avoin tiede ei typisty pelkäksi listaksi ohjeita, vaan se on elävää toimintaa. Avoin tiede on jatkuva *tutkimuskulttuurin muutosprosessi*, jonka pyrkimyksistä, hyvistä käytännöistä ja rajoista neuvotellaan jatkuvasti.

Myös tutkimusrahoittajat kannustavat tutkijoita ja hankkeita yhä enemmän innovointiin, luovien tutkimusmenetelmien hyödyntämiseen sekä tiedon avoimeen jakamiseen ja saatavuuteen. Tutkimuksen rahoitushakujen kriteereissä edellytetään nykyisin esimerkiksi tiedolla johtamisen suunnitelmia, aineistojen avoimuutta sekä monipuolisia ja -alaisia yhteistyön malleja ja työskentelymenetelmiä. Kansalliset tutkimuspoliittiset linjaukset puolestaan korostavat erityisesti avoimeen julkaisemiseen, tutkimusaineistojen avoimeen saatavuuteen sekä tutkimuksen ja opetuksen avoimiin palveluihin kiinnittyviä toimintamalleja. Kanssatutkimuksen näkökulmasta tieteen avoimuus ei kuitenkaan merkitse ainoastaan esteetöntä pääsyä julkaisujen, aineistojen ja tukipalveluiden äärelle. Kanssatutkimuksellisissa hankkeissa kiteytyy muun muassa kansainvälisten ihmisoikeusjulistusten eetos, joiden mukaan ”jokaisella on oikeus vapaasti osallistua yhteiskunnan sivistyselämään” (YK:n ihmisoikeuksien yleismaailmallinen julistus, 27. artikla) ja ”oikeus vapaasti ilmaista näkemyksensä kaikissa häntä koskevissa asioissa” (YK:n lapsen oikeuksien sopimus, 12. artikla). Avoin tiede ja tutkimus -hankkeen toimenpidesuosituksissa esitetään, että kansalaisten osallistuminen tieteeseen on paitsi menetelmä, myös arvo ja asenne (Open Knowledge Finland 2021). Tämän voi siis ymmärtää jopa uutena kansalaisyhteisönä. Tiede kuuluu kaikille!

Kanssatutkimuksen periaatteet, siten kuin me tässä teoksessa ne ymmärrämme, eivät juurikaan poikkea kansalaistieteen laajasta määrittelystä. Sen sijaan käytännön tutkimusprosessien näkökulmasta kanssatutkimuksen ja kansalaistiedeprojektien välillä on useita eroavuuksia, jotka

liittyvät tutkimusaiheisiin, osallistujamäärään, vuorovaikutukseen, osallistumisen syvyyteen, tutkimuksen omistajuuteen ja tutkimusetiikkaan. Osallistumista tukevia menetelmiä hyödynnetään kanssatutkimuksessa erityisesti rakenteellisesti haavoittuvassa tai alisteisessa asemassa olevia ryhmiä koskevan tutkimustiedon syvemmäksi kontekstualisoimiseksi ja perinteisiin tutkimusasetelmiin liittyvien valtapositioiden horjuttamiseksi. Tiina Rättilä, Päivi Eriksson, Caterina Bettin ja Päivi Honkatukia käsittelevät tarkemmin kansalaistieteen ja kanssatutkimuksen eroja ja yhtäläisyyksiä sekä kanssatutkimuksen mahdollista roolia ”demokratian ritarina” teoksen *Kanssatutkimus demokraattisena osallistumisena ja osallisuuden kokemuksena* -luvussa.

Avoimen tieteen valtatiellä on kuitenkin betoniporsaita (Järviluoma & Ruotsalainen 2018), jotka osaltaan rajaavat tiedon avoimuutta, esteettömyyttä ja saavutettavuutta. Eurooppalainen yleinen tietosuoja-asetus GDPR (Euroopan parlamentin ja neuvoston asetus [EU] 2016/679) ja kansallinen tietosuojalainsäädäntö (Tietosuojalaki 1050/2018) synnyttävät paikoin jännitteisiä ja ristiriitaisiakin pyrkimyksiä. Sanna Spišák ja työryhmä palaavat näihin kysymyksiin yksityiskohtaisemmin tämän teoksen *Tutkimuseettinen sääntely ja kanssatutkimuksen arjen tilanteinen etiikka* -luvussa.

Kanssatutkimus yhteiskuntaan vaikuttavana poliittisena toimintana

Kanssatutkimus on kantaaottavaa tutkimusta, jolla on usein sekä tiedollisia että käytännöllisiä tavoitteita. Tutkimus siis koskettaa paitsi tietämistä myös tekemistä ja olemista. Kuten muukin muutosta tavoitteleva tutkimus, myös kanssatutkimus haastaa perinteistä tiukkaa jaottelua teorian ja käytännön välille. Sen sijaan olennaista on kokonaisvaltainen *praxis*, joka yhdistää tietämisen, tekemisen ja olemisen (ks. esim. Martin & Mirraoopa 2003; White 2007). *Osallistuvan toimintatutkimuksen* tavoin myös kanssatutkimus tavoittelee ymmärrystä ja muutosta – tai ainakin muutoksen suuntia. Nämä muutoksen suunnat liittyvät usein siihen, miten maailma voisi olla entistä oikeudenmukaisempi ja kestävämpi. Keskeisiin kysymyksiin tällöin lukeutuu myös se, miten tieto liittyy toimintaan ja miten se vaikuttaa sosiaaliseen muutokseen. (Howard ym. 2021, 1020.)

Kanssatutkimuksella on paljon yhteistä Juha Suorannan ja Sanna Ryytäsen (2014) kuvaaman *taistelevan tutkimuksen* kanssa. Yhdistäviä tekijöitä löytyy etenkin tutkimusta ohjaavista arvoista, kuten demokratian, yhdenvertaisten osallistumismahdollisuuksien ja yhteiskunnallisen vaikuttamisen tavoittelusta. Tällainen tutkimus on luonteeltaan avoimen poliittista, ja siten se pohjautuu perinteisestä tieteen neutraaliuden ihanteesta poikkeavaan käsitykseen tavoittelemisen arvoisesta tutkimustiedosta. Kuten taistelevassa tutkimuksessa, myös kanssatutkimuksessa korostetaan tutkimuksen käytännöllisyyttä. Tällöin se hahmottuu toimintana, joka kohdistuu yhdessä toimimisen kautta tietoisuuteen nousseisiin epäkohtiin ja osallistuu siten pyrkimyksiin muuttaa yhteiskunnallista järjestystä aiempaa tasa-arvoisemmaksi ja demokraattisemmaksi.

Kanssatutkimusta ja taistelevaa tutkimusta yhdistää myös valtavirtaisen tutkimustoiminnan liepeillä toimiminen ja sille ominaisiksi muodostuneiden käytäntöjen uudistaminen (ks. myös Allavena & Polleri 2019). Valtavirran tieteellinen tutkimus perustuu tieteellisen menetelmän hallintaan. Tällä tarkoitetaan muun muassa tutkimuksen ongelmanasettelun, tutkimusstrategian, aineiston hankinta- ja analyysimenetelmien sekä tieteenfilosofisten suuntausten tuntemusta.

Perinteistä tutkimustietoa ja tulkintoja tuotetaan siis standardoitujen menetelmien ja teorioiden asettamien reunaehtojen puitteissa. Tällainen tietäminen voi kuitenkin tavoittaa huonosti ihmisten elettyyn elämään liittyviä ilmiöitä ja kokemuksia sellaisina, kuin ihmiset itse ne tuntevat ja käsittävät (ks. tarkemmin *Kanssatutkimuksen tietoteoreettiset taustat* -luku tässä teoksessa). Perinteinen tieteellinen tutkimus ei välttämättä puhuttele laajempia yleisöjä tai resonoi heidän kokemustensa kanssa, ainakaan ilman yleistajuisille ymmärrystavoille kääntämistä. Samalla taustalla vaikuttavat tutkimustavoitteet voivat irtaantua kohderyhmien omista intresseistä tai jopa asettua niiden kanssa ristiriitaan. Siten abstraktin teorian kautta suodattunutta tietämistä ei useinkaan pysty myöskään hyödyntämään, ainakaan suoraan, yhteiskunnallisten epäkohtien muuttamiseen.

Suorannan ja Ryytäsen (2014, 33) mukaan taisteleva tutkimus sitoutuu tuottamaan ja hyödyntämään ”ruohonjuuritason toisenlaista tietoa”, jossa vältetään laajempien yleisöjen vieraannuttamista turhan abstraktilla ja käsitteellisellä tietämisellä. Tähän pyrkimykseen liittyy edellä mainittu marginaalisten ryhmien näkeminen oman tilanteensa asiantuntijoina, joiden näkökulmia tutkijan tulee kuunnella ja kunnioittaa. Marjukka Laiho, Nina Tokola ja Päivi Eriksson käsittelevät teoksen *Kanssatutkimus ja valta* -luvussa kanssatutkimuksen tutkimusasetelmia ja -prosessia erityisesti vallan ja siihen liittyvien kokemusten kautta. He lähtevät tekstissään liikkeelle siitä ajatuksesta, että ammattitutkijan ja kanssatutkijan kohtaamiseen sisältyy aina monia tasoja, joilla erilaiset elämisen ja olemisen tavat kohtaavat.

Kanssatutkimuksessa ammattitutkija asettuu samalle linjalle muiden toimijoiden kanssa ja tekee yhteistyötä osana verkostoja, jotka liittyvät erilaisia instituutioita yhteen. Ammattitutkija toimii heidän kanssaan tietyn päämäärän tavoittelemiseksi, tiedostaen samalla myös eri toimijoiden päämäärien osittaiset eroavaisuudet ja niiden yhteensovittamisen mahdolliset haasteet. Tällä tavoin ammattitutkijan asiantuntijuus, kerrytetty osaaminen ja tieto saatetaan yhteiskunnallisesti merkityksellisen toiminnan resurssiksi asettamalla se vuoropuheluun kanssatutkijoiden elämäkokemuksesta kumpuavan tietämisen ja osaamisen kanssa. Suoranta ja Ryytänen (2014, 15) kutsuvat tämänkaltaista asetelmaa horisontaalisiin tutkimussuhteisiin pohjautuvaksi. Sitä luonnehtivat solidaarisuus ja jaetut yhteiskunnalliset vaikuttamispyrkimykset. Tällaiset tutkimussuhteet haastavat perinteisiä tutkimusasetelmia ja niiden mukaisia tutkimuskäytäntöjä, joissa valta tyypillisesti jakautuu epätasaisesti osallistujien ja tutkijoiden kesken. Kanssatutkimuksessa tosin epätasaiset valta-asetelmat voivat koskea myös kanssatutkijan ja hänen tutkimukseensa osallistuvien henkilöiden välisiä suhteita. Outi Hietala, Meri Kulmala, Reetta Mietola, Tiina Sotkasiira ja Mari Turja pureutuvat tähän teemaan tarkemmin teoksen luvussa *Tutkimuskohteesta tutkimuksen toteuttajaksi* -luvussa.

Kanssatutkimusta luonnehtivat arvot ja tavoitteet, kuten sosiaalinen oikeudenmukaisuus ja yhteiskunnallisen muutoksen aikaansaaminen (esim. Howard ym. 2021), ohjaavat siten paitsi tutkimusasetelmien ja tiedonintressien muodostumista myös tutkimuksen kontekstissa tapahtuvaa vuorovaikutusta kanssatutkijoiden kanssa. Toisin sanoen, nämä arvot eivät vain ohjaa tavoitellun tiedon laatua vaan myös tutkimuskäytäntöjen muotoutumiseen liittyviä valintoja ja tavoitteita, joiden kautta pyritään kohti oikeudenmukaisuutta ja demokraattisia osallistumismahdollisuuksia myös itse prosessin sisällä. Esimerkiksi lasten ja nuorten kanssa tehtävä tutkimus voi pyrkiä tuottamaan nuorille kanssatutkijoille voimaantumisen kokemuksia ja toimia vastavoimana nuor-

ten kokemalle syrjäytymiselle ja eriarvoisuuksille (esim. Kulmala & Fomina 2019; 2021; Honkatukia, Rättilä & Rinne 2021). Kanssatutkijana toimimisen myötä myös nuorten pitkäkestoisempi yhteiskunnallinen toimijuus ja usko omiin vaikutusmahdollisuuksiin voi vahvistua, ja siten tutkimusprosessin vaikutukset voivat ulottua myös prosessin ulkopuolelle (Cahill 2007a). Keskeinen tekijä tässä prosessissa voi olla sellaisten työkalujen omaksuminen, jotka mahdollistavat oman elinpiirin ja kokemusten kriittisen pohdinnan ja arvioinnin, ja siten yhteiskunnallisen kontekstin ja sitä jäsentävien valtasuhteiden vaikutusten hahmottamisen omassa elämässään (vrt. Pyyry 2012).

Kanssatutkimus tutkimusprosessina

Kuten edellä on luonnehdittu, ymmärrämme kanssatutkimuksen ammattitutkijan ja kanssatutkijan välisenä kumppanuutena, jossa tutkimus voidaan suunnitella, toteuttaa, raportoida ja viedä käytäntöön yhdessä. Kaikilla asianosaisilla tulisi olla mahdollisuus osallistua tutkimusprosessiin kumppaneina tutkimuksen kaikissa sen eri vaiheissa, joskin osallistumisen muoto ja aste voivat vaihdella eri osallistujien välillä ja tutkimuksen teon eri vaiheissa. Tutkimuksen moninäkökulmaisuus vahvistuu, kun ihmiset ja organisaatiot, joita tutkimus koskee, osallistuvat tutkimuksen toteutukseen toimijoina, joilla on tieto ja kokemus, ja näin ollen tunnustettu asiantuntijuus, omasta maailmastaan. Aihepiiriä koskevaa ymmärrystä rikastetaan yhdessä kunkin oman asiantuntijuuden puitteissa ja siitä käsin. Yhdenvertainen kumppanuus ei tarkoita sitä, että kaikki ovat tutkimuksen tekemisessä samanlaisessa asemassa tai tehtävässä, vaan sillä viitataan yhdenvertaisuuteen kohtaamisessa (Sipari ym. 2022, 13). Kuten Salla Sipari kollegoineen (emt., 29) ovat todenneet, kumppanuuden rikkaus on siinä, että kumppanit ovat erilaisia. Tutkimuksen eri vaiheissa tarvitaan erilaista osaamista ja erilaisia rooleja, mistä syystä kaikkien ei tarvitse osata kaikkea tai osallistua kaikkeen.

Perinteisesti tieteellinen tutkimusprosessi sisältää neljä vaihetta: suunnittelun, toteutuksen, arvioinnin ja raportoinnin. Ihanteellisesti ajatellen kanssatutkimusprosessissa tiedon yhteistuotanto lähtee liikkeelle tutkimuskumppanuuksien luomisesta, minkä jälkeen tutkimus käynnistyy ilmiön ja tutkimusaiheen määrittelyllä ja perustelulla. Kanssatutkimuksellisessa tutkimuskumppanuudessa niin tutkittava ilmiö kuin tutkimuskysymykset hahmotellaan yhdessä kaikkien asianosaisten kanssa. Samoin sovitaan tutkimusyhteistyön periaatteet ja tavoitteet siten, että ne osaltaan vastaavat kunkin intresseihin. (Mubeen & Tokola 2021; Sipari ym. 2022.) Kun tutkimuksen tavoitteet ja kysymykset on muotoiltu, myös tutkimusasetelma rakennetaan yhdessä, ennen kuin tutkimuksen tekeminen kentällä ammatti- ja kanssatutkijoiden yhteistyönä varsinaisesti käynnistyy. Kanssatutkimuksessa tiedon yhteistuotanto ei rajoitu uuden aineiston keräämiseen, vaan pitää sisällään myös sen analyysin ja tulkinnan. Kanssatutkimuksessa lähdetään siitä ajatuksesta, että myös tuloksista raportoidaan ja niitä viedään käytäntöihin yhdessä (Myös Lehtonen ym. 2020; Sipari ym. 2022).

Näin ajatellen kanssatutkimus pyrkii tasaveroisuuden periaatteelle rakennettuun moniääniiseen tutkimuskumppanuuteen koko tutkimusprosessin ajan. Tällaista tasaveroisuuteen ja kumppanuuteen perustuvaa tiedon yhteistuotannon ihannetta voidaan kuvata esimerkiksi seuraavalla

kaaviolla (Kuvio 1). Kaavio on saanut inspiraationsa Osallistuva tutkimuskumppanuus -mallista, joka on kehitetty monivaiheisesti esimerkiksi Metropolia Ammattikorkeakoulun REcoRDI-hankkeen yhteiskehittelytyöpajoissa ja kehittävässä koulutusprosessissa, johon myös osa tämän teoksen kirjoittajista on osallistunut (ks. myös Sipari ym. 2022):

Kuvio 1. Tiedon yhteistuotannon malli.

Kanssatutkimuksellinen tutkimusprosessi lähtee liikkeelle kaikkien osapuolten intressit huomioivan kumppanuuksien rakentamisesta (Vaihe 1), johon on syytä varata aikaa, sillä se luo perustan vastavuoroiselle yhteissuunnittelulle ja varsinaisen tutkimusryhmän toiminnan ja tutkimuksen teon käynnistämiseksi. Vuorovaikutussuhteen rakentamisen ohella kumppanuuksista neuvottelemineen on osa kanssatutkimukseen osallistumisen periaatteiden (Vaihe 2) ja tutkimusasetelman (Vaihe 3) yhteistä rakentamista. On tärkeää tunnistaa ja tunnustaa eri kumppanien asiantuntijuudet ja arvot. (Myös Sipari ym. 2022, 18–22.) Prosessin alkuvaihe vaatii avarakatseisuutta ja avoimuutta erilaisille näkökulmille ja käsityksille kaikkia arvostavassa ja luottamuksellisessa ilmapiirissä. Kanssatutkimuksen suunnittelussa kannattaa huomioida, että luottamuksen rakentaminen vie väistämättä aikaa. Kanssatutkijoiden asema voi jäädä näennäiseksi ja symboliseksi, jos tutkimuskumppanuutta ei aktiivisesti rakenneta suunnitteluvaiheesta lähtien ja ylläpidetä läpi tutkimusprosessin (Domecq ym. 2014). Kunkin intresseistä ja tarpeista neuvottelemineen jo kumppanuuden alkumetreiltä lähtien edesauttaa kaikkien osapuolten sitoutumista yhteiseen tiedontuotantoon.

Vuorovaikuttaisen tutkimusasetelman rakentaminen pitää sisällään niin tutkimuskysymysten laatimisen kuin sen pohtimisen, millaisten käsitteiden ja menetelmien avulla näihin kysymyksiin voidaan vastata. Kysymyksiä voidaan työstää muun muassa monialaisissa työpajoissa,

joihin osallistuu kaikkien tutkimuskumppanitahojen edustajia. Organisaatioissa toteutettavassa kansatutkimuksessa ryhmäkeskustelut ovat tarpeen organisaation intressien selvittämiseksi ja siksi niissä on hyvä olla mukana myös johdon edustajia, esimerkiksi lähiesihenkilöitä tai ylempää johtoa. Työpajoja ja ryhmäkeskusteluita voidaan järjestää tutkimusvaiheittain, vaikkapa jatkaen tutkimuskysymyksistä käsitteisiin ja menetelmiin ja aineistoihin, kunnes päästään varsinaiseen tutkimussuunnitelmaan.

Tämänkaltaisessa tutkimusasetelmassa kansatutkijoille avautuu rooleja tiedon tuottamiseen liittyvien kysymysten esittäjinä ja havaintojen tekijöinä. Samalla he voivat antaa oman panoksensa tutkimustiedon laadun turvaamiseen (Boylorn 2008). Tiedon yhdessä luomiselle (Vaihe 4) on tärkeää, että kaikille aineiston tuottamiseen tai tuloksista raportointiin osallistuville löytyy mielekäs tapa osallistua. Uuden aineiston tuottamisessa joillekin sopivat paremmin vuorovai-
kutteiset tavat, kun taas jotkut toiset työskentelevät mieluummin itsenäisemmin. On myös syytä muistaa, että kansatutkijoiden sosiaalinen asema tai toimintakyky voivat joskus olla heikentyneet pitkäaikaissairauden, mielenterveysongelmien tai vaikkapa lastensuojeluasiakkuuden vuoksi, jolloin mahdollisuus osallistua joustavasti on erityisen tärkeää.

Toisaalta kansatutkimukseen osallistuminen voi myös olla osa kansatutkijan voimaantumista ja identiteetin uudelleen rakentumisen prosessia, kuten jo aikaisemmin esitimme. Osallisuuden ja sitä kautta rakentuvan tutkimuksellisen ymmärryksen sekä yhteiskunnallisen vaikuttavuuden vahvistamisen lisäksi kansatutkimukselle ovat tyyppillisiä emansipatoriset tavoitteet, joiden mukaisesti tutkimukseen osallistumisen toivotaan vahvistavan kansatutkijoiden yhteiskunnallista ääntä ja tukevan heidän toimintamahdollisuuksiaan. Toisaalta, kuten Ryyänen ja Rannikko (2021, 25; myös Pyyry 2012) ovat osuvasti todenneet, on mahdotonta käskää ketään voimaantumaan. Kenellekään on harvoin tarpeen ”antaa ääntä”. Myös haavoittuvissa tilanteissa olevilla ihmisillä on jo oma ääni, mutta yhteiskunnalliset rakenteet saattavat estää sen kuulumisen. Tutkimus voi esimerkiksi auttaa äänen esiin tulemisessa tai kuulumisen esteen purkamisessa rakenteellisesti haavoittuvassa asemassa oleville. Kun kansatutkimusta tehdään organisaatioissa, myös organisaation työntekijät voivat saada voimaantumisen kokemuksia ja ääntään kuuluviin osallistumisen myötä. Tärkeää on, että tunnustetaan kansatutkijoiden omat tavat toimia, kuten myös heidän käsityksensä siitä, mikä heille on tärkeää tietoa.

Kansatutkimuksen prosessissa aineiston analysointi saattaa näyttäytyä monille vaiheena, joka edellyttää tekijöiltään erityistä kyvykkyyttä (Seale ym. 2015). Tämä voi kuitenkin olla kansatutkijoiden näkökulmasta liian kova vaatimus. Tämän teoksen *Tutkimuskohteesta tutkimuksen toteuttajaksi* -luvussa Outi Hietala, Meri Kulmala, Reetta Mietola, Tiina Sotkasiira ja Mari Turja pohtivat vertaisuuden rakentumista kansatutkimuksessa. Keskeiseksi kysymykseksi nousee tällöin se, miten kansatutkijoista tulee tutkijoita, joilla on tarvittava osaaminen, mutta kuitenkin siten, että he samalla säilyttävät ainutlaatuisen näkökulmansa, joka ammattitutkijoilta puuttuu. Tietyntaisten taitojen ja koulutuksen liiallisen korostamisen myötä saatamme menettää ainakin osan kansatutkijoiden hedelmällisestä erilaisuudesta. (Nind ym. 2016.) Kansatutkimuksessa ei ole kyse kansalaisen muuttumisesta tutkijaksi vaan aihepiiriä koskevan ymmärryksen rikastamisesta erilaisista näkökulmista ja asiantuntijuuksista käsin (Sipari ym. 2022).

Kuten kirjan useissa kohdissa toteamme, kansatutkijoiden osallistuminen tulosten julkaisemiseen on osa tutkimusprosessia, mutta sen toteuttaminen on käytännössä usein ongelmallista.

Yhdessä kirjoittamisen haastavuudesta kertoo sekin, että alkuperäisistä suunnitelmistamme poiketen kanssatutkijat eivät ole olleet mukana kirjoittamassa tätä kirjaa. Alun perin osa luvuista oli tarkoitus tuottaa vuoropuhelussa kanssatutkijoidemme kanssa. Monien käytännön syiden vuoksi tämä ei kuitenkaan ollut mahdollista. Meillä ei esimerkiksi ollut ajallisia ja taloudellisia resursseja tehdä pitkäkestoista kirjoitusyhteistyötä kumppaneidemme kanssa, tai siksi, että joissakin tapauksissa kanssatutkimusyhteistyöstä on kulunut jo aikaa, jolloin ammatti- ja kanssatutkijoiden tiet ovat jo ehtineet erota.

Olemme silti tehneet parhaamme tuodaksemme teoksessa esiin kanssatutkijoidemme näkemyksiä ja kokemuksia. Olemme myös pyytäneet saavutettavissa olevia kanssatutkijoita arvioimaan tekstejämme. Esimerkiksi Outi Hietalan kanssa kirjoitushetkellä työskentelevät mielen-terveyskuntoutuja-kanssatutkijat ovat lukeneet ja kommentoineet kirjan käsikirjoitusta osin tai (jotkut heistä) kokonaan. Meri Kulmala on omassa tutkimuksessaan keskustellut lastensuojelusta itsenäistyneiden kanssatutkijoiden kanssa heidän kokemuksistaan tutkimushankkeeseen osallistumisesta. Nina Tokola on puolestaan haastatellut kanssatutkijanuoria auktoriteetin ja vallan rakentumisesta tutkimuskumppanuudessa. Lisäksi Päivi Eriksson ja Caterina Bettin ovat Kanadassa toteutetussa tutkimushankkeessa selvittäneet terveysalan hankkeisiin osallistuneiden kanssatutkijoiden kokemuksia ammattitutkijoiden kanssa tehdyn tutkimusyhteistyön onnistumisesta ja kipukohdista. Myös kaikkia näitä pohdintoja on hyödynnetty kirjassa.

Perinteisen akateemisen julkaisemisen lisäksi on kuitenkin olemassa myös monenlaisia muita raportoinnin ja julkaisemisen keinoja. Kirjoittajakollektiivin kokemuksiin ja olemassa olevaan kirjallisuuteen peilaten näitä esittelevät Outi Hietala, Meri Kulmala, Reetta Mietola, Tiina Sotkasiira ja Mari Turja erityisesti *Tutkimuskohteesta tutkimuksen toteuttajaksi* -luvussa.

Kanssatutkimuksen tulosten levittäminen ja sen tuottaman tiedon avulla vaikuttaminen (vaihe 5) voi tapahtua esimerkiksi tietyssä, tutkimusaiheen kannalta keskeisessä yhteisössä tai organisaatiossa, jolloin vaikuttamiseen ja jalkauttamiseen liittyviä valintoja tehdään tutkimusprosessin kaikissa vaiheissa. Jos kanssatutkimus käynnistyy jonkin yhteisön, ammattiryhmän tai organisaation aloitteesta, sen tulosten käyttöön ottaminen yhteisön sisällä voi olla helpompaa kuin jos tutkimusaloitteen olisi tehnyt ulkopuolinen taho.

Toisaalta kanssatutkimuksen on tärkeää myös pyrkiä osaksi laajempaa yhteiskunnallista keskustelua sekä tiedolla vaikuttamista, ja näin osallistua asenteiden sekä järjestelmätason muutosten edistämiseen. Kanssatutkimuksen vahvuus on sen kyvyssä tuoda tulosten kautta esiin katveeseen jääneitä näkökohtia, kokemusmaailmoja ja erityisesti siihen asti vaiennettuja ääniä. Kanssatutkimuksen kyky tavoittaa ja tuoda näkyviin ja kuuluviin erilaisia tarinallisia ja autenttisia, samastumista mahdollistavia ääniä voi edistää tutkimustulosten kokonaisvaltaisempaa vastaanottamista.

Kaikki kanssatutkimuksen vaiheet voivat tarjota kanssatutkijoille ja myös muille tutkimukseen osallistuville mahdollisuuden paitsi henkilökohtaiseen oppimiseen ja voimaantumiseen myös tutkimustulosten ja -tiedon levittämiseen sekä sen avulla vaikuttamiseen. Yhdessä tuotetun tiedon jalkauttamisen vaihe on kuviossa sijoitettu tutkimusprosessin kaaren loppuun, mutta sen voidaan myös ajatella jatkuvan läpi koko prosessin. Ihannelanteessa jalkauttaminen on läpi hankkeen jatkuvaa pohdintaa siitä, ketä varten tutkimusta tehdään. Jos kanssatutkimuksen tuloksia tuodaan tutkimukseen osallistuville paitsi tiedoksi myös pohdittavaksi jo tutkimuspro-

sessin aikana, rakentuu mahdollisuus palauttaa kanssatutkijoiden tutkimukseen tuottama tieto takaisin heidän käyttöönsä, kenties uudenaikaisessa, reflektoidussa muodossa.

Käytännössä kanssatutkimuksen tekeminen on kehämäistä liikettä, jolloin prosessin vaiheet eivät seuraa suoraviivaisesti toisiaan vaan ovat vuorovaikutuksessa keskenään. Kanssatutkimus poikkeaa perinteisemmästä tutkimusprosessista erityisesti tutkimuksen alkuvaiheissa. Yhdessä tutkimuskumppaneiden ja kanssatutkijoiden kanssa rakennettavat tutkimusasetelmat (Vaiheet 1–2) tekevät prosessista tavallista pitkäkestoisemmän, mikä ei istu mutkattomasti moniin akateemisen maailman asettamiin raameihin. Myös varsinaisen uuden tiedon tuottamiseen liittyvät prosessit, kuten aineiston tuottaminen, analyysi ja raportointi, vaativat usein perinteistä tutkimusprosessia enemmän aikaa sekä innovatiivisuutta uudenlaisten, akateemiselle maailmalle ehkä vieraampien tekemisen tapojen löytämiseksi. Ammatti- ja kanssatutkijan asemaan ja rooleihin liittyvät kysymykset ovat monisäikeisiä, samoin kuin tutkimuksen omistajuuteen ja hallintoon liittyvät kysymykset. Tasaveroisuuden ihanteesta huolimatta tutkimuksen tekoa jäsentävät moninaiset valtaerot ja hierarkiat, joiden lähtökohtainen tunnistaminen etenkin haavoittuvien ryhmien osalta on kanssatutkimukselle olennainen eettinen vaatimus.

Kanssatutkimusprosessissa tutkimuseettinen pohdinta ja reflektio viitoittavat koko tutkimushankkeen kulkua aina suunnitteluvaiheesta tutkimusprosessin jälkeiseen aikaan. Koska kanssatutkimuksellisiin hankkeisiin liittyy usein aivan erityisiä tutkimusaiheita tai -tilanteita, kansallisia tutkimuseettisiä ohjeistuksia on tarpeen tarkastella kriittisesti, erilaisia eettisiä ratkaisuja tarkasti punniten ja reflektoiden. Kanssatutkimuksessa tutkimuseettisten kysymysten ratkaiseminen ei näin rajoitu ainoastaan tutkimussuunnitelman laatimiseen ja mahdollisen tutkimuseettisen ennakoarvioinnin prosesseihin. Päinvastoin vakiintuneiden tutkimuseettisten menettelyrutiinien rinnalla ammatti- ja kanssatutkijat aktiivisesti etsivät sosiaalisesti oikeudenmukaisia ja eettisesti kestäviä ratkaisuja koko tutkimusprosessin ajan, kaikissa sen vaiheissa. Vaikka kirjan *Tutkimuseettinen sääntely ja kanssatutkimuksen arjen tilanteinen etiikka* -luvussa Sanna Spišák ja työryhmä keskittyvät tutkimuseettisiin kysymyksiin erityisesti kanssatutkimuksen näkökulmasta, korostamme kautta koko kirjan, ettei tutkimuseettistä reflektiota voi erottaa omaksi itsenäiseksi saarekkeekseen kanssatutkimuksellisessa prosessissa. Dialoginen, elävä ja tilanteinen tutkimuseettinen etiikka, jollaista kanssatutkimuksellisissa prosesseissa sovelletaan, kumpuaa empatiasta, huolenpidosta ja myötätunnosta (nk. *ethics of care*, Noddings 1986). Siinä eettisiin kysymyksiin ja pulmiin vastataan tutkimuksen arjessa vastavuoroisesti neuvotellen.

Usein kanssatutkimuksen toteuttaminen on sotkuista (Pyyry 2012) ja vaikeaa, joskus miltei mahdotonta. Tutkijat kohtaavat monenlaisia, muun muassa akateemisen maailman sanelemia ehtoja, jotka puolestaan törmäävät tai ovat vähintäänkin ristiriitaisia kanssatutkimuksen ihanteiden kanssa. Tulevissa luvuissa pureudumme juuri näihin ihanteiden ja käytännön toteutuksen välisiin jännitteisiin ja nostamme esiin niistä kumpuavia haasteita, mutta myös konkreettisia esimerkkejä siitä, miten näitä haasteita on pyritty ratkomaan. Kysymme myös, mitä näistä epäonnistumisista ja onnistumisista voisi oppia. Pohdimme kriittisesti sitä, milloin ja millainen kanssatutkimus on mahdollista ihanteiden ja todellisuuden ristiriidoista huolimatta. Vaikka jaamme Tiina Rättilän ja Päivi Honkatukian (2021) kokemuksen siitä, että kaikki ei kanssatutkimuksessa ole sujunut kuin ”Strömsössä”, on samaan hengen vetoon todettava, että sotkuisuudesta ja vai-

keudesta huolimatta koemme, että kanssatutkimusprosessissa syntyy aina uutta tietoa, ja siinä opitaan uutta tutkimuksen tekemisestä.

Kanssatutkimukseen kuuluu pyrkimys avoimuuteen myös siinä mielessä, ettei sen toteutumistapaa ja lopputulemia voida lyödä ennalta lukkoon, vaan prosessi pikemminkin edellyttää ennakoimattomuuden hyväksymistä ja sietämistä. Siten myöskään yllä esitetty prosessikuvaus ei pyri asettamaan ehtoja tai ennalta määrättyä kaavaa sille, millä tavoin kanssatutkimusta tulisi tehdä. Kanssatutkimus asettuu osaksi elettyä elämää, ja siten se on luonteeltaan elävä ja jatkuvasti uudelleen muovautuva prosessi. Haluammekin tämän kirjan myötä kutsua yhä laajempia joukkoja mukaan kehittämään kanssatutkimusta ja antamaan sille useammanlaisia muotoja.

Miksi kanssatutkimus?

Yhtä kaikki, kanssatutkimusta näyttäisi yhdistävän kiinnostus valtarakenteisiin ja eriarvoisuuksiin sekä näihin liittyvä pyrkimys muutokseen asioiden tilan viemiseksi oikeudenmukaisempaan suuntaan. Kanssatutkimus erottautuu perinteisestä tutkimuksesta ja sen tietoteoreettisista lähtökohdista, sillä nämä ovat historian saatossa näytelleet merkittävää roolia yhteiskunnallisten eriarvoisuuksien ylläpitäjinä (ks. tarkemmin *Kanssatutkimuksen tietoteoreettiset taustat* -luku). Perinteisessä tutkimuksessa osallistujille annetut asemat ovat kovin rajatut, eikä heitä nähdä arvokasta tietoa omaavina yhteistyökumppaneina. Kanssatutkimus asettuu siten mahdollisuudeksi tehdä tutkimusta perinteisiä valta-asetelmia horjuttaen, etenkin silloin kun tutkimusta tehdään marginaalisista asemoinneista käsin ja niihin kohdistuen.

Hahmotamme kuitenkin tässä teoksessa sekä marginaaliset että etuoikeutetut asemat moninaisina ja risteävinä. Niin ammattitutkijat kuin kanssatutkijat asemoituvat aina monin tavoin suhteessa erilaisiin vallan ulottuvuuksiin. Näitä marginaalisuuksien ja etuoikeuksien *intersektioita* eli risteämiä käsittelemme yksityiskohtaisemmin esimerkiksi tietämiseen, valtaan ja vertaisuuteen keskittyvissä luvuissa. Kanssatutkimusta tekevät tutkijat tyypillisesti sitoutuvat kaikkien tutkimukseen osallistuvien valtaantumista tukeviin ja vallan epätasaista jakautumista kyseenalaistaviin lähtökohtiin. Nämä lähtökohdat eivät kuitenkaan aina ole läsnä kanssatutkimuksessa, jota tehdään esimerkiksi myös organisaatioissa ja tiettyjen ammattiryhmien kanssa. Tuolloin tutkimusta saattavat ohjata tarkemmin rajatut pyrkimykset kehittää käytäntöjä ja toimintatapoja sen sijaan, että tavoitellaan laajempaa yhteiskunnallista muutosta. On siis monta tapaa tehdä kanssatutkimusta ja monenlaisia tavoitteita, jotka voivat johdattaa tutkijan kanssatutkimuksen äärelle.

Kuvio 2 kiteyttää kanssatutkimusta tyypillisesti ohjaavat periaatteet, joita olemme tässä luvussa käyneet läpi. Kuvio asettaa kanssatutkimuksen jatkumoon laajemman osallistuvan tutkimustradition kanssa, minkä lisäksi siihen on tiivistetty kanssatutkimusta ja sille sukua olevia, yllä kuvaamiamme tutkimussuuntauksia – taistelevaa tutkimusta, osallistuvaa toimintatutkimusta ja kansalaistiedettä – yhdistäviä periaatteita. Olemme sijoittaneet kanssatutkimuksen kuviossa alimmaiseksi, jotta havainnollistaisimme sitä, kuinka kuviossa mainitut periaatteet voivat yhdistyessään toisiinsa johtaa kanssatutkimukseen. Siten esitämme kanssatutkimuksen kuviossa

tutkimisen tapana, jolla on yhteneväisiä tavoitteita ja periaatteita sekä edellä mainittujen sukulaissuuntausten että kattokäsitteenä toimivan osallistuvan tutkimustradition kanssa.

Kuvio 2. Kanssatutkimus osallistuvan tutkimuksen traditiossa.

Kuudentoista kirjoittajan kollektiivimme työskentelee yhteensä seitsemässä tutkimusta toteuttavassa organisaatiossa. Edustamme laajasti tieteiden eri aloja, kuten yhteiskuntatieteitä, oikeustiedettä, kauppatieteitä ja humanistista tutkimusta. Tätä kirjaa kirjoittaessamme tutkimme demokraattisen organisoitumisen prosesseja, innovaatiojohtamista, ihmisoikeuksien toteuttamista, sosiaalipalveluiden kehittämistä, eletyn teologian metodologiaa, yhteiskunnallista vaikuttamista, kansainvälisiä muuttoliikkeitä, ympäristökansalaisuutta sekä seksuaalista ja sukupuolista häirintää. Monitieteisestä kokoonpanostamme huolimatta meitä kaikkia yhdistää kiinnostus kanssatutkimukseen ja halu kehittää edelleen kanssatutkimuksellisia käytäntöjä.

Moni meistä työskentelee erityisten, rakenteellisesti ja moniperustaisesti haavoittuvassa asemassa olevien ihmisryhmien parissa. Kanssatutkimuksellisia menetelmiä sovellamme muun muassa ikääntyneiden, muistisairaiden, kehitysvammaisten, mielenterveyskuntoutujien, lasten ja nuorten sekä etnisten vähemmistöjen kanssa. Uskomme, että kanssatutkimuksellisilla menetelmillä voimme vahvistaa näiden ihmisryhmien käsitystä oman toimijuutensa mahdollisuuksista ja purkaa toiseuttavia käytäntöjä.

Olemme kirjoittajakollektiivina sitoutuneet tutkimuskumppanuuden edistämiseen. Meitä motivoi pyrkimys sosiaaliseen oikeudenmukaisuuteen ja yhteiskunnalliseen muutokseen. Moni meistä toimii aktiivisesti Kanssatutkimuksen tutkijaverkostossa, ja meidät on tuonut yhteen halu tuottaa aikaisempaa dialogisempaa, vivahteikkaampaa, refleksiivisempää ja vastuullisempaa tietoa tutkimusaiheistamme sekä kehittää eettisesti kestäviä ja tutkimusprosessiin liittyviä valtasuhteita haastavia tutkimustapoja. Tämä teos rakentaa kirjoittajien kollektiivista käsitystä kanssatutkimuksen lähtökohdista, mutta sitä ei ole tarkoitettu ”ainoaksi oikeaksi” esitykseksi siitä, mitä kanssatutkimus on tai voi olla.

Tämän kirjan kirjoittamisessa persoonapronomini ”me” on myös hyvin moninainen, moniulotteinen ja monitulkintainen. Olemme valinneet kirjoitukseen tämän muodon, koska

haluamme painottaa myös tämän kirjan kirjoittamisessa tiedon tuottamisen kumppanuutta ja kollektiivisuutta. Kullakin kirjan luvulla on nimetty vastuukirjoittajaryhmä ja niiden sisältämä teksti ja sanoitukset ovat vastuuryhmän keskenään muotoilemia. Olemme kuitenkin myös läpi prosessin lukeneet ja kommentoineet toistemme tekstejä. Kirjan vastuutoimittajat ovat ottaneet vastuun siitä, että riittävä yhtenäisyys säilyy ja että kirjoitamme yhteisesti sovitusta teemoista lukujen otsikoiden jäsentäminä. Tässä kirjan aloitusluvussa sekä loppuluvussa teemme myös yhteenvedon ja pohdimme kirjan tekstejä ja näkökulmia yleisesti, jolloin ”me” on todellinen kollektiivi, eikä sanojen ja lauseiden omistajuutta voi mitenkään täsmentää. Vaikka kaikkia lauseitamme tämänkään kirjan luvuissa jokainen yksilökirjoittaja ei välttämättä allekirjoittaisi sellaisenaan, me olemme olleet kaikki tiedon tuottamisessa osallisina, kuka enemmän, kuka vähemmän aktiivisesti osallistuen kirjoittamiseen, ja allekirjoitamme kukin luvun ja koko kirjan keskeisen sisällön, viestin ja lopputuleman. Näin tapahtuu usein kanssatutkimusprosesseissa, joissa etenemisen suuntien valinnat ja raportoinnin näkökulmat tulevat prosessin aikana yhteisesti muotoilluiksi. Kirjoittajakumppanuus tässä kirjassa on toteuttanut hyvin myös sitä tutkimuskumppanuutta ja tiedon kollektiivista yhteistä tuottamista, josta kanssatutkijudessa on kyse.

Caterina Bettin

Teen kanssatutkimusta Itä-Suomen yliopiston kauppatieteiden laitoksella, innovaatiojohtamisen tutkimusryhmässä, ja monitieteisessä neuroalan tutkimusyhteisössä. Yhteistyössä usean kanadalaisen yliopiston ja tutkimusyksikön kanssa tutkin potilaiden osallistumista akateemiseen tutkimukseen Kanadassa ja Suomessa, erityisesti demokraattisen organisoitumisen ja kanssajohtajuuden näkökulmista. Tutkimukseni perustuu affekti- ja toimijaverkko-teorioihin sekä anti-historia näkökulmaan. Tutkimustyössäni pyrin ymmärtämään suhteissa tapahtuvien prosessien ja sosiaalisten käytäntöjen affektiivista dynamiikkaa terveyteen liittyvän kanssatutkimuksen kontekstissa.

Päivi Eriksson

Työssäni Itä-Suomen yliopiston kauppatieteiden laitoksella teen tutkimusryhmäni kanssa yhteistyötä erilaisten organisaatioiden, ryhmien ja yksilöiden kanssa. Innovaatiojohtamisen tutkimuksessa käytämme osallistavia, osallistuvia, yhteistoiminnallisia sekä design- ja taidelähtöisiä menetelmiä. Yhteistyömme monitieteisessä neuroalan tutkimusyhteisössä on vahvistanut kiinnostustani kanssatutkimuksen mahdollisuuksiin nykyistä demokraattisemman tutkimuksen tekemisessä niin yliopistolla kuin terveysalan yrityksissä ja muissa organisaatioissa. Olemme tehneet kanssatutkimusta kanadalaisten kumppaneiden kanssa, joilla on laajaa kokemusta yhteistyöstä potilaiden, omaisten ja potilasjärjestöjen kanssa. Näitä kokemuksia hyödynnämme mm. EU:n ja Suomen Akatemian rahoittamissa projekteissa. Tutkimukseni ammentaa johtamisen, organisoimisen ja innovaatioiden teorioista sekä yhteiskuntatieteellisen ja kriittisen tutkimuksen perinteistä.

Kaijus Ervasti

Johdan tällä hetkellä kahta hanketta, jotka keskittyvät ikääntyneiden ja muistisairaiden ihmisten oikeuksien toteutumiseen (Koneen säätiö, Strategisen tutkimuksen neuvosto). Molemmissa hankkeissa painopiste on laadullisessa tutkimuksessa ja niissä toteutetaan kanssatutkijuutta. Uskon, että kietomalla asianosaiset mukaan tutkimukseen voimme saada aikaisempaa osuvampaa ja vivahteikkaampaa tietoa tutkimusaiheesta sekä aikaisempaa parempia tulkinta-avaimia aineiston tulkintaan ja analyysiin. Lisäksi kanssatutkimus on eettisesti kestävä tutkimustapa. Oma tutkimusalani on yhteiskunnallinen oikeustutkimus, jossa oikeutta ja oikeuksien toteutumista tutkitaan yhteiskunnallisissa kontekstissa. Nä-

kökulmana tutkimushankkeissa on haavoittuvien ryhmien oikeudensaantimahdollisuudet (Access to Justice). Keräämme hakkeissamme ikääntyneiden ja muistisairaiden ihmisten ja heidän läheistensä kertomuksia oikeuksien toteutumisesta sekä haastattemme heitä. Lisäksi järjestämme taidetyöpajoja, joissa lähtökohtana on taidelähtöinen tutkimus.

Katariina Hakala

Työskentelen nyt Tampereen ammattikorkeakoulussa ammatillisen opettajankoulutuksen lehtorina ja toteutan opetusta tutkimukseen ja opetussuunnitelman yhdessä tutkimisen näkökulmaan perustuen, kutsuen opiskelijat mukaan tuomaan omat näkökulmansa opetussuunnitelman toteutukseen. Toki unohtamatta opettajan vastuupositiota oppimisprosessista. Olen toteuttanut kanssatutkimusta väitöskirjastani lähtien, jossa yhdessä neljän peruskoulun opettajan kanssa tutkimme opettajan paikantumista kouluinstituutiossa ja pedagogiikkaa, jolla määritetään ”paremmin tietäjän paikka ja toisin tietämisen tila”. Sen jälkeen tein 10 vuotta tutkimusta Kehitysvammaliitossa kehitysvamma palveluiden käyttäjien kanssa tutkien mm. kehitysvammaisten koulutus- ja työllistymismahdollisuuksia. Tutkimustani ovat ohjanneet vahvasti feministinen,

valtasuhteiden avaamiseen kiinnittyvä tietoteoria sekä yhteiskuntatieteellinen vammaistutkimus, jossa vammaisten ihmisoikeudet ovat tärkeä lähtökohta.

Outi Hietala

Kanssatutkimus kiinnostaa minua siksi, että sen avulla pääsen ratkomaan kuntoutuksen tutkimuksessa ja kehittämistyössä kohtaamiani haasteita. Päihdekuntoutukseen liittyvässä yhteiskuntapolitiikan väitöskäytännössä yritin vastavuoroisen etnografian ihanteiden mukaisesti palauttaa tutkimustuloksia informanttieni, A-klinikan asiakkaiden, kommentoitavaksi. Silloin jäin kysymään, miksi kenttätöissä kokemani yhteisymmärrys näissä tilanteissa kääntyi vaivaantuneeksi hämmennykseksi. Tulokset eivät puhutelleet niitä ihmisiä, joiden tilanteesta ja elämästä niissä kuitenkin piti olla kyse. Kun sitten ryhdyin sote-palveluiden yhteiskehittämisessä edistämään ammattilaisten, asiakkaiden sekä ko-

kemusasiiantuntijoiden vuoropuhelua, päädyin eri vaiheiden jälkeen jälleen pohtimaan sitä, miten tutkimuksessa voisi tuoda palveluiden käyttäjien ja ammattitutkijoiden kokemusmaailmoja lähemmäs toisiaan. Lopulta nämä kysymykset saivat konkreettisen muodon parhailaan käynnissä olevassa Suomen Klubitalot ry:n yhteistutkimushankkeessa (Yhteisöllisestä osallisuudesta yksilöllisiin siirtymiin OSSI-hanke STEA 2020–2022). Hankkeeseen mielen-

terveyskuntoutujien yhteisöistä rekrytoidut kanssatutkijat ovat työskennelleet kumppaneinani niin Klubitalojen jäsenille suunnatun kyselyn ja teemahaastattelun suunnittelussa ja toteutuksessa kuin haastatteluaineiston litteroinnissa sekä kokemusohjautuneessa analysoinnissa.

Päivi Honkatukia

Johdan ALL-YOUTH-tutkimushanketta (STN, 2018–2023), jossa tutkimme nuorten ja nuorten aikuisten mahdollisuuksia osallistua ja vaikuttaa yhteiskunnassa heille mielekkäin tavoin. Hankkeessa lähdimme kehittämään sellaisia tutkimuksen tekemisen tapoja, joilla erityisesti marginalisoiduissa asemissa olevat nuoret voisivat osallistua tutkimukseen. Olimme inspiroituneita nuorisotutkimuksen piirissä käydystä, osallistavia menetelmiä käsittelevästä keskustelusta. Lisäksi haimme vaikutteita feministisistä epistemologisista lähestymistavoista tiedon tuottamiseen (mm. Dorothy Smith, Sandra Harding). Halusimme kuulla

nuorten ja nuorten aikuisten ajatuksia heidän omilla ehdoillaan ja tuottaa niistä luotettavaa tietoa. Usein nuoret, joiden luottamus yhteiskuntaan on vähäinen, jäävät pois perinteisemmällä tutkimusmenetelmällä kootuista aineistoista. Samoin ajattelimme, että tutkimus voi olla nuorille ja nuorille aikuisille yksi tapa tuoda mielipiteitään esiin, osallistua ja vaikuttaa yhteiskunnassa. Kanssatutkimus valikoitui yhdeksi metodologiseksi otteeksi, jota kokeilimme muun muassa pakolaistaustaisten nuorten miesten ja naisten sekä työn ja koulutuksen ulkopuolella olevien nuorten aikuisten kanssa (ks. esim. tutkimusraporttimme ”Tutkien ja tarioiden kohti pakolaistaustaisten nuorten kestävää hyvinvointia”, Rättilä & Honkatukia 2021). Kanssatutkimuskokeilut ovat olleet minulle henkilökohtaisesti suuri ja hieno oppimiskokemus kollektiivisesta tutkimuksen tekemisestä.

Hanna-Kaisa Hoppania

Olen tehnyt kanssatutkimusta osana Elämänote-ohjelmaa (2018–2021) Ikäinstituutissa, jossa perehdyimme ikäihmisiä seurantatutkimuksen haastattelijoina. Tavoitteena oli selvittää mikä tukee iäkkäiden kotona asumista ja osallisuutta. Aiemmassa tutkimuksessani empiirisenä tutkimuskohteena ovat olleet pikemminkin yhteiskunnalliset prosessit ja diskurssit. Ihmisten arkea tutkiessa kanssatutkimuksellinen lähtökohta tuntui hyvin luontevalta ja se on linjassa demokraattisen orientaationi ja arvojeni kanssa. Projektin oli hyvin antoisa ja opetti paljon! Teoreettisesti ammannan erityisesti feministisestä hoivan ja politiikan teoriasta ja jälkistrukturalistisesta diskurssiteoriasta.

Meri Kulmala

Olen sosiologi ja tutkinut pitkään venäläistä lastensuojelujärjestelmää, sen ideologioita ja instituutioita, tiiviissä yhteistyössä lastensuojelun käytännötoimijoiden kanssa. Tämä polku vei minut tutkimushankkeeseen nuorten hyvinvoinnista ja tulevaisuudennäkymistä Arktisella alueella. Siirtymä ideologioista ja instituutiosta siihen, mitä tapahtuu ihmisten eli lasten ja nuorten tasolla tuntui johdonmukaiselta. Koska tutkimuksen kohteeksi asetui nuorten (rakenteiden rajoittama/mahdollistama) toimijuus suhteessa tulevaan, tuntui mahdottomalta tehdä tutkimusta ilman, että nuoret itse osallistuisivat tutkimusprosessiin aktiivisina tiedontuot-

tajina. Hankkeeseen rekrytoitiin kanssatutkijoita, jotka toimivat oman elämänsä sekä sijais- ja jälkihuollon kokemusasiantuntijoina ja toteuttivat elämänkaarellisia vertaishaastatteluja. Tarkoituksena oli tarjota myös mahdollisesti työelämässä hyödynnettäviä työkaluja mukana oleville nuorille. Asiantuntija-asema ja tutkimuksen tekemisen työkalut voisivat parhaimmillaan vahvistaa nuorten omaa käsitystä toimijuutensa mahdollisuuksista – eli juuri siitä samaisesta toimijuudesta, jota tutkimus pyrki ymmärtämään. Kanssatutkimushankkeen jälkeen nuoret ovat myös olleet mukana yhteiskehittämässä vaikuttamismahdollisuuksia heitä koskevaan lastensuojelujärjestelmään. Kanssatutkimus vei mukanaan ja myöhemmissä hankkeissani olen tehnyt kanssatutkimusta kielellisestä haavoittuvuudesta muunkielisten sosiaalipalveluiden ammattilaisten (SOSKIELI-hanke) sekä vertaisuudesta mielenhyvinvoinnin edistämisessä YouTuben kontekstissa nuorten kanssa (TUBEDU-hanke).

Marjukka Laiho

Kiinnostuin kanssatutkimuksesta tehdessäni väitöskirjaa sosiologisen, teologisen ja politologisen tutkimuksen rajapinnassa. Väitöstutkimukseni osana tein analyysiä erilaisista (eletyn) teologian tutkimusotteista, joita analysoin syventymällä ammattitutkijan ja hänen tutkimuskohteensa erilaisiin positioitumisiin teologisissa tutkimusasetelmissä. Laajempaan kiinnostuksen kohteeseenani ovat vallan erilaiset ulottuvuudet ihmistieteiden tutkimuksessa ja tutkimuksen sisältämissä kohtaamisissa. Näissä tarkasteluissa olen esittänyt kriittisiä kysymyksiä: Kenen uskonnollinen tulkinta on 'oikeaa' teologiaa? Miten tietämisen kehollisuus, kokemuksellisuus ja paikantuneisuus on osa tiedontuotantoa prosesseja? Entä miten valtaa reflektoidaan – tai ei reflektoida – osana tutkimusta? Olen tar-

kastellut näitä kysymyksiä analysoimalla ja havainnoimalla institutionalisoituja tietämisen käytänteitä sekä yhtenä ammattitutkimuksen sisäpiiriläisistä että yhdessä avarakatseisten ja tiedostavien nuorten aikuisten kanssa. Erilaiset refleksiiviset menetelmät sekä tiedonsosiologiset tarkastelut ovat tutkimustyöni ytimessä. Niiden kautta lähestyn myös kanssatutkimusta, jonka näen tällä hetkellä enemmän tutkimustyön ihanteena kuin vakiintuneena käytäntönä.

Reetta Mietola

Olen päätenyt pohtimaan kanssatutkimusta yhteiskuntatieteellisen vammaistutkimuksen kautta. Vammaistutkimuksen lähtökohdissa on jo sitoumus yhdessä tekemisestä, sillä yhteiskuntatieteellinen vammaistutkimus on lähtenyt rakentumaan tutkijoiden ja vammaisaktivistien yhteistyöstä. Tutkimusalalla onkin varsin vahva yhteisymmärrys siitä, että vammaistutkimus on sitoutunut kumppanuuteen, jossa tutkimusta tehdään ja kehitetään yhdessä. Oma linkkini kanssatutkimukseen tulee kehitysvammaisten kanssa tehtävästä inklusiivisesta (kanssa)tutkimuksesta. Suunnitellessani etnografisen kenttätyön toteuttamista vaikeimmin kehitysvammaisten ihmisten arkea koskevassa tutkimushankkeessa päädyin lukemaan inklusiivista tutkimusta koskevaa tutkimuskirjallisuutta. Vaikka en etnografista tutkimustamme kutsuisi kanssatutkimukseksi, informoi inklusiivinen tutkimus tutkimuskäytäntöjämme, joissa pyrimme olemaan herkkänä sille, mitä osallistujamme halusivat kanssamme tehdä ja mikä heille oli heidän arjessaan tärkeää.

Tiina Rättilä

Innostukseni kanssatutkimukseen syttyi työskennellessäni ALL-YOUTH-tutkimushankkeessa (STN 2018–2020). ALL-YOUTH tutkii Suomessa asuvien 16–25-vuotiaiden nuorten yhteiskunnallisen osallistumisen mahdollisuuksia ja esteitä. Hankkeen keskiössä on nuorten aktiivinen mukaan ottaminen paitsi yhteiskunnalliseen keskusteluun ja päätöksentekoon, myös itseään koskevan tutkimustiedon tuottamiseen tasavertaisina kumppaneina ammattitutkijoiden kanssa. Tästä lähtökohdasta käynnistimme 2018 useita kanssatutkimusprosesseja muun muassa pakolaistaustaisten nuorten miesten ja naisten sekä työn, koulutuksen ja harjoittelun ulkopuolella olevien nuorten aikuisten kanssa. Olemme esitelleet kanssatutkimuksiamme esimerkiksi Nuorisotutkimusverkoston julkaisemassa raportissa ”Tutkien ja tarinoiden kohti pakolaistaustaisten nuorten kestäväää hyvinvointia” (Rättilä & Honkatukia 2021). Metodologisesti ja teoreettisesti tutkimuksemme ponnistavat erityisesti kriittisestä feministisestä epistemologiasta (Harding, Haraway) sekä Dorothy Smithin ’arkipäivän sosiologiasta’.

Tiina Sotkasiira

Aloin tehdä kanssatutkimusta osana tutkimushanketta, jossa tarkastelin Lieksassa asuvien somalialaisten kansalaisuuden rakentumista. Aluksi lieksalaiset olivat tutkimuksessani mukana osallistujina. Saatuani rahoituksen syrjäseuduille suuntautuvaa kansainvälistä muuttoliikettä tutkivalle post doc -hankkeelleni, alkoi yhteistyöhöni Lieksan somaliperheyhdistyksen kanssa sisältyä yhä enemmän kanssatutkimuksen piirteitä. Olen tehnyt kanssatutkimusta myös osana Rikkovat rajat -kollektiivia, joka tutkii turvapaikanhakijoiden arjessaan kohtaamia rajoja. Teoreettisesti lähdin liikkeelle arjen kansalaisuuden rakentumisen tarkastelusta. Nykyään kehollisuuden käsite on tullut tärkeäksi. Menetelmällisesti tukeudun usein osallistuviin ja toiminnallisiin tutkimusmenetelmiin, kuten kuljeskeluun. Kanssatutkimukseen minua on motivoinut oma taustani kansalaistoimijana sekä ”aivojeni kihelmöinti”, jota tunnen asettaessani itseni alttiiksi vuorovaikutukselle sekä kokemustiedon moninaisuudelle ja moninäkökulmaisuuudelle.

Sanna Spišák

Ennen tutkijapolulle astumista työskentelin mediakasvatuksen asiantuntijana lastensuojelujärjestössä kohdaten erilaisia nuoria. He kertoivat harmitellen, ettei heidän näkemyksiään useinkaan kuunnella seksuaalisuutta koskevissa asioissa. Tutkimustyötäni onkin viitoittanut vahva sitoutuminen YK:n lapsen oikeuksien sopimukseen. Siinä määritellään, että nuorten itsensä kuuleminen on eettisesti olennaista tutkimuksissa, jotka koskevat nuorten omaa toimintaa ja kokemuksia. Olen vuodesta 2012 tutkinut sitä, miten alaikäiset suhtautuvat avoimen seksuaaliseen mediakuvastoon ja miten he itse käsitteellistävät seksiä ja sukupuolta käsitteleviä mediarepresentaatioita. Sovellan työssäni kanssatutkimuksellisia menetelmiä. Tapaan tutkimukseeni osallistuvia nuoria erilaisilla digitaalisilla alustoilla, joissa heidän on mahdollista osallistua tutkimukseeni anonyyminä,

niinä aikoina ja niillä tavoilla kuin heille itselleen on luontevaa. Nykyisessä työssäni tutkijatohtorina olen laajentanut tutkimusaihetta representaatioista nuorten seksuaalioikeuksiin ja seksuaalista toimijuuden käsittelyyn. Työskentelen poikkeittieteellisellä otteella ja kehitän yhdessä tutkimukseeni osallistuvien nuorten kanssa keinoja, miten media- ja seksuaalikasvatus voisi olla nuorten seksuaalista toimijuutta ja heidän seksuaalioikeuksiaan kunnioittavampaa.

Nina Tokola

Kanssatutkimus menetelmänä on kehittynyt työskentelytavakseni vuosien varrella toimintatutkimusten kuluissa ja soveltaessani erilaisia osallistavia menetelmiä. Tutkimukseen osallistuneiden kiinnostus tutkimusta ja sen tarkoituspäriä kohtaan synnytti tahtotilaa kutsua heitä kattavammin mukaan tutkimuksen eri vaiheisiin, jolloin myös ymmärrykseni pitkäkestoisesta ja erilaisista tietoteoreettisista elämänpirejä yhdistelevän tiedontuotannon merkityksistä lisääntyi. Kanssatutkimuksessa viehättää sen sosiaalisuus ja sen laatikon ulkopuolelta ajattelemaan puskeva luonne. Koen myös motivoivaksi kanssatutkimuksen emansipatorisuuden. Olen tehnyt kanssatutkimusta nuorisotutkimusta ja ympäristö-

politiikkaa yhdistelevällä empiirisellä kentällä ammentaen teoreettisia näkökulmia muiden muassa kestävän hyvinvoinnin teorioista.

Mari Turja

Kanssatutkimuksessa näkyy intohimoni eli yhdessä tekeminen, joka on avaavaa ja mukaan ottavaa, ei pois sulkevaa. Kanssatutkimuksesta löytyy myös jo työhohjaajana tutuksi tullut organisaatioiden ulottuvuus ja siellä työskentelevien ihmisten näkyväksi tuleminen, samoin palveluiden asiakkaiden kokemustiedon saaminen mukaan kehittämiseen. Käyttäjälähtöistä osallistavaa suunnittelua olen vienyt eteenpäin yhdyskuntasuunnittelussa Lähiöprojektissa lasten mukaan ottamisella oman asuinalueensa suunnitteluun. Tämänkaltaista toimintatutkimusta olen tehnyt asukkaiden kanssa muuallakin. Olen myös opettanut ympäristöpolitiikan ja -suunnittelun aihepiirejä Turun ja Laurean ammattikorkeakouluissa. Olen myös tarkastellut erikoissairaanhoidon asiakkaiden osallisuutta sekä kokemusasiantuntijoiden ja ammattilaisten yhteistyötä palvelujärjestelmässä Keski-Suomen sairaanhoitopiirissä ASKO-hankkeessa ja viimeksi lastensuojelun yhteiskehittämistä Asiakkaasta kumppaniksi -hankkeessa Turussa. Yritysneuvojana ja työhohjaaja-prosessikonsulttina olen nähnyt onnistumisia silloin, kun organisaation tieto muodostuu myös kokemustiedosta ja innovointi on käyttäjälähtöistä. Tulokulmani kanssatutkimukseen muodostuu nykyisestä ”tutkimuskodistani käsin” eli Tampereen yliopiston Johtamisen ja talouden tiedekunnan hallintotieteestä yhdistettynä humanistiseen maantieteeseen, sosiologiaan, ympäristöpsykologiaan, aikuiskasvatustieteeseen ja organisaatiotutkimukseen. Verkostomainen työskentely on lähellä sydäntäni ja yhteiskehittämisen työpajojen veto suurta herkkuaani.

Satu Venäläinen

Kanssatutkimuksesta minut sai kiinnostumaan etenkin siihen liittyvät pyrkimykset haastaa perinteisiä, hierarkkisoivia subjekti-objekti-jaotelluita tutkimusprosessissa, ja tähän liittyvät mahdollisuudet pyrkiä kohti entistä eettisempää ja refleksiivisempää tiedon tuotantoa. Tämä kiinnostus oli jatkoa työskentelylleni kriittisen sosiaalipsykologian, feministisen ja jälkistrukturalististen teorioiden ja pienemmissä määrin post-kvalitatiivisenkin tutkimuksen kanssa, etenkin väkivaltaisiin ja toiseuttaviin käytäntöihin keskittyen. Siten tutkimustani motivoi pyrkimys kohti eriarvoisuuksia haastavaa tutkimuksen tekoa, sekä yhteiskunnallisen muutoksen mahdollisuuksiin että tutkimusprosessiin liittyviin valtasuhteisiin kohdistuen. Kanssatutkimuksellisia kokeiluja olen tehnyt nuoriin ja seksuaaliseen ja sukupuoliseen häirintään keskittyvän postdoc-tutkimukseni puitteissa. Nämä kokeilut ovat vahvistaneet uskoani siihen, että kanssatutkimukselliset ja laajemmin osallistuvat lähestymistavat ovat äärettömän tärkeitä väyliä moniäänisen ja dynaamisen tiedon yhteistuottamiseen, jolla on potentiaalia liikautella sosiaalisia käytäntöjä ja kohtaamia vastuullisempaan, kuuntelevampaan ja avoimempaan suuntaan.

2

Kanssatutkimuksen tietoteoreettiset taustat

Hanna-Kaisa Hoppania ja Satu Venäläinen

Kanssatutkimuksella pyritään tuottamaan tietoa. Suhteellisen uutena osana tieteellisen tiedon tuotannon käytäntöjä kanssatutkimuksen epistemologinen eli tietoteoreettinen pohja on vasta muotoutumassa. Epistemologia tarkastelee sitä, miten tieto voidaan määritellä ja minkälaisia tiedon luonne, alkuperä ja rajat ovat. Epistemologinen pohdinta on käsitteellistä ja filosofista, ja voi kenties tuntua kaukaiselta kanssatutkimuksen käytäntöä koskevista kysymyksistä. On kuitenkin tärkeää ymmärtää kanssatutkimuksen tietoteoreettista taustaa, jotta voimme perustella sen roolia osana moniäänistä ja erilaisia menetelmiä hyödyntävää tutkimuskenttää. Tietoteoriaan liittyvät näkemykset ja tieteellisyydestä käydyt kiistat kytkeytyvät myös tutkimuksen rooliin yhtenä yhteiskunnallisia valtasuhteita tuottavana, tai haastavana, kenttänä.

Arkiymmärrys tieteestä ja tutkimuksesta nojaa usein perinteisiin luonnontieteellisiin ihanteisiin ja ajatuksiin faktoista ja suoraviivaisesta objektiivisuudesta. Kuten tässä luvussa näemme, näitä käsityksiä on tieteenteoriassa kuitenkin jo pitkään haastettu. Lisäksi ihmistieteillä on esitetty olevan syystäkin hieman erilainen tietokäsitys ja yhteiskunnallinen rooli kuin luonnontieteillä.

Tieteenfilosofiassa tiedettä voidaan tutkia joko yleisesti tai keskittymällä yksittäisten tieteenalojen perusteisiin. Yleisellä tasolla tieteen lähtökohtia ja tieteenfilosofiaa käsitellään kuitenkin tyypillisesti luonnontieteiden näkökulmasta. Tieteellisestä menetelmästä (*scientific method*) puhuttaessa viitataan käytännössä usein suhteellisen rajattuun luonnontieteelliseen tutkimukseen ja sen toimintatapoihin. Luonnontieteelliselle ymmärrykselle tiedon luonteesta on muodostunut valta-asema, minkä vuoksi vaihtoehtoiset epistemologiat ja tieteen tekemisen tavat ovat usein vähemmän tunnettuja, ja joskus niiden asemaa ”oikeana tieteenä” kyseenalaistetaan.

Kanssatutkimus ei rajaudu mihinkään tiettyyn tieteenalaan eikä ole mitään tiettyä epistemologista mallia, johon se nojaisi. Kuten johdannossa tuotiin esiin, käytännössä kanssatutkimus ihmistieteiden parissa kytkeytyy usein kriittisiin, emansipatorisiin perinteisiin.

siin, jotka tyypillisesti eroavat luonnontieteiden ihanteista. Kanssatutkimus voidaan myös nähdä osana erilaisten yhteiskehittämisen ja osallistamishankkeiden jatkumoa, jossa motivaatiot, tavoitteet ja soveltavat tiedonintressit ovat kytköksissä käytäntöön ja esimerkiksi erilaisten ryhmien alisteisen aseman parantamiseen. Kanssatutkimusta voidaan kuitenkin tehdä periaatteessa millä tahansa tieteenalalla, myös luonnontieteissä (ks. tarkemmin *Kanssatutkimus demokraattisena osallistumisena ja osallisuuden kokemuksena* -luku).

Tässä luvussa käsittelemme tieteellisen tiedon ihanteita, tietämistä ja etenkin sitä, millä tavoin kanssatutkimus haastaa perinteisiä käsityksiä tieteellisestä tiedosta. Siinä missä tieteen perinteiset edellytykset ja ideaalit korostavat tiedon tuottajien eli ammattitutkijoiden objektiivisuutta ja erillisyyttä tietämisen kohteista, kanssatutkimus puolestaan pohjautuu sitä tuottavien ihmisten elämäkokemukseen. Tällöin omakohtainen suhde kiinnostuksen kohteena olevaan ilmiöön nähdään tutkimuksen keskeisenä voimavarana.

Eri yhteiskunnallisissa asemissa olevilla ihmisillä on myös erilaiset mahdollisuudet tulla nähtyksi uskottavina tiedon tuottajina, ja tieteellinen tutkimus voi myös uusintaa ja tuottaa yhteiskunnallisia eriarvoisuuksia. Kanssatutkimus sen sijaan korostaa eri ihmisryhmien tuottaman tiedon arvokkuutta ja moniäänisyyttä, ja kyseenalaistaa perinteisiä hierarkioita tietämisen tapojen ja tietoa tuottavien ihmisryhmien välillä. Pyrkimyksenä on usein tavoittaa ja tuottaa sellaista tietoa, joka helposti jää perinteisillä tavoilla tehdyn tutkimuksen katveeseen.

Lähdemme tässä luvussa liikkeelle yleisistä tieteellisen tiedon ihanteista ja erilaisista paradigmoista. Kuvaamme tiedon ja tutkimuksen moninaisuutta ja vaihtelevia päämääriä. Sitten esittelemme perinteisiä tieteen ihanteita horjuttaneita kriittisiä näkökulmia, jotka tyypillisesti toimivat kanssatutkimuksen teoreettisina taustavaikuttimina. Tämän jälkeen käsittelemme kanssatutkimuksen tekemisen tapoja ja tutkimuksen suuntauksia, joissa erityisesti kokemukseen ja omakohtaisuuteen pohjautuva tietäminen on keskiössä, ja joissa pyritään konkreettisesti kohti tiedontuotannon demokraattisuutta. Lopuksi vedämme yhteen ajatuksia siitä, millaiseen tietämiseen kanssatutkimus pyrkii.

Tieteellisen tiedon ihanteet ja paradigmat

Mitä on tieteellinen tieto ja tietäminen? Ihmistieteissä ja yhteiskuntatieteellisessä tutkimuksessa kysymykset siitä, mikä tieto on tieteellistä ja mikä jotain muunlaista tietoa, ovat erityisen monimutkaisia ja latautuneita. Niihin kytkeytyvät käsitykset ideologiasta, arvoista, ennakkoluuloista, kokemuksellisuudesta ja erilaisista edun tavoitteluista. Rajanvedoista tieteellisen ja ei-tieteellisen tiedon välillä kiistellään jatkuvasti, ja nämä kiistat voivat joko tukahduttaa tai mahdollistaa kanssatutkimukselle avautuvaa tilaa tieteen kentällä.

Tieteellisen metodin nähdään yleisesti tuottavan parasta ja luotettavinta tietoa. Se myös nähdään menetelmänä, joka korjaa itse itseään. Yleinen käsitys on, että tiede perustuu objektiivisiin faktoihin ja järkevään, loogiseen päättelyyn. Faktat puolestaan perustuvat mieluiten tieteellisissä kokeissa ja tutkimuksissa tehtyihin havaintoihin. Kun havaintoja on tarpeeksi, niistä johdetaan yleistyksiä, lakeja ja teorioita. Tätä kutsutaan induktiiviseksi päättelyksi. Sen rinnalla deduktiivinen päättely tarkoittaa sitä, että teorioiden pohjalta tehdään johtopäätöksiä, selitetään yksit-

täistapauksia ja ennustetaan asioita. Tieteentekijän taustan, henkilökohtaisten ominaisuuksien ja mieltymysten tai vaikkapa poliittisten näkemysten ei tule vaikuttaa tähän prosessiin. Tavoitteena onkin kokeiden ja tutkimusten toistettavuus: tulokseen ei tulisi vaikuttaa se, kuka tutkimuksen on tehnyt. Teorioiden puolestaan tulee olla selkeästi esitettyjä ja täsmällisiä, jotta niitä voidaan arvioida havainnoin ja kokein. Kuten Alan Chalmers (2013, 55–60) esittää, tieteenfilosofiassa on kuitenkin pitkään ymmärretty, ettei käytännössä ole olemassa erilaisista taustatekijöistä riippumattomia puhtaiden faktojen todistamia tosia teorioita. Pyrkimys on pikemminkin edistyä, yrityksen ja erehdyksen, otaksumien ja niiden torjunnan ja aina uusien ongelmien ja otaksumien kautta.

Thomas Kuhn (1962) on tunnetusti esittänyt, että normaalitilanteessa tieteenaloilla vallitsee aina jonkinlainen yleisesti hyväksytty ajattelutapa ja viitekehys, jonka puitteissa tutkimusta tehdään. Ajoittain tällaiset viitekehukset eli paradigmat muuttuvat, jolloin voidaan puhua tieteellisistä vallankumouksista. Paul Feyerabend (1975) puolestaan näki koko perinteisen tieteellisen menetelmän idean ongelmallisena ja väitti, ettei tieteellä ole sellaisia ominaisuuksia, jotka tekisivät siitä välttämättä paremman suhteessa muihin tietämisen ja tiedon muotoihin. Tieteen ihanteita sokeasti palvova ”tiedeuskovaisuus” on Feyerabendin mukaan vaarallista, ja hän korostaa yksilön vapauden roolia siinä, mikä tieto koetaan merkittäväksi. Tutkijoiden metodologinen harkinta tulisi hänen mukaansa olla rajoittamatonta (Feyerabend 1975, sit. Chalmers 2013, 138–147). Feyerabendin kriittiset ja anarkistiset näkemykset heijastelevat myöhemmin kehitettyjä näkemyksiä tiedon episteemisestä moninaisuudesta ja perinteisen tieteen osin ongelmallisesta yhteiskunnallisesta roolista (Kidd 2015). Käsittelemme näitä teemoja myöhemmin tässä luvussa.

Joka tapauksessa perinteisillä ihanteilla ja käsityksillä tieteellisestä tiedosta on yhä vahva asema. Ne liittyvät ennen kaikkea luonnontieteelliseen tutkimukseen ja positivismiin, jonka tunnetuin puolestapuhuja lienee 1800-luvulla tieteellisen tiedon ja toiminnan ihanteita muotoillut Auguste Comte (esim. Comte 2015). Positivismissa keskeistä on kokeellinen havainnointi, looginen päättely, syy-seuraussuhteet, edustavuus ja määrällinen tutkimusote. Yhteiskuntatieteissäkin tehdään positivistista tutkimusta erityisesti silloin, kun ilmiöitä pyritään määrällisesti mittaamaan erilaisten muuttujien avulla. Yhteiskuntatieteissä vallitseekin useita erilaisia ja kilpailevia paradigmoja, ja tutkimukseen on muodostunut lukuisia erilaisia koulukuntia. Tutkijoiden metodologinen kehittäminen ei kuitenkaan ikinä ole rajoittamatonta, sillä heidän toimintaansa väistämättä rajaavat tiedeyhteisössä vallitsevat näkemykset rajanvedoista tieteellisen ja ei-tieteellisen tiedon välille.

Tiedolle ja tietämiselle on siis kriteerinsä, vaikkakin ne muuttuvat ajan mukaan ja vaihtelevat eri tieteenalojen ja koulukuntien välillä. Samalla myös tieteen tekoa ohjaavat päämäärät voivat vaihdella. Totuuden tavoittelun lisäksi myös hyödyllisyys, ajankohtaisuus ja saavutettavuus voivat olla tieteen tekoa ohjaavia periaatteita. Esimerkiksi sosiologiassa ja kulttuurintutkimuksessa erilaiset tutkimuksen lähtökohtiin, näkökulmiin ja kohteisiin liittyvät käänneet ja niistä käytävä keskustelu on lähes jatkuvaa (esim. Jokinen 2006; Stingl 2020). Kanssatutkimuksen taustalla usein vaikuttavat kriittiset näkökulmat korostavat, että tutkimuksen ei tulisi irrota liian abstraktiksi ja erilliseksi arjen kokemuksista, ja että sen tulisi keskittyä todellisiin yhteiskunnallisiin ja sosiaalisiin ongelmiin.

Mitä tieteellisellä tiedolla tavoitellaan? Tiedon moninaisuus ja vaihtoehdot tieteiden päämäärät

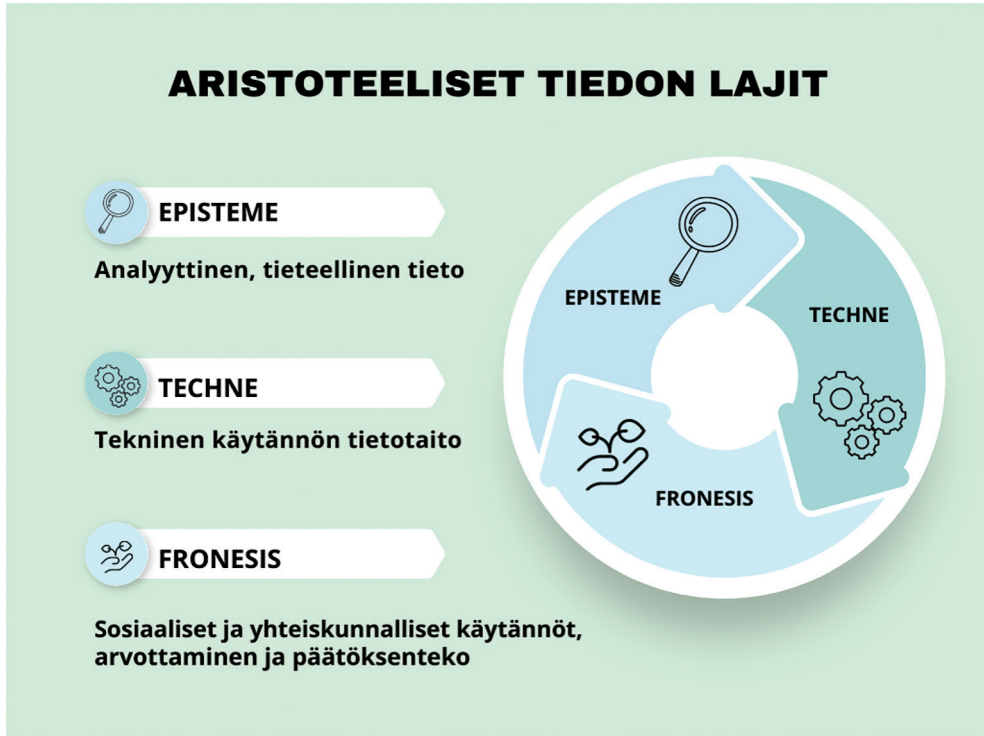
Vaikka luonnontieteistä ammentavat ihanteet ohjaavat suurta osaa tieteellisestä toiminnasta, osa esimerkiksi ihmistieteistä on jo lähtökohtaisesti syntynyt noista ihanteista poikkeavan metodologisen ymmärryksen pohjalta. Yhtäältä esimerkiksi antropologiassa pyritään laajaan ymmärrykseen ihmisyydestä ja kulttuureista. Toisaalta esimerkiksi politiikan tutkimuksen eri aloilla tutkimuksen ydintä on arvojen, oikeudenmukaisuuden, vallankäytön ja eettisyyden pohdinta. Soveltava yhteiskuntatieteellinen tutkimus, esimerkiksi sosiaalipolitiikka, on taas usein arvioivaa ja normatiivista ja pyrkii myös ratkomaan käytännön yhteiskunnallisia ongelmia. Jos luonnontieteille tyypillinen tavoite on selittää ja ennustaa, nousee ihmistieteissä – ainakin kriittisissä suuntauksissa – isompaan rooliin tutkimuksen yhteiskunnallinen merkitys ja vaikutus tai vaikuttavuus. Tietämisen ihanteet ovat silloin näkyvämmän arvosidonnaisia ja kytkeytyvät pyrkimyksiin saada aikaan erilaisia muutoksia.

Merkittävää on myös kysymisen tapa, joka määrittää tutkimusotetta joko määrälliseksi tai laadulliseksi. Tieteellisyyttä ja objektiivisuutta koskevat taustakäsitykset nousevat tässä yhteydessä joskus pinnalle, kun esitetään, että määrällinen tieto on ikään kuin objektiivisempää ja riippumattomampaa kuin laadullinen, tyypillisesti henkilökohtaisiin kokemuksiin nojaava tieto. Kuitenkin yhteiskuntatieteissä myös määrälliseen muotoon rakennettu tieto, esimerkiksi survey-kyselyt asteikkovastausvaihtoehtoinen, pohjautuu vastaajan subjektiiviseen arvioon ja kokemukseen. Kuten Suvi Ronkainen (2004) esittää, myös kyselyissä hyödynnetyt mittarit ovat aina rakentuneet tutkijoiden teoreettisten viitekehysten ja operationalisointien varaan, joiden puitteissa niiden tuottamia tuloksia myös tulkitaan. Määrälliset kyselytkin voivat siis tarjota vastauksia vain niihin kysymyksiin, joita nämä viitekehukset sallivat kysyä. Kyselymittareiden rakentumista tutkinut Katri-Maria Järvinen (2018, 10) toteaaakin, että ”tiedon tuottamisen prosessi on siihen sisältyvien lukuisten toimijoiden ja valintojen myötä myös yhteiskunta- ja tiedonpoliittinen kysymys”.

Subjektiivisen ja objektiivisen tiedon erottelu ei olekaan yksioikoista. Esimerkiksi ihmisen toimintakyky voidaan määritellä ja mitata monella tavalla. Objektiivinen indikaattori asiassa voi olla esimerkiksi mitattava käden puristusvoima, kun taas subjektiivista on kirjallisesti tai suullisesti annettu arvio omasta jaksamisesta – tämä voidaan pyytää ja raportoida myös numeraalisella asteikolla. Jos taas esitetään kysymyksiä toimintakyvyn merkityksestä ihmisten elämässä, tai yhteiskunnassa ja politiikassa laajemmin, tarvitaan vielä muunkinlaista tietoa kuin sitä, millä tasolla kunkin yksilön tai väestön toimintakyky on. On esimerkiksi todettu, että toimintakyky muodostuu aina ihmisen ja ympäristön vuorovaikutuksessa, joka voi joko tukea ja mahdollistaa toimintaa tai estää ja hankaloittaa sitä (esim. Lehto-Niskala 2021). Arjen osallisuuden kokemuksia kanssatutkimuksen menetelmin kartoittaneen Elämänote-tutkimuksen haastatteluissa esimerkiksi tuli esiin kokemuksia siitä, kuinka fyysinen toimintakyvyn rajoite ei estä toimimista vapaaehtoisena, mutta voi jättää potentiaaliset osallistujat kenties rekrytoijilta huomaamatta (Hoppania & Vilkkonen 2020).

Yhteiskuntatieteiden roolia ja merkittävyyttä pohtivassa kirjassaan Bent Flyvbjerg (2001) esittää nykyaikaisen tulkinnan aristoteelisesta *fronesiksen* (*phronesis*) käsitteestä. Aristoteles jakoi

tiedon tai tietämisen tavat kolmeen. Hänen mukaansa on olemassa 1) analyttinen, tieteellinen tieto eli *episteme*, 2) tekninen käytännön tietotaito *techne*, 3) ja nämä tasot ylittävä, yhteiskunnallisiin ja sosiaalisiin käytäntöihin liittyvä fronesis, johon kuuluu arvottaminen ja päätöksenteko (ks. Kuvio 3. Aristoteeliset tiedon lajit.).

Kuvio 3. Aristoteeliset tiedon lajit.

Aristoteleen mukaan kaikilla kolmella tiedon lajilla, tai älyn hyveellä, on vahvuutensa, mutta, kuten Flyvbjerg kirjoittaa, niissä on kyse eri asioista. Samalla tavoin eri tieteen aloilla tutkimuksessa on kyse erilaisista asioista. Tieteitä ei siten tulisi arvioida ainoastaan niiden epistemen piirteiden osalta. Kun arvioihin tieteiden menestyksestä (tai mahdollisuuksista) otetaan mukaan myös fronesiksen taso, käy selväksi, että kriittiset yhteiskuntatieteet ovat vahvoilla juuri tässä, eli refleksiivisessä analyysissä ja keskustelussa arvoista ja hyödyistä. Arvoihin liittyvä keskustelu on perusedellytys minkä tahansa yhteiskunnan poliittiselle, taloudelliselle ja kulttuuriselle kehitymiselle; se on fronesiksen ydintä. Luonnontieteet taas ovat vahvoilla selittävänä ja ennustavana tieteenä. Flyvbjerg huomauttaa, että ajastamme kertoo paljon, ettei meillä oikeastaan ole fronesiksen käsitteelle nykyaikaista vastinetta, kun taas *techne* elää kaikkialla läsnä olevassa tekniikassa, ja *episteme* epistemologian käsitteessä. Mutta mitä fronesis tarkemmin ottaen tarkoittaa? Ja miksi ja millä tavoin se on tärkeä osa tietämistä ja tiedettä?

Fronesiksessa on kyse käytännöllisestä viisaudesta ja eettisestä pohdinnasta, pyrkimyksestä ymmärtää muutosta ja inhimillistä todellisuutta. Flyvbjerg pyrkii palauttamaan yhteiskuntatieteet tähän klassiseen asemaansa; kyseessä on käytännöllinen, älyllinen toiminta, jonka tarkoituk-

sena on selkeyttää niitä ongelmia, riskejä ja mahdollisuuksia, joita ihmiset ja yhteisöt kohtaavat. Fronesisen harjoittaminen tarkoittaa osallistumista yhteiskunnalliseen ja poliittiseen elämään. Näin ollen objektiivisuus suhteessa tutkimusaiheeseen ei yhteiskuntatieteissä ole samalla tavalla keskeinen tavoite kuin luonnontieteissä. Samoin hyväksytään, ettei yhteiskuntatieteissä kyetä samanlaiseen selittävään teoretisointiin ja ennustamiseen kuin luonnontieteissä. Fronesis on sen sijaan Aristoteleen mukaan tärkeää siksi, että se tasapainottaa välineellistä rationaalisuutta *arvo-rationaalisuudella*, mikä on aivan oleellinen tehtävä minkä tahansa yhteisön hyvinvoinnin kannalta. Arvo-rationaalisuuden tulee tämän näkemyksen mukaan tietyllä tapaa hallita välineellistä tieteellistä ja teknistä rationaalisuutta.

Fronetiikan näkökulmasta on tärkeää pysyä kiinni tutkimuksen empiirisessä kontekstissa, yksityiskohdissa ja esimerkeissä. On ymmärrettävä, että tietyn tulkinnan tekeminen tarkoittaa aina kamppailua muiden tulkintojen kanssa siitä, miten hyvin valittu tutkimusmenetelmä luo tietoa kiinnostuksen kohteena olevasta ilmiöstä. Sen tehtävänä on jäsentää ongelmia ja riskejä, joita yhteiskunnassa kohtaamme ja hahmotella kuinka asiat voisi hoitaa toisin. Samalla ollaan tietoisia, ettei ainoaa oikeaa versiota ongelmanasetteluista tai lopullista vastausta eri kysymyksiin ole olemassa. Flyvbjerg myös korostaa tutkijan roolia yhteisössään ja teroittaa, että tutkimustuloksista on tärkeää kommunikoida myös laajemmin kuin akateemisten piirien sisällä, sillä froneettisen tutkimuksen lähtökohtana on vaikuttaa yhteisön ja yhteiskunnan kykyyn pohtia ja toimia arvorationaalisesti. Yhteiskuntatieteellisen tutkimuksen avulla voidaan siis sekä pohtia keinoja erilaisten yhteiskunnallisten päämäärien saavuttamiseksi että osallistua näiden päämäärien arvioimiseen.

Vastaavanlaisia jaotteluja yhteiskuntatieteiden roolista ja teoreettisista ja metodologisista paradigmoista on viime vuosikymmeninä tehty useita. Esimerkiksi Gemma Ryan (2018) erottelee positivistisen, tulkinnallisen ja kriittiseen teoriaan pohjautuvan paradigman seuraavasti: Positivismi yhdistyy objektiivisuuden tavoitteluun, hypoteesien testaamiseen ja ajatukseen, että vain tiede voi tuottaa todellista tietoa. Tulkinnallinen paradigma puolestaan asettuu suoraan näitä tavoitteita vastaan ja korostaa tiedon ja ihmisten kokemusten yhteyttä. Kriittinen teoria taas kiinnittää huomion yhteiskunnan laajempiin poliittisiin rakenteisiin ja alistussuhteisiin, ja on siten tavoitteiltaan linjassa esimerkiksi feministisen tutkimuksen parissa kehitettyjen näkökulmien kanssa, joihin keskitymme seuraavissa alaluvuissa.

Tulkinnallisia lähestymistapoja kritisoidaan tyypillisesti *relativismista*, siitä että kaikki muuttuu tulkinnaksi ja moniksi näkökannoiksi eikä todellisuuteen tai faktoihin päästä enää kiinni. Esimerkiksi Sinéad Coburn ja Annette Gormally (2017) kuitenkin puolustavat tulkinnallista lähestymistapaa, jonka lähtökohtana on nimenomaan moninaisten näkökulmien etsiminen. Tutkijan rooli on tällöin tulkita eri näkökulmista esitettyjä huomioita ja selvittää sitä, ettei mikään yksittäinen kanta tarjoa kokonaisvaltaista näkökulmaa mihinkään tutkittavaan ilmiöön. Jos lisäksi pyritään emansipatoriseen muutokseen, tulee tutkijoiden samoin kuin käytännön toimijoiden pyrkiä kriittiseen, tietoiseen refleksiivisyyteen oman roolinsa ja toimintansa suhteen, yhteistyössä muiden kanssa. Näitä periaatteita ja niiden alkuperää avataksemme syvennymme seuraavaksi feministisen tutkimuksen tietoteoreettisiin juuriin, minkä jälkeen siirrymme kuvaamaan niiden soveltamista kanssatutkimuksessa.

Feministinen epistemologia kriittisen osallistuvan tutkimuksen tiedollisena taustateoriana

Perinteisiä käsityksiä objektiivisuudesta ja kapeasti ymmärretystä tieteellisyydestä on haastettu pitkään etenkin feministisessä tutkimuksessa ja sen taustalla vaikuttavassa feministisessä epistemologiassa. Feministisen epistemologian (esim. Haraway 1991; Hesse-Biber 2012) ytimessä on juuri perinteisen tieteellisen tiedon keskeiseksi laatuksiteriksi nostetun objektiivisuuden kritiikki. Tämän näkökulman mukaan objektiivisuuden tavoittelu luonnehtii sellaista tutkimusta, joka pääosin palvelee valtaapitävien ihmisryhmien etuja. Valtaapitävien ryhmien, kuten valkoihoisten, eurooppalaisten, ja ylempiluokkaisten, näkökulmat mielletään helpommin objektiivisiksi ja yleispäteviksi totuuksiksi kuin marginaalisempien ihmisryhmien. Feministinen tutkimus on haastanut näistä näkökulmista käsin tuotetun tiedon yleispätevyyttä tuomalla esiin, että myös valtaapitävien ihmisryhmien tuottama tieto on rajallista ja heidän elämäkokemuksiinsa sidottua. Siten se ei päde, kun pyritään ymmärtämään muiden ihmisryhmien kohtaloita ja elinpiiriä. Lisäksi monien vähemmistöjen ja myös naisten pääsyä tieteen tekijöiksi on historian saatossa suoraan estetty. On esitetty, että heidän tapansa tietää eivät vastaa yllä kuvattuja tieteen ihanteita kuten rationaalisuutta, objektiivisuutta ja etäisyyttä tietämisen kohteesta. Kritisoidulla syrjiviä käytäntöjä feministinen epistemologia on osoittanut tieteelliselle tiedolle asetettujen ihanteiden poliittisuuden. Samansuuntaisia näkökulmia tietoon on tuotettu myös useissa muissa kriittisissä suuntauksissa, kuten marxilaisuudessa, kolonialismikriittisissä teorioissa sekä postmodernismissä (Liljeström 2004).

Feministinen epistemologia kääntää tieteen perinteiset ihanteet pääläelleen, minkä ansiosta se toimii hedelmällisenä pohjana erityisesti sellaiselle kansatutkimukselle, joka pohjautuu kriittiselle tiedonintressille. Objektiivisuuden sijaan korostetaan tiedon subjektiivisuutta, eli kiinnittymistä tiettyyn näkökulmaan, joka puolestaan muodostuu tietynlaisten elämäkokemusten kautta. Tällöin tutkijan ja tutkimuksen kohteen välinen suhde nähdään eri tavoin: jos perinteistä tieteellistä tietämistä luonnehtii etäisyyden tavoittelu, niin refleksiivistä, paikantunutta tietämistä luonnehtii läheisyys suhteessa tutkimuksen kohteeseen. Tämä ajatus eroaa merkittävästi perinteisen tieteen toistettavuuden ihanteesta, eli pyrkimyksestä tuottaa tietoa samantyyppisillä menetelmin riippumatta siitä, kuka tutkija on; toisin sanoen pyrkimällä kontrolloimaan tuloksien vaikutusta tulkintoihin.

Feministisessä epistemologiassa, ja yleisemmin niin sanotussa näkökulmasidonnaisessa eli *standpoint-teoriassa* (Harding 1986), saatetaan silti tavoitella *vahvaa objektiivisuutta*. Esimerkiksi Donna Haraway (1988) käyttää tätä ilmaisua luonnehtiessaan tietoa, jonka muodostumisen reunaehtoja ja niiden kiinnittymistä tiedon tuottajien kokemusmaailmaan on huolellisesti pohdittu. Kun tutkija tiedostaa tuotetun tutkimustiedon rajallisuuden, eli tiettyyn aikaan, paikkaan ja myös ruumiilliseen tietäjään sidotun luonteen (Ronkainen 1999), ja pohtii läpinäkyvästi tätä rajallisuutta ja paikantumista, tiedon tarkkarajaisuus ja myös käyttöarvo vahvistuvat (ks. myös Salami 2020). Toisin sanoen vahvaa objektiivisuutta on se, että tutkimustiedon rajallisuus tunnustetaan ja tunnustetaan.

Feministisen epistemologian mukaan tutkijoiden siis tulee huomioida omien kokemustensa ja asemansa erityisyys ja niiden vaikutus tutkimuksen tekemiseen. Samalla tavoin tulee myös huo-

mioida tutkimukseen osallistuvien ihmisten näkökulmien paikantuneisuus sekä mahdollinen eroavaisuus suhteessa tutkijaan. Näitä refleksiivisyyden lajeja on kutsuttu kriittiseksi ja toisaalta *inter-relationaliseksi refleksiivisyydeksi* (ks. esim. Coburn & Gormally 2017; Gilbert & Liebig 2009). Näistä näkökulmista käsin perinteisen tieteen pyrkimykset puhua ja tuottaa tietoa *toisten*, eli esimerkiksi haavoittuvassa asemassa olevien tai marginaalisten ryhmien, puolesta on nähty varsin ongelmallisina (Fonow & Cook 1991). Jos tutkimuksessa tuotettu tieto on aina tutkijoiden tulkintojen suodattamaa, ei sen voi olettaa tavoittavan suoraan toisten ihmisten kokemuksia (Ronkainen 1999). Tutkijan tulkintoja puolestaan väistämättä ohjaavat sekä hänen hyödyntämänsä teoreettiset viitekehykset että hänen oma kokemusmaailmansa, joka rajaa hänen saataviltaan olevaa kokemustietoa.

Standpoint-teorian näkökulmasta tutkijan keskeiseksi tehtäväksi nousee pyrkimys pohtia ja avata mahdollisimman kattavasti sitä, millä tavoin hänen kokemustensa ja tutkimuksellisten valintojensa muodostama tulkintakehikko muovaa tuotettua tutkimustietoa (Högbacka & Aaltonen 2015). Refleksiivisesti paikannettu tietäminen, joka nivoutuu tietäjän omiin kokemuksiin, on lähtökohtana myös esimerkiksi autoetnografisessa tutkimuksessa (esim. Rannikko & Rannikko 2021), joka keskittyy nimenomaan tarkastelemaan tutkijan omaa kokemuksellista suhdetta tutkittavaan ilmiöön. Kollektiivinen autoetnografia (esim. Davies & Gannon 2006) puolestaan tulee lähemmäksi kanssatutkimusta; siinä tyypillisesti tietynlaisia kokemuksia jakava ryhmä yhdessä tuottaa refleksiivistä tietoa omista kokemuksistaan, pyrkien näkemään niissä myös laajempia kulttuurisia vaikutuksia.

Tieto ei siis ole tietäjästä riippumatonta, vaan sitä tuotetaan aina jostain asemasta käsin. Tämän periaatteen mukaan perinteinen käsitys tieteellisestä tiedosta pohjautuu useille sosiaalisesti, historiallisesti ja poliittisesti muodostuneille ja epätasa-arvoa ylläpitäville jaotteluille, joissa erotellaan objektiivisuus subjektiivisuudesta ja rationaalisuus irratiionalisuudesta. Nämä jaottelut puolestaan on liitetty esimerkiksi käsityksiin sukupuolesta ja ”rodusta”, ja ne ovat osa valtaeroja tuottavaa sosiaalista järjestelmää, jossa erilaisissa yhteiskunnallisissa asemassa olevilla ryhmillä on erilaiset mahdollisuudet tulla nähdyiksi uskottavina tieteellisen tiedon tuottajina. Tätä asetelmaa ja jaotteluita vastustava standpoint-näkökulma puolestaan korostaa tyypillisesti juuri marginaalisissa asemassa olevien ihmisryhmien tuottaman tiedon arvokkuutta ja kyseenalaistaa perinteisiä tietämisen tapojen ja tietoa tuottavien ihmisryhmien välisiä hierarkioita. Sen mukaan juuri eletty elämä ja sen kerryttämä subjektiivinen kokemus tutkimuksen kohteena olevasta ilmiöstä auttavat ymmärtämään ilmiötä paljon syvällisemmin kuin mitä ilman omakohtaista kokemusta olisi mahdollista (Fine ym. 2021).

Kriittistä osallistuvaa toimintatutkimusta tehneet Michelle Fine ja kumppanit (2021) havainnollistavat elettyyn elämään ja marginaalisiin asemiin pohjautuvan tiedon merkitystä esimerkiksi sukupuoli- ja seksuaalivähemmistöihin kuuluvien nuorten kanssa tehdystä tutkimuksesta. Yhtenä osana heidän tutkimustaan nuoret kanssatutkijat kommentoivat ja jäsensivät uudelleen demografisten taustatietojen kysymisen tapaa määrällisessä tutkimuksessa. Seurauksena tätä tyypillisesti hyvin standardisoitua tutkimuskäytäntöä haastavista kannanotoista, kyseisessä tutkimuksessa päädyttiin entistä avoimempiin kysymisen tapoihin esimerkiksi siitä, miten määräll-

lisen lomakkeen täyttävät osallistujat itse luonnehtivat sukupuoli-identiteettiään¹. Tämä moniääninen prosessi, jossa kanssatutkijat saivat äänensä kuuluviin, muutti tapaa, jolla tutkimuksessa tuotettiin tietoa. Myös itse neuvotteluprosessi, jossa nuoret esittivät monenlaisia eri näkemyksiä aiheesta, tuotti tärkeää tietoa siitä, mitä erilaiset kategorisoinnit voivat merkitä nuorille, joiden arkielämässä nämä kategoriat ovat keskeisesti ja monin tavoin ulossulkevasti läsnä. Fine ja kump-panit (2021) korostavatkin, että monien eri näkökulmien, tai monin eri tavoin paikantuneen tiedon, saattaminen jännitteiseen dialogiin, jossa ei tavoitella yhteisymmärrystä vaan pikemminkin vaalitaan moniäänisyyttä, tuottaa moninaisuuden ansiosta vahvaa objektiivisuutta ja siten arvokkaampaa tietoa.

Etenkin kriittiseen tiedonintressiin pohjautuvan kanssatutkimuksen tavoitteena on tyypillisesti paitsi tietoisuuden lisääminen vallan epäsuhtaisesta jakaantumisesta ja sen vaikutuksista yhteiskunnassa, myös konkreettiset pyrkimykset saada aikaan muutosta tunnistettuihin epäkohtiin. Hierarkkisuuden purkamiseen ja demokraattisuuden edistämiseen haetaan ratkaisuja ammattitutkijoiden ja kanssatutkijoiden välisessä vuorovaikutuksessa. Tieteellinen tieto on historian saatossa näytellyt vahvaa roolia marginaalisten ihmisryhmien alistamisessa toisten ryhmien kontrollille (Lazard & McAvoy 2020; Skeggs 1994). Tieteellä ja tutkimuksellisilla valinnoilla on siten valtaa toimia hallinnan välineinä. Jos sen sijaan tutkimusta halutaan tehdä tavoilla, jotka kyseenalaistavat hierarkioita, on tärkeää pohtia, millaisia toimintamahdollisuuksia kanssatutkijoille avautuu tiedon tuottajina. Millä tavoin esimerkiksi yleistyneet oletukset tietyn ihmisryhmän edustajista ovat läsnä siinä, millaista tietoa heillä oletetaan olevan tai millaisen tiedon tuottamiseen heidän oletetaan kykenevän? Tässä pohdinnassa on hyödyksi esimerkiksi johdannossa mainittujen intersektionaalisten ja kolonialismikriittisten teorioiden (esim. Mohanty 1988; Yuval-Davis 2006) tuntemus. Nämä teoriat auttavat tunnistamaan syrjiviä ennako-oletuksia ja sokeita pisteitä, joille eivät kriittisiin näkemyksiin sitoutuneet tutkijatkaan ole immuuneja. Tällaisia kysymyksiä vallasta kanssatutkimuksellisissa asetelmissa pohditaan käytännön esimerkin avulla myös useissa tämän teoksen myöhäisemmissä luvuissa.

Kokemuksesta kumpuava tietäminen, demokratia ja toiminta

Kanssatutkimuksessa pyritään siihen, että kanssatutkijoiden eletyn elämän tuottama tieto ohjaisi tutkimusprosessia alusta loppuun saakka (esim. James & Buffel 2022). Siten ideaalitapauksessa myös tutkimusasetelma ja tutkimusongelmat muodostetaan niiden ihmisryhmien lähtökohdistta, tarpeista ja näkökulmista käsin, joita tutkimuksen aihepiiri koskettaa. Kanssatutkijoilla on tällöin aktiivinen rooli sen määrittelyssä, *mitä* tutkitaan, *miten* tutkitaan ja *miksi*. Yhtenä pyrkimyksenä on tuottaa tietoa tietyille *ihmisryhmälle* ja heidän tarpeitaan ja ymmärrystään vastaamaan sen sijaan, että tietoa pyrittäisiin tuottamaan tietystä *ihmisryhmästä* joitain muita, esimerkiksi ammattitutkijoiden määrittelemiä tarkoituspieriä varten. Kanssatutkimuksessa tieto ja

---

¹ Myös esimerkiksi Susanna Paasonen ja Sanna Spišák (2018) ovat kuvanneet, kuinka tällainen kysymisen tapa antaa tilaa moninaisuuden esiin tuomiselle esimerkiksi seksuaali-identiteettien osalta, ja siten pääsee lähemmäksi nuorten kokemusmaailmaa kuin valmiiksi määritellyt vaihtoehdot kysymyslomakkeessa.

toiminta kytkeytyvät tiiviisti yhteen; tiedon tuottamista perustele usein tietynlaisen toiminnan ja sen kehittämisen mahdollistaminen, ja toisaalta toiminta tuottaa tietoa.

Yhteiskuntatieteissä tutkimus ja tiedonintressit kytkeytyvät usein yhteiskunnalliseen päätöksentekoon erilaisista oikeuksista, vastuista ja vaikkapa sosiaali- ja terveystalv palveluista. Kun julkista valtaa käytetään ja palveluja suunnitellaan ja järjestetään tietyille ryhmälle, kuten esimerkiksi nuoret, vammaiset tai ikääntyneet, voidaan näiden ryhmien ottamista mukaan asiaa koskevaan tiedontuotantoon perustella osallisuuden ja demokraattisuuden lisäämisellä. Asianomaisilla ryhmillä nähdään lisäksi olevan *kokemustietoa*, joka mahdollistaa heidän toimintansa asiantuntijoina tällaisissa projekteissa. Kokemustiedon käsitteessä kiteytyy edellä kuvattu ajatus elettyyn elämään pohjautuvasta tietämisestä. Jos tutkimuskohteena on esimerkiksi väkivalta, sitä koskevaa kokemustietoa on kuvattu henkisenä, fyysisenä, ja sosiaalisena. Väkivaltaan liittyvä kokemustieto koostuu näin ollen toiminnasta, ajatuksista ja tunteista, jotka ovat muodostuneet väkivaltakokemusten kautta (Laitinen & Nikupeteri 2013; vrt. kokemusten kolmijako tämän teoksen *Kanssatutkimus ja valta* -luvussa).

Kokemustieto käsitteenä kyseenalaistaa aikaisemmin mainitsemiamme perinteisiä järjen ja tunteiden hierarkkisia jaotteluita, sillä sekä järjen että tunteiden nähdään olevan erottamattomasti mukana kokemustiedon muodostumisessa (myös esim. Gillies & Alldred 2012; Salami 2020). Vastaavanlainen ajatus aistimuksista ja tuntemuksista tiedon lähteenä liittyy myös esimerkiksi aistietnografiaan (Pink 2009) ja kuljeskelumenetelmään (Sotkasiira ym. 2021), joissa kummassakin sekä ammatti- että kanssatutkijoiden aistituntemukset näyttelevät keskeistä roolia.

Kuten olemme todenneet, kanssatutkimuksessa ei ainoastaan kysytä ja pyydetä tietoa asianomaisilta, vaan heidät otetaan mukaan tiedontuotannon prosessin eri vaiheisiin. Esimerkiksi haastatteluilla tavoitellaan tyypillisesti syvällisempää ja kokemusperäistä, kontekstuaalista tietoa tietystä aiheesta tai ihmisryhmästä. Kun haastatteluja tekemään otetaan mukaan vielä tätä ryhmää edustavia henkilöitä, haastatteluvien vertaisia, asetelma on toinen kuin silloin, kun haastattelijana toimii tutkija, joka ei välttämättä kuulu kyseiseen ryhmään. Haastattelu itsessään on aina vuorovaikutuksellinen tapahtuma kahden osapuolen välillä. Vertaisuuteen perustuvan haastattelun valinta tutkimuksen toteuttamistavaksi pyrkii vaikuttamaan syntyvän kanssakäymisen ja haastattelutiedon luonteeseen (Hoppania ym. 2021). Tiedon nähdään syntyvän *relati-onaalisesti*, eli haastattelun vuorovaikutukseen nivoutuen. Toisin sanoen tällöin ei oleteta, että kokemus on jotain, joka on valmiina ikään kuin haastateltavan sisällä, ja se vain kaivetaan haastattelussa esille, vaan tieto syntyy haastattelutilanteen vuorovaikutuksessa.

Vertaisuus voi kanssatutkijoiden toteuttamien haastattelujen vuorovaikutuksessa vaikuttaa esimerkiksi siihen, että samaa ikäluokkaa olevalle ihmiselle on helpompi puhua omaa ikäluokkaa koskevista asioista. Vastaavalla tavalla samalla alueella asuvan kanssa keskustelu arjen kokemuksista helpottuu, kun molemmilla on paikallista tietoa ja tuntemusta (Hoppania ym. 2021; Hoppania ym. tulossa). Tämä näkyi esimerkiksi Elämänote-tutkimuksessa, jossa osallistujat kutsuttiin mukaan tutkimukseen nimenomaan keskustelemaan toisen ikääntyneen kanssa. Haastattelut loivat tilan, jossa syntyi yhteistä ikään ja sukupolveen kytkeytyvää reflektointia, ja monissa haastattelukeskusteluissa viitattiinkin suoraan tai epäsuorasti ”meihin ikäihmisiin”. Haastatteluissa oli paljon suoria ja epäsuoria viittauksia sekä jaettuun sukupolvikokemuksiin että jaettuun vaiheeseen elämänkulussa. Tämä edesauttoi luottamuksen ja yhteisymmärryksen saavuttamista haas-

tattelutilanteessa ja vaikutti näin keskustelun kulkuun ja tutkimuksessa tuotetun tiedon laatuun. Vertaisuutta ei kuitenkaan aina automaattisesti synny oletetulla tavalla eikä se aina johda vuorovaikutuksen sujumiseen toivotulla tavalla, kuten tämän kirjan vertaisuutta pohtivassa luvussa *Tutkimuskohteesta tutkimuksen toteuttajaksi* esitetään.

Kanssatutkijuutta voidaan siten hahmottaa tietämisenä, jossa erilaisiin elämäkokemuksiin ja tietämisen tapoihin pohjautuvaa asiantuntijuutta hyödynnetään ja tuodaan yhteen. Tätä yhteensovittamista voidaan kuvata vuorovaikutteiseksi asiantuntijuustiedon muodostumiseksi. Vuoropuheluun osallistuvien osapuolten tietämisen lähtökohtien ajatellaan olevan laadultaan erilaisia ammattitutkijoilla ja kanssatutkijoilla. Ammattitutkijoiden tietäminen pohjautuu metodologioiden hallintaan, teorioihin ja tieteenfilosofisten periaatteiden tuntemukseen. Kanssatutkijoiden tieto, jonka pohjalta heidät kutsutaan mukaan tutkimuksen tekoon, puolestaan nähdään ensisijaisesti kokemustietona, jolla on suora yhteys elettyyn arkielämään ja sitä jäsentäviin sosiaalisiin ja poliittisiin voimiin.

Kanssatutkimuksen prosessiin kuuluu kuitenkin myös roolien ja tietämisen limittäisyys ja yhdessä oppiminen, jonka tuloksena syntyvä tutkimustieto ei palaudu kummankaan ryhmän jo olemassa oleviin tietämisen tapoihin: kanssatutkijoilla sen enempää kuin ammattitutkijoillakaan oleva tieto ei siten ole staattista, vaan tietämistä edistetään yhdessä toimien ja toisiltaan oppien. Esimerkiksi vertaishaastatteluja tekevät kanssatutkijat käyvät usein läpi myös haastattelumenetelmään perehdyttävän koulutuksen, jonka saatelemana he kerryttävät uutta kokemustietoa haastattelemisesta tutkimusprosessin aikana (esim. Hoppania ym. 2021). Tietämisen kokemukseen sidottu luonne toisaalta myös yhdistää kanssa- ja ammattitutkijoita, sillä aiemmin esitellyn standpoint-teorian mukaisesti myöskään ammattitutkijoiden tapoja tuottaa tietoa ja tehdä menetelmällisiä ja teoreettisia valintoja ei tule nähdä irrallisina heidän elämäkokemuksestaan ja sen muokkaamista näkökulmista (Högbacka & Aaltonen 2015; Venäläinen tulossa).

Asetelma, jossa lähdetään liikkeelle siitä, että kanssatutkijoiden ja ammattitutkijoiden tieto on perinpohjaisen erilaista, voi pahimmillaan myös syventää heidän välisiään valtaeroja. Kanssatutkijoilta ei voida odottaa samanlaista tuntemusta teorioista tai tieteellisen tiedon ja sen tuottamisen periaatteista kuin mitä ammattitutkijoilla on. Tietoon liittyvien ymmärrysten erot voivat tulla entistä näkyvämmiksi tutkimusprosessin aikana, kun neuvottelua tiedon tuottamiseen liittyvistä ratkaisuista käydään tutkimuskumppaneiden kanssa. Esimerkiksi yllä kuvatun kaltaiseen kriittiseen tiedonintressiin pohjautuvassa kanssatutkimuksessa on riskinä se, että niissä tutkija päätyy tietämään kanssatutkijoiden puolesta, jos he eivät jaa tutkijan käsitystä siitä, millä tavoin erilaiset eriarvoisuutta tuottavat yhteiskunnalliset rakenteet rajoittavat heidän toimintamahdollisuuksiaan (vrt. Jones, Milnes & Turner-Moore 2021; Skeggs 1994).

Toisaalta emansipatoriseen epistemologiaan pohjautuvassa tutkimuksessa teoretisointi pohjautuu suoraan ja julkilausutusti juuri kokemustietoon. Esimerkiksi feministinen tutkimus on ponnistanut ajatuksesta, että juuri kokemustieto sukupuolijärjestelmän tuottamasta sorrosta mahdollistaa feministisen tietämisen (Saresma 2010). Kriittistenkään teoretisointien taustalla vaikuttanut kokemustieto ei kuitenkaan pysty aukottomasti heijastamaan kaikkien ihmisten kokemuksia. Perinteisesti valkoihoisten ja keskiluokkaisten feministien tuottamaa tietoa on esimerkiksi kritisoitu siitä, ettei se tavoita rodullistettujen tai työväenluokkaisten naisten kokemuksia. Tämä feministisen tutkimuksen sisäinen kritiikki risteäviä eriarvoisuuksia valottavasta intersek-

tionaalisesta näkökulmasta käsin onkin merkittäväällä tavalla laajentanut ja muovannut feministisiä tietokäsityksiä sekä teoretisointeja. Alun perin paitsi tieteellisistä keskusteluista myös aktivisista ammentaneet intersektionaaliset näkökulmat voivat siten tuottaa entistä oivaltavampaa ja kriittisempää tietoa eriarvoisuuksista ja eroista, kuten esimerkiksi Finen ja kumppaneiden (2021) aiemmin tässä luvussa kuvatussa tutkimuksessa.

Jotta kanssatutkimus onnistuisi tavoittamaan ja haastamaan eriarvoisuuksia, tulee sen pohjautua ajatukseen tiedosta paitsi paikannettuna myös dynaamisena. Toisin sanoin tutkijoiden on varottava, etteivät he kiinnity liiaksi ennalta tuntemiensa teorioiden tuottamiin oletuksiin, vaan pyrkivät pitämään tutkimuksessa tuotetun tiedon ja tietämisen tapansa jatkuvassa liikkeessä. Octavia Calder-Dawe ja Nicola Gavey (2019) ovat esimerkiksi soveltaneet näitä ajatuksia osallistavan työpajamenetelmän kehittelyyn, jota he ovat hyödyntäneet tarkastellessaan arkielämän seksismiä nuorten kanssa. Työpajojen tavoitteena on ollut paitsi vahvistaa nuorten kykyä kyseenalaistaa seksismiä ja sen arkielämän ilmentymiä, myös vastavuoroisesti etsiä ratkaisuja näihin epäkohtiin yhdessä nuorten kanssa sen sijaan, että tutkijat yksin määrittelisivät oikeat keinot purkaa valtasuhteita. Tämänkaltaisella avoimella otteella voidaan kanssatutkimuksessa myös tehdä näkyväksi arkielämässä jo tapahtuvaa eriarvoisuuksien vastustusta marginaalisissa asemassa olevien henkilöiden taholta (Sotkasiira ym. 2021).

Toimintatutkimus on suuntaus, jolla on pitkät perinteet ja jossa keskeistä on tiettyä yhteisöä hyödyttävään muutokseen pyrkiminen sekä tutkimuksen ja toiminnan yhdistäminen (Ryynänen & Rannikko 2021, 22). Toimintatutkimusta voidaan jaotella erilaisiin alaryhmiin, joista etenkin osallistava toimintatutkimus myötäilee kanssatutkimuksen perusajatuksia: tavoitteena on tuottaa yhdessä asianomaisten kanssa toimien tietoa toiminnasta tai käytännöistä, jotta niitä voitaisiin muuttaa (Kaukko & Kiilakoski 2018). Keskeistä on siis löytää ratkaisuja ongelmiin, kehittää ja parantaa toimintatapoja, palveluja, tuotantomuotoja ja niin edelleen. Toimintaa ja sen kehittämistä ei tällöin nähdä tiedolle ja sen tuotannolle alistaisina tai toisin päin, vaan ne liittyvät toisiinsa ja nähdään yhtä arvokkaina päämäärinä.

Toimintatutkimusta voidaan tehdä esimerkiksi osana erilaisia käytännöllisiä kehittämissankkeita, joissa tutkija osallistuu kyseiseen prosessiin tai toimii hyvin läheisessä yhteistyössä prosessin eri osapuolten kanssa. Erityisesti poliittisten prosessien ja demokratian tutkimuksessa toimintatutkimus voi myös haastaa osallistumisen ja osallistamisen peruslähtökohtia. Kun kehittämis- tai tutkimushankkeeseen – tai osallistavaa demokratiaa (tai vallan jakamista) edistävään pyrkimykseen – liittyy tavoite saada mukaan osallistujia tietystä ryhmästä, esimerkiksi tietyn yhteisön asukkaita, nousee esiin kysymys edustavuudesta. Voidaan kysyä, ovatko osallistujat väestöä edustava joukko. Edustavatko he oikeassa tilastollisessa suhteessa kyseisen ryhmän tai alueen ihmisiä esimerkiksi sosioekonomisten luokittelujen, iän, etnisyyden tai sukupuolen perusteella?

Toisaalta väestöryhmien luokitteluun perustuvaa käsitystä demokratiasta haastaa niin sanottu jälkiperustahakuinen demokratiakäsitys (esim. Palonen 2020). Se nojaa toisenlaiseen ajatukseen kansasta, asukkaista tai ryhmästä *demoksena*, jota ei ole ennalta määritelty esimerkiksi väestötieteellisten ominaisuuksien mukaisesti. Tällöin korostetaan erilaisten näkökulmien moninaisuutta ja erimielisyyttä, joka ei välttämättä perustu yksilön yhteiskunnalliseen taustaan tai asemaan, vaan erilaisiin poliittisiin kamppailuihin, erilaisiin arvoihin, mielitymyksiin ja etuihin. Silloin on keskeistä, että prosessissa syntyy keskustelua ja debattia, erimielisyyttä ja neuvottelua, jolla on

vaikutusta ja mahdollisuuksia purkaa valtasuhteita. Näin syntyy demos, moninainen ja tilapäinen ”me”, joka tuottaa erilaisia näkemyksiä ja parhaimmillaan vie neuvotellen jotakin prosessia eteenpäin (Palonen, Kuokkanen, Hoppania 2019). Myös itse prosessiin osallistumisen reunaehdot, ja vaikkapa osallistumisen käsite, voi tulla kiistanalaiseksi ja synnyttää konflikteja. Poliitiikan teoriassa tämä potentiaali on nähty positiivisena, ja esimerkiksi Carole Patemanin (2012) mukaan osallistuva demokratia epäonnistuu, jos se keskittyy vain jonkin tietyn osallistumisen mallin toteuttamiseen eikä demokratiakäsityksemme uudistamiseen.

Kokemustietoon nojataan myös sosiaalialan organisaatioiden kehittämisessä, jossa osallistamishankkeet ovat viime vuosina yleistyneet. Taina Meriluoto (2018) on tutkinut näitä hankkeita foucault’laisesta näkökulmasta osana osallistavaa hallintaa, joka pyrkii kansalaisten voimaantumiseen ottamalla heitä mukaan politiikkalinjausten valmisteluun ja toimeenpanoon. Meriluodon tutkimissa prosesseissa osallistujia kuitenkin ohjattiin toimimaan pitkälti tietyllä rajatulla tavalla. Tällöin kokemusasiantuntijuudesta tulee muotti, jonka rajat on mahdollista määrittellä kunkin hankkeen päämäärien mukaisesti. Meriluodon tutkimuksessa monet kokemusasiantuntijuushankkeet hahmottavat asiantuntijuuden perinteisesti kyknä välittää neutraalia ja objektiivista tietoa palvelujen kehittämiseen. Kokemusasiantuntijat ovat näin osa hallitsemiskäytäntöjä, jotka tuottavat tietynlaisia subjekteja. Pohjalla on tietokäsitys, jonka mukaan asiantuntijuus määrittellään ”kyknä tuottaa *neutraalia* ja puolueetonta tietoa omista henkilökohtaisista kokemuksista *huolimatta*” (Meriluoto 2018).

Erilaisten osallistamishankkeiden taustalla vaikuttavat arvot ja tietokäsitykset ovat siis hyvin merkittäviä. Ne vaikuttavat siihen, tuottavatko prosessit mahdollisuuksia lähinnä rajatulle konsensushakuiselle yhteistyökumppanuudelle, siten uusintaen perinteiseen asiantuntemukseen liittyvää säätelyä ja portinvartijuutta, vai avaavatko ne mahdollisuuksia laajempaan ja monimuotoisempaan osallistumiseen ja tiedontuotantoon.

Osallistumisen lisäämistä tavoittelevat hankkeet ja kanssatutkimus liittyvät siis usein myös erilaisiin demokratiaihanteisiin, eivät ainoastaan tiedon tuottamisen ja tieteellisyuden ihanteisiin (ks. *Kanssatutkimus demokraattisena osallistumisena ja osallisuuden kokemuksena* -luku). Se ei tarkoita tieteellisyuden tai (vahvan) objektiivisuuden ihanteen hylkäämistä, vaan näiden käsitteiden kriittistä pohdintaa, sekä tutkimusta tai kehittämishanketta ohjaavien intressien ja tiedontuotannon lähtökohtien tuomista avoimesti esiin.

Tieteellisen tiedon ympärille muodostettuja perinteisiä raja-aitoja on pyritty hapertamaan tietämisen demokratisoimiseksi myös yhdistämällä tieteellisen tiedon tuottamiseen taidelähtöisiä tai yleisemmin luovia menetelmiä joko kanssatutkimuksellisella otteella tai ilman (Leavy 2015; Rynänen & Rannikko 2021, myös *Kanssatutkimus demokraattisena osallistumisena ja osallisuuden kokemuksena* -luku tässä teoksessa). Taiteella on ensinnäkin erityistä potentiaalia sellaisten kokemusten tavoittamiseen, jotka eivät ole helposti sanoitettavissa. Taidelähtöisillä menetelmillä, esimerkiksi piirrosten, käsitöiden, julisteiden ynnä muiden tuotosten tekemisellä on pyritty tekemään tutkimusprosessista helpommin lähestyttävä erilaisille kanssatutkijaryhmille, kuten nuorille tai lapsille (esim. Jones, Milnes & Turner-Moore 2021). Tällaiset menetelmät voivat osaltaan auttaa tutkimukseen liittyvien valtaerojen tasaamisessa, sillä taidetta tuottamalla kanssatutkijat voivat asettua tietäjiksi kenties helpommin kuin asetelmassa, jossa osallistuminen linkitetään tiiviisti tieteellisten käsitteiden ja teorioiden haltuunottoon tai standardisoituihin aineistonke-

ruumenetelmiin. Taidelähtöisten menetelmien avulla tutkimuksessa tuotetusta tiedosta voidaan myös tehdä saavutettavampaa laajoille yleisöille. Taide voi siis toimia myös raportoinnin väylänä, johon paneudutaan tarkemmin tämän teoksen vertaisuutta käsittelevässä luvussa. Taidelähtöiset menetelmät ovat myös tapa hapertaa tutkijoiden ja osallistujien välisiä hierarkioita ja erontekoja, esimerkiksi tuomalla esiin tutkijoita ja osallistujia yhdistäviä affektiivisia kiertokulkuja (Venäläinen tulossa).

Myös tutkimuksissa, joihin ei sisälly varsinaista kanssatutkijuutta, voidaan taidetta tai luovia menetelmiä hyödyntäen kutsua yleisöjä ikään kuin kanssatutkijoiksi. Tällöin heidän nähtäväksi ei toimiteta kirjoitettua raporttia tutkimustuloksista tutkijoiden valmiiksi pureskeleminä, vaan tutkimuksen aihepiiriä valottavia taiteellisia tuotoksia, joiden pohjalta yleisöt itse voivat tuottaa tulkintoja. Näin on tehty etenkin jälkistrukturalistisiin, uusmaterialistisiin tai postkvalitatiivisiin lähestymistapoihin nojautuvissa tutkimuksissa, joiden epistemologiat korostavat monitulkintaisuuden vaalimista, merkitysten avoimeksi jättämistä ja ylipäänsä tieteen toisin tekemistä (ks. esim. Lather 2008). Taiteen kautta yleisöille mahdollistuu tuotetun tiedon vastaanottaminen ja uuden tiedon tuottaminen aistituntemusten tai affektien kautta rationaalisen ajattelun sijaan tai rinnalla (Zarzycka & Papenburg 2012). Tieto voi taiteen avulla resonoida heidän ruumiissaan ja siten saada aikaan affektiivisesti kyllästettyä tietämistä, jonka vaikuttavuus voi olla paljon vahvempaa kuin vain perinteisen tiedon välittämisen menetelmiin nojautuessa. Tällöin voidaan puhua sellaisesta elämyksellisestä tietämisestä, johon liittyy korostunut mahdollisuus empaattiseen toisen ihmisen kokemuksen tuntemiseen. Siten etenkin marginalisoitujen ja toiseutettujen ryhmien kohdalla voi näillä lähestymistavoilla olla erityistä arvoa.

Refleksiivisyys avaimena kanssatutkimukselliseen tietämiseen

Olemme tässä luvussa käsitelleet erilaisia tietoon ja tietämiseen liittyviä ihanteita ja taustaoletuksia, joilla on merkitystä sille, miten kanssatutkimus asettuu osaksi laajempaa tieteen kenttää. Kanssatutkimukselle on ominaista tiedon subjektiivisuutta eli ruumiillisiin tiedon tuottajiin kytkettyä luonnetta korostava taustaoletus. Tällöin eletty elämä ja sen tuottama kokemustieto esimerkiksi siitä, millä tavoin yhteiskunnalliset eriarvoisuudet rajoittavat tietyn ihmisryhmän toimintamahdollisuuksia, nähdään arvokkaina tiedon tuottamisen resursseina. Kuvio 4 kiteyttää tämän luvun ydinajatuksen kanssatutkimuksen tietämisestä subjektiivisena, refleksiivisenä, moninaisena, kriittisenä ja yhteiskunnallisiin ongelmiin tarttuvana. Kanssatutkimuksellinen tietäminen haastaa etenkin luonnontieteistä ja positivismista juontuvia ja usein yhä vallitsevia ihanteita, joissa puolestaan korostetaan objektiivisuuden ja tiedon tuottajista irrallisten tieteellisten menetelmien roolia tieteellisen tiedon laadukkuuden kannalta. Siten kanssatutkimus asettuu jännitteeseen suhteeseen perinteisten tieteellisen tiedon ihanteiden kanssa, joita kuvasimme luvun alkuosassa.

Olemme tässä luvussa käsitelleet kanssatutkimuksellista tietämistä etenkin feministiseen epistemologiaan keskittyen, sillä se on näytellyt keskeistä roolia objektiivisuuden ihanteen haastajana viime vuosikymmenten aikana. Kuten olemme kuvanneet, feministisen tutkimuksen tavoin myös kanssatutkimus pohjautuu usein kriittiseen tiedonintressiin, jolloin tavoitteena on tuottaa

sellaista tietoa, jota voidaan hyödyntää eriarvoisuuksien näkyväksi tekemiseen ja purkamiseen. Kanssatutkimus voi kuitenkin yhtä hyvin pohjautua yllä kuvaamaamme tulkinnalliseen (Ryan 2018) tiedonintressiin, jolloin päällimmäisenä tiedon tuottamisen tavoitteena on erilaisten kokemusmaailmojen syvälinen ymmärtäminen. Kuten luvun alussa totesimme, myös positivismiin pohjautuvaa kanssatutkimusta tehdään.

Kuvio 4. Tietäminen kanssatutkimuksessa.

Kanssatutkimus voi siis perustua erilaisiin lähtökohtiin, ja sitä harjoittavien tutkijoiden tulleekin pohtia ja pyrkiä tunnistamaan, millaiset tiedontarpeet ja taustaoletukset heidän tutkimustaan ohjaavat. Ne vaikuttavat käytännön tutkimustoimintaan monin tavoin. Erilaiset lähtökohdat tuottavat lopulta vastauksia hyvin erityyppisiin kysymyksiin. Tietämiseen liittyvät teoreettiset, refleksiiviset pohdinnat eivät tämän vuoksi ole irrallisia tutkimuksen käytännön toteutuksesta, vaikka niiden tieteellinen käsittely onkin vaikeasti irrotettavissa abstraktista, käsitteellisestä kielestä. Refleksiivisyys toimii kanssatutkimuksen kivijalkana, joka kannattelee kanssatutkimusprosessia sen jokaisessa vaiheessa, alkaen sen tietoteoreettisesta asemoinnista.

3

Kanssatutkimus demokraattisena osallistumisena ja osallisuuden kokemuksena

Tiina Rättilä, Päivi Eriksson, Caterina Bettin ja Päivi Honkatukia

Edellisessä luvussa on esitelty kanssatutkimuksen tietoteoreettisia lähtökohtia ja siinä yhteydessä painotettu, että kanssatutkimuksessa hyväksytään ja arvostetaan perinteisesti ymmärretyn tieteellisen tiedon ohella tai sijasta tutkimukseen osallistuvien kanssatutkijoiden omaa kokemustietoa. Tässä luvussa jatkamme keskustelua kanssatutkimuksesta soveltamalla ajatusta aistivoimaisen kokemustiedon merkityksestä itse tutkimukseen osallistumisessa. Lähtökohtana on huomio siitä, että vaikka osallistavia tutkimusmenetelmiä on käytetty jo pitkään erityisesti ihmistieteiden piirissä, tutkimuskirjallisuudessa ei useinkaan pohdita, mitä osallistuminen osallisille merkitsee, miten he sen kokevat (vrt. Hadfield & Horton 2014) tai mikä on tutkimukseen osallistumisen ja muun yhteiskunnallisen osallistumisen välinen suhde. Luvun keskustelussa on kolme näkökulmaa: 1. kanssatutkimuksen suhde demokratiaan yleensä, 2. kanssatutkimus demokraattisena prosessina ja 3. kanssatutkimus kokemuksena demokraattisesta osallisuudesta. Tarkastelukulmat kiertyvät yhteen. Ne kaikki vaikuttavat toisiinsa rakentaen moniulotteista kuvaa siitä, mitä annettavaa demokratian ideoilla on kanssatutkimukselle ja myös kääntäen, mitä merkitystä kanssatutkimuksella voi olla demokratian näkökulmasta.

Kuten tämän kirjan johdannossa on esitetty, kanssatutkimusta ohjaavat vahvasti demokratiin liitetyt arvot, joihin liittyvät ajatukset eri toimijoiden välisestä tasa-arvosta, vertaisuudesta ja keskinäisestä kunnioituksesta sekä kansanvaltainen ideaali tutkimusta koskevien päätösten tekemisestä yhdessä (ks. esim. Kuvio 1 tämän teoksen sivulla 19). Myös tässä luvussa kiinnitämme huomiota siihen, kuinka kanssatutkimuksen käytännöt usein vääntävät kättä ideaalien kanssa. Ammattitutkijoiden ja kanssatutkijoiden välisen suhteen tasaveroistaminen ja hyvän osallisuus-

den kokemuksen syntyminen ovat vaikeita toteuttaa, mutta niihin pyritään ja niiden eteen tehdään aktiivisesti töitä.

Ajattelemme, että kanssatutkimus tarjoaa kansalaisille mahdollisuuden vaikuttaa demokralialle tärkeään instituutioon eli tieteellisen tiedon tuottamiseen ja kokea yhteiskunnallista osallisuutta tällä tavoin. Mahdollisuus osallistua omaa elämää koskevan tutkimustiedon tuottamiseen liittyy niin ikään ajatukseen kestävästä hyvinvoinnista (ks. Rättilä & Honkatukia 2022). Osallistuminen tyydyttää keskeistä ihmisen hyvinvointiin liittyvää tarvetta saada äänensä kuuluville ja vaikuttaa itseä koskeviin asioihin (Gough 2015). Tästä näkökulmasta kanssatutkimus ei rajaudu pelkästään aiempaa tarkemman ja moniäänisemmän tiedon tuottamiseen, vaan sillä on myös laajempaa yhteiskunnallista merkitystä. Kun kanssatutkimus näin nähdään yhteiskunnallisena osallistumisena ja osallistumisen nähdään olevan yhteydessä ihmisten hyvinvointiin, on oleellista kysyä, millainen kokemus tutkimukseen osallistuminen on ja miltä se tuntuu. Nimitämme tätä osallistumisen kokemuksellista ulottuvuutta tutkimusosallisuudeksi (vrt. Raivio & Karjalainen 2013). Osallisuuden näkökulma kanssatutkimukseen nostaa esiin sen usein sivuutetun seikan, että tiedon tuottaminen ja tietäminen eivät ole vain rationaalisia ”pään asioita” vaan sosiaalisessa toiminnassa ja vuorovaikutuksessa muotoutuvaa kokemista, joka tuntuu (kehollisesti) jossakin ja joltakin.

Aloitamme tarkastelemalla kanssatutkimuksen suhdetta viime vuosina laajaa suosiota saaneeseen kansalaistieteeseen. Tuomme esiin, että sekä kansalaistieteen että kanssatutkimuksen tavoitteena on lisätä ”tavallisten” ihmisten osallistumista tutkimustiedon tuottamiseen ja siten demokratisoida tieteen tekemistä. Toisaalta kansalaistieteellä ja kanssatutkimuksella on myös eroja, jotka näkyvät erityisesti siinä, millaisia mahdollisuuksia ne tarjoavat – tai jättävät tarjoamatta – osallistujille vaikuttaa tutkimusta koskevaan päätöksentekoon sen eri vaiheissa. Usein juuri mahdollisuutta osallistua tutkimukseen liittyvien päätösten tekemiseen pidetään tärkeänä tasavertaisten ja demokraattisten tutkimussuhteiden piirteenä (esim. Ocloo & Matthews 2016; Roura 2021).

Kansalaistieteen ja kanssatutkimuksen demokratiasuhteen tarkastelun jälkeen siirrymme pohtimaan tarkemmin, mitä tutkimukseen osallistuminen kanssatutkimuksen yhteydessä käytännössä tarkoittaa, mihin ja miten kanssatutkijat voivat osallistua, miten he siitä hyötyvät (jos hyötyvät) ja miten he osallistumisensa kokevat. Esittelemällä esimerkkejä omista tutkimuksista tuomme esiin niin ammattitutkijoiden kuin kanssatutkijoiden näkökulmasta sekä onnistumisen kokemuksia että pettymyksiä. Tutkimusesimerkkien kautta kiinnitymme koko kirjan läpi kulkevaan keskusteluun ammattitutkijoiden ja kanssatutkijoiden välisistä (valta)suhteista sekä siitä, millaisia eettisiä kysymyksiä ja haasteita näihin suhteisiin liittyy tutkimuskäytännössä.

Hyödynnämme keskustelussa omia kokemuksiamme kanssatutkimushankkeista. Päivi Eriksson ja Caterina Bettin ovat tehneet tutkimusta potilaskumppaneina toimivien kanssatutkijoiden ja terveysalan ammattitutkijoiden välisestä yhteistyöstä Kanadassa. Kanssatutkijat ovat osallistuneet tutkimuksen suunnitteluun, aineiston keruuseen ja aineiston analyysiin. Heillä on mahdollisuus osallistua myös julkaisujen kirjoittamiseen. Tiina Rättilä ja Päivi Honkatukia ovat tehneet kanssatutkimusta, osin yhdessä Nina Tokolan kanssa, pakolaistaustaisten nuorten miesten ja naisten parissa selvittäen heidän kokemuksiaan suomalaisen yhteiskuntaan kuulumisesta

ja työelämään pääsystä (Rättilä & Honkatukia 2021; Tokola ym. 2019). Myös näissä tutkimuksissa kanssatutkijoilla on ollut mahdollisuus osallistua tutkimusprosessiin sen kaikissa vaiheissa, mutta aina tuo mahdollisuus ei ole realisoitunut, kuten myöhemmin käy ilmi.

Kansalaistiedettä kaikille

Kanssatutkimuksen voidaan nähdä olevan yhteydessä laajempaan tieteen demokratisoimiseen tähtäävään liikehdintään, josta käytetään nimeä kansalaistiede (*citizen science*; myös kansalais-tutkimus, ks. Koskiahho 2019). Tieteentutkija Alan Irwin (1995) esitteli käsitteen jo pari vuosikymmentä sitten haastaakseen ajattelutavan, jossa tutkijat nähtiin yhteiskunnan yläpuolella olevana tiedollisena auktoriteettina ja jossa tavallisilla ihmisillä ei uskottu olevan kykyä ymmärtää tieteen tekemistä. Kansalaistieteessä maallikoilla on keskeinen rooli, eikä tutkimukseen osallistuminen edellytä tutkijan koulutusta tai institutionaalista asemaa. Tavoitteena on, että kaikki tutkimukseen osallistuvat saavat tunnustusta työstään ja hyötyvät sen tuloksista. Tutkimusprosessi ja julkaiseminen tapahtuvat kansalaistieteessä eri osapuolten välisessä yhteistyössä niin avoimesti kuin mahdollista, huomioiden tutkimusetiikan ja lainsäädännön määrittämät ehdot. (Tiede – uusi jokamiehen oikeus 2022.)

Kansalaistiedettä hyödynnetään usein luonnon- ja teknistieteellisissä tutkimuksissa. Tällöin vaikkapa luonto- ja säähavaintojen tekeminen tai arkeologisiin kaivauksiin osallistuminen on joukkoistettu vapaaehtoisten tehtäväksi. Esimerkiksi Lajitietokeskuksen Laji.fi-portaalissa kuka tahansa voi käydä tallentamassa havaintoja eri kasvi- ja eläinlajeista ja tuoda havainnot julkisesti tutkijoiden ja muiden tiedoista kiinnostuneiden hyödynnettäväksi. Sivuston kautta voi myös osallistua eri tahojen järjestämiin kansalaistieteen seuranta- ja kartoitushankkeisiin. Viime vuosina kansalaistieteen ideat ovat levinneet myös ihmistieteiden piirissä. Tämä tuo lisämaustetta humanistisissa ja yhteiskuntatieteissä jo kauan sovellettuihin osallistaviin tutkimusmenetelmiin. Kääntein myötä yhä useammat ihmiset voivat olla mukana tuottamassa itseään, yhteisöään ja hyvinvointiaan koskevaa tietoa. Tavoitteena on, että osallistumisen avulla tuotettu tutkimustieto hyödyttää yhteiskuntaa laajasti ja tehokkaasti.

Kansalaistieteen suosio ei perustu pelkästään akateemisten tutkijoiden kiinnostukseen demokratisoida tiedettä. Taustalla vaikuttavat myös lainsäädäntö ja tutkimusrahoittajien lisääntyvät vaatimukset tutkimustiedon yhteiskunnallisesta vaikuttavuudesta. Suomessa yliopistolaki (2009/558) velvoittaa yliopistoja tarjoamaan mahdollisuuksia jatkuvaan oppimiseen, toimimaan vuorovaikutuksessa muun yhteiskunnan kanssa ja edistämään tutkimustulosten ja taiteellisen toiminnan yhteiskunnallista vaikuttavuutta. Ammattikorkeakoululaki (2014/932) puolestaan ohjeistaa oppilaitoksia yhteistyöhön lähiympäristössään, erityisesti elinkeino- ja työelämän kanssa. Monissa maissa, kuten esimerkiksi Isossa-Britanniassa ja Kanadassa, tutkimusrahoituksen myöntäminen edellyttää monilla aloilla, erityisesti terveystieteissä, osallistavien menetelmien laajaa hyödyntämistä.

Kansalaisten osallistaminen on vahvistunut huomattavasti myös Euroopan Unionin (EU) tutkimusrahoituksessa. Euroopan komission määrittämässä avoimen tieteen agendassa kansalaistiede nähdään merkittävänä keinona lisätä tieteen luotettavuutta, tehokkuutta, rehtyyttä ja kykyä

vastata yhteiskunnan haasteisiin. Esimerkiksi EU:n *Horizon Widera* -rahoitusohjelman tavoitteena on edistää avointa tiedettä, lisätä kansalaisten mahdollisuuksia osallistua kaikenlaiseen tutkimus- ja kehitystoimintaan ja parantaa heidän luottamustaan tieteeseen (European Commission 2021).

Vastuullinen tiede -verkkosivustolla kirjoittava Heidi Laine (2018) toteaa, että kansalaistiede ymmärretään usein joukkoistamista hyödyntäväksi menetelmäksi, jolloin tutkimusaineiston keräämiseen osallistetaan laajoja ihmisjoukkoja. Joukkoistamisessa tutkija hallitsee tutkimusprosessia. Hän suunnittelee ja organisoii tutkimuksen toteuttamisen ja määrittelee, miten maallikot voivat osallistua siihen. Samalla tutkija kerää itse osallistamisesta koituvat hyödyt, kuten syntyvän aineiston, sen hallinnan, tutkimusjulkaisut ja niiden tuottamat ammatilliset meriitit. Laine kuitenkin kannustaa ymmärtämään kansalaistieteen joukkoistamista laajemmin, jotta se voisi lunastaa sille asetetut toiveet tieteen ja yhteiskunnan välisen vuoropuhelun areenana, ratkaisukeskeisen tiedon tuottajana ja kansalaisten osallisuuden lisääjänä. ”Kansalaistiede tutkimusteon paradigmatana mahdollistaa vuorovaikutuksen tutkimusprosessin kaikissa vaiheissa tutkimuskysymyksen määrittelystä aineiston keruuseen, analyysiin ja tulosten hyödyntämiseen”, Laine toteaa (emt.). Samalla hän peräänkuuluttaa tiedeyhteisöltä asennemuutosta, joka edistäisi maallikoiden roolia tasavertaisina tiedon tuottajina ammattitutkijoiden rinnalla.

Kuten tämän teoksen johdantoluvussa kuvattiin, opetus- ja kulttuuriministeriön *Avoim tiede ja tutkimus* -hankkeessa kansalaistiede ymmärretään jopa uutena jokamiehen oikeutena (Tiede – uusi jokamiehen oikeus 2022). Hankkeen suosituksissa kansalaisten osallistuminen tieteeseen

Kansalaistieteen 10 peruseriaatetta

1. Kansalaistiedehankkeet osallistavat aloitteellisesti kansalaisia uutta tietoa tai ymmärrystä tuottavaan tieteelliseen toimintaan.
2. Kansalaistiedehankkeilla on aidosti tieteellinen tavoite.
3. Sekä ammattitutkijat että kansalaistutkijat hyötyvät osallistumisestaan.
4. Kansalaistutkijat voivat halutessaan osallistua useisiin tutkimusprosessin vaiheisiin.
5. Kansalaistutkijat saavat palautetta osallistumisestaan.
6. Kansalaistiede on tutkimussuuntaus muiden joukossa. Siihen liittyy rajoituksia ja oletuksia, jotka tulee huomioida ja hallita.
7. Kansalaistiedehankkeiden aineistot, aineistojen kuvailutiedot ja tutkimustulokset julkaistaan avoimen saatavuuden periaatteiden mukaisesti aina kun mahdollista.
8. Kansalaisosallistujille annetaan tunnustus projektin tuloksissa ja julkaisuissa.
9. Kansalaistiedetoimenpiteitä arvioidaan niiden tieteellisen annin, aineiston laadun, osallistumiskokemuksen ja laajemman yhteiskunnallisen tai poliittisen vaikuttavuuden perusteella.
10. Kansalaistiedehankkeiden johtajat huomioivat lailliset ja eettiset näkökohdat liittyen tekijänoikeuksiin, immateriaaliseen omaisuuteen, aineistonjakosopimukseen, luottamuksellisuuteen, nimeämiseen ja kaikkien toimijoiden ympäristövaikutuksiin.

Lähde: European Citizen Science Association (ECSA). 2015.

on paitsi menetelmä myös arvo ja asenne. Suosituksissa mainitaan kiinnostavasti, että massasiirtolaisuuden ja -pakolaisuuden aikakaudella on tärkeää tunnistaa, että kansalaistieteessä kansalaisuus ei riipu passista tai statuksesta. Hankkeessa kansalaisuus näyttäytyy arjen toimintamahdollisuuksina, ei niinkään kansallisvaltion jäsenyytenä ja lakiin pohjautuvina oikeuksina ja velvollisuuksina.

Tehdessämme tutkimusta pakolaistaustaisten nuorten ja potilastaustaisten kanssatutkijoiden kanssa olemme nojanneet samantyyppiseen ideaan: kaikilla ihmisillä on oikeus ilmaista näkemyksensä heitä koskevissa asioissa ja päästä osallistumaan heitä itseään koskevan tiedon tuottamiseen. Kanadalaista terveysalan kanssatutkimusta käsittelevässä projektissa lähdimme liikkeelle kutsumalla mukaan neljä kanssatutkijaa suunnittelemaan tutkimushankettamme. Tarkensimme heidän kanssaan tutkimuksen tavoitteet ja päätimme aineiston keruun ja analyysin menetelmistä. Kanssatutkijamme keräsivät aineiston yhdessä ammattitutkijan kanssa suunnitellun ohjeistuksen mukaan. Kanssatutkijat osallistuivat myös aineiston analyysiin. Aiemmin oppimansa teema-analyysin lisäksi he halusivat oppia uuden laadullisen aineiston analyysimenetelmän, merkitysten analyysin, joten suunnittelimme ja toteutimme yhdessä heidän kanssaan tähän liittyvän lyhyen koulutuksen.

Kansalaistieteessä ja kanssatutkimuksessa tarkastellaan erilaisia tiedon tyypejä ja niiden välistä keskinäistä vuoropuhelua. Kansalaistieteessä tieto ymmärretään vakiintuneiden tieteellisten standardien mukaisesti tuotettuna tieteellisenä tietona, kun taas kanssatutkimuksessa pidetään tärkeänä myös kokemuksellista tietoa, joka sisältää tunteita ja kehollisia aistimuksia (ks. Salami 2021). Tiedeyhteisö on tottunut arvostamaan ammattitutkijoiden ansioita, mutta kansalaistieteessä kaikkia toimijoita ja heidän tietojaan pidetään yhtä arvokkaina. Kanssatutkimuksen episteemisiä lähtökohtia on luonnehdittu teoksen edellisessä luvussa. Tunteiden merkitykseen palaamme tuonnempana tässä luvussa.

Kansalaistieteen ja kanssatutkimuksen suhde

Kanssatutkimuksen periaatteet eivät juurikaan poikkea kansalaistieteen laajasta määrittelystä. Sen sijaan tutkimuksen organisoinnin ja käytäntöjen näkökulmasta kanssatutkimuksen ja kansalaistiedeprojektien välillä voidaan löytää useita eroavaisuuksia, jotka liittyvät tutkimusaiheisiin, osallistujamäärään, vuorovaikutukseen, osallistumisen syvyyteen, tutkimuksen omistajuuteen ja tutkimusetiikkaan.

Luonnon- ja teknistieteellisesti orientoituneet kansalaistiedeprojektit seuraavat erilaisia luonnonilmiöitä ja muutoksia ympäristössä, kun taas ihmistieteisiin nojaavat kanssatutkimukset ovat kiinnostuneita ihmisten kokemuksista, hyvinvoinnista ja suhteesta yhteiskuntaan. Toisaalta mikään ei estä tekemästä kanssatutkimusta vaikkapa lähiluonnon ilmiöiden kokemisesta tai ilmansaasteiden aistimisesta, kuten osallistuvassa maantieteessä ja sosiaalisten innovaatioiden tutkimuksessa tehdään.

Kansalaistieteen projekteissa jopa tuhannet ihmiset raportoivat havainnoistaan tutkijoille. Esimerkiksi *BirdLife* Suomen pihabongaustapahtumaan on osallistunut vuosittain noin 20 000 havainnoijaa. Näin kansalaistieteen tutkimusaineistot ovat usein suuria ja niitä käsitellään ti-

lastollisin menetelmin. Kanssatutkimuksissa osallistujien määrä on sen sijaan huomattavasti pienempi, kerätyt aineistot rajatumpia ja aineistojen analyysissa hyödynnetään usein laadullisia menetelmiä. Kanssatutkijoita kutsutaan mukaan jo tutkimuksen suunnitteluun ja yleensä heillä on mahdollisuus osallistua tutkimuksen kaikkiin vaiheisiin.

Suurille tutkimusaineistoille perustuvissa kansalaistiedeprojekteissa tietoa kerätään standardoiduilla lomakkeilla ja alustoilla. Tavoitteena on olemassa olevan, paikkansa pitävän, pysyväksi ja tiedetyksi oletetun, usein luonnontieteellistä todellisuutta kuvaavan aineiston keruu. Tällaisissa projekteissa tutkijoiden ja osallistujien suhde jää yleensä etäiseksi, koska massiivisissa tutkimusprosesseissa aktiivista vuorovaikutusta eri osapuolten välillä on vaikeaa järjestää. Kanssatutkimuksessa sen sijaan korostuu tutkijan ja kanssatutkijoiden läheinen suhde. Jo sana 'kanssa' viittaa siihen, että tietoa tuotetaan yhdessä tiiviissä vuorovaikutuksessa – tai ainakin siihen pyritään, siinä kuitenkin aina onnistumatta.

Kanssatutkimuksessa tavoitellaan tyypillisesti monimuotoista ja tiheää laadullista tiedon tuottamista ja tutkimusaineistoja (esim. Geertz 1973), jotka auttavat ymmärtämään tutkimuksen kohteena olevaa ilmiötä useista näkökulmista ja erilaisten kokemusten kautta. Samoin kuin laadullisessa tutkimuksessa yleensä, kanssatutkimuksessa on pyrkimyksenä luoda tutkittavasta ongelmasta laajojen yleistysten sijaan syvempää ja yksityiskohtaisempaa analyysia, jossa kiinnitetään huomiota kanssatutkijoiden kokemuksiä peilaavien kertomusten yksityiskohtiin (ks. esim. Merriam & Grenier 2019). Kuten kirjan edellisessä luvussa on tuotu esiin, kanssatutkimusta ohjaavat ideat tutkimustiedon paikantuneisuudesta, osittaisuudesta ja moniäänisyydestä, sen lisäksi – tai sen välityksellä – että tietoa pyritään tuottamaan kollektiivisesti. Tällaisessa tutkimuksessa ammattitutkijat kuuntelevat herkästi kanssatutkijoiden näkemyksiä ja ottavat ne vakavasti, jolloin kanssatutkijat voivat kokea olevansa tutkimusprosessissa osallisia.

Kansalaistieteen projekteissa osallistujilla on harvoin mahdollisuuksia vaikuttaa itse tutkimuksen kulkuun. Kanssatutkimuksessa osallistujiin suhtaudutaan puolestaan tasavertaisina tutkimuskumppaneina. Tavoitteena on, että tutkimusprosessi suunnitellaan ja toteutetaan yhdessä ja että kanssatutkijat omistavat tutkimuksen tulokset tasa-arvoisesti ammattitutkijoiden kanssa. Aina tämä ei ole kuitenkaan käytännössä mahdollista tai ei ole selvää, mitä tiedon yhteisomistajuus merkitsee. Kaikki kanssatutkijat eivät ole kiinnostuneita siitä, mitä tutkimustuloksille tapahtuu tutkimuksen päätyttyä. Monille saattaa riittää, että osallistumisesta syntyy hyvä kokemus. Toisaalta tiedon yhteisomistajuuden toteutumista vaikeuttaa se, että tutkimusten julkaiseminen tapahtuu useimmiten tieteen perinteisillä areenoilla ja säännöillä, jotka eivät salli akateemisesti kouluttamattomien tai yliopistoyhteisön ulkopuolisten tekijöiden esiintyvän julkaisuissa kirjoittajina ammattitutkijoiden rinnalla.

Tutkimuseettisestä näkökulmasta kansalaistiede on usein sujuvampi menetelmä kuin kanssatutkimus. Kansalaistieteen projekteissa ei yleensä kerätä henkilötietoja eikä niihin liity riskiä siitä, että osallistujille koituisi harmia. Kanssatutkimusprojekti voi sen sijaan olla pitkäkestoinen, kanssatutkijat antavat prosessin aikana paljon itsestään ja he ovat tiiviissä vuorovaikutuksessa toisten osallistujien kanssa. Tällöin tutkimuksen aikana ehtii tapahtua paljon, ja väistämättä eteen tulee myös ongelmatilanteita, joita ratkotaan yhdessä, mutta joista tutkija on viime kädessä vastuussa. Tutkimuseettiä elää kenttätyössä, eikä tutkimuseettisiä kysymyksiä voi koskaan täysin ennakoida tai ratkaista etukäteen. Palaamme tutkimuseettisiin pohdintoihin myöhemmin

tässä luvussa käytännön tutkimusesimerkkien kautta. Kanssatutkimuksen liittyviä normatiivisen tutkimusetiikan kysymyksiä käsitellään puolestaan teoksen luvussa *Tutkimuseettinen sääntely ja kanssatutkimuksen arjen tilanteinen etiikka*.

Kanssatutkimus – demokratian ritari?

Niin kansalaistieteen kuin kanssatutkimuksen suhdetta demokratiaan – vapaisiin vaaleihin perustuvana poliittisena järjestelmänä ja kansalaisyhteiskunnan merkitystä korostavana arvoyhteisönä – on mahdollista jäsentää useasta näkökulmasta. Voidaan ajatella, että tutkimuksen demokratisoiminen kutsumalla mukaan joukko eri taustoista tulevia ihmisiä voi parhaimmillaan monipuolistaa ja syventää tietoa tutkittavasta asiasta. Tällainen demokratisoiminen voi tuoda esiin laajasti koettuja ongelmia ja näkökulmia, jotka muuten jäisivät tutkijoilta huomaamatta. Kansalaistieteellä ja kanssatutkimuksella saattaa olla merkitystä jopa demokratian puolustajana silloin, kun demokratian arvoja ja instituutioita vastaan hyökätään esimerkiksi sosiaalisen median alustoilla ja jopa fyysisesti. Edellä mainituissa *Avoim tiede ja tutkimus* -projektin suosituksissa todettiin, että kansalaistiede on paitsi menetelmä, myös arvo ja asenne. EU:n *Horizon Widera* -rahoitusohjelma viittaa samaan korostaessaan kansalaisten tiedelukutaidon kehittämistä sekä tieteen ja muun yhteiskunnan välisen suhteen tiivistämistä. Yhteiskunnallisia ongelmia halutaan ratkaista osallistamalla kansalaisia yhä laajemmin mukaan yhteisen tiedon tuottamiseen. Näin pyritään vastaamaan myös demokratian haasteisiin ja vahvistamaan demokraattisten järjestelmien legitimitettiä eli oikeutusta kansalaisten silmissä.

Toisaalta on syytä huomata, että kanssatutkimuksen tavoitteena ei ole vallitsevien demokraattisen osallistumisen ja päätöksenteon käytäntöjen kritiikitön pönkittäminen. Tutkimuksista tiedetään, että kansalaisten mahdollisuuksiin osallistua yhteiskunnalliseen keskusteluun ja demokraattiseen päätöksentekoon liittyy monenlaisia ongelmia ja syrjiviä käytäntöjä (esim. Oikeusministeriö 2020). Niitä nousee usein esiin ja niitä pohditaan kriittisesti myös kanssatutkimuksissa, mitä voidaan pitää yhtenä kanssatutkimuksen menetelmän ansioista. Kanssatutkimus on siten yksi keino tuoda laajempaan tietoisuuteen ihmisten arkikokemukseen perustuvaa yhteiskuntakritiikkiä, joka muutoin saattaisi jäädä vaietuksi ja hiljaiseksi tiedoksi.

Pohdittaessa kanssatutkimuksen merkitystä demokratian kannalta on tärkeää kiinnittää huomiota keskusteluun yhteiskunnan polarisoitumisesta, sosiaalisen median kaikukammioista ja totuudenjälkeisestä (*post-truth*) politiikasta (esim. Lockie 2017; Harjuniemi 2021). Demokratia perustuu mielipiteiden moninaisuudelle ja erilaisten näkökulmien sovittelemiselle demokraattisten instituutioiden välityksellä. Demokratian kannalta on ongelmallista, jos yhteiskunta jakautuu erimielisiin ryhmiin, jotka eivät ole tekemisissä keskenään ja joiden väliltä puuttuu keskinäinen luottamus. Näin tapahtuu, kun sosiaalis-algoritmien logiikka synnyttää someen kaikukammioita eli kuplia, joissa vuoropuhelua käydään lähinnä samanmielisten kesken. Vuoropuhelun yksiluotteisuus vähentää informaation monimuotoisuutta ja polarisoi edelleen kuplien välisiä suhteita. Samanmielisten kuplat tarjoavat hedelmällisiä alustoja valeutisten levittämiseksi ja siten ne voivat edistää totuudenjälkeistä politiikkaa. Kuten Tuija Saresma (2019) toteaa, tällainen

yhteiskunnan polarisoituminen ei ole uusi ilmiö, mutta kansallismielisen oikeistopopulismin nousu ja sosiaalisen median kaikukammiot ovat vauhdittaneet sitä.

Totuudenjälkeisellä politiikalla ja ajalla viitataan sellaiseen poliittiseen kulttuuriin ja viestintään, jossa vedotaan faktojen eli todeksi hyväksytyjen seikkojen ja argumenttien sijaan perustelemattomiin mielipiteisiin ja tunteisiin (esim. Harjuniemi 2021; Hyvönen 2020; Lockie 2017). Totuudenjälkeisestä politiikasta mainitaan usein esimerkkinä Yhdysvaltain entisen presidentin Donald Trumpin tyyli viestiä liioittelemalla, valehtelemalla ja syyllistämällä muita väärin uutisten (*fake news*) levittämisestä. *The Washington Post* -lehden tekemän laskelman mukaan presidentti Trump esitti virkakautensa (2017–2020) aikana yli 30 000 väärää tai harhaanjohtavaa väitettä (Kessler, Rizzo & Kelly 2021). Tätä voidaan pitää suorastaan hämmästyttävänä saavutuksena. Vielä hämmästyttävämmältä kuulostaa, että kyselyiden mukaan valtaosa Trumpin kannattajista uskoi hänen väitteitään ja suoranaisia valheitaan. Tätä voidaan selittää paitsi Trumpin tukijoiden arvoilla ja sosioekonomisella taustalla myös sosiaalisen median toimintalogiikalla. Aki Koivula kollegoineen (2019) toteavat, että sosiaaliset verkostot ja some-alustojen taustalla uutisvirtoja suodattavat algoritmit vaikuttavat merkittävästi sisältöön, jota kansalaiset kohtaavat verkossa. Lisäksi tiedetään, että ihmisillä on taipumus suosia sellaisia tietoja, jotka vahvistavat heidän olemassa olevia asenteitaan.

Monet tutkijat ovat huomauttaneet, että puhe totuudenjälkeisestä ajasta on osin harhaanjohtavaa, koska politiikassa on aina vedottu tunteisiin sekä valikoitu ja väritetty tosiasioita siten, että ne sopivat omaan ideologiaan. On myös muistutettu, että kautta aikojen on epäilty tiedettä, vastustettu yhteiskunnan eliittejä, harrastettu poliittista propagandaa ja levitetty salaliittoteorioita. Miksi siis faktoilla ja totuuksilla pelaaminen on noussut erityisen akuutiksi ongelmaksi juuri nyt? Vaikka tähän kysymykseen ei ole yksiselitteistä vastausta, monissa analyyseissa viitataan eritoten internetin, sosiaalisen median ja kapitalistisen datatalouden tuomiin muutoksiin julkisen viestinnän rakenteissa (jonka sääntelyä on purettu) ja viestintäkulttuurissa (jonka perinteisten portinvartijoiden valta on jokseenkin kadonnut), jolloin ”kuka tahansa voi sanoa mitä tahansa” internetin lukemattomilla alustoilla (ks. esim. Harjuniemi 2021). Voidaan kuitenkin ajatella, että (epä)totuuksilla pelaamisella on rajansa, jonka toisella puolella ihmisten luottamus toisiinsa ja yhteiskuntaan alkaa rapautua ja yhteiskunnan tasapaino horjua. Sitä, missä kohtaa tuo raja tarkemmin ottaen kulkee, on vaikea osoittaa, mutta sitä on silti yritettävä pitää silmällä ja sen liudentumisiin reagoida.

Kollektiivisesti todeksi hyväksytyjä käsityksiä maailmasta tarvitaan, jotta ihmisten suhde toisiinsa ja yhteiskuntaan säilyisi realistisena ja ennakoitavana. Tämänhetkisiin globaaleihin haasteisiin viitaten uskonnonfilosofian tutkija Aku Visala (2017) esittää, että meidän pitäisi kyetä sitoutumaan jonkinlaisiin yhteisiin arvosidonnaisiin projekteihin, kuten esimerkiksi ympäristöongelmien ratkaisemiseen. Tämä ei hänen mukaansa onnistu ilman jaettuja faktoja ja yhteistä tiedontuotantoa. Myös monissa filosofisissa suuntauksissa ajatellaan, että tieto on hyvän elämän edellytys. Nettiartikkelissaan Visala (emt.) kirjoittaa:

Antiikin filosofit eivät tavoitelleet tietoa vain huvikseen. Tietoa pidettiin nimittäin viisaan ja onnellisen elämän edellytyksenä. Kun ihminen on mielipiteiden, tunteidensa ja harha-

kuviensa vallassa, hän ei kykene elämään oikein eikä olemaan onnellinen. Tavoitellessaan totuutta ja pyrkiessään elämään sen mukaan filosofi puolestaan tavoittaa myös onnen.

Kun ottaa huomioon, millaisia seurauksia somessa leviävällä vihapuheella ja häirinnällä on ihmisten hyvinvoinnille ja yhteiskunnalliselle ilmapiirille (yhteenvetona ks. esim. Vepsä 2021), filosofien ajatukset totuudesta hyvän elämän lähteenä kuulostavat houkuttavilta, vaikkakin kieltämättä kovin yksinkertaistetuilta.

Tunnettu politiikan teoreetikko Hannah Arendt (1971; Peters 2015) on todennut, että tosi-seikat eivät itsessään riitä vakuuttamaan ihmisiä ja ylläpitämään yhteisesti jaettua ymmärrystä ympäröivästä maailmasta. Arendtia voidaan tulkita siten, että totuudeksi hyväksytyt yleiset uskomukset, olivatpa ne tieteellisesti todistettuja seikkoja tai jotakin muuta, tarvitsevat tuekseen kertomuksia, jotka tekevät niistä aistittavia ja ihmisen ja yhteisön elämän kannalta merkityksellisiä (ks. Salami 2020). Jaetut kertomukset synnyttävät yhteisiä kokemuksia (myös tunnekokemuksia), keskinäistä luottamusta sosiaalista pääomaa kohtaan ja sitä kautta oikeutuksen yhteisöä hallitsevalle poliittiselle järjestelmälle. Näin tietäminen ja tunteet nivoutuvat ihmisen maailmankokemuksessa kiinteästi yhteen, kuten jo tämän teoksen *Kanssatutkimuksen tietoteoreettiset taustat* -luvussa on esitetty (ks. myös Ahmed & Halttunen-Riikonen 2018). Nykyajassa ongelmana kuitenkin on, että todellisuutta selittäviä vaihtoehtoisia kertomuksia on jo liikaakin. Toisaalta myöskään tieteen piirissä ei ole olemassa yhtä ainoaa totuutta, vaan erilaiset totena pidetyt uskomukset elävät yhtä aikaa, ja ne ovat jatkuvan keskustelun ja kiistelyn kohteena. Kuten Antti Hautamäki (2019, 55) ironisesti huomauttaa: ”Onko sitten ihme, että ihmiset kysyvät, mistä voi tietää mikä on totta.”

Demokratian näkökulmasta on hyödyksi, että yhä useammat ihmiset kiinnostuvat tieteestä ja saavat mahdollisuuden tutustua omakohtaisesti siihen, miten tutkimusta tehdään ja tieteellistä tietoa tuotetaan. Tällöin tieteen mystifiointi, epäluottamus tutkimustietoa kohtaan, ihmisten mieliä kuohuttavat somen ”paskamyrskyt” (Han 2017) ja muut totuuksilla pelaavat trendit kenties menettäisivät jalansijaa. Kun kansalaiset osallistuvat tutkimuksellisen tiedon tuottamiseen, he näkevät, miten oma panos asettuu osaksi laajempaa tiedollista kokonaisuutta. Tutkimukseen osallistumisen voidaan ajatella kehittävän (ainakin jossakin määrin ja joksikin aikaa) osallistujien lähde- ja mediakriittisyyttä ja tiedelukutaitoa. Tällä saattaa olla merkitystä myös sille, miten kansalaiset suhtautuvat tieteeseen ja yhteiskuntaan yleisemmin.

Michael Peters (2017) nostaa esiin tärkeän koulutukseen liittyvän seikan. Hänen mukaansa totuuden jälkeisessä ajassa faktojen merkitys ei rajaudu pelkästään politiikkaan tai tieteeseen, vaan siitä on tullut myös polttava koulutuksellinen kysymys. Peters arvioi, että koulutuspolitiikka on nykyisin vahvasti valtion hallinnoimaa ja sidottu talouden ja työmarkkinoiden vaatimuksiin, mikä kaventaa sekä opettajien pedagogista autonomiaa että nuorten mahdollisuuksia kehittyä kriittisesti ajatteleviksi kansalaisiksi. Hänen kritiikkinsä kohdistuu erityisesti siihen, että jos koulutus rinnastetaan lähes yksinomaan ammatilliseen koulutukseen eikä nuorille opeteta demokraattisen osallistumisen tietoja ja taitoja, populistiset poliitikot ja esimerkiksi rasismiin nojaavat puolueet saattavat entisestään kasvattaa suosiotaan. Peters esittää, että tarvitsemme keinoja taistella ”valehtelemalla hallitsemista” vastaan. Kansalaistieteen ja kanssatutkimuksen kaltaiset osallistavat tutkimusmenetelmät voivat olla yksi tällainen keino, demokratian moninaisuutta puolustava ritari (vrt. Kestilä-Kekkonen & Schoultz 2020).

Millaista osallistumista?

Kanssatutkimuksen luonnetta osallistavana menetelmänä voidaan lähestyä vertaamalla sitä Sherry R. Arnsteinin (1969) paljon siteerattuun kansalaisosallistumisen askelmamalliin (Kuvio 5).

Kuvio 5. Kansalaisosallistumisen askelmat.

Arnsteinin malli on tarkoitettu kriittiseksi välineeksi, jolla voidaan kuvata ja arvioida kansalaisten mahdollisuuksia osallistua poliittiseen päätöksentekoon. Mallissa on kahdeksan askelmaa: 1. manipulaatio, 2. terapia, 3. tiedottaminen, 4. konsultointi, 5. yhteissuunnittelu tai neuvojen antaminen, 6. neuvottelukumppanuus, 7. osittain jaettu valta ja 8. valta asukkailla tai kansalaisvalvonta. Mitä ylemmäksi osallistuja askelmilla nousee, sitä enemmän valtaa hänellä on päätöksentekoon. Alimmilla askelmilla kansalaisten osallistuminen on näennäistä tai paremminkin ei-osallistumista ja seuraavilla askelmilla muodon vuoksi osallistumista (tokenismi), jolloin kansalaisia kuunnellaan, mutta heillä ei ole päätöksentekovaltaa. Ylimmillä askelmilla

kansalaiset jakavat päätöksentekovallan poliittisten päättäjien kanssa, tai he päättävät sovitusta asioita itsenäisesti (*citizen power*).

Arnsteinin askelmille sovitettuna kanssatutkimuksen osallistuminen sijoittuu askelmille 5–7 (osittain jaettu valta tarkoittaa kanssatutkimuksessa pyrkimystä yhdessä jaettuun valtaan; ks. *Kanssatutkimus ja valta* -luku). Mallin kahdeksas askel jää valtaosin kanssatutkimuksen ulkopuolelle. Kanssatutkijat eivät yleensä tee tutkimusta yksin ja itsenäisesti, vaan tutkimus toteutetaan ammattitutkijoiden ja kanssatutkijoiden yhteistyönä. Joskus raja on kuitenkin häilyvä ja roolit voivat sekoittua. Esimerkiksi kansainvälisissä terveyden alan kanssatutkimuksissa akateemisesti koulutetut potilaat voivat hakea rahoitusta ja toteuttaa omia projektejaan itsenäisesti, mutta kuitenkin linkittyneenä johonkin yliopiston tutkimusohjelmaan.

Kanssatutkimuksesta käydyssä keskustelussa on ajoittain virinnyt pohdintaa siitä, milloin kanssatutkijasta tulee ammattitutkija, ja mitä tämä merkitsee tutkimuksen valtasuhteiden näkökulmasta. Esimerkiksi terveysalan tutkimushankkeista tunnetaan esimerkkejä, joissa potilas-kanssatutkijoista on koulutuksen ja kokemuksen myötä kehittynyt ammattitutkijoita, jotka ovat etääntyneet muiden kanssatutkijoiden kokemuksista niin, etteivät nämä enää koe ”ammattimaisten kanssatutkijoiden” kykenevän edustamaan heitä. (DeCamp, Brewer & Dukhanin 2021.) Myös inklusiivisen tutkimuksen kentällä, esimerkiksi vammaistutkimuksessa, kanssatutkijat ovat ajoittain synnyttäneet omia tutkimusyhteisöjään, joissa he tekevät tutkimusta itsenäisesti, omin voimin (esim. Liddiard ym. 2018). Esimerkkinä tällaisesta voidaan mainita Irlannissa toimiva Inklusiivisen tutkimuksen verkosto IRN, jossa verkoston johtajuus on siirtynyt kehitysvammaisille aktivisteille (García Iriarte ym. 2021). Verkoston toimintaan ja toimintatapoihin palataan myös teoksen *Tutkimuskohteesta tutkimuksen toteuttajaksi* -luvussa sekä kirjan lopuksi.

Briitta Koskiahon (2019) jäsentää kansalaistieteeseen (käyttäen termiä kansalaistutkimus) osallistumisen astetta ja vaikuttavuutta askelmamallia vastaavalla tavalla omalla kolmiportaisella skaalallaan. Kansalaiset voivat ensinnäkin työskennellä ammattitutkijoiden rinnalla aineiston keräämisestä tulosten analysointiin ja johtopäätösten tekemiseen saakka. Toinen vaihtoehto on, että kansalaiset esittävät kysymyksiä ja johdattelevat tutkijat omasta näkökulmastaan ”oikealle tielle”. Tällöin he ovat aktiivisia osallistujia, mutta heidän panoksensa on enemmän neuvontaa kuin tutkimusta. Kolmannessa vaihtoehdossa kansalaiset toimivat tutkimusprosessiin nähden ulkopuolisina vaikuttajina, jolloin he saattavat kommentoida vaikkapa tutkimuskysymyksiä ja aineistonhankintaa. Koskiahon jaottelussa varsinaiseksi kanssatutkimukseksi voidaan tämän kirjan ymmärryksen mukaisesti hyväksyä vain ensimmäinen vaihtoehto, tutkimuksen tekeminen rinnakkain ammattitutkijoiden kanssa.

Jotta kanssatutkijoiden osallistuminen ja vaikuttaminen tutkimukseen olisi mahdollisimman tasa-arvoista, tulee tutkijoiden kiinnittää huomiota osallistumisen motivoimiseen. Koskiahon (emt.) huomauttaa, että kanssatutkijoiden mukana pysymiseen vaikuttaa suuresti, miten heidän kanssaan kommunikoidaan ja miten heihin pidetään yhteyttä. Yhteydenpidon on oltava tiivistä, jotta osallisten mielenkiinto ei herpaannu. Tämä ei ole aina helppoa ja vaatii tutkijalta sitoutumista ryhmän vetämiseen. Tutkijoiden ja kanssatutkijoiden välinen luottamus rakentuu yhdessä ollen ja keskustellen. Luottamuksen perusta on ryhmän yhteisöllisyydessä ja mielekkääksi koettussa yhteisessä tekemisessä, josta syntyy myönteisiä kokemuksia. Hyvin toimiva tutkimusryhmä toteuttaa dialogista, elävää ja tilanteista tutkimusetiikkaa, joka ammentaa empatiasta, huolen-

pidosta ja myötätunnosta (ks. *Tutkimuseettinen sääntely ja kanssatutkimuksen arjen tilanteinen etiikka* -luku). Moniäänisen tutkimusryhmän toimintaedellytyksenä on turvallinen ilmapiiri ja hyvä yhteishenki, jotka tukevat toiminnallisuutta ja ryhmän jäsenten luovuuden toteuttamista. Luottamuksen vallitessa ryhmän jäsenet uskaltavat ilmaista ajatuksiaan ja olla oma itsensä. (Veisikansa 1988, 30–62.)

Kanssatutkimuksen projekteissamme olemme liikkuneet Arnsteinin (1969) mallin ylimmillä askelmilla tai ainakin pyrkinneet siihen. Pakolaistaustaisten nuorten kanssa toteutetussa kanssatutkimuksessa (Honkatukia, Rättilä & Rinne 2021) rakensimme osallistumisen käytäntöjä alusta lähtien mahdollisimman tasa-arvoisiksi ja yhteisöllisiksi. Aina tämä ei silti onnistunut niin hyvin kuin toivoimme. Aluksi tutustuimme toisiimme, hengailimme ja kahvitelimme yhdessä. Keskustelimme kaikenlaisista asioista, nuorten kuulumisista, elämästä Suomessa, tutkimuksen tavoitteista ja myös omasta itsestämme ja tutkijan ammatistamme, kun ryhmän nuoret siitä kyselivät. Myöhemmin, kun olimme jo tulleet tutuiksi, perustimme yhteisen tutkimusryhmän, joka oli avoin kaikille kyseisessä nuorisotilassa käyville täysi-ikäisille nuorille. Tutkimusta koskevat päätökset tehtiin tässä tutkimusryhmässä, mutta käytännön syistä tutkijat fasilitoivat ryhmän kokouksia. Tutkimusryhmään aluksi ilmoittautuneista nuorista vain osa jatkoi prosessin loppuun saakka, ja yhteiskirjoittamiseen osallistui vain muutamia nuoria.

Prosessin kuluessa huomasimme eroja siinä, miten kanssatutkijat kokivat oman osallistumisensa. Kohtasimme niin hämmennystä (”keitä noi tyypit on ja miksi ne hengaa täällä”, kuten ohjaajat kertoivat nuorten kommentoineen meidän tutkijoiden läsnäoloa), kohteliasta kiinnostusta, innostusta ja vilkasta keskustelua tutkimuksen aiheista kuin ajoittaista väsymystä, väistelyä ja tutkimusyhteistyöstä kieltäytymistä. Meistä oli hyvä asia, että kanssatutkijoiksi kutsumamme nuoret päättivät itse vapaasti omasta osallistumisestaan, mutta kieltämättä olimme välillä väsyneitä ja pohdimme tutkijoiden kesken ”tuleeko tästä tutkimuksesta koskaan mitään”. Valtaosin olimme kuitenkin kanssatutkimusprosessista inspiroituneita ja heittäydyimme tutkimusyhteistyöhön täydellä tarmolla, mikä herätti energistä vastakaikua myös tutkimusryhmän nuorissa.

Osallistumiskokemusten eroista huolimatta päädyimme ajattelemaan, että kaikkien ja kaikenlainen osallistuminen on arvokasta, ja kiitimme kanssatutkijanuoria usein heidän panoksestaan yhteiseen tutkimukseemme. Olimme kiitollisia, että saimme tehdä tutkijanurallamme jotakin näin poikkeuksellista nuorten ja heidän ohjaajiensa kanssa. Ohjaajilta olemme saaneet kuulla, että tutkimusyhteistyöstämme puhuttiin vielä pitkään sen jälkeen, kun aktiivinen yhteistyövaihe oli jo päättynyt. Yhteistyö oli lopulta koettu jopa yllättävän merkitykselliseksi. Nuoret tunsivat itsensä hyväksytyiksi ja arvostetuiksi ja kokivat päässeensä tutkimusyhteistyön kautta vaikuttamaan ’oikeisiin asioihin’ eli tutkimukseen ja julkiseen keskusteluun pakolaisnuorten työllistymismahdollisuuksista Suomessa.

Kanadassa potilaiden osallistuminen terveysalan tutkimuksiin tasavertaisina kumppaneina ammattitutkijoiden rinnalla on kansallisen tason strateginen prioriteetti, jota tuetaan rahallisesti kaikissa provinseissa nimellä potilaslähtöinen tutkimus (*Patient Oriented Research*). Tutkimuksessa, jossa selvitimme potilaskumppaneiden kokemuksia tutkimusyhteistyöstä ammattitutkijoiden kanssa, muodostimme aluksi neuvoa antavan ryhmän, johon kutsuttiin mukaan potilaita, joilla oli aiempaa kokemusta kanssatutkimusprojekteista. Pyysimme heiltä opastusta siihen, miten voisimme parhaiten tutkia ammattitutkijoiden ja kanssatutkijoiden välisiä suhteita. Tämän

jälkeen kutsuimme ryhmän jäsenet mukaan tutkimuksen eri vaiheisiin tutkimussuunnitelman kirjoittamisesta aina aineiston hankintaan, analyysiin, kirjoittamiseen ja tulosten julkistamiseen. Jokainen vaihe suunniteltiin ja toteutettiin yhdessä. Kanssatutkijat saivat itse päättää, miten aktiivisia he olivat tutkimuksen eri kohdissa. Kanssatutkijamme halusivat muun muassa oppia lisää merkitysten analyysistä, joten järjestimme heille aiheesta kaksi työpajaa. Ensimmäinen työpaja oli niin onnistunut, että kanssatutkijat kutsuivat vetäjät pitämään saman työpajan uudelleen alueelliselle kanssatutkijoiden verkostolle. Tällaisista onnistumisista huolimatta yhteistyössä ei aina vältytty jännitteiltä ja ajoittaiselta väsymiseltä, mikä on muutoinkin tavallista tiimityössä ja kollektiivisessa päätöksenteossa. Avoin viestintä ja huomion kiinnittäminen kanssatutkijoiden asiantuntemukseen toimivat kuitenkin niin hyvin, että kanssatutkijakumppaneidemme kiinnostus säilyi uusiinkin yhteistyöprojekteihin.

Kuten edellisistä esimerkeistä käy ilmi, kanssatutkijoiden osallistuminen tutkimukseen voi näyttää ja kuulostaa monenlaiselta, mikä on ammattitutkijan näkökulmasta sekä kiinnostavaa että hämmentävää. Osallistujien kiinnostuksesta ja resursseista, kuten käytettävissä olevasta ajasta, riippuen se voi olla pitkäaikaista ja laajaa, jolloin kanssatutkijat saattavat osallistua tutkimusprosessiin ja vaikuttavat sen vaiheisiin alusta loppuun. Osallistuminen voi olla myös harvempaa ja hiljaisempaa. Omissa prosesseissamme olemme joutuneet pohtimaan esimerkiksi sitä, miten hiljaisuutta pitäisi tulkita. Onko prosessi epäonnistunut, jos jotkut osallisista jäävät siinä äänettömiksi tai vetäytyvät kokonaan pois? Olemme päätyneet ajattelemaan, että demokraattisessa kanssatutkimuksessa erilaiset tavat osallistua tutkimukseen ovat aina hyväksyttäviä.

Osallistuminen on kanssatutkijoille vapaaehtoista eivätkä ammattitutkijat voi etukäteen tai yksipuolisesti päättää, kuinka aktiivista tai äänekästä osallistumisen pitäisi olla. Ammattitutkijoina velvollisuutemme on kuitenkin pysähtyä pohtimaan kieltäytymisten ja poisjäämisten taustalla olevia syitä ja sitä, mitä opittavaa meillä voi olla niistä. Osallistumiseen saattaa liittyä esimerkiksi vastakkainasettelua, jos osallisten näkemykset tutkittavasta asiasta tai tutkimusprosessin edistämisestä poikkeavat toisistaan huomattavasti (ks. Rättilä ym. 2021, 52–54). Osallistumisen tapaa voivat niin ikään ohjata sellaiset valtasuhteiden dynamiikat, joista osalliset eivät aina ole tietoisia (ks. *Kanssatutkimus ja valta* -luku). Aiemmin mainitussa pakolaisnuorten kanssa toteutetussa tutkimuksessa refleksiivisyys ja keskustelut tutkimusosallisuudesta ammattitutkijoiden kesken sekä yhdessä kanssatutkijoiden ja muiden tutkimuskumppaneiden kanssa tuottivat meille tärkeää tietoa tutkimuksen onnistumisesta ja haasteista ja tarjosivat oppimiskokemuksia meistä itsestämme tutkimuksen vastuullisina tekijöinä.

Kuka hyöttyy tutkimuksesta ja miten?

Tieteen tekemisessä noudatetaan yleisesti periaatetta, että tutkimukseen osallistuville ei makseta tutkimustiedon tuottamisesta (Head 2009), vaikka esimerkiksi osallistujien matkoja ja ansionmenetyksiä voidaan korvata tietyiltä osin. Kanssatutkimuksessa osallistujien antaman työpanoksen huomiointi on kuitenkin erityisen tärkeää, vaikka sitä onkin joskus hankalaa sovittaa yhteen vakiintuneiden tutkimuskäytäntöjen ja tutkimusetiikan normatiivisten vaatimusten kanssa. Terveiden alalla kanssatutkijoille myönnettävät korvaukset, varsinkin niiden puute, ovat joskus kirvoittaneet kanssatutkijoina toimivia potilaita julkaisemaan aiheesta omia kriittisiä näkemyksiään (esim. Richards ym. 2018).

Omissa projekteissamme olemme huomanneet, kuinka tärkeä merkitys takaisin antamisella ja erilaisilla huomioinnin tavoilla on osallistujille. Yhteisissä tutkimuskokouksissa olemme esimerkiksi tarjonneet osallistujille kahvia, teetä, virvokkeita ja kunnon syötävää, mikä on osoittautunut tärkeäksi tavaksi rakentaa luottamusta tutkijoiden ja kanssatutkijoiden välillä (Luhtakallio & Mustranta 2017; Rättilä & Honkatukia 2021). Olemme myös maksaneet haastatteluja tehneille kanssatutkijoille pieniä palkkioita. Joissakin tutkimushankkeissa kanssatutkijoita on palkattu mukaan osa-aikaisina tai freelancer-pohjaisina työntekijöinä. Tällainen osallistumisen vastikkeellisuus on havaittu tärkeäksi etenkin pienituloisille, työkyvyttömyyseläkkeen tai työttömyysturvan varassa eläville osallistujille. Se on heidän tutkimustyölle antamansa ajan ja asiantuntemuksen arvostamista ja siinä mielessä tärkeää vastavuoroisuuden rakentamista. Toisaalta takaisin antaminen voi olla aineellisen palkitsemisen lisäksi tai sijasta myös aineetonta. Olemme jakaneet kanssatutkijoille asiantuntemustamme myös muissa kuin tutkimukseen liittyvissä asioissa ja esimerkiksi rohkaisseet heitä eteenpäin omilla koulutus- ja urapoluillaan, silloin kun siihen on tarjoutunut mahdollisuuksia tutkimusprosessin ohessa.

Ristiriita normatiivisen tutkimusetiikan ja kanssatutkimuksen välillä saattaa tulla vastaan esimerkiksi kansainvälisessä tutkimusyhteistyössä, jossa eettiset periaatteet eri maiden välillä vaihtelevat. Kanadassa, jossa kanssatutkimuksella on pidemmät perinteet kuin Suomessa, osallistumisesta palkitaan usein pienellä lahjakortilla ja työn määrän mukaan myös rahapalkkiolla. Omassa tutkimuksessamme päädyimme siihen, että ne kanssatutkijat, jotka osallistuivat tutkimuksen useisiin vaiheisiin, saivat asiantuntijatyöstä verotettavan rahallisen palkkion. Osa kanssatutkijoista osallistui vain yhteen tutkimusvaiheeseen, ja he olisivat paikallisen käytännön mukaan saaneet korvaukseksi 25 Kanadan dollarin arvoisen lahjakortin. Suomalaisen kotiyliopistomme ohjeistuksen mukaan lahjakortteja ei voitu kuitenkaan käyttää verotuksellisista syistä. Arvostusta osoittavan palkitsemisen puute oli vaikea asia, jota jouduimme käymään läpi kanssatutkijoidemme kanssa.

Osallistumisen ja vaikuttamisen hyötyjen jakautuminen ammattitutkijoiden ja kanssatutkijoiden kesken on usein epätasa-arvoista myös siitä näkökulmasta, että heidän kontribuutionsa ei aina tule tutkimusjulkaisuissa riittävästi esiin. Vaikka tavoitteena on, että tietoa tuotetaan yhdessä ja että kaikki hyöttyvät siitä, käytännössä tutkimusaineistot jäävät ammattitutkijoiden haltuun (muun muassa siksi, että aineistoja on säilytettävä turvallisesti). He myös hyöttyvät eniten julkaisumeriiteistä. Toisaalta riippuu myös kanssatutkijoista, missä määrin heidän kontribuutionsa tutkimukseen tuodaan julkisesti esiin. (Koskiahho 2019.) Vaikka me ammattitutkijat olisimme

halunneet nimetä kanssatutkijat julkaisuissamme, olemme joskus päätyneet siihen, että nimet tai kuvat jätetään julkaisuista pois. Tämä on johtunut eettisistä syistä, muun muassa yksityisyyden suojaa turvataksemme ja välttääksemme riskin vahingon aiheuttamisesta kanssatutkijoille. Nämä eivät ole kuitenkaan olleet helppoja päätöksiä.

Joskus on myös käynyt niin, että kanssatutkija on mainittu tutkimusjulkaisussa ilman hänen suostumustaan tai niin, että hän ei ole edes tiennyt asiasta. Kanadalainen kanssatutkijamme kommentoi² harmitustaan nimensä päätyemisestä aiemman yhteistyöprojektin julkaisuun seuraavasti:

Minuun otettiin yhteyttä: ”Tarvitsemme alkuperäiskansan edustajan komiteamme tekemään sitä ja tätä.” Minä vastasin: ”Tietysti, sovitan osallistumisen omiin aikatauluihini.” Sitten kävikin ilmi, että nimeni on laitettu projektin julkaisuun, vaikka ammattitutkijat eivät koskaan puhuneet tästä minulle tästä mitään. Olin kauhuissani. Sitten eräs ammattitutkija lähestyi minua lääketieteellisessä konferenssissa sanoen: ”Oi, teit hienoa työtä siinä paperissa.” Minä ihmettelin ”missä paperissa?” Ja hän sanoi, ”Itse asiassa minulla on täällä kopio siitä, koska paperin muut kirjoittajat ovat tässä konferenssissa.” Vilkaisin nopeasti paperia, jonka kirjoittamisessa olin oletettavasti ollut mukana... isot lihavoidut kirjaimet, tiedäthän, ”tämän aboriginaalipotilaan ohjauksessa”... Myöhemmin sanoin julkaisun kirjoittaneelle ammattitutkijalle: ”Peruutat tämän, koska minulla ei ole ollut mitään tekemistä tämän kanssa. Et koskaan puhunut minulle tästä mitään. Puhuit minulle vain kerran, kun kysyit suostumustani olla mukana projektissasi, mutta en kuitenkaan ollut koskaan mukana oikeasti.”

Kanssatutkijoiden rooli saattaa niin ikään jäädä vähäiseksi aineistoja analysoitaessa. Joskus tämä voi johtua siitä, että kanssatutkijoilla ei ole kiinnostusta, resursseja tai oman arvionsa mukaan riittävästi osaamista osallistua analyysivaiheeseen. Toisaalta taustalla voivat olla myös institutionaaliin tutkimusresursseihin liittyvät rajoitukset, kuten se, että nykyiset analyysiohjelmat (kuten ATLAS.ti) eivät juurikaan tue yhdessä tehtävää analysointia. Ohjelmistot on lisensoitu vain yliopistotyöntekijöiden käyttöön, eivätkä ne mahdollista monen toimijan yhtäaikaista työskentelyä. Erilaisia konkreettisia ratkaisuja tehdä analyysia ja julkaista yhdessä esitellään tämän teoksen *Tutkimuskohteesta tutkimuksen toteuttajaksi* -luvussa.

Myös yhteiskuntatieteellisen tutkimuksen kriittisyys, joka usein kyseenalaistaa ja problematisoi arkiajattelussa itsestään selvinä pidettyjä asioita, voi osoittautua ongelmalliseksi, kun tutkimusaineistoa tulkitaan ja siitä kirjoitetaan yhdessä kanssatutkijoiden kanssa. Törmäsimme tähän ongelmaan tutkiessamme pakolaistaustaisten nuorten miesten kanssa sitä, miksi ulkomaalaistaustaisten ihmisten on niin vaikeaa saada Suomesta töitä (Mohamed 2019; Honkatukia & Rättilä 2021). Nuoret toivat painokkaasti esiin pakolaisten omaa vastuuta työllistymisestä. Heidän mukaansa suomalaisessa yhteiskunnassa on oltava sinnikäs, hankittava kielitaito, ymmärrettävä suomalaisten pakolaisiin kohdistamia epäluuloja ja niin edelleen. Jouduimme hankalaan välikäteen kollegoidemme kriittisten kommenttien edessä julkaistuumme kanssatutkijoidemme kanssa aihetta käsittelevän blogitekstin. Olemmeko me todella itse tutkijoina sitä mieltä, että vastuu

---

2 Päivi Eriksson on kääntänyt esimerkkeinä käyttämämme lainaukset englannista suomeksi siten, että kanssatutkijan sanoma tulee ymmärretyksi.

työllistymisestä rasistisessa yhteiskunnassa on nuorilla itsellään? Emme ole, mutta tutkimuseettisesti ei ollut yksinkertaista antaa kanssatutkijoillemme sellaista vaikutelmaa, että he olisivat omassa tulkinnassaan jotenkin väärässä ja me oikeassa. Tuossa tilanteessa emme löytäneet hyvää ja eettisesti kestävävä tapaa keskustella pakolaistaustaisten kanssatutkijoiden kanssa suomalaisen yhteiskunnan rasismista ja syrjivistä käytännöistä siten, että keskustelu olisi lieventänyt heidän käsitystään yksittäisen ihmisen omasta vastuusta työllistyä ja pärjätä yhteiskunnassa.

Miltä tutkimusosallisuus tuntuu?

Kanssatutkimuksen ja muiden osallistavien tutkimusmenetelmien tieteellistä merkitystä arvioidaan yleensä tiedollisin kriteerein. Juuri episteemisiin kysymyksiin kohdistuu myös kanssatutkimukselle ominainen tutkijan vahva refleksiivisyys eli tutkijan oman tietämisensä ehtojen pohtiminen. Kanssatutkimusta perustellaan yleensä sillä – kuten tässäkin teoksessa tehdään – että ottamalla ihmisiä mukaan tutkimukseen heidän elämästään ja kokemuksistaan saadaan moninäkökulmaisempaa ja laadullisesti syvempää tietoa kuin muuten olisi mahdollista. Tätä on kuitenkin hankalaa todistaa. Esimerkiksi Marks ym. (2018; ks. myös Oliver, Kothari & Mays 2019) huomauttavat, että tiedämme toistaiseksi vain vähän siitä, mitä eroja kanssatutkimuksen ja perinteisen akateemisen tutkimuksen tuloksilla tässä mielessä on.

Episteemiset kriteerit eivät silti ole ainoita, joilla kanssatutkimusta on mahdollista arvioida. Kanssatutkimusta ja sen vaikuttavuutta voidaan lähestyä myös usein sivuutetusta näkökulmasta, miten osalliset kokevat tutkimukseen osallistumisensa ja merkityksellistävät sitä. Tämä on harmittava katvekohta. Lähestymistapa kun nojaa ajatukseen siitä, että kanssatutkijoiden kokemuksellinen, aistivoimainen tieto on tärkeä osa tiedon yhteisluomista ja että se syventää tutkimuksellista ymmärrystä heidän elämästään ja asemastaan yhteiskunnassa. Näin ollen on tärkeä pureutua myös kysymyksiin osallistumisen kokemuksista ja merkityksistä.

Sillä, miltä tutkimukseen osallistuminen tuntuu, on monenlaista merkitystä. Myönteisten kokemusten voidaan ajatella lisäävän osallistumisen motivaatiota sekä omaa ja tutkimusryhmän hyvinvointia. Osallistujan 'fiilikset' saattavat vaikuttaa myös siihen, miten hän hahmottaa tutkimuksen merkityksen ja jopa tutkimustiedon luotettavuuden. Osallistumiskokemukset ovat tärkeä kysymys myös demokratian näkökulmasta. Kuten tässä teoksessa ja luvussa on tuotu esiin, kanssatutkimus nojaa demokratian ideaaleihin kaikkien kuuntelemisesta ja tasa-arvoisesta mahdollisuudesta osallistua tutkimusta koskevaan päätöksentekoon. Kun tutkimuksen tuloksia ja tutkimusprosessin onnistumista arvioidaan, sillä on merkitystä, kuinka hyvin ideaalien koetaan toteutuvan käytännössä. Tieteen demokratisoimista yhteiskunnassa on vaikeaa viedä eteenpäin, jos kansalaisten kokemukset tutkimusprosesseihin osallistumisesta eivät ole myönteisiä ja vaikuttavia.

Tässä mielessä kanssatutkimuksen käytännön toteutukset ja raportoinnit jättävät vielä paljon toivomisen varaa. Kun tutkijoiden huomio kiinnittyy tiedollisiin kysymyksiin, saattaa jäädä kysymättä ja reflektoimatta, miten tutkimukseen osallistuminen koetaan. Omissa kanssatutkimuksissamme olemme pyrkineet toimimaan toisin. Olemme olleet kiinnostuneita osallisten osallistumiskokemuksista, reflektoineet niitä sekä tutkijoiden kesken että yhdessä tutkimus-

kumppaneiden kanssa ja tuoneet niitä esiin tutkimusjulkaisuissamme (Honkatukia, Rättilä & Rinne 2021; Rättilä ym. 2021; Mubeen & Tokola 2021). Ajattelemme, että kanssatutkimukseen kuuluvaa vahvaa refleksiivisyyttä tarvitaan paitsi episteemisten lähtökohtien tarkastelussa, myös sen havainnoimisessa ja pohtimisessa, miten tutkimusosallisuus yleensä koetaan ja miten tutkimusprosessissa virinneet reaktiot ja tunteet vaikuttavat prosessissa tuotettuun tietoon. Tässä meitä ovat inspiroineet tämän teoksen luvuissa *Kanssatutkimuksen tietoteoreettiset taustat* ja *Kanssatutkimus ja valta* esitellyt, feministisestä tietoteoriasta ja ihmistieteiden affektiivisesta käänteestä ammentavat ajatukset (kokemus)tiedon, tunteiden ja toiminnan yhteenkietoutumisesta. Näin ajatellen myös tunteet sisältävät tietoa, ja toisinpäin, tieto voidaan ymmärtää tunteisiin perustuvana, aistivoimaisena ja ihmisen toimintamahdollisuuksia määrittävänä kokemuksena, vaikka sitä ei ole aina helppo sanoittaa ääneen.

Omien havaintojemme mukaan kanssatutkimukseen osallistuminen on ollut osallisille, niin ammatti- kuin kanssatutkijoille, pääosin hyvä ja paljon myönteisiä tunteita tuottanut kokemus. Joillekin kanssatutkijoille tutkimusosallisuus on merkinnyt jopa käänteentekevää elämänmuutosta, kun he ovat tutkimusyhteistyön innoittamana esimerkiksi hakeutuneet opiskelemaan tai löytäneet arkeaan helpottavaa vertaistukea (esim. Hoppania & Vilkkio 2020; Hoppania, Vilkkio & Topo 2021). Samantyyppisiä havaintoja on aiemmin tehty myös demokratiatutkimuksen piirissä. Tutkimuksista tiedetään, että kansalaiset yleensä arvostavat mahdollisuutta osallistua keskusteluun ja asioiden valmisteluun ja että osallistuminen tuottaa monille hyvää oloa, etenkin, jos se koetaan vaikuttavaksi (esim. Raisio & Vartiainen 2011). Arendt (1963) on todennut kanssatutkimuksen näkökulmasta kiinnostavasti, että osallistuminen yhteisistä asioista päättämiseen luo julkista onnellisuutta. Vaikka Arendtin ajatus on osin yhteiskuntamoraalinen ja tarkoitettu puolustamaan demokratiaa, hän tuntui myös aidosti uskovan, että julkinen keskustelu ja yhdessä toimiminen tuottavat kansalaisille sellaista onnea, jolle ei löydy vastinetta yksityisen elämän piiristä (Roodt 2014).

Vastaavanlainen ajatus on tuttu niin ikään vapaaehtois- ja järjestötoiminnasta, onnellisuuden tutkimuksista sekä kestävää hyvinvointia koskevasta ajattelusta (Helne & Hirvilampi 2021). Vapaaehtoistoimintaan osallistuvat ihmiset kertovat usein, että yhdessä toimiminen ja mahdollisuus auttaa muita lisäävät heidän omaa onnellisuuttaan. Sosiaalipolitiikan tutkija Ian Gough (esim. 2017) on puolestaan esittänyt, että osallistuminen oman yhteisön asioista päättämiseen kuuluu ihmisen perustarpeisiin, jolloin osallistuminen on tärkeä osa ihmisen hyvinvointia. Samantyyppisiä ilon, onnellisuuden ja merkityksellisyyden tunteita on mahdollista kokea myös tutkimukseen osallistumisen yhteydessä.

Omissa tutkimuksissamme olemme huomanneet, että kanssatutkijat kokevat tutkimusosallisuutensa hyväksi erityisesti silloin, kun he kokevat tulevansa tutkimusryhmän keskuudessa nähdyiksi, kuulluiksi ja vakavasti otetuiksi (Rättilä & Honkatukia 2021). Hyvä osallisuuden kokemus voi pitää sisällään ilon, mutta myös surun tunteita. Tämä tuli ilmi esimerkiksi tutkimuksessa, jossa keräsimme pakolaistaustaisten nuorten miesten elämäntarinoita erilaisin taideperustaisiin menetelmin. Osana tutkimusta pyysimme tarinateatterin (*Playback Theatre*) vierailulle esittämään (*play back*) nuorille heidän kertomiaan tarinoita. Näyttelijöiden esitykset herättivät yleisössä vahvoja tunnereaktioita:

Tarinoiden näkeminen tarinateatterin näyttelijöiden improvisoimina herätti niin nuorissa kuin tutkijoissa ja ohjaajissa monenlaisia ajatuksia ja tunteita. Esimerkiksi kertomukset kotoa ja kotimaasta lähtemisestä ja äidin taakse jättämisestä nostivat monille tunteet pintaan ja saivat meidät pyyhkimään silmiämme. Kertomus, jossa nuori makaa masentuneena kotona mutta tuntee vointinsa paremmaksi päästessään Valomoon [pakolaisnuorten parissa toimivan kansalaisjärjestön tarjoamaan valmennusohjelmaan], herätti samaan aikaan surun ja ilon tunteita. Tarina palohälyttimestä ja kengästä (--) puolestaan nauratti ja jäi varmasti jokaisen mieleen. (Rättilä ym. 2021, 49)

Palohälytintarina viittaa erään nuoren miehen kertomukseen siitä, kuinka hänen kaverinsa oli vastaanottokeskuksessa tupakoinut huoneessaan ja saanut palohälyttimen soimaan. Kaveri oli säikähtänyt hälyttimen punaista vilkkua ja kovaa ääntä ja luullut sitä poliisin valvontakameraksi. Hän oli heittänyt hälytintä kengällä ja yrittänyt piilottaa irronneen hälyttimen petivaatteiden alle. Tarinaa kertoessaan nuori mies itse nauroi läikähtykseen, ja myös näyttelijöiden esitys oli hauska. Tarina huvitti meitä kaikkia, mutta samalla me tutkijat koimme epävarmuutta siitä, oliko meidän soveliasta nauraa turvapaikanhakijoina Suomeen tulleiden nuorten elämän sattumuksille ja peloille. Kertomus ja tarinateatterin esitys synnyttivät meissä ”itkekö vai nauraa” -kaltaisen tunnekokemuksen. Palohälytintarina, kuten monet muut nuorten kertomat tarinat, avasivat surullisia ja ahdistaviakin näkymiä siihen, miten vaikeita asioita ja suoranaisia kauheuksia nuoret olivat joutuneet elämässään kohtaamaan aiemmassa kotimaassaan, pakomatalla ja Suomeen asettautuessaan. (Emt., 9.) Nuorille miehille taidepainotteinen tutkimusprojekti oli kuitenkin tärkeä kokemus. Eräs kanssatutkija kommentoi sitä näin:

Joo heräs vähän tunteet pintaan, että oma kertomus näkyy siinä eikä ollu omaa nimee, kun kuitenkin, osas heti näkee, että oho tostahan mä kerroin. (--) Vähän semmonen, että oho, mä oon jotenkin tärkeä, mä oon kertonut jotain ja tossa se tapahtuu. En tiedä miten te näätte sen, mutta musta se oli ainakin. (Emt., 40.)

Kun olemme pohtineet, milloin ja miten osallistumisesta rakentuu kanssatutkijoille hyvä tunnekokemus, olemme kiinnittäneet huomiota tutkimuksissa toistuvasti esille nousseeseen kysymykseen turvallisuudesta. Esimerkiksi Kanadassa tehdyssä tutkimuksessa tavoittelimme alusta alkaen affektiivista ilmapiiriä (Anderson 2009, 78), jossa tutkimukseen osallistuvat potilaskumppanit voisivat kokea olevansa kuunneltuja ja hyväksytyjä ja siten ammattitutkijoiden kanssa tasa-arvoisia osallistujia. Seuraavista sitaateista käy ilmi, kuinka tärkeäksi kanadalaiset kanssatutkijat turvallisen tilan kokivat:

Tutkijoiden on oltava valmiita jakamaan myös haavoittuvuutensa. Me potilaskumppanit avaudumme, jaamme haavoittuvuutemme ja odotamme [ammatti]tutkijoiden olevan meille rehellisiä. Luulen, että olemme kaikki samaa mieltä siitä, että turvallinen tila, jossa voi tuntea olonsa mukavaksi, on tärkeä. Ongelmana on, että ennen kuin osallistut johonkin projektiin, et tiedä, onko se turvallinen tila vaiko ei.

Kanssatutkimus ei onnistu, ellei siinä luoda turvallista tilaa. Sen puuttuessa ammattitutkijoilla on vähemmistöä näennäisesti edustava kanssatutkija. Asetelmaa leimaa vallan epä-

tasapaino valkotakkien ja potilaiden välillä. Jollei käytetä aikaa turvallisen tilan luomiseen projektin alkuvaiheista lähtien, voi yhtä hyvin olla tekemättä projektia.

Vaikka me ammattitutkijat pyrimme luomaan ja ylläpitämään turvallista tilaa parhaan kymme mukaan, emme kyenneet antamaan sille kovin selkeää määritelmää, koska sitä on vaikea ymmärtää puhtaan järkiperaisesti. Kirjallisuudessa tarjotuista turvallisen tilan luomisen ohjeista voi olla hyötyä (ks. esim. Wilson & Neville 2009), mutta vain osittain, koska vain tilanteisesti tuotetut ja tutkimusryhmässä jaetut keholliset aistimukset voivat tuottaa turvallisen tilan kokemuksen. Seuraavassa lainauksessa eräs kanssatutkija avaa turvallisen tilan moniselitteisyyttä ja kehollisuutta:

Tiedät, että sinulla on turvallinen tila, kun kuulet tarinoita, joita et ole koskaan ennen kuullut, kun ihmisten silmät kirkastuvat tai he alkavat itkeä, tai he alkavat nauraa ja jakavat tarinoita, joita he eivät ole jakaneet koskaan aiemmin. Ellet kuule tällaisia tarinoita, niin tiedät, ettei sinulla ole turvallista tilaa ja sinun on työskenneltävä lujemmin sen eteen.

Käytännössä turvallisen tilan aikaansaaminen ja ylläpitäminen riippuu aina osallistujien ha-
lukuudesta ja sopeutumisesta tilanteeseen. Tutkimukseen osallistuminen ei silti ole aina ja kai-
kille myönteinen kokemus. Kanssatutkimuksessa voi olla vaihteita, jolloin kiinnostus ja osallistu-
minen herpaantuu, tekeminen tuntuu liian vaativalta ja tutkimusryhmän yhteishenki rakoilee.
Myös kunkin osallisen aiemmat kokemuksen yhteistyöstä sekä yksityiselämän asiat vaikuttavat
osallistumisen kokemukseen. Kaikki voivat välillä väsyä tutkimusprosessiin, myös ammattitut-
kijat, jotka kuitenkin kantavat prosessin onnistumisesta suurimman vastuun. Seuraava lyhyt dia-
logi pakolaistaustaisen nuoren miehen kanssa herätti meissä tutkijoissa melkoista hämmennystä
ja epävarmuutta siitä, kuinka onnistuneeksi – tai epäonnistuneeksi – nuori mies oli tutkimusyhtey-
teistyön kokenut:

K: No mites sulla, vaikuttiks tää jotenkin suhun ihmisenä?

V: Mikä?

K: Se et me ollaan tehty tätä tarinateatterijuttua täällä ja...

V: [Keskeyttäen] ei

K: Ei mitään erityistä...

V: [Keskeyttäen] ei.

[Vastaaja ei selvästi halua jatkaa keskustelua, eikä tutkija yritä siihen painostaa.]

(Ryhmähaastattelu 19.12.2018)

Kanssatutkijoiden osallistumiskokemusten reflektointi ei silti ole mitenkään yksinkertaista, eikä päätelmiä tutkimuksen onnistumisesta voi välttämättä tehdä pelkästään tutkijan oman ha-
vainnoinnin pohjalta. Edellä olevan dialogin perusteella voitaisiin päätellä, että kyseinen kans-
satutkija suhtautuu päätyneeseen tutkimusyhteistyöhön kylläänntyneesti, jopa tuskastuneesti.
Myöhemmin tutkijat kuitenkin kuuluivat ohjaajilta, että myös tämä nuori oli pitänyt kovasti tut-
kimusyhteistyöstä ja keskustellut tutkimuksen aihepiireistä aktiivisesti muiden nuorten kanssa,
kun tutkijat eivät olleet paikalla.

Ajoittain on tuotu esiin, että ammattitutkijoiden näkökulmasta osallistavat tutkimusmenetelmät, kuten kanssatutkimus, ovat merkityksellisiä ja palkitsevia, mutta myös työllistäviä ja emotionaalisesti vaativia prosesseja (Rättilä & Honkatukia 2021; Mubeen & Tokola 2021). Tämä johtuu siitä, että osallistavassa tutkimuksessa tutkija joutuu olemaan jatkuvasti tarkkana tutkimusetiikan vaatimusten kanssa. Kokemuksen taustalla voi myös olla se, että osallistavien menetelmien käyttäminen on sukupuolittunutta (niitä hyödyntävät useimmiten naisiksi identifioituvat tutkijat) ja että niiden tiedollista arvoa saatetaan tämän vuoksi vähätellä akateemisessa maailmassa (Lenette ym. 2019). Tällaiset seikat jätetään kuitenkin usein kertomatta tutkimusjulkaisuissa. Tutkijoilla on pelko siitä, että kanssatutkimusta aliarvioidaan tai sitä pidetään hyödyttömänä.

Erityisesti kanssatutkijalle aiheuttaa harmitusta muodon vuoksi osallistuminen eli tokenismi (Beresford 2019; Ocloo & Matthews 2016; Paylor & McKeivitt 2019). Tokenismi viittaa ”valheelliseen vaikutelmaan osallisuudesta” (Domecq yms. 2014, 6), jossa kanssatutkijoiden ”osallistumista pyydetään, mutta sitä ei oteta vakavasti tai sen ei sallita olevan vaikuttavaa” (Ocloo & Matthews 2016, 628). Kanadan tutkimuksessamme nousi esiin kokemuksia siitä, miten muodon vuoksi osallistuminen vähentää potilaiden sitoutumista kanssatutkimukseen.

Minulla on vain yksi kielteinen kokemus, ja se oli äskettäin, parin viime vuoden aikana. Projektissa, missä koin tämän, olin mukana muodon vuoksi mukaan otettuna. Siinä ei ollut minkäänlaista ymmärrystä tai halua ymmärtää, miksi potilaskumppanit ovat motivoituneita tekemään tätä työtä ja miten me eroamme ammattitutkijoiden muusta henkilöstöstä. En ole projektin työntekijä, enkä ole saanut miljoonan dollarin apurahasta mitään korvausta. Yhtäkään senttiä ei varattu potilaskumppaneille, mikä on ennenkuulumatonta nykyään. Joten se oli todella, todella kielteinen kokemus. Se aiheutti minulle paljon stressiä. ... minun piti miettiä uudelleen, halusinko edes olla tässä mukana, koska se oli vain todella huonoa. Kun lähdin projektista, kukaan ei tehnyt lähtöhaastattelua, kukaan ei halunnut kuulla, miksi olin onneton. Kukaan ei välittänyt. Ajattelin, että se oli todella kauheaa, mielestäni ansaitsin poistumishaastattelun.

Laaja-alainen muodon vuoksi osallistuminen ja siihen nivoutuva kunnioituksen ja arvostuksen puute oli saanut useat kanssatutkijat tuntemaan, että heidän osallistumisensa tutkimusprojektiin oli pelkkää kulissia tai muutamien ruutujen rastittamista.

Sophie Hadfield-Hill ja John Horton (2014, 144–145) nostavat esiin tärkeitä havaintoja yläkouluikäisten nuorten parissa toteuttamansa kanssatutkimuksen osallisissa herättämistä tunteista, joita he selvittivät kyselylomakkeen avulla. Hadfield-Hill ja Horton kiinnittävät huomiota siihen, kuinka moniulotteisesti emotionaalista tutkimukseen osallistuminen voi osallisille olla. Kyselyssä nuoret kanssatutkijat ilmoittivat kokeneensa tutkimusprosessin aikana voimakkaita onnen, innostuksen ja huolehduksi tulemisen tunteita. Osallisten tunteiden vahvuus oli tutkimuksen tekijöille yllätys. He toteavat, että tutkijat eivät aina ymmärrä, millaisia ja kuinka voimallisia tunteita tutkimus saattaa osallisissa herättää, eivätkä tutkijat osaa välttämättä arvostaa, kuinka paljon aikaa ja energiaa kanssatutkijat tutkimukselle antavat.

Hadfield-Hill ja Horton havainnoivat myös sitä, miltä osallisista tuntui, kun yhteinen tutkimusprosessi päättyi. Monet kanssatutkijat, samoin kuin ammattitutkijat, kokivat tutkimuksesta luopumisen emotionaalisesti tuskallisena. Kanssatutkijat olivat pitkään jatkuneen yhteistyön aikana ehtineet tottua ammattitutkijoihin ja suhtautuivat tutkimusryhmään kuten ystäviin. Tutki-

mukseen osallistuminen merkitsi heille tuttua ja turvallista yhdessä tekemistä, jota he jäivät prosessin päätyttyä kaipaamaan. Kirjoittajat kysyvät, mitä tarkoittaa tutkimusetiikan kannalta, jos osallistujat kokevat tutkimuksen päättyessä surua ja pettymystä. Pitäisikö kielteisiä tunteita yritetään välttää tekemällä tutkimusyhteistyötä siten, että ammattitutkijoiden ja kanssatutkijoiden välit eivät muodostu kovin läheisiksi, vai ovatko esimerkiksi surun tunteet hyväksyttäviä? Kirjoittajat toteavat, että he eivät ole kyenneet toistaiseksi ratkaisemaan tätä eettistä kysymystä. Toisaalta voidaan kysyä, miksi ikäviä tunteita – nekin luonnollisia ja ihmisyyteen kuuluvia – ei saisi kokea tai näyttää, kun toimitaan tutkimuksen viitekehyksessä? Onko niiden välttäminen tai kieltäminen edes eettisesti perusteltua? Esimerkiksi Tutkimuseettisen neuvottelukunnan ohjeissa (2019a, 8) asia muotoillaan siten, että ”[t]utkimustilanteisiin voi ja saa kuitenkin sisältyä samankaltaista henkistä räsitusta ja tunteiden kokemista kuin arkipäivän tilanteisiin.” Kanssatutkimusprosesseissa, kuten kaikessa ihmisten välisessä toiminnassa ja vuorovaikutuksessa, asioiden kokemiseen kiinnittyvillä tunteilla on oma tärkeä merkityksensä.

Kolmas Hadfield-Hillin ja Hortonin tekemä havainto oli, että emme ole vain tutkijoita tai tutkimuksen osallistujia. Kenttätyössä koetut tunteet eivät heidän mukaansa liittyneet pelkästään tutkimuksen tekemiseen, vaan tutkimuksen aikaisissa kohtaamisissa kanssatutkijoiden, heidän perheidensä ja lähiyhteisön kanssa nousi esiin monenlaisia muitakin arkielämään liittyviä kysymyksiä, kokemuksia ja tunteita. Näin ajatellen tutkimukseen osallistuminen on osa elämää (ei toisin päin), ja tutkimusprosessiin vaikuttaa se, mitä osallistujien elämään kuuluu, miten he voivat ja mitä he tuntevat.

Kanssatutkimuksessa joudutaan väistämättä pohtimaan ja ottamaan huomioon, millaiset yhteistyön piirteet edistävät hyviä osallisuuden kokemuksia. Tavoitteena ei voi olla, että kokemukset osallisuudesta olisivat huonoja tai että niistä ei tarvitsisi välittää. Toisaalta tutkijoina emme voi etukäteen taata myöskään sitä, että osallisuuden kokemus muodostuu kaikille hyväksi. Kanssatutkijoiden osallisuuden kokemukset ovat monessa mielessä eettinen kysymys, joka aiheuttaa kanssatutkimusta tekeville ammattitutkijoille paljon päänvaivaa. Tutkijoiden onkin tärkeää reflektoida osallisuuden kokemukseen vaikuttavia tekijöitä jo prosessin alussa ja keskustella kokemuksista säännöllisesti myös kanssatutkijoiden kanssa.

Kohti demokratian ideaaleja – mutta ei helposti

Olemme tässä luvussa tarkastelleet kanssatutkimuksen suhdetta demokratiaan yleensä, kanssatutkimusta demokraattisena prosessina ja kanssatutkimusta kokemuksena demokraattisesta osallisuudesta. Seuraavassa kuviossa (Kuvio 6) summaamme kolme näkökulmaa kanssatutkimukseen demokraattisena osallisuutena ja osallistumisena.

Kuvio 6. Kanssatutkimus demokraattisena osallisuutena ja osallistumisena: Kolme näkökulmaa.

Ensinnäkin kanssatutkimus voidaan nähdä osana laajempaa liikehdintää, jonka pyrkimyksenä on ottaa mukaan yhä useampia ihmisiä itseään, yhteisöään ja hyvinvointiaan koskevan tiedon tuottamiseen (I). Tavoitteena on myös edesauttaa tutkimustiedon laajaa ja tehokasta hyödyntämistä yhteiskunnallisten ongelmien ratkaisemisessa. Olemme esittäneet, että kanssatutkimuksen ja kansalaistieteen kaltaisilla osallistumaan kutsuvilla ja tiedelukutaitoa kehittäville menetelmillä voi olla merkitystä jopa kamppailussa yhteiskunnan polarisaatiota ja valehtelemalla hallitsemista

vastaan. Ne voivat olla keino puolustaa demokratian moninaisuutta ja oikeutusta kansalaisten silmissä.

Toiseksi kanssatutkimusta ohjaavat demokratiaan liitetyt arvot eri toimijoiden välisestä tasa-arvosta, yhdenvertaisuudesta ja keskinäisestä kunnioituksesta sekä kansanvaltainen ihanne tutkimusta koskevien päätösten tekemisestä yhdessä (II). Kolmannesta eli osallisuuden kokemuksen näkökulmasta kanssatutkimukselle on keskeistä, että kaikki osallistujat hyväksytään omana itsenään, kaikkia kuunnellaan tasapuolisesti ja kaikkien osallistumista ja kokemustietoa arvostetaan (III). Jokaiselle annetaan mahdollisuus tulla tutkimusprosessissa nähdyksi ja kuuluksi heidän itsensä haluamalla ja määrittämällä tavoilla.

Kanssatutkijoiden osallisuuden kokemukset ovat keskeinen eettinen kysymys, joka aiheuttaa ammattitutkijoille paljon päänvaivaa. Tavoitteena ei voi olla, että kokemukset olisivat huonoja tai että niistä ei tarvitsisi välittää. Toisaalta ammattitutkijat eivät voi taata, että osallisuuden kokemus muodostuu kaikille hyväksi. Tutkimusesimerkkien avulla olemme valottaneet sitä, miten osallisuuden ihanteiden tavoittaminen tutkimuksen arjessa ei ole aina helppoa. Kokemuksiin vaikuttavia tekijöitä onkin hyvä pohtia ja keskustella niistä kanssatutkijoiden kanssa tutkimusprosessin alusta lähtien.

Kuten todettua, tasaveroisen tutkimusosallisuuden saavuttaminen voi olla haasteellista, mutta demokratiaan kuitenkin pyritään ja sen eteen tehdään aktiivisesti töitä. Keskustelu kanssatutkimuksen ihanteiden ja käytäntöjen välisestä jännitteestä jatkuu seuraavissa luvuissa vallan ja auktoriteetin sekä vertaisuuden ja yhdenvertaisuuden ihanteiden näkökulmista.

4

Kanssatutkimus ja valta Auktoriteetista tasavertaisuuden ihanteeseen

Marjukka Laiho, Nina Tokola ja Päivi Eriksson

Tarkastelemme tässä luvussa kanssatutkimuksen tutkimusasetelmia ja -prosessia erityisesti vallan ja siihen liittyvien kokemusten kautta. Lähdemme liikkeelle siitä ajatuksesta, että ammattitutkijan ja kanssatutkijan kohtaamiseen sisältyy aina monia tasoja, joilla erilaiset elämisen ja olemisen sekä näihin liittyvät tietämisen tavat kohtaavat. Tällaisia ovat: 1) yksilöt eli henkilökohtaiset näkökulmat ja elämäntilanteet, 2) yhteisöt eli sosiokulttuuriset tavat ja tyylit sekä 3) yhteiskunta eli rakenteellisesti vakiintuneet instituutiot. Erilaiset vallan ulottuvuudet ovat osa ammattitutkijan ja kanssatutkijan kohtaamisia kaikilla näillä tasoilla. Lisäksi erilaiset vallan ulottuvuudet koskettavat myös ammatti- tai kanssatutkijoiden keskinäisiä kohtaamisia sekä kanssatutkijan ja hänen tutkimukseensa osallistuvien henkilöiden välisiä kohtaamisia.

Tästä näkökulmasta reflektoimme eli peilaamme (itse)kriittisesti erityisesti tutkimusprosessissa tapahtuvaan tietämiseen ja tiedontuotantoon liittyviä valtarakenteita sekä tiedollisen auktoriteetin kokemusta osana tutkimusprosessia. Samalla kyseenalaistamme joitain akateemisen tutkimuksen ja tiedontuotannon vakiintuneita toimintamalleja, mukaan lukien omaan akateemiseen työskentelyymme liittyviä tiedontuotannon prosesseja. Esimerkkejä ammennamme kanssatutkimuksellisista kohtaamisista ja reflektoivasta työskentelystä omissa tutkimusprojekteissamme sekä aiemmasta tutkimuskirjallisuudesta. Esimerkkimme kertovat kanssatutkimuksen arjesta hyvin erilaisissa asiayhteyksissä metsänhoidosta terveysalaan ja uskonnollisen opin tulkintaan.

Tässä luvussa tarkastelun keskiössä ovat siis kanssatutkimukseen sisältyvät valtasuhteet sekä valtaan liittyvät kokemukset kanssatutkimukseen sisältyvissä vuorovaikutussuhteissa ja sosiaalisissa tilanteissa.

Valta ja auktoriteetin kokemus tutkimuksessa

Kielitoimiston sanakirjan (2020) mukaan vallalla tarkoitetaan oikeutta tai mahdollisuutta hallita, määrätä tai päättää jostakin. Nämä oikeudet ja mahdollisuudet tapahtuvat aina jossain sosiaalisessa ja kulttuurisessa tilanteessa ja osana ihmisten välistä vuorovaikutusta. Tutkimustyössä tämä tilanteet tarkoittavat esimerkiksi niitä poliittisia ja taloudellisia rakenteita, joissa tutkimisen mahdollisuuksista, tavoista ja tavoitteista päätetään. Kuten kriittinen tutkimus yleensä, myös kanssatutkimus kiinnittää huomiota yhteiskunnassa vallitseviin itsestään selviksi muuttuneisiin ajattelutapoihin ja toimintamalleihin (vrt. Suoranta & Ryyänen 2014). Samanlaiset kysymykset itseäänselvyyksistä ja niiden tunnistamisesta koskettavat myös ammattitutkijan toimintaa ja hänen valintojaan. Kuten tämän kirjan luvussa *Kanssatutkimuksen tietoteoreettiset taustat* todetaan, kriittisen tutkimuksen tekemiseen kuuluukin olennaisesti ammattitutkijan pohdinta hänen paikastaan tutkimuskentällä, tutkimuksen syistä ja tavoitteista sekä tutkimuksen tietoteoreettisista eli epistemologisista juurista. Perustavanlaatuiset kysymykset tiedosta ja sen tuottamiseen liittyvistä oikeuksista ja mahdollisuuksista sekä näihin kysymyksiin annetut vastaukset määrittävät sekä ammatti- että kanssatutkijan toimintaa että heidän suhdettaan tutkimustyön arjessa. Tutkimuksessa tämä tarkoittaa esimerkiksi eri toimijoiden kokemusta omista vaikutusmahdollisuuksistaan tutkimusprosessin kulkuun ja sen aikana ilmeneviin yksityiskohtiin. Tiedon tuottamiseen eli tutkimuksen tekemisen prosessiin liittyy siis kysymyksiä vallasta: kuka saa hallita, määrätä tai päättää siitä, mitä tieto on ja miten sitä tuotetaan.

Valtaa on ihmis- ja yhteiskuntatieteellisessä tutkimuksessa tarkasteltu monin eri tavoin, niin rakenteellisena hierarkiana ja mekanismina kuin henkilökohtaiseen positioon liittyvänä toimijuutena. Valta voi siis liittyä niin rakenteellisiin valtapositioihin ja tiettyyn inhimilliseen toimintaan kuin myös tämän toiminnan toteuttajaan eli toimijuuteen. Poliitiikan teoreetikoista esimerkiksi Hannah Arendt (2021; 2006) on painottanut omissa kirjoituksissaan vallan suhteellisuutta: vallassa on Arendtin mukaan aina kyse yhteisestä toiminnasta. Valtaa siis tarvitaan siihen, että ihmiset voivat ylipäänsä elää yhdessä ja löytää yhteisiä päämääriä. Käytännössä valta ei kuitenkaan jakaudu yhteisöissä tasaisesti vaan toiset käyttävät valtaa muita enemmän. Nämä vallankäytön vakiintuneet muodot perustuvat paljolti auktoriteetin kunnioittamisen perinteelle, joka kuitenkin modernissa maailmassa on ajautunut jonkinlaiseen kriisiin. Traditioiden murtuessa myös vallan vakiintuneet rakenteelliset muodot murtuvat. Tämä muuttaa myös auktoriteettisuhteita. Arendtin mukaan auktoriteetin murroksessa on siis kyse siitä, että ”totunnaiset tottelevaisuudet” väistyvät vapauden tieltä. Tällainen muutos tapahtuu paitsi yhteiskuntien niin myös yhteisöjen ja yksilöiden tasolla saaden erilaisia muotoja.

Mistä auktoriteetissa sitten on kyse, jos tarkastelemme sitä kokemuksen kautta? Sosiologi Richard Sennett (1980, 4, 15–16, 170–175) on kutsunut auktoriteettia vallan tunteelliseksi ilmaisuksi. Sennettin mukaan ihmisten välisessä vuorovaikutuksessa muodostuva ja toimiva valta tarkoittaa sitä, että yhden ihmisen tahto on toisen ihmisen tahtoa määräävämpää. Nämä tahtojen erilaiset painoarvot taas muodostavat ”vallan arkkitehtuuria” eli rakenteellisia hierarkioita, jotka muistuttavat muodolliseen päätösvaltaan liittyvää komentoketjua. Tällaisen valtarakenteen muodostumisessa keskeisessä asemassa ovat ihmisten kokemukset auktoriteetista. Auktoriteetti luo ihmisten välille siteen, joka perustuu mielikuville vahvuudesta ja heikkoudesta. Tällainen

side luo sekä yhteyttä että rajoja ja rajoituksia. Sennett onkin sitä mieltä, että sekä pieni lapsi että aikuinen kaipaavat paitsi vapautta niin myös auktoriteettien tuomaa turvallisuutta, välittämistä ja vakautta. Nykymaailmassa auktoriteetteja kuitenkin myös kyseenalaistetaan yhä useammin ja moninaisemmin. Auktoriteetti ei siis tarkoita pakkovaltaa, vaan se on muuttuva ja neuvoteltava ihmisten välinen suhde, johon sisältyy sekä rajoittavia että vapauttavia ominaisuuksia.

Koska kanssatutkimuksellisen tutkimusprosessin tavoitteena on tuottaa uutta tietoa, niin myös kysymystä vallasta ja auktoriteetista on mielekästä tarkastella suhteessa tietämiseen ja tiedon tuottamiseen. Miten auktoriteettisuhde muodostuu tutkimusprosessissa? Miten auktoriteetista neuvotellaan? Sosiologi Pertti Alasuutari (2018) on esittänyt ajatuksen erilaisista episteemisen eli tiedollisen pääoman tyypeistä, joihin auktoriteetti voi perustua. Näitä ovat kapasiteettiin perustuva, ontologinen, moraalinen ja karismaattinen auktoriteetti, jotka rakentuvat erilaisille sosiaalisessa maailmassa eli ihmisten välisissä kohtaamisissa vaikuttaville tekijöille. Esimerkiksi kapasiteettiin perustuva auktoriteetti voi rakentua vauraudelle tai väkivallalle, joiden strategiasta käytöstä vastaavat esimerkiksi pankit ja armeijat. Ontologinen auktoriteetti taas ammentaa asiantuntijuudesta, tiedosta ja tietämisestä luodessaan uskottavaa kuvaa todellisuudesta oman argumenttinsa tueksi. Ontologinen auktoriteetti viittaakin paitsi tietämisen vakiintuneisiin instituutioihin – kuten yliopistot ja kirkot – niin myös kaikkeen sellaiseen argumentaatioon, jossa vedotaan faktoihin tai tutkimusperustaiseen tietoon. Moraalinen auktoriteetti taas perustuu yleisesti hyväksytyihin periaatteisiin, standardeihin ja niitä palveleviin organisaatioihin. Moraalinen auktoriteetti sisältää sekä tietyt moraaliset koodistot että niiden tulkinnan asiantuntijat, oli sitten kyse lainsäädännöstä ja -säätäjistä tai uskonnollisista teksteistä ja niiden tulkitsijoista. Sen sijaan karismaattinen auktoriteetti näyttyy hieman edellisiä epämääräisempänä. Usein karismalla tarkoitetaan kuitenkin yksilön tai instituution jollain tavalla muodostunutta erityislaatuisuutta. Karisman perusteena voivat olla esimerkiksi henkilön ominaisuudet tai sankarillisuutta ilmentävät myytit ja rituaalit.

Eroavaisuuksistaan huolimatta kaikissa edellä kuvatuissa auktoriteetin muodoissa on kyse rinnakkaisista ja limittäisistä episteemistä pääomaa rakentavista, muuttuvista ja suhteellisista ilmiöistä (Alasuutari 2018, 171-172). Myöskään Alasuutarin mukaan valta ei siis ole vakiintunut hierarkkinen järjestelmä, vaan sitä rakennetaan jatkuvasti ja monin tavoin erilaisissa sosiaalisissa suhteissa. Auktoriteetti edellyttää aina paitsi jonkinlaisen syyn tai perusteen auktoriteetin rakentamiselle niin myös tuon auktoriteetin tunnustamisen. Auktoriteettia ei siis voi ottaa yksisuuntaisesti, vaan se on aina kaksisuuntainen suhde, jossa tiettyjä toimijoita jollakin perusteella kunnioitetaan tai pelätään. Tässä vuorovaikutussuhteessa myös luottamus on tärkeässä osassa.

Tässä luvussa reflektoimme kanssatutkimuksellisia tutkimusasetelmia ja -prosesseja siitä näkökulmasta, millaisia valtahierarkioita ja auktoriteetin kokemuksia niihin sisältyy ja miten näitä suhteita haastetaan ja muutetaan tutkimusprosessissa eri tavoin. Lukumme keskittyy erityisesti valtasuhteiden ja vuorovaikutuksen analyysiin, joita lähestymme auktoriteetin kokemuksen ja valtasuhteissa tavoiteltujen muutosten kautta. Val Gilliesin ja Pam Alldredin (2012) tavoin näemme tutkimuksen – myös tämän tekstin – poliittisena välineenä. Tutkiessamme tutkimusta ja varsinkin tutkimuksessa toteutuvia valtasuhteita, keskiössä ovat kysymykset siitä, kuka väittää tietävänsä jotakin ja miten. Tarkastelemme esimerkiksi ammatti- ja kanssatutkijan välistä suhdetta, johon voi sisältyä niin näkyviä kuin piilossa olevia ja tutkimusprosessin aikana muuttu-

via auktoriteettikokemuksia. Monet tällaisista kokemuksista liittyvät ontologiseksi nimitettyyn, asiantuntemusta korostavaan auktoriteettiin (Alasuutari 2018, 175) ja sen eroihin ammattitutkijan ja kanssatutkijan välillä. Tällainen asiantuntemukseen liittyvä valta koskettaa sekä yksilöitä että yhteisöjä ja instituutioita. Koska tieteellistä tietoa yleisesti kunnioitetaan paljon, yksikään ammattitutkija ei voi paeta tieteelle annetun auktoriteetin vastuusta. Tämä asettaakin ammattitutkijat erityisen vaativaan tehtävään, jossa myös tieteellistä tiedontuotannon todellisuutta tulee tarkastella sosiaalitieteille ominaisella kriittisyydellä eli vallan ja sen mekanismit tiedostaen ja niitä aktiivisesti reflektoiden (mt., 175–176).

Tässä luvussa tartumme tieteelliselle tutkimukselle asetettuun (itse)kriittisyyden haasteeseen. Reflektoidessamme ja analysoidessamme kanssatutkimukseen liittyvää valtaa ja auktoriteettia erityisesti kokemuksen näkökulmasta risteämme samalla sen keskustelun kanssa, jota viime vuosina on käyty kokemuksen tutkimisesta eri aloilla (mm. Toikkanen & Virtanen 2018). Tutkimuksessa kokemusta voidaan tarkastella vähintään kahdesta näkökulmasta: ennakkokäsityksiin tai ennakkoluuloihin pohjautuvana henkilökohtaisena tuntumana tai oletuksena sekä näitä oletuksia testaavana jaettuna kokemuksena yhteisen todellisuuden kohtaamisesta. Nämä näkökulmat kuitenkin kietoutuvat tiiviisti yhteen, sillä myös ennakkokäsitykset muodostuvat aina jossain sosiaalisessa yhteydessä, osana yhteisöä ja jaettua todellisuutta. Kuten filosofi Jussi Backman (2018, 26–27) on todennut: ”Kokeminen ei [...] ole objektiivisen datan rekisteröintiä vaan yhteisessä kontekstissa tapahtuvaa ennakkokäsitysten ja todellisuuden välistä elävää, jaettua vuorovaikutusta.” Toisaalta voidaan puhua niin sanotusta ”elävästä kokemuksesta” ja ”kuvatusta kokemuksesta”, joista ensimmäinen on sanoittamaton tunne tai olotila ja jälkimmäinen tämän käsitteellistetty ja jaettava versio (Tökkäri 2018, 67). Tässä tekstissä tuomme esiin kokemuksia ensisijaisesti käsitteellistettyinä ja jaettuina, erityisesti analysoidessamme omista tutkimusprosesseistamme kumpuavia omia tai muiden ammattitutkijoiden sekä kanssatutkijoiden näkemyksiä ja kokemuksia (ks. esim. Tokola ym. 2019).

Tätä sekä ammattitutkijan että kanssatutkijan kokemuksiin keskittyvää analyysiämme yhdistää ajatus refleksiivisyydestä (mm. Mauthner & Doucet 2003; Hibbert 2021), jota on käsitelty jo tämän kirjan alkuluvuissa. Näemme, että refleksiivisyys on yhteiskunta- ja ihmistieteellisen tutkimuksen keskeinen vaatimus. Sitä onkin kutsuttu jopa yhteiskuntatieteellisen tutkimuksen uudeksi johtosäännöksi (Aaltonen & Högbacka 2015, 9; Archer 2012). Tässä luvussa tarkoituksemme ei ole keskittyä vain ammattitutkijan oman position reflektioon, vaikka se onkin usein ollut refleksiivisyyden ytimessä (vrt. esim. Hibbert, Coupland & MacIntosh 2010). Sen sijaan nostamme keskiöön sekä ammattitutkijan että kanssatutkijan oman toiminnan ja olettamusten pohdinnan niissä prosesseissa, joissa uutta tietoa tuotetaan. Analyysin kirjoittajina keskiöön nousevat kuitenkin omat kokemuksemme, joiden kautta ja joihin suhteessa jäsenämme myös tutkimustyössä kohtaamiemme kanssatutkijoiden ja ammattitutkijoiden käsitteellistettyjä kokemuksia.

Lähestymistapamme mukailee autoetnografista kirjoittamista, jossa ammattitutkijan eletyt kokemukset ja näkemykset yhdistyvät muihin kokemuksiin ja viitekehyksiin. Tällaisessa prosessissa kirjoittaminen toimii keskeisenä analyysin välineenä. (Ks. Tienari & Kiriakos 2019; Poulos 2021.) Tässä luvussa kirjoittaminen on ollut yhteistoiminnallinen, analyttinen ja iteratiivisesti etenevä prosessi (yhteistoiminnallisesta autoetnografiasta ks. esim. Chang, Njungiri & Hernandez 2013). Kirjoittajista Nina Tokola ja Päivi Eriksson ovat tuoneet yhteiseen keskusteluamme

erityisesti syvällisiä kokemuksiaan kanssatutkimuksen käytännöistä, kun taas Marjukka Laiho on vastannut tämän tekstin teoreettis-metodologisesta kokonaisuudesta. Tarinat ja teoria ovat siis muotoutuneet vastavuoroisesti vaikuttavassa prosessissa, kuten autoetnografian menetelmää kehittänyt Stacy Holman Jones (2016, 229) on todennut kirjoittaessaan kriittisestä autoetnografiasta. Tällaisessa prosessissa teoriat ja kokemukset kietoutuvat tiiviisti yhteen. Teoriat eivät siis ole irrallaan kokemuksista tai kokemusten ulkopuolella vaan ovat kieli, jonka kautta ja jonka kanssa ajatella ja kysyä kysymyksiä.

Tämän tekstin jäsenitys seuraa Sanna Aaltosen & Riitta Högbackan (2015) refleksiivisyyden kolmijakoa laajentuen ammattitutkijan itsereflektiosta kohti kohtaamisia, yhteisöjä ja yhteiskuntaa. Syvennymme ensin yksilötason kokemusten reflektointiin sekä yksilöiden välisiin kohtaamisiin. Tämän jälkeen pohdimme yhteisöjen ja kontekstien kohtaamista varsinkin akateemisen, ammattimaisen tiedontuotannon näkökulmasta. Lopuksi tarkastelemme (kanssa)tutkimuksen toteuttamiseen liittyviä institutionaalisia viitekehyksiä. Yhteenvedossa kiteytämme tarkastelumme ja hahmottelemme tasavertaisuuden vallankumousta, jonka näemme kanssatutkimuksen ihanteena niin tunteellisella, tiedollisella kuin toiminnallisella tasolla.

Hierarkiat ja luottamus yksilöiden kohtaamisessa

”Ehkä mä aattelen et siinä on kuitenkin joku semmonen raja välissä.... Se (raja) on ihan okei siinä.” – Kanssatutkija Y

”Niinku aluks aiheutti ristiriitaa ku ei oikein tienny että minkälaisia ihmisiä täs on mukana ja onko ite niinkun oikeenlainen vai vääränlainen.” – Kanssatutkija V

Miten kanssatutkija kokee ammattitutkijan? Entä ammattitutkija kanssatutkijan? Monenlaiset hierarkkiset asetelmat ovat usein läsnä – tiedostettuna tai tiedostamattomasti – kanssatutkimusprosessissa ammatti- ja kanssatutkijan kohdatessa. Nämä hierarkiat voivat liittyä esimerkiksi ikään, koulutukseen, tulotasoon tai ammattitutkijan asemaan tietämisen ammattilaisena. Yksilöiden välisessä kohtaamisessa hierarkiat näkyvät erityisesti tietynlaisina ennakkokäsityksinä ja -odotuksina. Usein nämä ennakoajatukset voivat olla ”sanatonta, kehollista asennoitumista toiseen”, kuten Tiina Suopajarvi ja kumppanit (2019, 43) ovat todenneet pohtiessaan tunteita ja niiden reflektointia osana etnografista tutkimusprosessia. Myös kanssatutkimukseen kuuluu olennaisesti niin ammatti- kuin kanssatutkijan tunteiden tiedostaminen ja tulkinta. Tämä aktiivinen tunnetyö voi osoittaa myös tutkimusprosessin niin sanottuja kuumia pisteitä eli hetkiä ja ilmiöitä, joihin liittyy erityisen paljon liikkeessä olevia, vastavuoroisia tunnekokemuksia (mm. Ahmed & Halttunen-Riikonen 2018; MacLure 2013). Nämä tunnekokemukset liittyvät myös valtasuhteisiin sekä kanssatutkimuksen tavoitteeseen haastaa ja purkaa tällaisia hierarkioita.

Kanssatutkimukseen sitoutuneen ammattitutkijan tavoitteena on eriarvoisuuden purkaminen ammatti- ja kanssatutkijan kohtaamisessa. Kuten edellä totesimme, tällainen auktoriteettisuhteiden muovaaminen ei kuitenkaan voi tapahtua yksipuolisesti: auktoriteetti paitsi otetaan myös annetaan (Alasuutari 2018). Joskus auktoriteettia jopa kaivataan ja vaaditaan, kuten aiemmin esitetystä lainauksesta nuori Kanssatutkija Y toteaa rajoja koskien. Omassa tutkimustyössäm-

me olemme kohdanneet auktoriteetin antamista monin tavoin. Esimerkiksi nuorten aikuisten uskonnolliseen ajatteluun liittyvässä tutkimuksessa tällainen auktoriteetin antaminen tapahtui muodollisen kielenkäytön avulla. Kun ammattitutkija – tässä tapauksessa jatko-opiskelija – pyrki muodollisen tutkimushaastattelun sijaan ohjaamaan keskustelua epämuodolliseen vertaiskeskusteluun, pitäytyivät jotkut haastateltavat vahvasti teitittelyssä ja kirjakielisessä, analyttisessä puhe- tavassa. Vaikka ammattitutkija pyrki omakohtaisiin esimerkeihin ja apukysymyksiin ohjaamaan tilannetta kohti ”kahvipöytäkeskustelua”, ei hierarkian purkaminen ollut mahdollista yksipuolisesti. Ammattitutkija siis tavoitteli kanssatutkimuksellista vertaisuutta, mutta varsinainen tutkimusprosessi olisi vaatinut syvempää pohjatyötä sekä tutkimusasetelman aktiivisempaa prosessointia yhdessä osallistujien kanssa.

Ammattitutkijan ja kanssatutkijan odotukset ja ymmärrys tutkimusprosessista saattavat siis olla hyvinkin erilaisia, varsinkin jos kanssatutkimukselliset lähtökohdat eivät ole olleet vahvasti mukana tutkimuksen alusta alkaen. Näiden ennakkokäsitysten tiedostaminen ja työstäminen tutkimusprosessin alkuvaiheessa onkin erityisen keskeisessä asemassa ammatti- ja kanssatutkijan tasavertaisuuden toteutumiseksi tutkimusprosessin aikana. Näihin kysymyksiin palataan vielä myös kirjan seuraavassa, vertaisuutta käsittelevässä luvussa. Esimerkiksi Sennettin (2004, 43) mukaan ammattitutkijan on kunnioitettava tutkimukseen osallistuvien ihmisten erilaisuutta eli ammattitutkijan tulee antaa tilaa kohtaamiensa ihmisten omalle todellisuudelle. Miten tällainen kunnioitettava suhde sitten voisi muodostua? Esimerkiksi nuorten parissa toteutetussa kanssatutkimuksessa sovelsimme Ben Arnold Lohmeyerin (2019) valtasuhteiden tasapainottamiseen tähtäävää, rinnakkaisprojektien lähestymistapaa. Tällöin tutkimusprosessin alkuvaiheessa oli tavoitteena varmistaa, että nuorella on jo elämässään oma projekti (tai oma polku, kuten me sitä kutsumme; ks. myös Hujala, Junttila & Tokola 2021), jota osallisuus tutkimushankkeessa voi tukea. Tällainen nuoren rinnakkaispolku voi olla esimerkiksi motivaatio, ideologia, tekemisen tapa tai harrastus, jonka tunnistaminen ja tunnustaminen herättää ammattitutkijassa arvostusta ja näin tasapainottaa tutkimuksen teon valtasuhteita. Tällainen rinnakkaispolkumalli siis tukee monin tavoin nuorten kanssa toteutettavaa tunnistamisen ja tunnustamisen dynamiikkaa (ks. Korkiamäki, Kallio & Häkli 2016).

Rinnakkaispolkujen tunnistaminen ja tunnustaminen myös madaltaa tiedontuotannon valtarakenteissa piilevää vastuuttamisen riskiä varmistuen kanssatutkijan kykyjen, resurssien, toiveiden ja tavoitteiden huomioon ottamisen. Vastuuttamisella viittaamme toimintaan, jossa velvollisuuksia ja vastuita säilytetään henkilölle tai yhteisölle ilman riittäviä resursseja, tietoja ja toimintaedellytyksiä (ks. Mustalahti 2021). Esimerkiksi tiedon yhteisluonti nuorten kanssa, joiden rinnakkaispoluiksi tunnistettiin ilmastoaktivismi ideologioineen ja aktiviteetteineen, tarjosi ympäristöpolitiikan ammattitutkijoille mahdollisuuden tutustua näiden nuorten ajatuksiin ja tavoitteisiin. Samalla tutkimus vahvisti kanssatutkijoiden sekä heidän vertaisyhteisöjensä tietoa, tietämisen käytänteitä ja vaikuttamismahdollisuuksia ilmastoaktivismin erilaisilla kentillä.

Tunnistamisen ja tiedostamisen prosesseihin kuuluu myös ammattitutkijan ja kanssatutkijan erilaisista toiveista ja tavoitteista käytävä neuvottelu koko tutkimusprosessin aikana. Ammattitutkijan on siis olennaista kuunnella ja kunnioittaa kanssatutkijan omia toiveita tutkimusprosessista, vaikka ne eivät aina olisikaan ammattitutkijan toiveiden kanssa yhdenmukaisia. Tällainen lähestymistapa purkaa tutkimukseen osallistuvien ja ammattitutkijoiden välisiä hierarkioita (ks.

Ryynänen & Rannikko 2021, 25). Toisinaan tällaiset neuvottelut vaativat sekä yksilöllisiä että kollektiivisia ponnisteluja. Kanadalaisten potilaiden kanssa tehdyssä tutkimusyhteistyötä käsittelevässä hankkeessa he saivat osallistua kaikkiin tutkimuksen vaiheisiin (ks. Kuviot 1 tämän teoksen sivulla 19) suunnittelusta toteutukseen, oman valintansa mukaan. Eräällä kanssatutkijalla oli keskittymistä haittaava sairaus. Tämän vuoksi hän pyysi, että ne tutkimusvaiheet, joissa hän on mukana, tehdään enintään puolen tunnin pituisissa jaksoissa. Hän myös toivoi, että kunkin vaiheen työskentelyohjeet annetaan kirjallisina ja mahdollisimman tarkkaan kuvattuina, koska hänen oli hankala tehdä muistiinpanoja. Näiden toiveiden mukainen työskentely edellytti sopeutumista kaikilta tutkimusryhmän jäseniltä, joten asiasta keskusteltiin ja päätettiin noudatettavista käytännöistä yhdessä. Lopulta tällainen yksilöllinen ja samalla myös yhteinen toimintatapojen prosessointi osaltaan edesauttoi kaikkien osapuolten sitoutumista tutkimusprosessiin ja vahvisti omistajuutta tutkimuksen toteuttamiseen.

Tutkimusprosessista käytävien neuvottelujen itsetarkoitus ei kuitenkaan ole haastaa tai muuttaa hyviksi todettuja tai ammattitutkijan suunnittelemissa käytäntöjä. Sen sijaan tavoitteena on haastaa nimenomaan niitä valtasuhteita, joita tutkimusprosessiin sisältyy. Tällaista erilaisten vaihtoehtojen punnintaa ja päätöksenteon läpinäkyvyyden lisäämistä on pidetty jopa kanssatutkimuksellisen tutkimusprosessin keskeisenä laatutekijänä (Howard & Thomas-Hughes 2021). Tällaiset neuvottelut taas voivat aiheuttaa uudenlaisia haasteita, sillä valtahierarkiat ja erilaiset auktoriteettisuhteet toimivat paitsi ammattitutkijan ja kanssatutkijan niin myös erilaisista taustoista, tilanteista ja asemista tulevien kanssatutkijoiden sekä kanssatutkijan ja hänen tutkimukseensa osallistuvien välillä.

Esimerkiksi terveysalan tutkimusyhteistyötä käsittelevässä hankkeessamme suuren yrityksen johtajana toiminut kanssatutkija esitti toiveita siitä, miten ammattitutkijan olisi hyvä puhua tutkimushankkeesta kaikille kanssatutkijoille. Yritysjohdajalle luontevasta auktoriteettiasemasta käsin hänen toiveenaan oli, että ammattitutkija pitää hankkeen kanssatutkijoille hissipuheen tutkimushankkeen tavoitteista. Tässä yhteydessä hissipuhe viittaa lyhyeen esitykseen, jonka avulla ammattitutkija myy tutkimuksen tavoitteet ja motivoi kanssatutkijat kiinnostumaan niiden toteuttamisesta hissimatkan pituisessa ajassa eli muutamissa minuuteissa. Ammattitutkija pohdi, miten tällaiseen myyntityöhön ryhtyminen ja hänen oman agendansa markkinointi palvelee tasavertaisuutta ammatti- ja kanssatutkijoiden välillä. Lopulta hän keskusteli toiveesta yhdessä hankkeeseen osallistuvien kanssatutkijoiden kanssa. Keskustelun perusteella päädyttiin yhteisesti siihen näkemykseen, että hissipuhe auttaa kanssatutkijoita orientoitumaan kyseisen tutkimushankkeen alustavaan ideaan ja tematiikkaan, jonka jälkeen heidän on helpompi osallistua tutkimuksen eri vaiheiden tarkempaan suunnitteluun ja käytännön toteutukseen. Tämä oli myös ammattitutkijan toiveiden mukaista, joten hän piti hissipuheen ja sai siitä kanssatutkijoilta hyvää palautetta. Vastaaviin valtasuhteisiin sekä erilaisiin kanssatutkijoiden rooleihin pureudumme erityisesti tämän teoksen *Tutkimuskohteesta tutkimuksen toteuttajaksi* -luvussa.

Kanssatutkimukseen sitoutuneen ja sitä toteuttavan tutkimusprosessin luominen samoin kuin tutkimuksen toteutus sisältää siis monenlaisia mahdollisuuksia tiedontuotantoon liittyvien valtasuhteiden keikuttamiseen ja kääntelyyn. Sitä, miten tiedollista auktoriteettia tai valtasuhteita on mahdollista tai mielekäästä muuttaa tiedon yhteisluomiseen ja vertaisuuteen tähtäävissä projekteissa, on kuitenkin tutkittu rajallisesti (mm. Farr 2018). Monet koetuista onnistumisista liittyvät

kuitenkin voimaantumiseen ja valtaantumiseen eli kanssatutkijan toimijuuden vahvistumiseen niin henkilökohtaisina kokemuksina (voimaantuminen) kuin jaettuna toimintana (valtaantuminen). Esimerkiksi nuorten musliminaisten työelämäkokemuksia kartoittaneessa tutkimuksessa (Tokola ym. 2019) tutkimuksellista auktoriteettia luovutettiin prosessin aikana ammattitutkijalta kanssatutkijalle. Tässä tutkimusprosessissa muutos kiteytyi lopulta käytäntöön, jossa yksittäinen kanssatutkija toimi ratkaisevan tärkeänä luottohenkilönä ja vertaishaastattelijana tutkittavien nuorten musliminaisten parissa sekä ammattitutkijan kumppanina myös haastatteluaineiston tulkinnessa. Samalla ammattitutkija siirtyi tutkimuksen aikana yhä vahvemmin sivustaseurajaksi, niin sanotusti takapenkille kanssamatkustajaksi. Näin ammattitutkijasta tulikin tutkimuksen tukija.

Muovattessaan valta-asetelmia ja auktoriteettisuhteita kanssatutkimus saattaa asettaa ammattitutkijan haastavaan vastuun ja vapauksien ristipaineeseen: miten sovittaa yhteen ammattitutkijan ja tukijan roolit? Samalla kun ammattitutkijan tulee antaa tilaa ja tilaisuuksia kanssatutkijan valtaistumiselle, hänen ei toisaalta tule vastuuttaa kanssatutkijaa liikaa tai yksinomaan omien toiveidensa mukaisesti. Ammattitutkijan tulee siis kantaa vastuunjakoon liittyvä tehtävä vastuullisesti. Tämän lisäksi ammattitutkijan tulee kantaa eettinen, ohjauksellinen ja taloudellinen vastuu tutkimuksen toteutuksesta, vaikka tutkimusprosessi yleensä avataankin kanssatutkijoiden kanssa yhdessä neuvoteltavaksi. Näitä ristipaineita on kuvattu esimerkiksi normatiivisen ja dialogisen eli normeja edustavan ja niistä neuvottelevan asenteen yhtäaikaisuudeksi, joiden välinen jännite on kanssatutkimuksen suurimpia haasteita (Stenvall, Korkiamäki & Kallio 2015; myös *Tutkimuseettinen sääntely ja kanssatutkimuksen arjen tilanteinen etiikka* -luku tässä teoksessa).

Miten siis sekä säilyttää että luovuttaa auktoriteettia samaan aikaan? Entä millainen vastuu ammattitutkijalla on siitä, millaisia valtasuhteita ja auktoriteetin kokemuksia kanssatutkijoiden välillä vallitsee? Jo aiemmin mainitussa terveysalan tutkimusyhteistyötä käsittelevässä hankkeessamme eettisen toimikunnan lupahakemus toimi apuvälineenä näitä kysymyksiä pohtiessamme. Lupahakemusta laatiessamme tasapainoilimme auktoriteetin säilyttämisen ja luovuttamisen välillä. Kun kanssatutkijoina toimivat potilaat osallistuivat tutkimuksen suunnitteluun, he samalla vaikuttivat myös siihen, millaiselle suunnitelmalle eettistä lupaa haettiin. Oli kuitenkin ammattitutkijan vastuulla kirjoittaa eettinen lupahakemus ja seurata, että sitä noudatettiin tutkimusprosessin kuluessa. Ammattitutkija saattoi myös vedota eettiseen lupahakemukseen kanssatutkijoiden ehdottaessa sellaisia muutoksia, joihin olisi tarvittu eettisen luvan uudelleen käsittely. Lisäksi ammattitutkija otti tutkimusprosessin aikana vastuun esimerkiksi siitä, että eräs opittuun tietoon perustuvaa auktoriteettia ottava, muita kanssatutkijoita laajemmin koulutautunut ja korkeassa asemassa työelämässä toiminut kanssatutkija ei tahattomasti tukahduttaisi kokemuksellista keskustelua (ks. kanssatutkijoiden eri rooleista lisää teoksen seuraavassa, vertaisuutta käsittelevässä luvussa). Näissä neuvotteluissa ammattitutkijalta kului paljon aikaa ja energiaa siihen, että hän aktiivisesti käänsi keskustelua hankkeen eri vaiheissa kohti kokemuksellisen tiedon jakamista sekä omien kysymysten että kokemustietoa arvostavien kommenttiensa avulla. Lopulta tällainen kokemuksellisen tiedon jakaminen myös onnistui, mutta auktoriteetin ottaminen ja pitäminen tässä prosessissa oli ajoittain emotionaalisesti kuluttavaa kaikille tutkimuksen osapuolille.

Edellä esittämämme omien ja kanssatutkijoiden kokemusten pohtiminen on ohjannut meitä tunnistamaan tiettyjä kriittisiä hetkiä tutkimusprosessiin liittyvien valtasuhteiden haastamisessa

ja muuttamisessa. Näemme, että tällaisia tunteiden tihentymiä ovat sekä tutkimusprosessin alussa että sen aikana rakentuvat kokemukset rajoista sekä hyväksyntää ja toimijuutta rakentavasta tunnustamisen ja tunnustamisen tarpeesta (ks. Korkiamäki, Kallio & Häkli 2016). Keskeinen tunne, joka näihin hetkiin mielestämme liittyy, on luottamus. Näemmekin luottamuksen rakentamisen olennaisena osana kanssatutkimuksen tutkimusprosessia sen kaikissa vaiheissa. Tällaiseen luottamukseen ei riitä vain määrämuotoinen suostumuslomake. Sen sijaan, kuten Sanna Ryyänen ja Anni Rannikko ovat todenneet (2021, 25), ”suostumus neuvotellaan arkisessa kanssakäymisessä yhä uudelleen ja uudelleen.”

Näemmekin luottamuksen – samoin kuin auktoriteetin – kaksisuuntaisena ja vastavuoroisena suhteena, jota rakennetaan ja muovataan läpi koko tutkimusprosessin, suunnittelusta raportointiin ja uuden tiedon jalkauttamiseen (ks. Kuvio 1 tämän teoksen sivulla 19). Esimerkiksi monissa hankkeissamme kanssatutkijat ovat osallistuneet tutkimusprosessiin ja sen muutoksiin suunnitteluvaiheesta lähtien. Tällöin luottamuksen rakentamisen kannalta tärkeää on ollut katkeamaton yhteydenpito kanssatutkijoiden toiveiden mukaisilla menetelmillä silloinkin, kun tutkimuksessa ei näkyvästi tapahdu mitään. Toisaalta tasapainoa on jatkuvasti etsittävä sen välillä että yhteys säilyy, mutta että yhteydenpito ei rasita kohtuuttomasti kumpaakaan osapuolta. Usein pitkälinen tutkimusprosessi tarjoaakin mahdollisuuksia myös oppia ja opetella parhaita tapoja luottamuksen jatkuvaksi rakentumiseksi. Nämä mahdollisuudet edellyttävät kuitenkin aktiivista reflektiotyötä sekä rohkeutta ja mahdollisuuksia osallistua erilaisiin kokeiluihin.

Sosiaaliset kontekstit ja refleksiivisyyden haaste

”Välillä sitä miettii, että tämmöisissä piireissä sitä on, mutta sit ei niinku ylleensä oikeesti mieli.” – Kanssatutkija X

”Mut siinä ehkä tuli esille semmonen että minä oon vaan tämä kirjottaja täällä että kuka lopulta sitten päättää.... se oli et pittää olla niinku kirjottajanaki siinä.... Joo et se oli semmonen niinku mikä, mikä osotti semmosia jotaki valtasuhteita mutta...” – Kanssatutkija Z

Edellä tarkastelemiemme yksilöiden välisten kohtaamisten lisäksi kanssatutkimuksen sisältämät valtahierarkiat ja auktoriteettikokemukset muodostuvat myös yhteisö(i)ssä ja yhteisöjen välillä. Nämä kanssatutkimuksen yhteisölliset ulottuvuudet riippuvat paljolti siitä, missä, mistä ja miten ammattitutkija toteuttaa tutkimustaan. Keskeistä on pohtia myös sitä, keitä kanssatutkijat ovat omissa yhteisöissään ja suhteessa ammattitutkijaan ja tutkimukseen. Usein kanssatutkimuksessa kohtaavatkin paitsi erilaisista taustoista tulevat ja erilaisia tietokäytänteitä (ks. *Kanssatutkimuksen tietoteoreettiset taustat* -luku) edustavat yksilöt, niin myös erilaisista yhteiskunnallisia ja kulttuurisia viiteryhmiä edustavat yhteisöt. Paitsi yksilöiden niin myös yhteisöjen välillä voi olla erilaisia hierarkioita, jotka näyttäytyvät tutkimusprosessissa monenlaisina auktoriteettisuhteina ja -kokemuksina. Tietäminen ja tiedontuotanto, varsinkin kanssatutkimuksen tuottama tieto, on paitsi yksilöllistä niin myös yhteisöllistä (mm. Howard & Thomas-Hughes 2021). Esimerkiksi yllä olevassa lainauksessa Kanssatutkija Z kuvaa kokemustaan auktoriteetin neuvottelusta kanssatutkijoiden ja ammattitutkijoiden yhteisen tiedeblogin kirjoitusprosessin äärellä. Kanssatutkijat ko-

kipä vahvaa omistajuutta blogitekstin luomisessa, mutta ammattitutkijoiden mukana olo omine tiedontuotannon tapoineen loi tälle kanssatutkijalle epävarmuutta siitä, keiden näköinen teksti lopulta syntyisikään. Yhteiskirjoittamiseen ja yhdessä julkaisemisen haasteita ja mahdollisuuksia pohditaan lisää tämän teoksen sivuilla 131–133.

Koska tutkimuksessa kohtaavat sosiokulttuuriset elämämpiirit voivat olla hyvin erilaisia, myös tutkimus voi saada hyvinkin erilaisia muotoja. Näemme, että tällaisissa erilaisten yhteisöjen risteämiin sijoittuvissa prosesseissa refleksiivisyyden tarve ja valtasuhteiden tiedostaminen ovat erityisen tärkeitä. Nämä keskustelut liittyvät tiiviisti intersektionaalisuuteen eli ajatukseen siitä, että erilaiset marginaaliset ja etuoikeutetut identiteetit ja asemat ovat ennemmin moninaisia ja muuttuvia kuin yksisuuntaisia ja yhden muuttujan (esim. sukupuoli) varaan rakentuvia (ks. lisää intersektionaalisuudesta esim. Crenshaw 2017; Phoenix 2021). Onkin olennaista huomata, että niin ammattitutkijan kuin kanssatutkijan sosiokulttuurinen asemoituminen ei ole vain yhdenlaista vaan monenlaista. Erilaisten nykyhetken ja sen sosiaalisiin konteksteihin liittyvien reflektointien ohella näemme olennaisena myös sen, että auktoriteettisuhteiden aktiivinen reflektointityö ulottuu välitöntä nykytodellisuutta laajemmalle ja syvemmälle. Erityisen olennaista tämä on pohdittaessa auktoriteettisuhteita ja niiden murrosta – sitä muutosta, jota Arendt (2006) kutsui kuiluksi menneisyyden ja tulevaisuuden välillä. Juuri tämä kuilu kutsuu ajattelemaan, pohtimaan paitsi yksilöiden niin myös yhteisöjen oikeuksia, tunnistamista ja tunnustamista (myös Korkiamäki, Kallio & Häkli 2016).

Vaikka tutkimukseen osallistuvat kanssatutkijat voivat tulla monenlaisista taustoista, niin tutkimukseen osallistuva ammattitutkija edustaa aina – muiden yhteisöllisten yhteyksiensä lisäksi – myös tutkimusyhteisöä. Niinpä kaikki kanssatutkimukset jakavat tarpeen tarkastella tiedontuotannon professionalisoituneita eli akateemisia tiedontuotannon tapoja. Kuten jo alussa totesimme, tällaista ammattitutkijan itsekriittistä tarkastelua on usein nimitetty refleksiivisyydeksi (ks. esim. Hibbert 2021). Refleksiivisyyden ytimessä on usein nähty erityisesti ammattitutkijan tietoisuus omasta identiteetistään ja asennoitumisestaan sekä näiden vaikutuksista tutkimusprosessiin (mm. Henwood ym. 2019, 243). Tällainen on myös kirjan johdannossa esitelty malli refleksiivisyyden eri vaiheista (Hibbert ym. 2010).

Kanssatutkimuksessa refleksiivisyys on kuitenkin syytä käsittää tätä laajemmin, kriittisenä tai intersubjektiivisena eli yksilöiden välisenä refleksiivisyytenä (mm. Daley 2010; Gilbert & Sliap 2009). Näissä laajemmissa refleksiivisyyden hahmotelmissa näkökulma avartuu ammattitutkijan itseymmärryksestä kohti konteksteja, vastavuoroisuutta, valtasuhteita ja toimintaa. Viime aikoina näitä puheenvuoroja on laajennettu myös kohti intersektionaalista refleksiivisyyttä, jossa sosiaalista toimijuutta ja toimintaa tarkastellaan ei vain yksilön itsereflektiona vaan suhteessa ajallisiin ja paikallisiin olosuhteisiin ja tilanteisiin, vallitsevista sosiaalisista rakenteista menneisyyden ja nykyisyyden limittäisyyksiin (Meliou & Mallett 2022). Tämä tarkastelu voi tapahtua esimerkiksi kriittisen autoetnografian kautta, jolloin fokuksessa voivat olla niin ammatti- kuin kanssatutkijoiden marginalisoitujen ja etuoikeutettujen identiteettien risteämät sekä erilaiset vallan ulottuvuudet (ks. Jones 2010; Ruiz Castro 2021). Tällaiset lähestymistavat ovat mukana myös tässä tekstissä.

Kriittinen refleksiivisyys saattaa kuitenkin olla erittäin haastavaa kokeneellekin ammattitutkijalle. Eräs tutkimukseen – myös kanssatutkimukseen – liittyvistä haasteista onkin tutkimuk-

seen sisältyvä työ tutkijayhteisön ja tutkijaposition kulttuurisesti kehittyntä valta-aseman tunnistamiseksi ja sen ravistelemiseksi ammattitutkijan harteilta, niin teoriassa kuin käytännössä. Hyvä esimerkki tällaisesta haasteesta on tämän kirjan kirjoitusprosessi. Kirjan, jonka tavoitteena on pohtia ja esitellä kansatutkimuksen metodologiaa, kirjoittamiseen on osallistunut vain ammattitutkijoita. Toki kohtaamiemme kansatutkijoiden ääni on päässyt esiin esittelemiemme kokemusten ja esimerkkien kautta, mutta myös näiden valintaan kuitenkin aina liittyy tiedostettua tai tiedostamatonta vallankäyttöä (ks. Suopajarvi ym. 2019, 43). Mitä vallankäytön yhteisöllisesti vakiintuneiden tapojen ja niiden haastamisen vaikeudesta kertoo se, että ammattitutkijat tekevät tutkimusta kansatutkimuksen käytännöistä ilman kansatutkijoita? Tilanne on paradoksaalinen ja sitä voidaan perustella niin puolesta kuin vastaan -argumenteilla. Kansatutkijoiden mukaan ottaminen on eettisesti oikeampi valinta, jos noudatetaan esimerkiksi vammaistutkimuksesta lähtenyt (Charlton 1998) ja terveystutkimuksessa laajenevaa periaatetta "ei mitään meistä ilman meitä", eli kansalaisen oikeutta käyttää ääntään itseään koskevassa tutkimuksessa. Kuten muissakin tämän kirjan luvuissa kerrotaan, nykyiset akateemiset rakenteet, käytännöt ja tehokkuusvaatimukset hankaloittavat tällaisen periaatteen noudattamista. Siksi ammattitutkijat miettivät tapauskohtaisesti, mikä juuri kyseisessä tilanteessa on paras ratkaisu.

Kuten tämän kirjan luvussa *Kanssatutkimuksen tietoteoreettiset taustat* todettiin, kaikki tietäminen, myös akateeminen tiedontuotanto tapahtuu inhimillisissä aikaan ja paikkaan sidotuissa käytänteissä ja muuttuvissa sosiaalisissa konteksteissa. Tällaisessa tilanteessa yksittäinen ammattitutkija voi löytää itsensä niin tuetusta kuin haastetusta asemasta, yleensä tutkimukseen allokoitujen rajallisten resurssien keskellä. Näemmekin, että refleksiivisyyden haaste ei pohjimmiltaan ole yksittäisen ammattitutkijan kertaluontoinen vastuu vaan kyse on erityisesti yhteisöllisistä käytänteistä ja akateemisen tiedontuotannon kulttuurista. (Ks. mm. Aaltonen & Högbacca 2015.) Tällaisesta ajassa, paikassa ja sosiaalisessa yhteisössä kehittyvästä reflektiosta kertoo myös alla esitetty uskontososiologi Peter Bergerin (1999, 2) esimerkki, jossa hän pohtii avoimesti oman tietämisensä yhteisöllistä ulottuvuutta amerikkalaisen akatemian kontekstissa. Berger tuli 1960-luvulla tunnetuksi niin sanotun sekularisaatioteesin kehittäjänä, mutta muutama vuosikymmen myöhemmin hän totesi seuraavasti:

Vaikeasti ymmärrettävä ilmiö eivät olekaan iranilaiset mullahit vaan amerikkalaiset yliopistoprofessorit! [...] Minun pointtini siis on, että oletamus siitä, että elämme sekularisointuneessa maailmassa, on väärä. [...] Varhaisessa työssäni kontribuoin tähän kirjallisuuteen. Olin hyvässä seurassa – suurimmalla osalla uskontososiologeista oli samanlaisia näkemyksiä.

Sekularisaatioteesi eli ajatus uskonnon merkityksen vähenemisestä oli pitkään uskontososiologian keskeisimpiä teorioita. Viime vuosituhaten lopulla tämä teoria kuitenkin tuli haastetuksi niin maailmanlaajuisten aineistojen kuin tapahtumien myötä, jolloin selitysmallit siirtyivätkin puhumaan enemmän uskonnon moninaisuudesta ja muutoksesta kuin suoraviivaisesta vähenemisestä. Ajan kuluessa myös Berger – kuten monet muutkin (uskonto)sosiologian tutkijat – havahtui siis siihen, että uskonnon merkityksen väheneminen oli enemmän hänen oman länsimaisista ammattitutkijoista koostuvan viiteryhmänsä ominaisuus kuin yleispätevä kuvaus maailmantilasta. Havahduttuaan oman näkökulmansa rajallisuuteen, Berger uskalsi reflektoida

omaa tietämistään ja sen rajallisuutta avoimesti, kiinnittäen huomiota myös tietämisen yhteisölliseen luonteeseen.

Vaikka refleksiivisyyden haaste ja ”norsunluutornien” purkaminen pätee kaikkeen akateemiseen tutkimukseen, erityisen tärkeää se on mielestämme juuri kanssatutkimuksessa, jonka ytimeen kuuluu vertaisuuden ja osallisuuden korostaminen erilaisista sosiaalisista konteksteista ja asemista tulevien ammatti- ja kanssatutkijoiden yhteistoiminnassa. Tällaiset sosiokulttuuriset eroavaisuudet ovat erityisen keskeisiä silloin, kun kanssatutkimusta toteutetaan sellaisten ihmisryhmien parissa, joiden ääni ei jostain syystä ole päässyt yhteiskunnallisessa päätöksenteossa esiin. Tällöin ammattitutkija – korkeakoulutettu akateemisen työn ammattilainen – asemoituu erityisen vahvasti erilaisia tiedollisia pääomia (ks. Alasuutari 2018) omaavaksi auktoriteetiksi, jolla on lähtökohtaisesti enemmän valtaa ja vaikutusmahdollisuuksia kuin kanssatutkijalla. Tutkimusasetelmasta riippuen myös kanssatutkijoiden ja heidän tutkimukseensa osallistuvien vertaistensa välillä voidaan tunnistaa auktoriteettisuhteita, vaikka pyrkimys esimerkiksi vertaishaastatteluissa on nimenomaan vertaisuuden kautta saavuttaa tasavertaisempi ja luottamuksellinen tutkimusasetelma. Kuitenkin myös kanssatutkija saattaa näyttäytyä vertaisilleen auktoriteettina. Esimerkiksi jo mainitussa terveysalan hankkeessamme kulttuuriset kuilut ja valta-asetamat tulivat näkyviksi erityisesti siinä, miten johtajataustansa vuoksi auktoriteettia ottamaan tottunut kanssatutkija toimi sekä suhteessa ammattitutkijaan että muihin kanssatutkijoihin. Erilaiset marginaaliset ja etuoikeutetut positiot siis risteivät kanssatutkimuksen arjessa monin tavoin liittyen paitsi tutkimuksessa toteutuvaan rooliin niin myös laajemmin ikään, kulttuuri- ja koulustaustaan, kuten yllä esitimme. Näihin kysymyksiin palataan myös teoksen seuraavassa luvussa.

Kanssatutkimus voi myös toteutua asetelmassa, jossa kohtaamisen näkyvimmiiksi ja määritteleviksi tekijöiksi nousevat paitsi nykyiset niin myös kulttuurihistorialliset valta-asetelmat. Tällöin ammattitutkija tai kanssatutkija saattaa ikään kuin kantaa mukanaan vanhojen valtasuhteiden painolastia. Tällainen on esimerkiksi ”valkoisen miehen taakka”, jonka kaikki jälkikolonialista (Werbner 2002, Said 1978) tutkimusta tekevät kohtaavat tavalla tai toisella oman tutkimusprosessinsa aikana. Jälkikolonialismilla viittaamme siirtomaajärjestelmän purkautumiseen ja sen jälkeiseen aikaan sekä valtasuhteita käsittelevään tutkimusorientaatioon ja käsitteeseen (Martikainen 2007). Tutkimuksissamme olemme kohdanneet tällaisia ajassa ja paikassa pitkällekin matkanneiden valthierarkioiden haasteita niin Keniassa tehdyssä kenttätyössä perinnetiedon äärellä (Himberg 2011; Himberg, Omoro & Pellikka 2009) kuin suomalaisessa kontekstissa maahanmuuttajien kanssa tehdyssä tutkimuksessa (Tokola ym. 2019).

Esimerkiksi Keniassa toteutuneessa tutkimuksessa ylisukupolvisen perinnetiedon merkityksestä luonnonsuojelussa käytettiin lukuisia etnografisia ja osallistavia menetelmiä sekä kanssatutkimusta luoden paikallislähtöisiä ja tiedonluontiin sopivia, tasa-arvoa tukevia tutkimusasetelmiä. Kriittinen reflektio kohdistuu lähtökohtaiseen tutkijan asemoitumiseen tahtomattaan historian ja maantieteen valossa. Läsnä ovat kolonialismin historian kautta kerrostuneet valtasuhteet, joihin liittyy muun muassa perinteitä tiedon tuottamiseen länsimaisista näkökulmista käsin ja länsimaalaisten etua palvelevilla tavoilla ja siten ei-länsimaiden hallintaa mahdollistaen. Auktoriteettiasema syntyy myös jo silloin, jos aloite tehdään vain toisen suunnalta, usein sen suunnalta, jolla on tieteellistä tietoa ja toimintaresursseja. Tällaisen valkoisen auktoriteetin ravisteleminen harteilta ja tilan luominen aidolle, kaksisuuntaiselle ja yhteiselle tiedolle vaatii paljon

työtä. Osallistujien sitouttaminen yhteiseen tekemiseen tutkimusprosessin varhaisimmasta vaiheesta eli tutkimuskumppanuuksien luomisen vaiheesta (ks. Kuvio 1 tämän teoksen sivulla 19) alkaen on tärkeää edellä kuvattujen historian saatossa kerrostuneiden käytäntöjen toisintamisen välttämiseksi.

Refleksiivisyys – edes kriittinen tai intersektionaalinen refleksiivisyys – ei kuitenkaan ole minkään tutkimuksen isetarkoitus vaan väline tutkimuksen tavoitteiden saavuttamiseksi. Emansipatoriseen tiedonintressiin sitoutunut kanssatutkimus voi parhaimmillaan johtaa paitsi uuteen tietoon myös esimerkiksi marginaalisen yhteisön vahvistuneeseen kokemukseen kuunnelluksi tulemisesta ja vaikutusmahdollisuuksista (esimerkiksi Mubeen & Tokola 2021). Usein nämä kokemukset ja muutokset syntyvät yksilöiden sekä yksilöiden kohtaamisen ja vuorovaikutuksen kautta mutta leviävät heitä laajemmalle. Esimerkiksi nuoria koskevan tutkimuksen piirissä (mm. Pyyry 2012) on havahduttu huomaamaan, kuinka aikuislähtöisillä menetelmillä ja käsitteiden määrittelyillä tuotettu tieto ei kanna pitkällisesti hyödyttämään tutkimuksen kohteita eli nuoria. Sen sijaan nuorten mukanaolo tutkimuksen tavoitteiden ja tutkimuskysymysten laadinnassa tuo moniäänisyyttä ja laajempaa yhteisöllistä ulottuvuutta tutkimukseen. Yksittäinen kanssatutkijanuori tuokin tutkimusprosessiin kokemustietoa ja tietokäytänteitä paitsi omasta niin myös vertaistensa kanssa jaetusta elämänpiiristä.

Tiedon yhteisluonnin myötä nuori voi myös välittää tätä rikastunutta tietoa takaisin yhteisöihinsä. Esimerkiksi jo aiemmin mainitussa nuorten ympäristökansalaisuutta koskevassa tutkimuksessa ilmastoaktivisti-kanssatutkijat avasivat meille ammattitutkijoille näköaloja ilmastohuolta kantavien nuorten elämänpiiriin ja heille tärkeisiin aiheisiin. Erilaisten työpajojen ja tapahtumien sekä yhteisjulkaisemisen myötä kanssatutkijat toivat omaa asiantuntijuuttaan mukaan tutkimusprosessiin ja keräsivät samalla itselleen tieteen tarjoamaa antia rikastamaan omaa sekä vertaisyhteisöjensä toimijuutta.

Ammattitutkijan ja kanssatutkijan oman viiteryhmän lisäksi olennaista onkin pohtia tutkimuksen aikaa, paikkaa ja teemaa eli laajasti sitä kontekstia, mistä tai missä tutkimusta toteutetaan. Esimerkiksi kanssatutkija voi asemoitua marginaaliin tiettyjen yhteisöjen ja ilmiöiden suhteen, mutta samaan aikaan toimia hyvinkin merkittävässä asemassa jossain toisessa kontekstissa. Tämän olemme huomanneet myös toteuttaessamme tutkimusta yhdessä nuorten metsänomistajien kanssa (Erkkilä ym. 2021). Tutkimuksen mukaan valtaosa nuorista metsänomistajista kaipaa vapautta ja vastuita, muttei vastuuttamista yli kapasiteettiensa. Oman päätöksentekonsa tueksi ja auktoriteettinsa vahvistamiseksi nuoret metsänomistajat tarvitsisivat enemmän ja monipuolisempaa tietoa usein monen sukupolven yhdessä omistamien ja ristiriitaisiakin hoitotavoitteita huokuvien metsien omistamisessa. Tähän tutkimukseen osallistunut kanssatutkija asemoitui itsekin nuorena metsänomistajana marginaaliin metsänomistajien yhteisössä, mutta samalla hän toimi merkittävänä analyttisenä avaimena tutkimuksessa, jolla pyritään ymmärtämään hänen vertaistensa metsänomistajuutta. Myös Sennettin (2004, 175) tutkimukseen osallistui kodittomia nuoria, joilla oli pyrkimyksiä oman elämänsä asiantuntijuuteen. Sennettin mukaan nämä nuoret ovat äärimmäisen hyvä esimerkki ihmisistä, jotka eivät suostu olemaan ”omien tarpeidensa kateelijoina”. Nuoret siis elävät auktoriteettien haastamisen ja itsemääräämisen kaipuun sekä avun- tarpeen ristipaineessa. He kaipaavat samaan aikaan sekä tukea että itsenäisyyttä.

Monenlaiset ristipaineet liittyvät niin ammatti- kuin kanssatutkijan neuvotteluun omien ja yhteisöjensä tarpeiden välillä: miten toimia siten, että kunnioittaa niin omia ja välittömän viiteryhmänsä kuin myös tutkimusprosessiin sitoutuneen ja/tai tutkimuksen mahdollistavan yhteisön tarpeita ja toiveita? Entä miten toimia omien viiteryhmiensä ja identiteettiensä ristipaineessa? Sennett (2004, xvi, 21–34) on lähestynyt kysymystä kunnioituksen kautta. Hänen mukaansa nykymaailmassa kunnioitus kohdistuu usein vain samassa asemassa oleviin. Toisenlaisesta asemasta tulevat taas joutuvat ansaitsemaan kunnioituksen yhä uudelleen. Samanlainen kunnioittamisen hauraus koskee myös itsekunnioitusta erilaisissa tilanteissa ja ympäristöissä. Tällaisen hauraan kunnioituksen keskellä tutkimukseen liittyy lähtökohtaisesti haaste löytää sekä kunnioituksen tunnetta ja kokemusta vahvistavia että sen toteuttamista tukevia käytäntöjä. Käytännöistä on pulaa paitsi samankaltaisten niin myös erilaisista sosiaalisista ja kulttuurisista elämänpiireistä tulevien ihmisten välillä sekä suhteessa omiin yksilöllisiin moninaisuuksiimme.

Tutkimuksen puitteet ja arvovalta

"Kyllä mulla on ollu semmonen olo että, että, tai sillee että musta ollaan myös kanssatutkijana niinkun ylpeä jollain taval tai silleen että, että niinkun nähdään että mä voin edustaa ja silleen osallistua myös hankkeen nimissä." – Kanssatutkija X

Edellä olemme tarkastelleet valtahierarkioita ja auktoriteetin muodostumista ja muuttumista erityisesti yksilöiden ja yhteisöjen kohtaamisissa. Kuitenkin kaikki tutkimus, myös kanssatutkimus, toteutuu aina jossakin yhteiskunnallisessa kontekstissa. Seuraavaksi käänämmekin katsemme erityisesti vallan institutionalisoidulle tasolle, siis niihin sosiaalisen maailman itseäänselvyyksiin, jotka liittyvät yksilöiden ja yhteisön toimintaan tiedostaen tai tiedostamatta (Alasuutari 2018, 181). Alasuutari (emt., 184) onkin todennut, että vallasta käytävissä kamppailuissa myös imagot – toisin sanoen mielikuvat – ovat tärkeitä. Tällaisia vahvuuden ja vaikutusvallan mielikuvia voi sekä vahvistaa että kyseenalaistaa. Olennaista kuitenkin on, että valta-asemilla on taipumus vahvistua erilaisista lähteistä saadun tunnustuksen kautta. Nykymaailmassa tällaista laaja-alaista tunnustusta nauttii myös tutkimusperustainen tieto, jota kohtaan ihmisillä yleensä on suurta kunnioitusta – ja jonka tarjoamasta valta-asemasta eli auktoriteetista myös kilpaillaan (emt., 176). Tämä tutkimusperustaisen tiedon auktoriteetti on läsnä myös kanssatutkimuksessa niin ammattitutkijan sitoumuksissa ja taustoissa kuin kanssatutkijoiden arvoissa ja asenteissa. Samaan aikaan tutkimusta muovaavat myös muut yhteiskunnassa vallalla olevat viitekehykset ja toimintakulttuurit, kuten esimerkiksi tehokkuutta tavoitteleva uusliberalistinen talousjärjestelmä moninaisine tuottavuuspaineineen ja mittareineen. Tällaisia rakenteellisia todellisuksia ovat esimerkiksi tutkintojen, rahoituksen ja julkaisujen määrän ja näkyvyyden (enemmän kuin laadun tai merkityksen) mittaaminen.

Kanssatutkimuksen ja sitä ympäröivien yhteiskunnallisten viitekehysten välillä voisikin nähdä paitsi haasteita niin myös suoranaisia ristiriitoja. Jos ja kun kanssatutkimuksen tavoitteena ja edellytyksinä ovat ammatti- ja kanssatutkijan vertaisuus ja hierarkioiden purkaminen, ovat esimerkiksi tieteellisen tiedon arvovaltaan liittyvät vahvat ennakkokäsitykset ja -kokemukset

usein paitsi mahdollisuus niin myös haaste tutkimusasetelman toteuttamiseksi. Joillekin kanssatutkijoille esimerkiksi yliopisto auktoriteettina ja siihen liittyvä arvovalta näyttävät erityisen kiehtovina ja houkuttelevina. Tämä tiedon instituution rakenteisiin halutaan kurkistaa ja on hieno päästä osaksi niitä sekä tutkimukseen osallistumisen mukanaan tuoma arvovaltaa. Koska valta ei ole vakiintunut hierarkkinen järjestelmä, vaan sitä jatkuvasti rakennetaan erilaisissa sosiaalisissa suhteissa, myös kanssatutkija rakentaa auktoriteettiaan uudelleen tutkimusprosessin kuluessa suhteessa ammattitutkijoihin, toisiin kanssatutkijoihin, tutkimukseen osallistuviin vertaisiinsa ja tutkimuksen käytänteisiin.

Esimerkiksi kestävää hyvinvointia koskevassa tutkimuksessa osallistujana oli kanssatutkijanuori, jolla oli kyllä ymmärrystä tieteenteosta – rajautuen kuitenkin hyvin positivistiseen ja kapeaan mielikuvaan siitä, mitä oikea tiede voi olla. Hänelle oman kanssatutkijuuden näkeminen laadullisena, pätevänä tieteellisenä tiedontuotantona oli erityisen vaikeaa hyväksyä pitkin matkaa. Tästä huolimatta kanssatutkijuus näyttäytyi hänelle mielekkäänä toiminnan ja osallisuuden tapana sekä vaikutuskanavana. Voidaan nähdä, että esimerkin nuori pyrki kriittisesti eritellen tunnustamaan ja luovuttamaan auktoriteettia ja toisaalta rohkeasti otti vastaan tutkijoiden hänelle tunnustamaa auktoriteettia.

Yliopiston lisäksi tietämiseen liittyvät auktoriteetit riippuvat paljolti tutkimuksen aiheesta ja toimintaympäristöstä. Esimerkiksi uskontoon liittyvissä kysymyksissä tiedollista auktoriteettia ei perinteisesti ole ollut niinkään yliopistolla vaan kirko(i)lla ja muilla uskonnollisilla instituutioilla. Lisäksi auktoriteettia on annettu pyhille teksteille, kuten Raamatulle (ks. Alasuutari 2018, 171). Nämä vakiintuneet tietokäytännöt ovat vaikuttaneet ja vaikuttavat myös käsitteiden käyttöön, joiden erilaiset ymmärrykset kohtaavat tutkimuksen käytännöissä. Tällainen voimallinen käsite on esimerkiksi teologia, jolla on viitattu niin akateemiseen teoretisointiin ja pastoraaliseen toimintaan kuin mihin tahansa eksistentiaalisen pohdintaan ja Jumala-puheeseen (ks. esim. Boff & Boff 1987; Astley 2002). Tällaiset vakiintuneet tietämisen hierarkiat haastavat myös tutkimustapojen uudistumista. Esimerkiksi niin kutsutulla eletyn teologian tutkimuksella onkin tarkoitettu monenlaisia tutkimusasetelmia, joissa teologisen tietämisen vakiintuneet muodot ja ruohonjuuritason eletyt kokemukset ovat kohdanneet eri tavoin. Osa erilaisista eletyn teologian tutkimusotteista onkin toisintanut tai vahvistanut ja osa taas purkanut ammattitutkijan ja tutkimukseen osallistuvien välistä valta-asetelmaa (Laiho 2021). Tällaisten vakiintuneiden, instituutionalisoitujen tietokäytänteiden reflektio on myös olennainen osa kanssatutkimusprosessia. Yksilöiden ja yhteisöjen lisäksi tutkimus kantaa mukanaan auktoriteettisuhteita paitsi yliopistoon niin myös muihin tietämiseen liittyviin vakiintuneisiin instituutioihin liittyen.

Tietämisen vakiintuneisiin instituutioihin liittyvät mielikuvat ja odotukset saattavat vaikuttaa myös siihen, miten kanssatutkijat kokevat voivansa osallistua tutkimukseen ja millaista on ”oikeanlainen” tieto. Näihin tekijöihin perustuen kanssatutkija saattaa osallistua tavalla tai kertoa asioita, joita kuvittelee ammattitutkijan tai toisten kanssatutkijoiden haluavan kuulla (vrt. eliittihaastattelut esim. Mosley 2013). Nuorten aikuisten uskonnollisuuteen keskittyneessä tutkimuksessa haasteeksi muodostui se, että tutkimusaiheeseen liittyvät uskonnolliset avainkäsitteet olivat hyvin arvovaltaisia joidenkin tutkimuksen osallistujien kulttuurisessa kontekstissa. Tällöin ammattitutkijan haasteena oli pyrkiä vapauttamaan uskonnolliseen perinteeseen sitoutuneet kanssatutkijat käsitteellisesti vakiintuneista käytänteistä ja määrämuotoisten uskonnollisten

ilmaisujen toistamisesta. Sen sijaan tavoitteena oli rohkaista osallistujia tuottamaan refleksiivistä kokemuspuhetta ja tulkintaa. Tämäkin esimerkki havainnollistaa hyvin sitä, mikä kanssatutkimuksessa usein muodostuu haasteeksi: tutkimuksessa kohtaavat ammattitutkijan ihanteet eivät välttämättä ole kanssatutkijoiden jakamia realiteetteja. Tällöin ammattitutkija voi tavoitella myös sellaista vakiintuneiden hierarkioiden haastamista, johon osallistujat eivät ole valmiita tai halukkaita.

Omat kokemuksemme kanssatutkimuksesta kertovat monenlaisista haasteista paitsi tutkimuksen sisällöissä niin myös sen toteuttamisen vakiintuneissa käytännöissä ja nykyisissä reunaehdoissa. Aiemmin mainitussa terveystieteen tutkimuksessa kanssatutkimukseen perustuva prosessi suunniteltiin aluksi siten, että hanke olisi toteutettu noin yhdeksässä kuukaudessa. Eettisen toimikunnan lupahakemusta kirjoitettaessa hanketta pidennettiin kahdentoista kuukauden pituiseksi ja myöhemmin tämäkin huomattiin liian lyhyeksi ajaksi. Samankaltaiset haasteet liittyvät myös tutkimuksen raportointiin, julkaisemiseen ja jalkauttamiseen. Näihin kysymyksiin palataan tarkemmin seuraavassa luvussa. Syitä näihin haasteisiin voidaan tunnistaa auktoriteettikokemusten kaikilta kolmelta eri tasolta, niin yksilöiden, yhteisöjen ja instituutioiden tasolta.

Kohti tasavertaisuuden ihannetta

Tässä luvussa olemme pohtineet kanssatutkimusta siihen sisältyvien vallan ulottuvuuksien, hierarkioiden ja auktoriteetin kokemusten kautta. Lähestymistapamme korostaa yksilöllisen ja yhteisöllisen näkökulman yhteen kietoutumista. Tällainen hermeneuttinen kokemus (ks. Backman 2018, 36–37) voi aidosti haastaa sekä ammattitutkijaa että kanssatutkijaa avaten uusia näkökulmia tutkimusprosessissa tapahtuvan dialogin kautta. Tällainen tutkimus kutsuu sekä ammattitutkijan harjoittamaan refleksiivisyyttä eli pohtimaan omaa taustaansa ja positioitaan sekä niiden rajallisuutta ja muuttuvuutta. Kanssatutkimuksen lähtökohtana on ajatus siitä, että tutkimuksen kaikki osapuolet omaavat tiedollista auktoriteettia. Kuten kirjan tietämistä käsittelevässä luvussa todettiin, kanssatutkimus voidaan nähdä tiedon yhteisluontina epistemologisesti erilaisilla mutta tasa-arvoisilla elämänpiireillä, jotka kohtaavat, limittyvät ja sulautuvat. Käytännössä näiden erilaisuuksien ja niihin kytkeytyvien vallan ulottuvuuksien tunnistaminen ja kyseenalaistaminen vie usein aikaa ja vaatii sekä itsereflektiota että rohkeutta. Usein monenlainen tutkimustiedon tuottamiseen liittyvä epävarmuus myös häivytetään taka-alalle. Tutkimustiedon ja sen tuottamiseen liittyvien rakenteiden kehittämiseksi näitä epävarmuustekijöitä tulisi kuitenkin tarkastella niin yksilö-, yhteisö- kuin rakennetasolla.

Nähdäksemme kriittinen, valtasuhteita ja niiden risteämiä tiedostava refleksiivisyys voikin antaa välineitä tutkimuksen sosiokulttuuristen ulottuvuuksien pohdintaan sekä uudenlaisten, valtaa haastavien ja muuttavien käytäntöjen löytämiseen. Kanssatutkimus haastaa niin ammattitutkijan kuin kanssatutkijan kehittämään omaa toimijuuttaan ja toimintatapojaan. Parhaimmillaan kanssatutkimuksellinen prosessi voi olla voimaannuttava ja emansipoiva kokemus niin ammatti- kuin kanssatutkijalle. Tutkimusprosessi opettaa sekä ammattitutkijalle paitsi akateemisia, menetelmällisiä ja teoreettisia taitoja, niin myös inhimilliseen kohtaamiseen liittyviä yleisempiä taitoja ja toimintatapoja. Kun ammattitutkija perehdyttää kanssatutkijaa tut-

kimusprosessissa tarvittaviin taitoihin, hän oppii itsekkin kyseenalaistamalla oppejaan ja kirkas-tamalla sanomaansa. Opettamisen sanotaankin olevan yksi parhaista tavoista oppia.

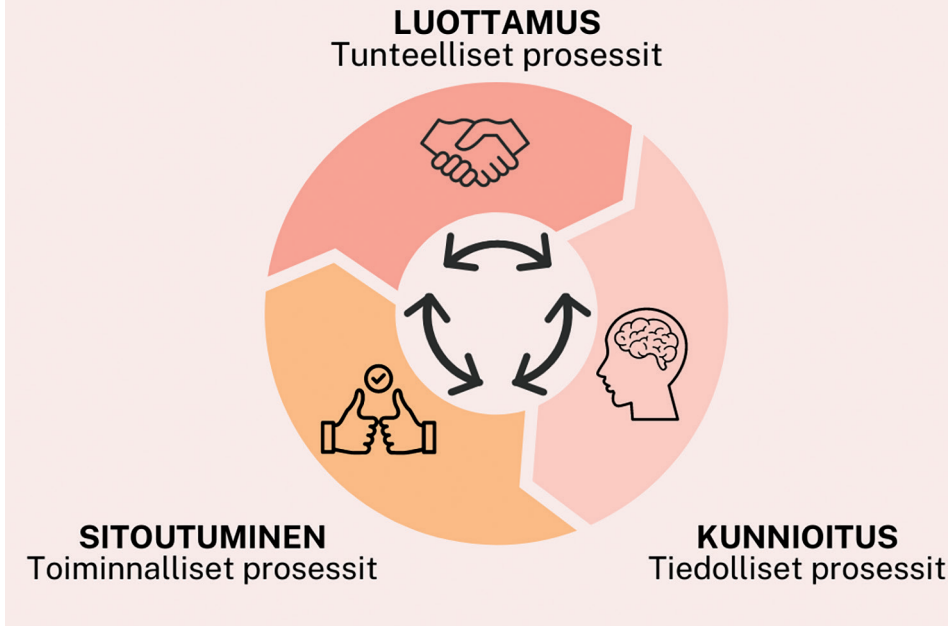
Tiedon jakamisen ja opettamisen rinnalla ammattitutkijan on ennen muuta osattava kuun-nella ja tunnistaa kanssatutkijan osaamista. Kanssatutkijan tietojen, taitojen, motivaatioiden, ideologioiden, harrastuneisuuden ja tekemisen tapojen kartoittaminen edesauttaa esimerkiksi Lohmeyerin (2019) kuvailemien rinnakkaispolkujen löytämisessä ja sitä myöten yhteisen maape-rän ja keskinäisen kunnioituksen rakentumisessa. Kanssatutkimus pitää sisällään luottamuksen kehittymisen siihen pisteeseen, että ammattitutkija voi delegoida tutkimustehtäviä yhteisen tie-don tuottamiseksi. Tähän liittyykin yksi kanssatutkimuksen haasteista; ihannetilanteessa kans-satutkijat ovat mukana määrittelemässä tutkimuksen tarpeita, asetelmia ja kysymyksiä. Eivätkö tutkimuksen auktoriteettiasemoinnit olekin jo pitkälle määritellyt, jos kanssatutkijat liittyvät mukaan vasta tutkimusprosessin myöhemmissä vaiheissa?

Kokemuksemme mukaan kanssatutkimus sisältää moniulotteisia tunteellisia, tiedollisia ja toiminnallisia prosesseja, joissa auktoriteettia otetaan ja annetaan. Omiin ja kanssatutkijoiden kokemuksiin perustuen olemme tunnistaneet kolme olennaista kanssatutkimuksen sisältämiin kohtaamisiin liittyvää kokemusten tihentymää, jotka kaikki katsovat kohti vertaisuuden ihan-netta. Tällaisia ovat luottamus, kunnioitus ja sitoutuminen. Nämä sekä tukevat että haastavat toinen toisiaan. Samalla erilaiset kokemusten ulottuvuudet avaavat näkymiä siihen, mitä voitai-siin kutsua tasavertaisuuden vallankumoukseksi. Tavoitteena (tasa)vertaisuus ei kuitenkaan ole yksiselitteinen eikä ongelmaton. Vertaisuuden moniulotteisuutta, mahdollisuuksia ja haasteita tarkastellaan seikkaperäisesti ja kriittisesti teoksen seuraavassa luvussa.

Tasavertaisuuden vallankumous haastaa pohtimaan myös käsitystämme vallasta. Kanssatut-kimuksessa valta näyttäytyy yksisuuntaisen hallitsevuuden sijaan kaksi- tai monisuuntaisena, jaettuna ja muuttavana ”kanssavaltana” (*power-with*) (Allen, Forst & Haugaard 2014; myös Farr 2018). Tällainen yhteisöllinen, jaettu valta voi sisältää sekä normatiivisesti toivottavia että nor-matiivisesti havainnoitavia ulottuvuuksia (Allen, Forst & Haugaard 2014, 9). Se katsoo siis niin menneeseen, nykyisyyteen kuin tulevaisuuteen. Samalla se kutsuu tekemään ja tuottamaan uu-denlaista yhteistoiminnan kulttuuria eli pelkän kapinan sijaan tuottamaan uudenlaista toimin-taa, kuten Arendt (1990 [1963]) esitti pohtiessaan valtaa ja sen kumoamista.

Kanssatutkimus haastaakin niin ammatti- kuin kanssatutkijoita osallistumaan tasavertaisuu-den vallankumoukseen. Käytännössä tämä tarkoittaa sellaisten demokraattisten käytäntöjen ke-hittämistä, jotka tukevat kanssavallan toteutumista eli ihmisten yhteistoiminnan organisoimista yhdenvertaista osallistumista ja osallisuuden tunnetta vahvistavilla tavoilla (ks. esim. Salovaara & Bathurst 2018; myös Follett 2013 [1924]; ks. myös tämän teoksen edellinen luku). Myös tutki-mus ja tiedontuotanto kaipaavat siis uudenlaisia toimintamalleja sekä tutkimukseen liittyvien ja sen sisältämien poliittisten prosessien kehittämistä. Seuraavassa kuviossa (Kuvio 7. Kanssavaltaa kanssatutkimuksessa: Tasavertaisuuden rakentumisen prosessit) olemme pyrkineet havainnol-listamaan tasavertaisuuden vallankumousta ja siihen liittyviä yhteistoiminnallisia prosesseja tunteellisten, tiedollisten ja toiminnallisten elementtien vuorovaikutuksena. Kuvio esittää, että kanssavaltaa kiteyttää tasavertaisuuden ihanteen kanssatutkimuksessa.

Kanssavalta kanssatutkimuksessa: Tasavertaisuuden rakentumisen prosessit

Kuvio 7. Kanssavalta kanssatutkimuksessa: Tasavertaisuuden rakentumisen prosessit.

Kanssavallan tavoittelu on mahdollista jakaa kolmeen prosessiin, joita ovat 1) tunteelliset prosessit, jotka tähtäävät vastavuoroisen luottamuksen rakentamiseen, 2) tiedolliset prosessit, joiden tavoitteena on vahvistaa tietämisen erilaisuuksien kunnioitusta, sekä 3) toiminnalliset prosessit, joiden ihanteena on mahdollisuus sitoutua pitkäkestoiseen tutkimusprosessiin. Nämä erilaiset tasavertaisuuden rakentamiseen liittyvät ulottuvuudet – luottamus, kunnioitus ja sitoutuminen – eivät ole toisensa poissulkevia vaan ne edellyttävät ja tukevat toisiaan. Esimerkiksi luottamuksen rakentamiseen tarvitaan sitoutumista eikä tasavertaisuus taas voi rakentua ilman kunnioitusta.

Edellä esitetty tasavertaisuuden vallankumousta edistävä kokemusten kolminaisuus koskettaa niin ammatti- kuin kanssatutkijaa, jotka kanssatutkimus kutsuu mukaan refleksiivisyyden prosessiin. Yhdysvaltalainen filosofi Linda Zagzebski (2013) onkin todennut auktoriteetin ja luottamuksen suhdetta pohtiessaan, että refleksiivinen työ vaatii paitsi luottamusta niin myös itseluottamusta. Sennett (2004) taas on todennut, että vastavuoroinen kunnioitus vaatii myös itselukunnioitusta. Kokemuksemme mukaan kanssatutkimukseen liittyvä valta-asetelmien haastaminen edellyttää sekä ammatti- että kanssatutkijan henkilökohtaista itserefleksiivisyyttä kuin myös kaikkien tutkimuksen osapuolten välistä yhteistä reflektiota. Niin vallan hierarkioiden kuin auktoriteettien osalta ammattitutkija ja kanssatutkija ovat oikeutettuja omiin kokemuksiinsa, omiin todellisuksiinsa ja omiin tietokäytänteisiinsä. Tällaiset vapauden ja vastuun ristipaineet

ja niiden reflektointi ovat suuria haasteita sekä ammattitutkijalle että kansatutkijalle. Näiden haasteiden ratkaisemiseksi ei myöskään ole olemassa valmiita pakettiratkaisuja tai vakiintuneita käytäntöjä. Kokemustemme mukaan luottamuksen, kunnioituksen ja sitoutumisen kautta on kuitenkin mahdollista luoda tilaa tutkimuksessa tapahtuvalle aidolle vuoropuhelulle, jonka seurauksena kaikki tutkimuksen osallistujat voivat oppia ja muuttua.

5

Tutkimuskohteesta tutkimuksen toteuttajaksi Vertaisuuden rakentuminen kanssatutkimuksessa

Outi Hietala, Meri Kulmala, Reetta Mietola,
Tiina Sotkasiira ja Mari Turja

Kuten läpi tämän teoksen olemme korostaneet, kanssatutkimusta ohjaa periaate, jossa koko tutkimusprosessi toteutetaan yhdessä ja tasavertaisina niiden ihmisten ja organisaatioiden kanssa, joita tutkimus koskee, sen sijaan, että tutkimusta tehtäisiin heille, heistä tai heitä varten (Lehtonen ym. 2012). Moninäkökulmaisuuuden toteuttamiseksi ihmiset ja organisaatiot osallistuvat tutkimuksen toteutukseen toimijoina, joilla on tieto ja kokemus ja näin ollen tunnustettu asiantuntijuus omasta maailmastaan. Tämän asiantuntijuuden tunnistaminen ja tunnustaminen on erittäin tärkeää, sillä kuten kirjan johdantoluvussa keskustelimme, kanssatutkijat edustavat usein erilaisia haavoittuvassa asemassa olevia ryhmiä, jotka ovat yleensä asiantuntijatyön kohteena.

Kanssatutkimuksen ihanteena on vertaisuus. Tällä viitataan paitsi ammatti- ja kanssatutkijan väliseen, jota käsiteltiin vallan ja auktoriteetin näkökulmasta edellisessä luvussa, myös kanssatutkijan ja vertaisosallistujan suhteeseen. Tarkastelemme tässä luvussa oletusta kanssatutkijoiden keskinäisestä vertaisuudesta sekä kanssatutkijoiden ja ammattitutkijoiden tasavertaisuudesta tutkimusprosessin eri vaiheissa (ks. Kuvio 1 tämän teoksen sivulla 19). Kysymys niin kanssatutkijoiden keskinäisestä kuin kanssa- ja ammattitutkijoiden välisestä (tasa)vertaisuudesta kytkeytyy läheisesti kysymyksiin tutkimukseen osallistuvien toimijoiden asemista ja asemoinneista, heidän rooleistaan ja identiteetistään, sekä heidän intresseistään ja motivaatioistaan lähteä mukaan kanssatutkimukseen.

Kanssatutkimus toteutetaan usein vertaistutkimuksena eli kanssatutkija kuuluu tavalla tai toisella samaan viiteryhmään tutkimukseen osallistujien kanssa. Kanssatutkijat siis tekevät tutkimusta vertaisiinsa liittyen eli vaikkapa nuoret koskien nuoria, eläkeläiset eläkeläisiä tai kehitys-

vammaiset kehitysvammaisia. Ajatuksena on, että kun aineiston tuottamiseen osallistuu henkilö tai henkilöitä, jotka ”puhuvat osallistujien kieltä”, jakavat samoja kokemuksia ja voivat tuoda omat ajatuksensa tutkimukseen, rakentuu uudenlaisia näkökulmia tutkittavaan aiheeseen (Kulmala & Fomina 2019; Tolonen & Palmu 2007; Törrönen & Vauhkonen 2012, 9).

Ammattikseen tutkimusta tekevät voivat puhua osallistujien kanssa hyvin eri kieltä, joskus hyvinkin konkreettisestikin, kuten esimerkiksi silloin, kun tutkitaan henkilöitä, joilla on kielellisiä haasteita tai jos tutkija ja tutkimusosalliset eivät jaa samaa kielitaustaa. Myös erilaiset elämäkokemukset heijastuvat kielenkäyttöön. Kyse voi olla iästä, asemasta tai erilaisista tavoista ajatella ja hahmottaa maailmaa. Kuten eräs sosiologikollegamme asian ilmaisi:

Olen tutkinut akateemisen urani aikana lähinnä keskiluokkaisia äitejä. [Keskiluokkaisena äitinä] ymmärrän täysin, mistä he puhuvat ja miten he ajattelevat. Näissä nuorten haastatteluisa tapahtuu usein jotain kummallista. Tarina saa käänteenteen, jota en ymmärrä.

Me tämän luvun kirjoittajat, jotka olemme ammattitutkijoita, olemme kanssatutkimushankkeissamme havahtuneet vertaisuuteen liittyvien kysymysten monimutkaisuuteen. Tässä luvussa jäsenämme vertaisuuden pohdintaa tutkimusprosessin mukaisesti, poimien prosessin eri vaiheista (erityisesti vaiheet 1–4 Kuviosta 1 sivulla 19) sellaisia kohtia, joissa mielestämme vertaisuuden kysymykset aktivoituvat erityisen paljon. Vertaisuuden ottaminen itsestään selvyytensä saattaa johtaa sellaiseen osallistujajoukon yksinkertaistavaan luokitteluun, jonka kriittiseen tutkimukseen sitoutunut ammattitutkija usein juuri haluaa välttää. Oletus vertaisuudesta saattaa johtaa olennaisten osallistujaryhmän sisäisten erojen ja valtasuhteiden ohittamiseen. Vertaisuuteen liittyvät kysymykset voivat nousta esiin myös ammatti- ja kanssatutkijoiden välisessä vuorovaikutuksessa, kuten kirjan edellisessä valtaa ja auktoriteettia käsittelevässä luvussa kattavasti pohdittiin.

Ajattelumme on jäsentänyt meidän kirjoittajien välinen monipolvinen keskustelu siitä, millaisille vertaisuutta, suhteita ja asemoitumisia koskeville ihanteille ja odotuksille kanssatutkimuksessa vakiintuneet käytännöt ovat rakentuneet. Samalla esiin on noussut monia kriittisiä kysymyksiä, hämmennyksiä ja uusia asetelmia, joissa ihanteet ovat saaneet uudenlaisia merkityksiä ja osin jopa kyseenalaistuneet. Tämä kertoo osaltaan kanssatutkimuksen uudenlaisesta suhteesta tutkimuksen osallistujiin sekä siitä, miten se eroaa perinteisestä, tutkijan ja kohteen väliseen etäisyyteen perustuvasta tiedon tuottamisesta.

Kirjoittajajoukkomme koostuu keskiluokkaisista, pääosin keski-ikäisistä ja akateemisesti koulutetuista yliopistoissa työskentelevistä naisista. Meillä on kokemuksia tutkimustyöstä lastensuojelun asiakkaana olleiden nuorten, turvapaikanhakijoiden, kehitysvammaisten ja mielenterveyskuntoutujien kanssa (ks. tarkemmin kirjoittajaesitykset sivuilla 25–31).

Tutkimuksen perustan yhdessä luominen

Tässä alaluvussa keskitymme kanssatutkimusprosessin alkuvaiheisiin eli kirjan johdantoluvussa esitetyn Kuvio 1:n kolmeen ensimmäiseen vaiheeseen. Pohdimme muun muassa tutkimuskumppaneiden rekrytointiin sekä heidän oletettuun vertaisuuteensa liittyviä kysymyksiä. Keskustelussamme painottuvat tutkimukseen osallistuvien osapuolten moninaiset ja joskus eriävätkin

kiinnostuksenkohteet, tavoitteet ja motivaatiot sekä näiden näkyväksi tuleminen ja kunnioittaminen tutkimusta käynnistettäessä. Esitämme myös kanssatutkijoiden kouluttamiseen liittyviä kokemuksiamme ja kriittisiä huomioita.

Kanssatutkijoiden rekrytointi, institutionaaliset kategoriat ja keskinäinen vertaisuus

Kanssatutkimus pyrkii kuroma umpeen kuilua tutkimuksen lähtökohtien ja kokemusmaailmojen välillä. Jotta kanssatutkimusprosessiin voidaan kutsua mukaan juuri heitä, joita tutkimus koskee, jää usein ammattitutkijan tehtäväksi määrittää, keitä nämä ihmiset, ryhmät, yhteisöt tai organisaatiot ovat.

Monien rakenteellisesti haavoittuvassa asemassa olevien ryhmien kohdalla voi käydä niin, että kyseiset ihmiset määrittyvät erilaisten institutionaalisten kategorioiden kautta esimerkiksi jonkun tietyn palvelun käyttäjiksi, asiakkaiksi, toimenpiteiden, hoidon tai avun kohteiksi. Kanssatutkimushankkeessa, jossa kiinnostuksen kohteena ovat erilaisten ihmisten kokemusmaailmat, saattaa tutkimuksen tiedonintressikin rakentua vastaavien kategorioiden pohjalta. Tällöin kanssatutkijoiden nähdään edustavan tuota tarvitsevuuden, ongelman tai diagnoosin perusteella muodostuvaa ryhmää. Heidät kutsutaan mukaan tutkimukseen esimerkiksi lastensuojelusta itseenäistyneiden nuorten, mielenterveyskuntoutujien, kehitysvammaisten tai turvapaikanhakijoiden edustajina.

Määrittelyn seurauksena voidaan näiden ihmisten muut, vaikkapa mielenterveysongelmista tai lastensuojelun asiakkuudesta riippumattomat ominaisuudet, häivyttää näkymättömiin heti tutkimusprosessin alussa. Toisaalta kategorioiden taakse ja sisään kurkottava kanssatutkimus voi taas synnyttää uutta ymmärrystä tutkittavasta ilmiöstä, vaikkapa syrjäytymiseksi tai osallisuudeksi nimetyn ilmiön sosiaalisesta perustasta. Kohderyhmäajattelua ja kategorisointia ei siis kanssatutkimuksessa tarvitse ohittaa tai yrittää häivyttää näkyvistä. Sitä voidaan oppia yhdessä kanssatutkijoiden kanssa refleктоimaan ja kyseenalaistamaan. Haluammekin haastaa ammattitutkijaa kysymään jo aivan kanssatutkimuksen alussa, mitkä tekijät yhdistävät ja erottavat tutkimukseen kanssatutkijoiksi rekrytoitavia tai siihen muuten osallistumaan kutsuttavia ihmisiä ja organisaatioita. Yhtä tärkeää on pohtia, ketkä näitä määrittelyjä tekevät.

Kanssatutkijoiden rekrytoinnissa on myös tärkeää tunnistaa erilaiset oletukset mukaan kutsuttavan ryhmän samanlaisuudesta, jaetusta identiteetistä tai esimerkiksi diagnoosiin perustavasta vertaisuudesta. Toisiin, samoja kokemuksia tai vaikeuksia läpikäyneisiin, samastuminen vertaisena ja aito halu saada heidän ääntään kuuluviin voi olla monelle syy hakeutua kanssatutkijaksi. Kanssatutkijan yhteenkuuluvuuden tunne ei kuitenkaan välttämättä ole yhtäläinen ammattitutkijan tekemän kanssatutkijaryhmän määrittelyn kanssa. Kohderyhmäajattelu vaikuttaa eri tavoin tutkimukseen rekrytoitavien kanssatutkijoiden asemoitumiseen suhteessa sekä tutkimuksen muihin osallistujiin että ammattitutkijoihin.

Kanssatutkijat voivat hahmottaa suhdettaan tutkimuksen aiheeseen erilaisista, kohderyhmäajattelussa katveeseen jäävistä lähtökohdista. Ajatus kohderyhmästä myös erottaa kanssatutkijat sen ulkopuolelle asettuvista ammattitutkijoista ja näin ollen kyseenalaistaa ammatti- ja kanssatutkijan yhdenvertaisuuden. Kanssatutkijoiden itsearvostuksen perusta voi tulla tutkimuksessa

uhatuksi, mikäli he joutuvat erilaisten ulkopuolisten määrittelyjen eli vallankäytön kohteeksi. Tästäkin syystä, kuten olemme useassa kohtaa tässä teoksessa todenneet, kriittisen tutkimuksen kohde pitäisi yleensä määritellä kyseenalaistamalla itsestään selviä esioletuksia. Tutkimuskohteen määrittelyn tulisi tapahtua refleksiivisen ja analyttisen prosessin tuloksena eikä olettaen, etteivät tutkijan oma tausta, asema, näkemykset tai tutkimushistoria vaikuta siihen (Bourdieu & Wacquant 1992, 253). Jo siinä vaiheessa, kun ihmisiä kutsutaan osallistumaan tutkimukseen, voidaan heidän kanssaan aloittaa vastavuoroinen keskustelu tutkimusintressistä sekä siitä, ketkä osallistuvat tutkimukseen ja millä perusteella. Näin ammattitutkija alkaa jo alussa hahmottaa erilaisia kohderyhmäajattelun katveeseen jääviä kokemusmaailmoja, liittymisiä ja erontekoja sekä kanssatutkijoiden erilaisia siteitä suhteessa tutkimuksen aihepiiriin kannalta merkittäviin ihmisiin, yhteisöihin tai paikkoihin.

Tutkijoiden kanssatutkimuksen kohteena olevaa ilmiötä koskevat oletukset voidaan tutkimusprosessin alussa ja sen edetessä altistaa kanssatutkijoiden moniäänisille tulkinnoille. Keskusteluun voidaan nostaa sekä tutkimuskohdetta koskevat määrittelyt ja kamppailut määrittelyistä että kysymykset siitä, miten kanssatutkijat määrittelevät itseään ja haluavat rajata osallistumistaan tutkimukseen (vrt. Desmond 2014). Esimerkiksi yksi Klubitaloissa toteutettuun kanssatutkimukseen osallistunut kanssatutkija toivoi löytävänsä työpaikan yliopistosta. Hän ei kokenut määrittymistä mielenterveyskuntoutujaksi itsestäänselvyyttenä eikä voimaannuttavana. Vaikka hän työskenteli innokkaasti lähes vuoden tutkimusryhmässä ja kertoi ilahuneensa siitä, että ryhmään kuului yliopistossa opiskelleita kanssatutkijoita, hän ei missään vaiheessa halunnut omaa kuvaansa tai nimeään tutkimuksen tiedotteisiin eikä litterointivaiheesta tekemäänsä blogikirjoitukseen. Kanssatutkijan haluttomuus tulla näkyväksi mielenterveyskuntoutujana kertoo jännitteistä akateemisen maailman ja yhteiskunnan suhtautumisessa mielenterveysongelmiin. Yhteinen neuvottelu voi edistää kanssatutkijoiden valtaistumista, kumppanuutta ja sitoutumista kanssatutkimukseen. Samalla myös ammattitutkija alkaa hahmottaa tutkimusintressiään ja -kohdettaan ilmiölähtöisemmin sekä syventää ymmärrystään tutkimuksen kohteeksi määrittelystä maailmasta.

Jos tutkimuskohteen määrittelyssä onnistutaan väistämään perinteiseen kohderyhmäajatteluun sisältyvä perusoletus keskenään samankaltaisista, rajatuista ja vakiintuneista ryhmistä (Desmond 2014, 551), kanssatutkijatkin alkavat hahmottaa moniulotteisemmin aktiivisina toimijoina ja subjekteina. Silloin he voivat myös tutkimusprosessin aikana todennäköisemmin säilyttää yhteyden minuutensa hauraampiinkin muotoihin sekä tavoittaa ja ilmaista tutkimuksessa muuten helposti katveeseen jääviä kokemusmaailmoja. Hyvinkin erilaisten tekijyyksien ja kokemusmaailmojen esiin nouseminen taas edistää perinteisten valta-asetelmien sekä hierarkioiden purkautumista ammatti- ja kanssatutkijoiden välillä. Samalla se tekee tilaa kanssatutkijoiden keskinäisen vertaisuuden monimuotoisuudelle sekä ehkäisee kilpailua heidän välillään.

Jos kanssatutkijat sen sijaan tulevat mukaan yksipuolisesti tutkimukseen jonkin erityisen kohderyhmän edustajiksi määrittelyinä, he saattavat pyrkiä eri tavoin haastamaan tätä toiseuden määrittämää asemaansa. Tämä voi saada heidät esimerkiksi pelastamaan ”kohtalontovereitaan”, kun taas jotkut taas saattavat pyristellä heille ulkoapäin annettua identiteettiä vastaan. Esimerkiksi Meri huomasi kanssatutkimuksen edetessä, että eräs lastensuojelusta itsenäistynyt kanssatutkijanuori oli koko ikänsä pyrkinyt välttämään tilanteita, joissa hänelle annettiin lastensuojelu-

leima. Hän oli esimerkiksi opiskeluaikana jättänyt ottamatta vastaan tiettyjä tukia, joita hänelle olisi lastensuojelunasiakkaana kuulunut. Jälkikäteen Meri on pohtinut kriittisesti, oliko hänen rekrytointinsa tämän lastensuojelusta itsenäistyneen nuoren vertaisuuden perusteella kanssatutkijaksi eettisesti oikein. Toisaalta toimijuuden näkökulmasta tuotetun aineiston analyysin perusteella totesimme, että kamppailusta stigmatisoivaa leimaa vastaan tuli voimavara, joka vahvisti nuoren aktiivista toimijuutta ja minäpystyvyyttä suhteessa hänen tulevaisuutensa tavoitteisiin ja valintoihin (Kulmala & Fomina 2021). Nuori koki myös saaneensa tutkimukseen monenlaisia hyödyllisiä työkaluja, muun muassa tulevaa ammattiaan varten.

Yksi Outin kanssa työskennelleistä kanssatutkijoista koki mahdolliseksi kommunikoida erään, ilmeisesti vakavan psyykkisen sairauden (ja lääkityksen) vammauttaman haastateltavan kanssa. Vaikka hänellä oli omakohtaista kokemusta psyykkisestä sairaudesta, osoittautui haastateltavan kyvyttömyys ilmaista itseään ymmärrettävästi hänelle liian suureksi haasteeksi. Siksi hän pyysi Outia toteuttamaan haastattelun. Voikin kysyä, missä määrin kanssatutkijoiden ja tutkimukseen osallistuvien vertaisuutta ja toistensa kokemusmaailmojen tavoittamista voidaan pitää itsestään selvänä.

Kanssatutkimuksessa tavoitellaan lähtökohtaisesti asetelmaa, jossa kenen tahansa, jolle tutkittava kokemusmaailma on henkilökohtaisesti tuttu, on mahdollista toimia kanssatutkijana. Tästä periaatteesta huolimatta kanssatutkijuus saattaa olla kokemusmaailmojen tavoittamisen kannalta myös ulossulkeva. Esimerkiksi kehitysvammaisten ihmisten toteuttamissa kanssatutkimusprojekteissa kanssatutkijat ovat usein olleet varsin kyvykkäitä. Vain harvoin tutkimusryhmiin on kuulunut esimerkiksi henkilöitä, joilla on ollut kommunikaatioon liittyviä merkittäviä esteitä. Vastaavasti aiempien akateemisten opintojen kautta haltuun otetut ajattelu- ja toimintatavat sekä tätä kautta saadut valmiudet voivat helpottaa kanssatutkijaksi hakeutumista ja valikoitumista. Ihanne ammattitutkijoiden ja kanssatutkijoiden yhdenvertaisuudesta ja mahdollisimman laajasta osallistumisesta on siis tuottanut myös niin sanotun ihanteellisen, ammattitutkijan kaltaisen kanssatutkijan. Kanssatutkimus voi siis myös sulkea ulos joitakin ihmisryhmiä, vaikka sen julkilausuttu tavoite olisi ottaa mukaan erilaisia ihmisiä.

Kanssatutkimuskumppanien intressien ja motiivien moninaisuuden tunnistaminen

Tehtiinpä kanssatutkimusta organisaatioiden, yhteisöjen tai jonkin ilmiön ymmärtämisen kannalta kiinnostavien ihmisryhmien kanssa, on tärkeää, että kaikki osapuolet sitoutuvat tutkimuskumppanuuteen omista lähtökohdistaan ja tavoitteistaan käsin. Tutkimusaiheen yhdessä määrittäminen ei tarkoita sitä, että yritetään väkisin sovittaa yhteen erilaisia näkökulmia, vaan että tunnustetaan ja tunnustetaan motiivien erot. Tällaisesta hyvä esimerkki on muun muassa rinnakkaisten polkujen tunnistaminen, josta puhuttiin kirjan edellisessä, ammatti- ja kanssatutkijan valtaa ja auktoriteettia tarkastelevassa luvussa (myös Lohmeyer 2020; Mubeen & Tokola 2021). Tutkimusasetelma, joka tunnustaa osallistujien erilaiset motiivit ja tavoitteet, tunnustaa kanssatutkijan kyvyn suunnata tutkimusta omiin tarkoituksiinsa ja samalla edesauttaa näkemään heidät aktiivisina toimijoina. Ajatus motiivien ja tavoitteiden rinnakkaisuudesta ohjaa tutkijaa arvostamaan muiden syitä osallistua, mikä tasapainottaa valta-asetelmia.

Yllä kerroimme Merin kanssa kanssatukimusta tehneen nuoren pyrkimyksistä irrottautua hänelle annetusta lastensuojelun asiakkaan kategoriasta. Tutkimuksen edetessä kävi kuitenkin ilmi, että kyseinen nuori oli lähtenyt mukaan kanssatutkimukseen toimittajaopiskelijana, koska hän katsoi vertaishaastattelujen tekemisen olevan oppimisprosessi tulevaa työtä silmällä pitäen (ks. Kulmala & Fomina 2019, 100). Hänellä oli siis alun alkaenkin oma tavoitteensa osallistua hankkeeseen. Saman tyyppinen tilanne oli toisellakin nuorella, joka halusi tutkimukseen osallistumalla kehittää itseään ja päästä yli vaikeudesta keskustella tuntemattomien kanssa:

Poikaystäväni on armeijassa ja päätin käyttää tämän vuoden itseni kehittämiseen. Yritän osallistua moneen kaikkialla, olen monilla kursseillakin. Että olisi liikettä. Olen aika ujo ihminen ja minun on usein vaikea puhua tuntemattomien kanssa. Ajattelin että jos kokeilen tehdä haastatteluja, ehkä se helpottuu. (...) [Haastattelua tehdessäni] mietin, että mikä haastattelu tämäkin olisi, jos olen vaan hiljaa. Nämä kysymykset on kysyttävä joka tapauksessa... ja niin vain kokeilin ja kysyin.

Kun kanssatutkimusta ryhdytään tekemään organisaatiossa, on huomioitava myös tutkimukseen kanssatutkijoina osallistuvien asema kyseisessä organisaatiossa. Kanssatutkijoiden toimintaa ja ajattelua voivat suunnata esimerkiksi tietyn palvelun tai yksikön toimintakulttuuri sekä päämäärät. Kiitollisuus ja halu maksaa takaisin sai esimerkiksi jotkut kolmannella sektorilla toimivista Klubitaloista kanssatutkijoiksi rekrytoiduista mielenterveyskuntoutujista tarkastelemaan taloja myönteisessä valossa. Halu päästä tutkimuksen avulla kertomaan Klubitalojen tärkeydestä tuli esiin heidän kohdallaan jo rekrytointihaastatteluissa, jolloin ammattitutkijalle heräsi huoli siitä, että tämä lojaalisuus voisi heikentää heidän kykyään tunnistaa toisenlaisia kokemuksia. Tutkimushankkeen edetessä nämäkin kanssatutkijat tulivat kuitenkin yhä enemmän tietoisiksi omista esioletuksistaan ja osoittivat kiinnostusta myös toisenlaisia kokemuksia ja kriittisempiä näkökulmia kohtaan.

Kanssatutkimusasetelmien rakentaminen yhdessä: ammatti- ja kanssatutkijoiden tasavertaisuus tutkijoina ja tutkijan taidot

Osallistumiseen liittyvien motiivien ohella kiinnostukseen osallistua tutkimukseen liittyy myös pohdintaa siitä, mitä halutaan tutkia ja miksi. Myös kanssatutkijoilla on omat kiinnostuksen kohteensa ja halu tutkia kyseistä asiaa perustuen heidän henkilökohtaisiin pyrkimyksiinsä ja vahvuksiinsa. On tärkeä kartoittaa, mikä tuntuu tärkeältä ja merkitykselliseltä ja millaisia odotuksia kullakin on. Tämä jatkaa hankkeiden tavoitteiden määrittelyn prosessia, jonka perusteella tarkennetaan tutkimuksen tavoitetta ja fokuksia. Kanssatutkimuksen mielekkyys ja samalla myös haastavuus syntyy siitä, että tutkimuskysymyksiä ja menetelmällisiä ratkaisuja kehitellään vuoropuhelussa kanssatutkijoiden kanssa. Yhdessä ammattitutkijan kanssa he rakentavat yhteisiä tutkimusintressejä ja -kysymyksiä sekä ottavat esiin ammattitutkijalta näkymättömiin jääviä, oman viiteryhmänsä kannalta tärkeitä tarpeita. Näin kanssatutkijat voivat saada alusta alkaen vahvemman aseman sekä omistajuuden suhteessa tutkimusprosessiin. Tällöin he todennäköisemmin löytävät itselleen jonkin mielekkään oman projektin tai roolin sen sijaan, että he vain toteuttaisivat ammattitutkijan intresseistä motivoituja tehtäviä. Ammattitutkijan on helppo ymmärtää

tämä vaikkapa sellaisen asetelman kautta, jossa hän joutuisi toteuttamaan toisen suunnittelemaa tai toiselta kesken jäänyttä tutkimusta.

Kanssatutkijalla ei lähtökohtaisesti ole tutkijan koulutusta tai pitkää kokemusta tutkimustyöstä ja sen eri haasteista. Siksi tutkimusasetelmien rakentamisvaiheeseen liittyy olennaisesti kysymys kanssatutkijoiden tutkijan taidoista sekä koulutuksesta. Osaamista tarvitaan niin tutkimusprosessin keskeisistä periaatteista, tutkimuksen tekemisen tavoista kuin vertais- ja kanssatutkimuksen erityispiirteistä ja tutkimuseettisistä kysymyksistä (ks. esim. *Tutkimuseettinen sääntely ja kanssatutkimuksen arjen tilanteinen etiikka* -luku). Esimerkiksi ennen varsinaisia vertaishaastatteluja Merin kanssa työskennelleet kanssatutkijanuoret osallistuivat koulutukseen laadullisten haastatteluiden tekemisestä. Tällöin nuorilla oli mahdollisuus vielä ennen vertaishaastatteluja vaikuttaa myös haastattelujen sisältöihin ja muotoiluihin. Nuoret tekivät pilottihaastatteluja, minkä jälkeen tätä ensimmäistä haastattelukokemusta purettiin yhdessä läpi. Vasta tässä vaiheessa nuorilla heräisi kysymyksiä ja kommentteja haastattelurungon suhteen, sillä ”teoria on teoriaa ja käytäntö oli sitten toista”, kuten eräs nuori totesi. Paperilla kaikki tuntui loogiselta ja näytti helpolta, mutta haastattelukokemuksen myötä nuoret huomasivat, etteivät runko ja muotoilut kaikilta osin toimineet. Haastattelujen tekeminen ei myöskään ollut tuntunut helpolta, mikä näkyi myös siinä, että haastattelut olivat aika mekaanisia ja lyhyitä. Seuraavassa koulutuksessa keskityttiin entistä enemmän vuorovaikutuksellisiin kysymyksiin, kuten siihen, miten haastateltavan puhetta voi tukea. (Ks. myös Kulmala & Fomina 2019.)

Outi joutui puolestaan pohtimaan sitä, missä määrin kanssatutkijoina toimineille klubitalolaisille tarjottu koulutus ja joidenkin kanssatutkijoiden yliopisto-opinnoissa omaksuma käsitys tutkimuksen objektiivisuuden ihanteesta sai kanssatutkijat ottamaan välillä haastattelutilanteessa korotetustikin etäisyyttä omaan intresseihinsä ja tavoittelemaan mahdollisimman neutraalia lähtökohtaa. Tämän seurauksena kanssatutkijoiden omaa kokemusta ei juurikaan noussut haastattelutilanteessa esiin. Hekin keskittyivät käymään systemaattisesti läpi haastattelukysymyksiä.

Erityisesti kehitysvammaisten kanssa tehdyn tutkimuksen yhteydessä on viime vuosina käyty kriittistä keskustelua koskien kanssatutkijoiden kouluttamista akateemisen tutkimuksen tekemiseen. Olennainen kysymys on, miten kanssatutkijoista tulee tutkijoita, joilla on tarvittava osaaminen siten, että he samalla säilyttävät sen ainutlaatuisen ammattitutkijoilta puuttuvan näkökulman, joka heillä kehitysvammaisina henkilöinä on. Melanie Nind, Rohhss Chapman, Jane Seale ja Liz Tilley (2016) ovatkin korostaneet, että jos kanssatutkijan erilaisuutta suhteessa ammattitutkijaan arvostetaan paitsi puheissa myös teoissa, niin heistä ei pitäisi pyrkiä kouluttamaan tutkijan ”pikkuminää” (*mini-me*).

Toisaalta monia kanssatutkijoita myös motivoi mahdollisuus perehtyä tiettyyn asiaan tai aiheeseen. He haluavat edistää itselleen arvokkaaksi kokemiaan asioita ilman pyrkimystä oppia taitaviksi akateemisiksi tutkijoiksi. Toisaalta osa kanssatutkijoista saattaa hakeutua mukaan tutkimusprojektiin hyödyntämään sen koulutusmahdollisuuksia. Taustalla voi olla esimerkiksi toive työnsaantimahdollisuuksien parantumisesta. Kanssatutkijana toimiminen voi voimaannuttaa paitsi henkilökohtaisesti myös ammatillisesti. Esimerkiksi Merin kanssa tutkimusta tehneet nuoret pitivät tilaisuutta osallistua tutkimukseen mahdollisuutena kehittyä ja saada vuorovaikutustaitoja ja työelämävalmiuksia. He kokivat hyötyvänsä siitä, että saivat osallistumisestaan kansainväliseen tutkimushankkeeseen työtodistukset (myös Kilpatrick ym. 2007).

Kanssatutkimushankkeissa on mahdollista hyödyntää erilaisia olemassa olevia resursseja tutkimuksen teosta ja tutkimustaitojen oppimisesta. Esimerkiksi Inklusiivisen tutkimuksen verkostossa (Inclusive Research Network, IRN) toiminnan alussa tutkimustaitoja opeteltiin ennalta määrättyjen sisältöjen mukaan siten, että ammattitutkijat opettivat perusasioita liittyen tutkimusprosessin eri vaiheisiin ja erilaisia taitoja, mutta kokemuksen karttuessa kokeneet kanssatutkijat alkoivat opettaa uusia kanssatutkijoita. Verkosto on myös tuottanut omia oppimateriaaleja, jotka oppimisen lisäksi avaavat uusille ihmisille sitä, millaista tutkimustyö käytännössä on. Esimerkkinä tällaisesta on yhteistyössä toteutettu video koskien kenttätutkimuksen tekemistä.

Monipaikkainen ja -ääninen tietäminen

Tässä alaluvussa keskitymme kirjan alussa esitetyn kanssatutkimuksellisen tutkimusprosessin neljänteen vaiheeseen eli tiedon tuottamiseen yhdessä. Pohdimme siis aineiston tuottamiseen, aineiston analyysiin ja siihen liittyvän kirjoitusprosessiin liittyviä kysymyksiä vertaisuuden, erilaisten asemien ja asemointien sekä moniäänisyyden näkökulmista.

Kanssatutkijan roolit kentällä

Parhaimmillaan kanssatutkijoiden osallistujien kanssa jakama yhteinen elämäkokemus luo ”vähemmän uhkaavaa toimintaympäristöä, jossa yhteisymmärrystä ja avoimuutta voidaan vaalia perustuen empatiaan ja jaettuihin käsityksiin asioista” (Kelly ym. 2017, 222, sit. Mubeen & Tokola 2021). Tällaista saumatonta vertaisuutta ei kuitenkaan tulisi olettaa myöskään aineiston tuottamisvaiheessa, sillä kentällä tapahtuvassa vuorovaikutuksessa risteävät lukuisat asemat, oletukset ja kommunikaatiotyylit.

Kokemustemme pohjalta olemme hahmotelleet kuvauksen kanssatutkijan neljästä erilaisesta roolista, jotka perustuvat kahden ulottuvuuden varaan (Kuvio 8). Näistä ulottuvuuksista ensimmäinen kuvaa intressiä (kriittinen tiedonintressi vs. hallintaan pyrkivä tieto) osallistua tutkimukseen ja toinen kanssatutkijan samastumista ammattitutkijoihin tai toisaalta tutkimuksen osallistujiin. Tarkoituksenamme on tällä tyypittelyllä avata keskustelua kanssatutkijoiden moninaisista kenttätutkimuksessa näkyviksi tulevista rooleista, joita kaaviossa hahmotamme olevan neljä erilaista (kehittäjä, aktivisti, ammattilainen, roolimalli). Emme väitä, että roolit voisi typistää yhteen kaavioon tai että näihin pääsisi kiinni vain kahta toiminnan ulottuvuutta tarkastelemalla. Kaaviossa olevat nuolet myös kuvaavat sitä, että rooleissa on kyse tilannesidonnaisesta asemoitumisesta. Käytännössä kanssatutkijoiden roolit rakentuvat jatkuvissa neuvotteluissa ammattitutkijoiden, kanssatutkijoiden sekä tutkimukseen osallistuvien tiedostettujen ja tiedostamattomien mielikuvien, motiivien ja niihin vaikuttavien kokemusten välillä. Vastaava tilannesidonnaisuus koskee ammattitutkijoiden rooleja kentällä ja tutkimuksen eri vaiheissa. Hekin vaihtavat ”hattua” tilanteesta toiseen ja tietty ketteryys erilaisten roolien suhteen on edellytys tutkimustyön onnistumiselle vaihtelevissa vuorovaikutustilanteissa.

Kuvio 8. Kanssatutkijan roolit kentällä.

Ensimmäinen tunnistamamme rooli on kehittäjä. Tässä roolissa toimiva kanssatutkija samastuu enemmän ammattitutkijoihin kuin viiteryhmäänsä ja on hakeutunut mukaan tutkimukseen, koska haluaa viedä eteenpäin tärkeinä pitämiään asioita ja uudistuksia. Tutkimus- ja kehittämisorientoitunut kanssatutkija on osaava ja taitava työssään. Ammattitutkijat voivat kokea hänen kanssaan työskentelyn mutkattomaksi ja sujuvaksi. Toisaalta kehittäjä voi ylenkatsoa tutkimukseen osallistujien muita kuin tutkimukseen liittyviä tarpeita. Erityisesti sensitiivisten aiheiden parissa toimittaessa kanssatutkijoihin voi ammattitutkijoiden taholta kohdistua toiveita siitä, että he puhuisivat osallistujien kieltä ja helpottaisivat tutkijoiden työtä kentällä. Kehittäjä ei välttämättä koe sillanrakentajan roolia kovin luontevaksi, vaan on kiinnostuneempi itse asiasta. Tällöin korostuu ammattitutkijan tehtävä tunnelman luojana ja turvallisen työskentelyn varmistajana.

Aktivistiakin motivoi tutkimuksen kautta avautuva mahdollisuus yhteiskunnalliseen muutokseen. Aktivistille on kuitenkin tärkeää asettua tutkittavien rinnalle ja säilyttää yhteys heihin, mikä voi edistää kritiikin ja muutosvaatimusten esiin nousemista. Aktivisti nostaa esiin ryhmänsä tarpeita ja voi olla tärkeä kumppani ammattitutkijalle esimerkiksi niissä tilanteissa, joissa tutkimuksen tuloksista viestitään ulos- ja ylöspäin. Toisaalta vahva halu vaikuttaa voi saada aktivistin ohittamaan hänen omien mielipiteidensä kanssa ristiriidassa olevia, esimerkiksi maltillisempia näkökulmia. Kriittisyys voi myös hidastaa tutkimuksen etenemistä. Oikeuksistaan tietoinen aktivisti voi laittaa ammattitutkijan lujille ja vaatia vankkoja perusteluja tutkimuksen eri vaiheissa tehtäviin päätöksiin. Ammattitutkijan onkin varattava riittävästi aikaa tutkimuksen

ehdoista neuvottelemiseen, jotta aktivisti tulee kuulluksi ja sitoutuu tutkimukseen ja sen tavoitteisiin.

Kanssatutkimuksessa hallintaan pyrkivää tiedonintressiä painottava ammattilainen voi olla vaikkapa henkilö, joka osallistuu tutkimukseen osana työtään. Hän on läsnä ei niinkään oman projektinsa vuoksi kuin ulkoa annetun roolin sisäistäneenä. Ammattitutkijoihin samastuva voi osoittautua myös marginaaliseksi kanssatutkijaksi, joka on tullut oman viiteryhmänsä ulosluokemaksi. Ammattilaisen vahvuus on siinä, että hän voi kyetä muita kanssatutkijoita paremmin toteuttamaan erityisen haastavia ja pitkäjänteisyyttä vaativia tutkimustehtäviä. Eettistä punnintaa joudutaan tekemään, jos ammattilainen käyttää asemaansa toimiakseen portinvartijana ammatti- ja kanssatutkijoiden ja muiden osallistujien, esimerkiksi haastateltavien, välillä. Tällaisiin neuvotteluihin on syytä varautua kaikissa kanssatutkimushankkeissa, sillä portinvartijoihin voi törmätä kenttätöiden eri vaiheissa. Portinvartijan roolissa voivat toimia sekä tutkimuksessa mukana olevat että siihen ulkoapäin vaikuttavat tahot.

Tutkimukseen roolimallina asemoituva puolestaan samastuu vahvasti tutkittaviin, mutta hänen motivaationsa toimia kanssatutkijana kumpuaa ensisijaisesti tässä asemassa saatavasta arvostuksesta ja mahdollisuudesta toimia välittäjänä ammattitutkijoiden ja osallistujien välillä. Roolimalli pyrkii ottamaan tutkimusta ja tilaa haltuun. Hän myös hakeutuu mielellään tehtäviin, joissa voi esiintyä ryhmänsä puolesta puhujana. Tästä lähtökohdasta hänellä on valmiudet edistää tutkimushankkeen etenemistä ja viiteryhmänsä osallistumista siihen, mutta toisaalta kanssatutkijan oman aseman liiallinen korostaminen voi tuottaa yksipuolista kuvausta tutkimuksen kohteesta. Se voi myös vääristää osallistujien käsitystä tutkimuksen tarkoituksesta ja pienentää heidän tilaansa osallistua tutkimukseen. Muut tutkimukseen osallistujat voivat ajatella, että heidän näkemyksensä eivät tule esille riittävästi, mikä syö motivaatiota tutkimukseen osallistumiselta.

Kanssatutkijoiden erilaisia kentällä ottamia rooleja tarkastellessa on tärkeä tiedostaa, että mikään niistä ei ole lähtökohtaisesti parempi tai toivottavampi tai sellainen, joita ammattitutkijan tulisi pyrkiä välttelemään. Kaikissa rooleissa on piirteitä, jotka vievät tutkimusta eteenpäin, mutta myös sellaista, mikä voi rakentua esteeksi luottamuksellisen ja toimivan tutkimuskumppanuuden kannalta. Ammattitutkijoilla on erityistä vastuuta huolehtia, että tutkimus toteutetaan eettisesti ja niin, ettei mukanaolosta koidu vahinkoa kanssatutkijoille tai osallistujille. Toisaalta on myös hyväksyttävä, että kenttätö ja siihen kuuluva inhimillinen vuorovaikutus on aika ajoittain sotkuista. Ammattitutkijoiden tavoin kanssatutkijoilla on omat tavoitteensa ja persoonallisuutensa, joiden kanssa navigoiminen kuuluu kanssatutkimuksen prosessiin.

Kanssatutkimuksellisen aineiston monipaikkainen tulkinta ja analyysi

Kanssatutkijuus jatkuu aineiston tulkinnaissa ja analysoinnissa, osana tutkimusprosessia läpäisevää refleksiivistä prosessia, jota on jo käsitelty aiemmissa luvuissa. Analyysivaiheessa niin ammatti- kuin kanssatutkijat voivat omista lähtökohdistaan tunnistaa ja tulla tietoiseksi omista tutkimukseen osallistumiseen, sen aihepiiriin asemoitumiseen ja siten myös tulkintoihinsa vaikuttavista esioletuksistaan. On kuitenkin erilaisia käytäntöjä siinä, millaiset roolit ammattitutkijoilla ja kanssatutkijoilla on analyysin tekemisessä. Moniäänisyyden ja -näkökulmaisuu- den takaamiseksi ihanteellista on kanssatutkijoiden mahdollisimman laaja ja tasavertainen osallistu-

minen myös läpi analyysivaiheen. Käytännössä kuitenkin analyysivaihe on usein muodostunut tutkimusprosessissa kohdaksi, jossa akateemisten tutkijoiden vetovastuu korostuu. Tyypillinen esimerkki työn jakautumisesta on, että ammattitutkijat litteroivat ja tekevät aineiston alustavan analyysin esimerkiksi tunnistamalla relevantteja teemoja, jonka jälkeen kanssatutkijat kutsutaan mukaan analyysiprosessiin esimerkiksi valitsemaan akateemisten tutkijoiden muodostamista teemoista relevantteimmat.

Kanssatutkimusta tekeviä ammattitutkijoita onkin kritisoitu analyysiprosessin mystifioinnista. Siinä aineiston analysointi korotetaan tutkimusprosessissa vaiheeksi, joka edellyttää erityistä kyvykkyyttä ollen liian vaativaa kanssatutkijoille (esim. Seale ym. 2015). Tämä ajattelutapa on ristiriidassa tasaveroisuuden ihanteen kanssa ja voi estää löytämästä keinoja kehittää osallistuvia analyysimenetelmiä. Esimerkiksi ymmärrys analyysiprosessista lukemiseen ja kirjoittamiseen perustuvana aineiston käsittelynä voi muodostaa esteen ottaa mukaan kanssatutkijoita, joille lukeminen ja kirjoittaminen eivät ole luontevia tai mahdollisia työskentelytapoja.

Tällaisen mystiikan purkamiseen ja uusien työtapojen kehittämiseen on tartuttu erityisesti kehitysvammaisten kanssatutkijoiden kanssa toteutetuissa tutkimushankkeissa. Esimerkiksi Iso-Britanniassa toimiva, vammaistutkimusta tekevä Carlisle People First Research Team on toiminut niin, että kanssatutkijoiden tuottama aineisto on käyty läpi kuuntelemalla yhdessä haastattelunauhoitteet. Tutkimusryhmä on samalla kerännyt haastattelujen teemoja fläppitululle, keskustellen avainaineisto-otteista sekä siitä, miten eri ihmiset tulkitsivat eri aineisto-otteita. Tutkimusryhmä on pyrkinyt tekemään analyysiprosessista mahdollisimman saavutettavan kehitysvammaisille tutkijoille. Ryhmä muun muassa käyttää apuna kuvia asioista, joista aineistossa puhutaan sekä kiinnittää huomiota siihen, että sanat, joita työskentelyssä käytetään ovat mahdollisimman ymmärrettäviä kaikille osallistujille. Ryhmä myös tuottaa tiivistelmiä analyysin tuloksista.

Islantilaisessa tutkimusryhmässä hyödynnettiin analyysiprosesseissa *Comic Strip Conversations* -menetelmää, jossa aineistossa ilmeneviä tilanteita, puhetta, tunteita ja ajatuksia kirjataan sarjakuvan ajatus- ja puhekupliin (ks. esim. Ahmed-Husain & Dunsmuir 2014). Myös Outi suunnittelee käyttävänsä tarinateatteria sekä psykodraamasta kehitetyn toiminnallisen ryhmätyön menetelmiä työpajoissa, joissa Klubitalojen jäsenten ja työntekijöiden kanssa käydään vuoropuhelua haastatteluaineiston analyysin raakatuloksista ja syvennetään näin niihin sisältyviä tulokintoja. Samalla pohditaan mahdollisuuksia käynnistää paikallista kehittämistyötä tai kokeiluja dialogissa syntyneiden ideoiden ja oivallusten pohjalta, lähentyen näin toimintatutkimusta.

Fath Mubeen ja Nina Tokola (2021) ovat tutkimuksessaan huivia käyttävien musliminaisten kokemuksista suomalaisesta työelämästä pohtineet Mubeenin erityistä analyttistä tietoa, jota hänellä itsekkin huivia käyttävänä kanssatutkija-musliminaisena on. Kirjoittajat arvioivat, että vertaamalla haastattelijoiden naisten kokemuksia omiinsa Mubeen pääsi ammattitutkijaa syvällisemmin sisälle aineiston merkityksiin. Outin kanssatutkijoiden kanssa Klubitalojen jäsenten parissa tekemien haastattelujen analysointi kuitenkin osoitti, ettei kokemustiedon mukaan ottaminen analyysiin ole aina helppoa. Tutkijan on luotava siihen keinoja ja valmiuksia yhdessä kanssatutkijoiden kanssa. Outin hankkeessa Klubitaloissa koettua osallisuutta sekä talojen ulkopuolelle suuntautumista käsittelevien haastattelujen analysointiin luotiin kokemusohjautuva menetelmä. Sen ytimessä oli litterointivaiheen jälkeen käyty keskustelu siitä, mikä voisi olla itse

kunkin kanssatutkijan kannalta mielekäs ja uteliaisuutta herättävä näkökulma, jonka pohjalta jokainen voisi muotoilla analyysivaiheeseen oman, henkilökohtaisen tutkimuskysymyksensä. Tällöin yksi kanssatutkija päätyi esimerkiksi kysymään aineistolta, mikä saa haastateltavat kokemaan, että he kuuluvat Klubitaloon ja mistä tämä kuulumisen tunne tai kokemus voi syntyä. Hän koki aiheen merkitykselliseksi siksi, että perheettömänä, psyykkisen sairastumisen vuoksi työelämästä ulos pudonneena ihmisenä Klubitalo oli muodostunut hänelle arjessa tärkeäksi, kuulumisen ja turvallisuuden tunnetta luovaksi paikaksi. Toinen taas kiinnostui siitä, haluavatko haastateltavat saada aikaan jotain merkittävää Klubitalon ulkopuolella. Hänen kohdallaan opiskelu- ja työuraan liittyneet ponnistelut olivat toistuvasti valuneet hiekkaan psyykkisen kunnan romahtamisen ja työkyvyttömyyseläkkeelle päättymisen vuoksi. Klubitalon kautta hän oli kuitenkin päässyt toteuttamaan itseään erilaisissa kehittämishankkeissa ja nyt kanssatutkimuksessa.

Itse analyysivaiheessa kanssatutkijat etsivät, aluksi Outin kanssa keskustellen, aineistosta oman kysymyksensä pohjalta toistuvia asioita ja antoivat näille tekstiosioille temaattisia nimiä kukin omalla tavallaan ja tahdillaan. Osa heistä nimesi osioita enemmän teknisesti, osalla taas nimeämiseen sisältyi jo tulkinnallisia, analyysin aineksiksi soveltuvia temaattisia aineksia. Kun tämä vaihe oli saatu valmiiksi, siirryttiin selkeämmin temaattiseen, kokemusohjautuneeseen yhteistulkintaan. Tällöin tavoitteena oli välttää haastateltavien kokemusten selittämistä tai psykologisointia ja sen sijaan paneutua niihin ydinkohtiin, joissa kiteytyy jotain kanssatutkijan näkökulmasta kiinnostavaa tai oleellista. Outi pyysi kanssatutkijaa sitten kertomaan, mitä ajatuksia tämä poimittu kohta herättää sekä millaisia hänen omaan kokemukseensa perustuvia tulkintoja siitä syntyy. Tästä käynnistyi dialogi, jossa Outi ja kanssatutkija toivat esiin kumpikin omia, joskus hyvinkin erilaisia tulkintoja, jotka Outi kirjasi työskentelyn edetessä muistiin.

Aineiston analysointia Outi jatkoi sekä parityöskentelynä kunkin kanssatutkijan kanssa että tutkimusryhmän viikkokokouksissa. Näin tuettiin kanssatutkijan itsenäistä analyysiä sekä rikastettiin siihen sisältyviä tulkintoja yhteisessä keskustelussa. Yhteisen analyysin aikana Outi ymmärsi, että kanssatutkijat tuovat analyysiin mukaan aivan tietynlaisen empatian. Hän havaitsi, että joissain tilanteissa kanssatutkijan on ammattilaista helpompaa asettua haastateltavan asemaan ja intuitiivisesti ymmärtää sekä tulkita hänen puhettaan, kokemuksiaan ja käsityksiään. Toisaalta myös aiempi tutkimus ja teoreettinen tieto tarjoavat keinoja hahmottaa esimerkiksi raskaita elämänvaiheita, ahdistuksia ja pelkoja kokeneiden ihmisten kokemusmaailmoja. Keskeistä oli kuitenkin se, miten kanssatutkijoiden ja haastateltavien välinen vertaisuus asettui sekä analyysia suuntaavaksi että prosessin edetessä muokkautuvaksi analyysin kohteeksi. Parhaimmillaan vuoropuhelu kanssatutkijan kokemusmaailman ja ammattitutkijan analyysiin tuomien teoreettisempien aineisten välillä voikin synnyttää uudenlaista tutkimukseen perustuvaa tietoa, joka rakentuu ja sijaitsee ikään kuin heidän välissään (Diver & Higgins 2014).

Yhdessä julkaisemisen ehdoista ja tavoista

Myös yhdessä julkaisemiseen liittyy neuvotteluja vertaisuudesta ja tutkijoiden roolista. Usein neuvottelut kiteytyvät keskusteluihin julkaisukanavista sekä esimerkiksi siitä, miten osallistuminen tutkimuksen eri vaiheisiin tehdään näkyväksi valmiissa tuotoksissa. Kanssatutkimuksen tavoitteena on, että kanssatutkijat osallistuvat julkaisemiseen kukin oman halukkuutensa,

mahdollisuuksiensa, kokemuksensa ja kyvykkyytensä mukaan. Kuitenkaan vapaaehtoisuuteen perustuva suostumus ei aina takaa yhdenvertaisia osallistumisen mahdollisuuksia. Esimerkiksi kielitaito tai se miten tottunut on ilmaisemaan ajatuksiaan kirjallisesti sekä monet muut kanssatutkijoista itsestään riippumattomat syyt voivat vaikuttaa siihen, miten julkaisemista on mahdollista yhdessä toteuttaa.

Tiina on ollut mukana turvapaikanhakijoiden arjen rajoja käsittelevässä tutkimuksessa, jossa yksi este kanssatutkijoiden pitkäjänteiselle sitoutumiselle oli se, että heiltä puuttui oleskelulupa. Tutkimukseen mukaan lähtiessään osallistujat eivät tieneet, miten kauan he tulisivat olemaan Suomessa. Hankkeessa toteutettuihin yksittäisiin kuljeskeluihin (Sotkasiira ym. 2021) pystyivät osallistumaan ne, jotka olivat maassa kuljeskelujen ajankohtana. Sen sijaan sitoutumista vaativa yhteistyö julkaisemisissa oli mahdollista vain heille, jotka olivat onnistuneet ainakin jossakin määrin vakiinnuttamaan oleskelunsa ja elämäntilanteensa. Tässä hankkeessa tultiin vastakkain myös jaksamisen rajojen kanssa. Sekä turvapaikanhakijoiden että heidän kanssaan työskentelevien aktivistien arki on kuormittavaa, mistä syystä Tiina koki, että häneltä ja muilta ammattitutkijoilta vaadittiin erityistä harkitsevaisuutta, jotta kanssatutkijoihin ei kohdisteta sellaisia odotuksia, joihin heillä ei ole voimavaroja vastata. Toisaalta ammattitutkijatkaan eivät ole haavoittumattomia ja joutuivat neuvottelemaan julkaisemisen vastuista ja rooleistaan myös oman jaksamisensa rajat huomioiden.

Toinen keskeinen julkaisemiseen liittyvä kysymys on, miten tasapainoilla osallistujien ja kanssatutkijoiden yksityisyydensuojan ja omistajuuden välillä. Kanssatutkijana näkyväksi ja julkisuuteen tulemisessa on koettu olevan sekä myönteisiä että kielteisiä puolia, jotka riippuvat tutkimuksen kontekstista ja osallistujien risteävistä asemoineista suhteessa yhteiskunnalliseen ja tilannesidonnaiseen valtaan. Kuten tämän luvussa *Kanssatutkimus demokraattisena osallistumisena ja osallisuuden kokemuksena* jo pohdittiin, on käytävä avointa keskustelua muun muassa siitä, kenen nimet kirjataan tekijöiksi ja ketkä pääsevät ääneen tutkimuksen tuloksista kerrottaessa eri tilaisuuksissa. Esimerkiksi Päivi Honkatukia, Tiina Rättilä & Jarmo Rinne (2021) ovat sopineet, että vain varsinaiseen kirjoittamiseen osallistuvien kanssatutkijoiden nimet mainitaan kirjoittajina ja heidän kuviaan käytetään hankkeen tiedotuksessa.

Aina ei kuitenkaan ole selvää, missä määrin kanssatutkijat voidaan tuoda julkisesti esiin. Kuten edellä mainitussa osallistumista ja osallisuutta käsittelevässä luvussa tuli ilmi, samaisessa *ALL-YOUTH* -hankkeessa on kokemuksia vaikeista päätöksistä, jolloin kanssatutkijoiden nimet ja kuvat on jätetty pois kokonaan pois eettisistä syistä heidän yksityisyytensä suojaamiseksi. Koska kanssatutkijoiden erilaiset elämäntilanteet aiheuttavat erilaista ja eriasteista haavoittuvuutta, jota julkisuus voi lisätä, ei ole olemassa yleispätevää ohjetta esimerkiksi kanssatutkijoiden nimien julkaisemista. Sensitiivisten aiheiden parissa tehtävässä tutkimuksessa on erityisen tärkeää pohdita julkisuuden merkityksiä. Varsinkaan tutkimusmaailmaa tuntemattomalle kanssatutkijalle ei aina ole lähtökohtaisesti selvää, millaisia vaikutuksia tutkimukseen osallistumisella voi heille olla. Oman nimen näkyminen verkkojulkaisuissa voi antaa maailmanlaajuisesti tietoa vaikkapa henkilön asuinpaikasta tai elämäntilanteesta, mikä voi joissakin tilanteissa olla vaaraksi jopa oman tai perheen turvallisuudelle. Toisaalta tutkijankin voi olla vaikea huomata näitä vaikutuksia varsinkin, jos hänellä ei ole henkilökohtaista kokemusta tutkimuksen aihepiiristä. Siksi asia on käytävä huolellisesti läpi kaikkien osallisten kanssa.

Julkaisemiseen vaikuttaa sekin, että kansatutkijoilla ei välttämättä ole aiempaa kokemusta kirjoittamisesta tai tutkimustiedon raportoinnista, eikä sitä voida heiltä myöskään edellyttää. Toisaalta heillä voi olla sellaisia taitoja ja kyvykkyyttä, joka ei tule näkyväksi kirjoittamalla perinteisissä tutkimusartikkeleissa. Tiinan turvapaikanhakijoita koskevassa hankkeessa julkaisemiseen on turvapaikanhakijoista eniten osallistunut taiteellisesti lahjakas henkilö, jonka piirrokset ja maalaukset kertovat työn alla olevassa kirjassa oman koskettavan tarinansa tutkijoiden ja aktivistien kirjoittamien tekstien rinnalla.

Osallistumisen reunaehtojen huomioimiseen yhteisessä julkaisutoiminnassa on olemassa erilaisia vaihtoehtoja. Yksi tyypillisimmistä on se, että hankkeissa julkaistaan erilaisia tuotoksia eri yleisöille. Tavanomaisesti kansatutkijat osallistuvat varsinkin yleistajuisten ja yhteiskunnalliseen vaikuttamiseen tähtäävien raporttien ja julkaisujen kirjoittamiseen, kun taas ammattitutkijat vastaavat akateemiselle yleisölle suunnatuista julkaisuista, kuten tutkimusartikkeleista vertaisarvioituissa lehdissä. Ensimmäiseen ryhmään kuuluvat taas esimerkiksi ammattilehdissä julkaistut ja muut suurelle yleisölle suunnatut tekstit sekä tuotokset erilaisilla sähköisen julkaisemisen kanavilla (blogitekstit, videot, podcastit). Tämä toimintatapa ei juurikaan kyseenalaista akateemisen julkaisemisen käytäntöjä, vaan pikemminkin laajentaa niitä. Vaihtelevien akateemisia tiedejulkaisuja nopeampien ja hinnoiltaan saavutettavampien julkaisukanavien käyttö tuo tutkimuksen tulokset useampien ulottuville. Niiden avulla voidaan tuoda esiin tutkimukseen osallistujien ja kansatutkijoiden kokemuksia ja täten tuottaa uusia näkökulmia yhteiskunnalliseen keskusteluun. Monipuolisten julkaisukanavien hyödyntäminen myös helpottaa, nopeuttaa ja lisää tutkimustulosten käyttöönottoa kehittämistyössä ja esimerkiksi kuntoutuksessa (Esmail, Moore & Rein 2015).

Julkaisukanavien eriyttämiselle on kuitenkin myös vaihtoehtoja. Yksi vaihtoehto on muokata akateemisen julkaisemisen perinteitä toimimalla niin, että kansatutkijat osallistuvat tieteellisten tekstien kirjoittamiseen yhdessä tutkijoiden kanssa. Erilaisilla kirjoitustyyliin liittyvillä ratkaisuilla, kuten kirjoittamalla me-muodossa tai käyttämällä vuorotellen minä- ja me-muotoa on tehty näkyväksi kirjoittajien eri näkökulmia. Myös käyttämällä erilaisia kirjasintyyppäjä eri positioista käsin kirjoittavien kirjoittajien teksteissä tai suoria lainauksia kansatutkijoilta on korostettu yhteistyötä ja muiden kuin ammattitutkijoiden panosta kirjoittamiseen.

Hyvä esimerkki erilaisia näkemyksiä yhdistelevästä työskentelyotteesta on feministisen teorian pohjalta toteutettu, vastavuoroiseen etnografiaan perustunut tutkimus, jonka julkaisussa siihen osallistuneet seurakuntien naistyöntekijät saivat kukin oman elämäkokemuksensa ja äänensä kuuluviin vuoropuheluun ja monitulkintaisuuteen perustuvan kirjoitustavan ansiosta (Lawless 1993). Ammattitutkijan ja kansatutkijan tutkimuspolut voidaan myös esittää rinnakkaisina tarinoina, kuten esimerkiksi Mubeen ja Tokola (2021) ovat tehneet. Parhaimmillaan kirjoittajien erilaisten asemien näkyväksi tekeminen voi toimia keinona tutkimusprosessissa läsnä olevan moniäänisyyden ja moninäkökulmaisuuuden säilyttämiseen. Näin on esimerkiksi Eygló Ebba Hreinsdóttirin ja Gudrún Stefánsdóttirin (2010) tutkimusartikkelissa, jossa he raportoivat elämähistoriallisen kansatutkimushankkeen tutkimustuloksia. Artikkelissa vuorottelevat erillisissä alaluvuissa Ebban ja Gudrúnin kertomukset elämästä kehitysvammalaitoksessa, jossa he olivat tavanneet toisensa nuorina tyttöinä 1970-luvulla Ebban asuessa laitoksessa ja Gudrúnin ollessa siellä kesätöissä. Vaikka kirjoittajien tarinat kulkevat erillään artikkelissa, näiden kautta

muotoutuu myös kertomus yhteisestä muistelutyöstä ja miten tästä alkaa muotoutua uudenlainen, jaettu tarina, historia. Artikkelista käy ilmi, että molempien muistoja on sävyttänyt häpeä ja syyllisyys: Ebballa tämä on liittynyt kehitysvammaisuuteen liittyvään leimaan, Gudrúnilla taas hänen rooliinsa osana laitosjärjestelmää. Muistelutyön myötä ja artikkelin tarinoissa rakentuukin kertomus, jossa katse kääntyy laitosjärjestelmään elämänsä ja kokemusten rakentajana. Vaikka muistelutyö oli ollut Ebballe vaikeaa ja nostanut pintaan surun ja vihan tunteita, tutkimuksen aikana kertomukset alkoivat muuttua yksityiskohtaisemmiksi ja monisävyisemmiksi, tuoden pintaan myös hyviä kokemuksia ja ilon hetkiä. Ebballe tutkimus mahdollisti kertoa itsensä uhrin sijansa aktiivisena toimijana – selviytyjänä ja vastaan kamppailijana. Hän kuvaa kokemustaan seuraavalla tavalla (emt. 108):

Elämänhistoriatutkimuksen kautta olen oppinut paljon itsestäni ja olen eri ihminen nyt. Ihmiset kaikkialla maailmassa elävät laitoksissa, kuten minä, niin Englannissa kuin jopa Japanissa. Minä tiedän, että se ei ole oma syyni, että jouduin laitokseen. Hallinto on tehnyt päätöksen lukita ihmisiä laitoksiin. Minusta tuntuu, että viimein saan sanoa, mitä tunnen.

Mahdollisuuden raportoida yhteistä tutkimusprosessia tarjoavat myös tieteelliset lehdet, joissa voi tekstin lisäksi julkaista myös kuvituksia. Yksi esimerkki on Ruth Garbuttin, Jo Tattersallin ja Rachel Boycott-Garnettin (2009) artikkeli, jossa he kertovat paitsi sanoin myös kuvin kehitysvammaisten ihmisten seksuaalisuutta käsittelevän tutkimuksensa tuloksista. Toinen esimerkki on Dan Goodleyn ja Michele Mooren (2000) inkluusiivisuutta vammaistutkimuksessa käsittelevä artikkeli, johon on sisällytetty erillinen sarjakuvan keinoin tutkimuksesta kertova osio. Molemmat esimerkit tekevät näkyväksi julkaisemiseen osallistumisen ehdoista käytäviä neuvottelua ja ohjaavat pohtimaan, kenen on mahdollista hyödyntää tutkimuksen tuloksia. Joissakin julkaisuissa tekstiin voi yhdistää myös ääntä ja liikkuvaa kuvaa. Muutamissa julkaisuissa koko tuotoksen voi esittää videon muodossa, mikä mahdollistaa uudenlaisia toimintatapoja tuotosten suunnittelussa, tuottamisessa ja niiden saataville asettamisessa. Tämänkaltaiset julkaisukanavat tarjoavat osallistumisen mahdollisuuksia myös niille, joille kirjoittaminen on vaikeaa tai joille se ei tunnu luontevalta.

Vaihtoehtona on myös edetä pois päin kirjallisia tutkimustuotoksia arvostavasta ajattelutavasta kohtaamisen ja erilaisten, esimerkiksi audiovisuaalisiin tuotoksiin sekä tieteen ja taiteen tai tieteen ja kansalaistoiminnan menetelmiä yhdistävien, prosessien suuntaan (ks. *Kanssatutkimuksen tietoteoreettiset taustat* -luku). Yhteisellä toiminnalla voi olla monia myönteisiä vaikutuksia siihen osallistuville kanssatutkijoille. Esimerkiksi Tiina Rättilä ja Päivi Honkatukia (2021, 17) ovat todenneet, että heidän hankkeeseensa osallistuneille nuorille ”tarinoiden ja kokemusten esittäminen paitsi tuottaa uudenlaista tutkimustietoa nuorten elämästä, onnistuessaan se myös vahvistaa osallisuuden ja kuulumisen tunteita”. Esimerkki luovien ja taideperustaisten menetelmien käytöstä tutkimusjulkaisemisessa on Mervi Kaukon (2021) tutkimusyhteistyö pakolaistaustaisten lasten kanssa, joka on synnyttänyt satukirjan sekä animoidun lyhytelokuvan *Ali and the Long Journey to Australia*. Artikkelissaan Kaukko kuvaa sitä, miten yhden tutkimukseen osallistuneen lapsen monisäikeinen omaelämäkerrallinen tarina sekä pettymys siitä, ettei sitä kuulisi tutkijan lisäksi kukaan muu käynnistivät tutkimusprosessin, jossa aikuiset ja lapset yhdessä rakensivat tarinan, josta kirja ja elokuva kertovat.

Tutkimustuloksista voi kertoa myös musiikin tai sarjakuvan keinoin ja yhteistyötä voidaan viritellä myös taiteen kentältä tutkijoihin päin. Esimerkiksi *ALL-YOUTH* -tutkimushankkeen tutkijat kutsuttiin mukaan Selviytyjät-teatteriesityksen suunnitteluun, jotta he toisivat käsikirjoitukseen musliminaisten parissa tehtyyn tutkimukseen perustuvia näkökulmia. Teatteriyhteistyö tarjosi poikkeuksellisen mahdollisuuden tutkimustulosten julkaisemiseen ja levittämiseen laajalle yleisölle (Mubeen & Tokola 2020, 111).

Julkaisemisessakin korostuu kansatutkimuksen prosessiluonne ja läpi hankkeen jatkuva pohdinta siitä, ketä varten tutkimusta tehdään. Jos kansatutkimuksen tuloksia tuodaan jo tutkimusprosessin aikana tutkimukseen osallistuville paitsi tiedoksi myös pohdittavaksi, rakentuu mahdollisuus palauttaa heidän tutkimukseen antamansa tieto heidän käyttöönsä. Esimerkiksi Klubitaloissa tehdyssä yhteistutkimuksessa kokemusohjautuneen analyysin raakatuloksia tuotiin dialogisiin työpajoihin, joihin kutsuttiin osallistujiksi Klubitalojen jäseniä ja työntekijöitä. Samalla heille tarjoutui mahdollisuus käynnistää tuloksiin sekä niiden pohjalta käytyyn dialogiin perustuvia pienimuotoisia kokeiluja tai muuta käytäntöjen kehittämistä, jota kansatutkimushanke myös osaltaan tarjoutui tukemaan sekä edistämään. Yhteinen julkaiseminen rakentaa siltää siihen, että kansatutkimuksessa tuotettu tieto jalkautuu myös niihin yhteisöihin, joissa sitä on toteutettu. Se myös edesauttaa kansatutkijoiden omien projektien ja polkujen toteutumista, josta oli puhe kirjan kahdessa edeltävässä luvussa.

Onnistuminen yhteisjulkaisemisessa haastaa ammattitutkijaa kyseenalaistamaan oman tutkimusalan julkaisemiseen ja kirjoittamiseen liittyviä perusoletuksia sekä avaamaan myös niissä kansatutkijoille vaikuttamisen paikkoja. Yhteiskirjoittaminen ja yhdessä julkaiseminen edellyttävät enemmän kuin vain yleisluonteista kutsua osallistumiseen tai kommentin tai täydentävän näkökulman pyytämistä kansatutkijalta ilman mahdollisuutta toisenlaisen tulkinnan esittämiseen. Päälle liimatun osallistumisen sijasta kyse on valtuuksien antamisesta ja vallan jakamisesta, kansatutkijoiden kutsumisesta muotoilemaan tekstiä, sen sisältöä ja tarkoitusta jo suunnitteluvaiheessa sekä mahdollisuutta osallistua myös sen lukijakuntaan liittyvien ratkaisujen tekemiseen. Yhteiskirjoittaminen tarkoittaa siis myös kirjoittamisen tavoitteiden uudelleen määrittelyä erilaisista tarpeista ja eri lukijakunnista lähtien tavoilla, joita ei ole etukäteen lyöty lukkoon tai joita kukaan ei edes aiemmin ole tunnistanut.

Vertaisuuden kysymykset tutkimuksen punaisena lankana

Olemme tässä luvussa keskustelleet vertaisuudesta kansatutkimuksessa. Samalla kun vertaisuus on kansatutkimuksen keskiössä – ajatuksena siitä, että kansatutkimuksen erityisyys on tavassa, jolla tietoa tuotetaan vertaisina vertaisista – voi tämä myös jäädä tutkimuksen taustalle jääväksi itsestäänselvyydeksi. Tällöin nojaututaan oletukseen, että tottahan vertaisuus toteutuu tutkimusprosessissa, koska tutkimusta tekevät kansatutkijat ovat tutkimukseen osallistujien vertaisia. Omissa tutkimuksissamme olemme kuitenkin todenneet vertaisuuden kysymyksen monimutkaisuuden ja sitkeyden: vertaisuus saattaakin problematisoitua tutkimusprosessin eri vaiheissa, hieman eri tavoin. Yksinkertaistetusti kyse on esimerkiksi siitä, että tutkimuksen kulun aikana päädytään yhä uudelleen pohtimaan sitä, kenen äänellä tutkimus nyt puhuu, ke-

nen motiivit, tavoitteet ja ideat ohjaavat tutkimuksen suuntaa, tutkijoiden katsetta, analysoijan silmää ja tietokoneen näppäimillä kulkevia sormia.

Olemme edellä jäsentäneet vertaisuuden pohdintaa tutkimusprosessin mukaisesti, liikkuen tutkimuskumppanuuden neuvotteluista kenttätöyöhön ja aineistontuotantoon, tästä analyysiprosessin kautta kirjoittamiseen ja lopulta julkaisemiseen. Vaikka päädyimme kirjoittamaan näin, keskustelimme lukua kirjoittaessamme myös siitä, miten keinotekoinen tällainen jako on. Käytännössä tutkimusprosessin eri vaiheet usein limittyvät toisiinsa, eivätkä eri vaiheissa esiin nousevat kysymykset välttämättä ratkea lopullisesti. Ne saattavat ponnahtaa uudelleen pinnalle myöhemmin tutkimusta tehtäessä. Myös vertaisuuden ja tutkimuksessa rakentuvat erilaiset suhteet näemme juuri tällaisina kysymyksinä ja pohdintoina, jotka kulkevat tutkimuksen teossa mukana tutkimusaiheen ja -kysymysten asettamisesta aina tutkimustulosten jalkauttamiseen saakka.

Edellä olemme keskustelleet sellaisista tutkimuksen kulun kohdista tai hetkistä, joissa tulemme erityisen tietoisiksi vertaisuuden ja asemoitumisen kysymyksistä. Ratkaisujen tarjoamisen sijaan olemme pyrkineet tekstillämme herättelemään ja herkistämään vertaisuuden kysymyksen moniulotteisuudelle. Nähdäksemme tutkimuksen jokaisessa vaiheessa voi olla tarpeen pysähtyä pohtimaan vertaisuutta ja esittää tätä koskevia kysymyksiä. Kuka lähtee mukaan tutkimukseen ja miksi? Miten kanssatutkija asemoituu suhteessa tutkimukseen osallistujiin – keitä kanssatutkija oikein edustaa? Miten kanssatutkijan asema tutkittavassa yhteisössä mahdollisesti vaikuttaa tehtäessä kenttätöitä, analysoitaessa aineistoa sekä lähdetessä julkaisemaan ja vaikuttamaan tutkimuksella? Entä mikä on ammattitutkijan paikka tässä kaikessa – miten vertaisuuden moniulotteisuus mahdollisesti heijastuu ammattitutkijoiden ja kanssatutkijoiden välisiin suhteisiin ja asemiin tutkimusta toteutettaessa?

Tämänkaltaisten kysymysten kautta on mahdollista purkaa vertaisuuden itseäänselvyyttä ja herkistyä erilaisille asemoitumisille ja suhteille kanssatutkimuksessa, ja näiden merkitykselle tiedon tuottamisessa. Kysymällä vertaisuudesta kysymyksiä, joihin ei välttämättä ole yksiselitteisiä vastauksia, vertaisuutta ja erilaista asemoitumista voidaan pitää silmällä tutkimuksen kulussa. Tällöin siitä voidaan myös neuvotella. Esimerkiksi aineistoa analysoitaessa voidaan pysähtyä pohtimaan eroja siinä, miten kukin aineistoa lukee, minkä tunnistaa siellä mielenkiintoisena. Näiden kysymysten kautta voidaan ehkä myös avoimemmin keskustella erilaisista intresseistä ja voima- varoista, joita tutkimusryhmässä on. Tällaisin keinoin voidaan tutkimusryhmän sisäisiä eroja ja moniäänisyyttä pitää näkyvillä ja vaalia tutkimuksen teossa.

6

Tutkimuseettinen sääntely ja kanssatutkimuksen arjen tilanteinen etiikka

Sanna Spišák

Työryhmä:

Päivi Eriksson, Kaijus Ervasti, Katariina Hakala, Saana Raittila-Salo ja Iris Vainio

Tämä teksti on kirjoitettu tarpeesta jäsentää nykyistä tutkimusilmastoa, jossa kanssatutkimuksellisia menetelmiä hyödyntävät ammattitutkijat luovivat sekä avoimen tieteen poliittisten pyrkimysten (ks. tarkemmin s. 12–14 tässä teoksessa) kuin yhä enenevässä määrin säänneltyjen tutkimuseettisten prosessien jännitteisessä ja paikoin ristiriitaisessakin maastossa. Elämme tutkimusympäristössä, jossa samaan aikaan halutaan turvata tutkittavien oikeudet ja toisaalta suojella yksityisyyttä vankalla oikeusperustaisella sääntelyllä. Tutkimuspoliittisten pyrkimysten tavoitteena on myös taata aineistojen laaja jatkokäyttö, mahdollistaa innovatiivisten ja luovien menetelmien soveltaminen sekä tilanteisesti edistää monipuolisia yhteistyön malleja ja monialaisia työskentelymenetelmiä. Tässä luvussa erittelemme tutkimuksen arkea suhteessa tarkentuneeseen tutkimuseettisten prosessien sääntelyyn, joka on laajentunut tutkijayhteisön sisältä myös sen ulkopuolelle.

Luku on kirjoitettu vahvassa dialogissa Kanssatutkimuksen tutkijaverkoston jäsenten kanssa. Kaijus Ervasti, Katariina Hakala, Saana Raittila-Salo, Sanna Spišák ja Iris Vainio toteuttivat luvun kirjoittamisen pohjaksi kanssatutkimuksen eettisiä käytäntöjä luodanneen verkkokyselyn syksyllä 2021. Kyselyn avulla selvitimme kanssatutkimukseen liittyviä eettisiä käytäntöjä ja haasteita, joita ammattitutkijat kohtaavat ja ratkovat. Linkkiä kyselyyn levitettiin sekä Kanssatutkimuksen tutkijaverkostossa että yksittäisten tutkijoiden verkostojen kautta. Vastauksia saatiin kaikkiaan kahdeksalta vastaajalta seitsemästä tutkimusorganisaatiosta ja yhdestä sosiaali- ja

terveysalan järjestöstä. Vaikka vastaajamäärä jäi pieneksi, kyselyyn tulleet vastaukset ovat sisältöään rikkaita ja seikkaperäisiä. Ne kuvastavat hyvin niitä eettisiä kysymyksiä ja ongelmia, joita eri tutkimusorganisaatioissa johdetuissa hankkeissa on noussut esiin. Vastaajat edustavat laajasti yhteiskuntatieteiden eri aloja, kuten valtio-oppia, sosiaalipsykologiaa, yhteiskuntapolitiikkaa, ympäristöpolitiikkaa, humanistista tutkimusta ja teologiaa. Hyödynnämme tässä luvussa kyselyn vastauksia tutkimuksen arkea valaisevina puheenvuoroina, joiden kanssa keskustelemme vakiintuneista tutkimuseettisistä käytännöistä ja jäsenämme tutkimuseettiset pohdintamme ja argumenttimme.

Kyselyn vastauksissa eri alojen tutkijat kuvaavat, millaisia eettisiä pohdintoja kanssatutkimusta hyödyntäviä hankkeita suunniteltaessa tulee huomioida. He nimeävät omissa tutkimuksissaan erityisiä yhteiskunnallisia ryhmiä, teemoja ja tutkimusasetelmia, joiden parissa tehtävä kanssatutkimus on osoittautunut haasteelliseksi toteuttaa erityisesti virallisten eettisten ohjeistusten näkökulmasta. Vastauksissa pohditaan myös, millaisia eettisiä haasteita kanssatutkimuksellisten hankkeiden arjessa on noussut esiin. Yksi teema, joka kyselyn vastauksissa toistuvasti nousee esiin, on yliopistojen eettisten toimikuntien merkittävä ja usein varsin ristiriitainen rooli kanssatutkimuksellisia hankkeita arvioitaessa.

Käytämme tässä luvussa käsitteitä *vakiintuneet tutkimuseettiset käytännöt* ja *dialoginen, elävä ja tilanteinen tutkimusetiikka* kuvaamaan niitä eettisiä orientaatioita, joiden ristivedossa ammatittutkijat toteuttavat kanssatutkimuksellisia hankkeita (ks. Kuvio 9. Ihmisiin kohdistuvan tutkimuksen eettiset periaatteet).

Kuvio 9. Ihmisiin kohdistuvan tutkimuksen eettiset periaatteet.

Vakiintuneilla tutkimuseettisillä käytännöillä ja ohjeistuksilla tarkoitamme ennen kaikkea Tutkimuseettisen neuvottelukunnan (TENK) laatimia kansallisia tutkimuseettisiä periaatteita kaikkeen sellaiseen tieteelliseen tutkimukseen, joka kohdistuu ihmiseen tai jossa käytetään ihmistieteiden tutkimusmenetelmiä (TENK 2019a). Vakiintuneisiin tutkimuseettisiin käytäntöihin kuuluu myös ohjeistus hyvästä tieteellisestä käytännöstä ja sen loukkausepäilyjen käsittelemisestä (ns. HTK-ohje 1994/2012). Tiedeyhteisön sisäisen sääntelyn lisäksi kansainvälinen ja kansallinen lainsäädäntö asettaa suomalaisille tutkimusyhteisölle raamit esimerkiksi henkilötietojen käytöstä tutkimuksessa. Näiden lisäksi kunkin tutkimusorganisaation tutkimuseettinen toimikunta asettaa omien painotustensa mukaiset ohjeistukset niille tutkimuksille, joista pyydetään tutkimuseettinen ennakoarvio.

Dialogisella, elävällä ja tilanteisella tutkimusetiikalla puolestaan tarkoitamme tutkimushankkeiden arjessa esille tulevia tutkimuseettistä pohdintaa vaativia kysymyksiä, joihin vakiintuneet tutkimuseettiset ohjeistukset eivät yksiselitteisesti vastaa tai joissa nämä ohjeistukset osoittautuvat kelpaamattomiksi tai riittämättömiksi. Siinä missä viralliset tutkimuseettiset ohjeistukset pyrkivät tarjoamaan yksinkertaistettua yksi malli kaikille -ratkaisua, tilanteisessa tutkimusetiikassa puolestaan korostuvat tutkimuseettisten kysymysten ja ratkaisujen kontekstisuus ja moninaisuus. Dialogisessa tutkimuseettisessä orientaatiossa vakiintuneiden tutkimusetiikan menettelyrutiinien ja lomakkeistojen rinnalla kulkee koko tutkimusprosessin ajan ammattitutkijoiden ja tutkimuskumppanien, eli kanssatutkijoiden, jatkuva dialogi ja alati tarkentuva eettinen pohdinta ja eettisesti kestävien ratkaisujen aktiivinen etsiminen.

Suomessa ei-lääketieteellistä tutkimuksen tekoa sääntelevät:

- Tutkimuseettisen neuvottelukunnan (TENK) ohjeistus hyvästä tieteellisestä käytännöstä ja loukkausepäilyjen käsittelemisestä (HTK-ohje 1994/2012)
- Tutkimuseettisen neuvottelukunnan (TENK) kansalliset tutkimuseettiset periaatteet kaikkeen sellaiseen tieteelliseen tutkimukseen, joka kohdistuu ihmiseen tai jossa käytetään ihmistieteiden tutkimusmenetelmiä (TENK 2019a)
- Eurooppalainen yleinen tietosuoja-asetus The EU General Data Protection Regulation (GDPR) (Euroopan parlamentin ja neuvoston asetus [EU] 2016/679)
- Kansallinen tietosuojalainsäädäntö: Tietosuojalaki (1050/2018)

Koska kanssatutkimuksellisissa hankkeissa haastetaan valmiita tapoja jäsentää ja tulkita maailmaa ja hakeudutaan tietoisesti vaihtoehtoisten näkökulmien äärelle, hankkeissa tunnustetaan tutkimuseettisten kysymysten monitahoisuus ja moninaiset tavat ratkaista eettisiä haasteita (eettisestä pluralismista, ks. esim. franzke ym. 2020). Kanssatutkimus ”vuoropuhelun areenana, ratkaisukeskeisen tiedon tuottajana ja kansalaisten osallisuuden lisääjänä” (Laine 2018) on elävää toimintaa, joka aktiivisesti osallistuu jatkuvassa liikkeessä ja kehityksessä olevaan tutkimuskulttuurin muutosprosessiin. Tässä muutosprosessissa tieteen demokratisoituspyrkimyksistä, hy-

vistä käytännöistä sekä tieteellisen tutkimuksen perinteisistä tutkimuseettisistä kysymyksistä ja -rajoista neuvotellaan jatkuvasti. Kanssatutkimuksessa tuodaan painokkaasti keskusteluun myös uusia tutkimuseettisiä kysymyksiä, avauksia ja rajoja. Näitä neuvotteluja ja uusia näkökulmia avaamme tässä luvussa.

Pohdimme myös tutkimuseettisen sääntelyn ja tietosuojalainsäädännön tasolla tapahtuneen kehityksen tuottamia muutoksia, joiden kehityksessä kanssatutkimuksellisia hankkeita toteutetaan. Avaamme nykytilanteen jännitteisyyttä kanssatutkimuksellisten hankkeiden eettisistä erityiskysymyksistä ja tutkimuksellisen arjen käytännöistä esiin nousseisiin keskusteluihin, joita tarkastelemme tässä luvussa suhteessa virallisiin eettisiin koodistoihin ja tutkimuseettisten toimikuntien asettamiin painotuksiin 2020-luvun alussa. Tiedeyhteisön sisäiset ohjeistukset ottavat kantaa muun muassa tutkimuseettisiin prosesseihin ja käytäntöihin sekä antavat ohjeita eettisesti kestävien tiedonhankinta-, tutkimus- ja arviointimenetelmien valintaan, tarvittavien tutkimuslupien hankkimiseen ja tietyillä aloilla vaadittavan eettisen ennakoarvioinnin tekemiseen. Lainsäädäntö puolestaan asettaa kehukset henkilötietojen käsittelylle tutkimustoiminnassa.

Kutsumme lukijaa pohtimaan kanssamme, millaisia tilanteita kanssatutkimuksellisissa hankkeissa saattaa tulla vastaan. Tuumimme myös, miten ennalta määritellyt, niin kutsutut ylhäältä alas -sääntelyrakenteet esimerkiksi vakiintuneissa tutkimuseettisissä ohjeistuksissa ja tietosuojalainsäädännössä eivät välttämättä olekaan eettisesti tarkasteltuna parhaita tapoja toimia tutkimukseen osallistuvien kanssa (ks. esim. Markham 2018; Kaukko, Korkiamäki & Kuusisto 2019; Franzke ym. 2020). Vaikka ihmiseen kohdistuvan tutkimuksen eettisillä periaatteilla ja ihmistieteiden eettisellä ennakoarvioinnilla on tärkeä tehtävä suojella tutkimukseen osallistuvia henkilöitä ja saada tutkijat paneutumaan tutkimuksen eettisiin kysymyksiin, saattaa vakiintuneiden eettisten periaatteiden ja tietosuojalainsäädännön normatiivisella ”rasti ruutuun” -tapaisella noudattamisella olla epäedullisia seurauksia niin kanssatutkijoille kuin -tutkimukselle itselleenkin (ks. esim. Markham 2018; Franzke ym. 2020, 4–5). Pahimmillaan etiikkaohjeistojen kritiikintön ja suoraviivainen soveltaminen saattaa olla tutkimukseen osallistuvia vahingoittavaa, syrjäyttävää, ohipuhuvaa tai uhriuttavaa (Kaukko, Korkiamäki & Kuusisto 2019; Kuusisto-Arponen 2016). Jos tutkimuseettisten kysymysten ratkomiseen suhtaudutaan ainoastaan ongelmien välttämisenä (engl. *error avoidance model*, ks. Markham 2018, 2–4), voi tutkimuseettisten pulmien pohtiminen ja ratkominen tyhjentyä pelkiksi prosessuaaliseksi ja byrokraattiseksi toimenpiteiksi, jolloin eettiset pohdinnat ja kunkin tutkimuksen autenttiseen aikaan, paikkaan ja yhteisölliseen vuorovaikutukseen paikantuvat haasteet ulkoistetaan valmiiden sääntöjen noudattamiseksi. Me kanssatutkimuksellisia hankkeita toteuttavat ammattitutkijat ajattelemmekin, että yleispätevien sääntökokoelmien sijaan tutkimusetiikka on kiinteä osa koko tutkimusprosessia ja ratkoo kunkin autenttiseen tutkimusprosessiin kontekstuaalisesti ankkuroituneita eettisiä haasteita tutkimuksen arjessa.

Seuraavaksi esittelemme tiiviisti viralliset kansalliset tutkimuseettiset periaatteet osoittaen, miten nämä ohjaavat tutkimuksen eettisiä ratkaisuja ja tutkimuseettistä arviointia Suomessa. Tämän jälkeen perehdyimme tutkimuseettiseen ennakoarviointiin ja käsittelemme sääntelyyn perustuvien kansallisten ja EU-tason säädösten haasteita kanssatutkimuksellisille pyrkimyksille.

Kansalliset tutkimuseettiset periaatteet

Tutkimuseettinen neuvottelukunta (TENK) on opetus- ja kulttuuriministeriön asiantuntijaelin, joka edistää hyvää tieteellistä käytäntöä, ennaltaehkäisee tiedevilppiä sekä edistää tutkimuseetikkaa koskevaa keskustelua ja tiedotusta. TENK aloitti toimintansa vuonna 1992. Sen tehtäväksi asetettiin tutkimuseetikkaa koskevan keskustelun ja tiedotuksen edistäminen (Asetus tutkimuseettisestä neuvottelu- kunnasta 1347/1991). Ensimmäinen ohjeistus hyvästä tieteellisestä käytännöstä ja sen loukkausepäilyjen käsittelemisestä annettiin vuonna 1994 (ns. HTK-ohje 1994/2012). HTK-ohje antaa kaikille tutkimusammattilaisille mallin hyvästä tieteellisestä käytännöstä. Ohje edistää tutkimuseettisten periaatteiden tunnetuksi tekemistä. Sen tavoitteena on varmistaa, että loukkausepäilyt voidaan käsitellä asiantuntevasti, oikeudenmukaisesti ja mahdollisimman nopeasti. TENK päivittää HTK-ohjetta yhteistyössä tiedeyhteisön kanssa tämän luvun kirjoittamisen aikaan. Uusi HTK-ohje julkistetaan maaliskuussa 2023. Uuden ohjeen noudattaminen vaatii tutkimusorganisaatioilta myös uutta sitoutumista, joten uuteen ohjeeseen sitoutumista seuraa siirtymävaihe, jonka aikana vuoden 2012 ohje kulkee uuden rinnalla jonkin aikaa (TENK 2022).

TENK julkaisi vuonna 2019 päivitetyn kansallisen ohjeen tutkimuksen eettisistä periaatteista kaikkeen sellaiseen tieteelliseen tutkimukseen, joka kohdistuu ihmiseen tai jossa käytetään ihmistieteiden tutkimusmenetelmiä sekä ohjeen eettisen ennakkoarvioinnin järjestämisestä Suomessa. Vaikka TENK:in ohje ei kuulu lainsäädäntöön toisin kuin laki lääketieteellisestä tutkimuksesta, joka säätelee lääketieteellisen tutkimuksen eettistä ennakkoarviointia, TENK:in ohjeistuksen velvoittavuus syntyy suomalaisten tiede- ja tutkimusorganisaatioiden sitoutuneisuudesta ohjeen noudattamiseen (Oikari 2020). Näihin ohjeisiin ovat sitoutuneet lähes kaikki näillä tieteenaloilla toimivat yliopistot, ammattikorkeakoulut ja tutkimuslaitokset (TENK 2019a, 4). TENK:in ohjeet hyvästä tieteellisestä käytännöstä (TENK 2012) ja ihmiseen kohdistuvan tutkimuksen eettiset periaatteet (TENK 2019a) asettavat tutkijoille tutkimusprosessia säätelevät ja rajaavat periaatteet. Tarvittaessa tutkijoiden tulee myös pyytää ihmistieteiden eettisen toimikunnan lausuntoa ennen tutkimukseen ryhtymistä (TENK 2019a, 16). Näiden kansallisten ohjeiden noudattamatta jättäminen saattaa täyttää hyvän tieteellisen käytännön loukkauksen tunnusmerkit, ja asia voidaan tarvittaessa selvittää HTK-loukkausepäilyjen käsittelyprosessissa (emt., 6).

Kansalliset ohjeet hyvästä tieteellisestä käytännöstä ja ihmiseen kohdistuvan tutkimuksen eettiset periaatteet on laadittu ihmistä ja inhimillistä toimintaa tutkivien tutkijoiden, tutkimusryhmien ja tutkimusinstituutioiden tueksi sekä suojaamaan tutkimukseen osallistuvia henkilöitä (emt., 7). Ohjeiden noudattaminen auttaa ihmiseen kohdistuvan tutkimuksen peruslähtökohdan, tutkimukseen osallistuvien henkilöiden luottamus tutkijoihin ja tieteeseen, toteutumisessa. Kuten Mervi Kaukko, Riikka Korkiamäki ja Anna-Kaisa Kuusisto (2019, 88) kirjoittavat:

Tutkimuseettisten periaatteiden listaaminen ja niiden institutionaalinen valvonta ja täytäntöönpano ovat keinoja varmistaa, että tutkija on tietoinen eettisesti haasteellisista asetelmista ja huomioi eettiset näkökohdat tutkimuksia suunniteltaessa ja toteutettaessa. Lisäksi yhteisesti hyväksytyt ja standardoidut eettiset periaatteet muodostavat pohjan, jota vasten tutkimusten eettistä kestävyyttä ja mahdollisia tutkimuseettisiä rikkomuksia voidaan arvioida.

On kuitenkin huomattava, että kanssatutkimuksellisiin hankkeisiin liittyy usein aivan erityisiä tutkimusaiheita tai -tilanteita, joiden ratkaisemiseksi tulee myös kansallisia ohjeistuksia tarkastella kriittisesti, erilaisia eettisiä ratkaisuja tilanteisesti punniten ja reflektoiden.

Tarkastelemme seuraavaksi tutkimuseettistä ennakoarviointia ja sitä, miten kritiikitön tutkimuseettisten ohjeiden yksioikoinen noudattaminen ja lomakkeistojen täyttäminen saattaakin olla epäedullista tutkimukseen osallistuvien henkilöiden kannalta.

Ennakoiva tutkimuseettinen arviointi ja kanssatutkimus

Laki lääketieteellisestä tutkimuksesta toi suomalaisen tutkimukseen eettisen ennakoarvioinnin käsitteen (Rutanen & Vehkalahti 2019, 9). Viimeisen kymmenen vuoden aikana tutkimuseettinen ennakoarviointi on vakiinnuttanut asemaansa laajemmin ihmistieteissä. Osalle ihmistieteellisestä tutkimuksesta tulee pyytää ennen käynnistymistään eettinen ennakoarviointi, joka tehdään TENK:in antamien ohjeiden (2019a) mukaisesti tutkimusorganisaation ihmistieteiden eettisessä toimikunnassa. Mikäli ammattitutkijan edustamalla organisaatiolla ei ole käytössään omaa ihmistieteiden eettistä toimikuntaa, voi eettistä ennakoarviointia pyytää myös toiminnassa olevasta kansallisesta tutkimuseettisestä neuvottelukunnasta (esimerkiksi Nuoriso- ja lapsuuden tutkimuksen tutkimuseettinen toimikunta tai Valtakunnallinen sosiaali- ja terveysalan eettinen neuvottelukunta). Nämä kansalliset eettiset toimikunnat tukevat alansa tutkimuksen eettisyyttä ja palvelevat sellaisia alansa tutkijoita, joilla ei omissa organisaatioissaan ole mahdollisuutta tutkimuseettiseen arviointiin.

TENK:in Ihmistieteiden eettinen ennakoarviointi Suomessa -ohjeistuksen (2019a) mukaisesti ammattitutkijan tulee pyytää ihmistieteiden eettiseltä toimikunnalta eettinen ennakoarviointilausunto, jos hänen tutkimukseensa sisältyy jokin seuraavista asetelmista:

- Tutkimukseen osallistumisessa poiketaan tietoon perustuvan suostumuksen periaatteesta.
- Tutkimuksessa puututaan tutkittavien fyysiseen koskemattomuuteen.
- Tutkittaville esitetään poikkeuksellisen voimakkaita ärsykeitä.
- Tutkimuksessa on riski aiheuttaa tutkittaville tai heidän läheisilleen normaalin arkielämän rajat ylittävää henkistä haittaa.
- Tutkimuksen toteuttaminen voi merkitä turvallisuushkaa tutkittaville tai tutkijalle tai heidän läheisilleen.

Lähde: TENK 2019a, 16–18.

Lähtökohtaisesti ihmistieteissä ei tarvita eettistä ennakoarviointia, ellei siihen ole erityistä syytä. TENK:in ohjeiden (2019a, 16–18) mukaan ennakoarviointi tarvitaan silloin, jos poiketaan tietoon perustuvan suostumuksen periaatteesta, puututaan tutkittavien fyysiseen koskematto-

muuteen, tutkimus kohdistuu alle 15-vuotiaaseen ilman huoltajan suostumusta tai informointia, tutkittaville esitetään poikkeuksellisen voimakkaita ärsykejä, on riski aiheuttaa normaalin arkielämän ylittävää henkistä haittaa tai tutkimuksen toteuttaminen voi aiheuttaa turvallisuushuolta. Jos ennakoarviointia ei ole tehty tällaisissa tilanteissa, kyseessä voi olla hyvän tieteellisen käytännön loukkaus.

Tutkimuksen arjessa tutkimuseettistä ennakoarviointia kuitenkin tarvitaan myös TENK:in ohjeista riippumatta. Esimerkiksi julkaisija, rahoittaja tai tutkimuksen yhteistyötaho yhä useammin edellyttävät ennakoarviointia, vaikka TENK:in määrittelemät kriteerit eettiselle ennakoarvioinnille eivät sitä edellyttäisikään. On esimerkiksi mahdollista, että tavoiteltu tutkimuksen rahoittaja pyytää tutkimuslupaa jo rahoituksen hakuvaiheessa tai luvasta on etua rahoituksen saamisessa. Tutkimuseettistä ennakoarviointia saatetaan tarvita myös silloin, jos tutkimuksessa käsitellään eurooppalaisen yleisen tietosuojasetuksen määrittelemää ”sensitiivistä dataa” (Euroopan parlamentin ja neuvoston asetukset [EU] 2016/679). Esimerkiksi joissakin yliopistoissa vaaditaan tutkimuseettinen ennakoarvio niistä tutkimuksista, joissa käsitellään GDPR:n määrittelemiä erityisiä henkilötietoryhmiä, kuten etnistä alkuperää, poliittisia mielipiteitä, uskonnollista tai filosofista vakaumusta tai ammattiliiton jäsenyyttä, geneettisiä tietoja, henkilön tunnistamista varten käsiteltyjä biometrisiä tietoja, terveyttä koskevia tietoja ja seksuaalista käyttäytymistä ja suuntautumista koskevia tietoja (ks. lisää esim. Tuuliprojektin aineistohallinnan ohje sensitiivisille aineistoille 2019).

GDPR edellyttää, että erityisiä henkilötietoryhmiä käsittelevää dataa on suojeltava erityisen tarkasti, koska niiden käsittely voi aiheuttaa huomattavia riskejä henkilön perusoikeuksille ja -vapauksille. Erityisiä henkilötietoryhmiä sisältävät tutkimusaineistot edellyttävät myös huolellista anonymisointia ja erityisiä vaatimuksia datanhallinta-alustoilta, joten tutkimuseettisten toimikuntien yksi tehtävä on varmistaa, että ammattitutkija on varmasti perillä sensitiivisen datan käyttöehdoista, aineistohallintaan liittyvistä vaatimuksista, tietosuojailmoituksista ja aineiston jatkokäytön ehdoista hyvissä ajoin ennen projektin alkua. Lisäksi nykyisin etenkin kansainvälinen yhteistyö ja julkaiseminen kansainvälisissä tiedejulkaisuissa vaativat monissa tapauksissa eettistä ennakoarviointia. On huomioitava, että ennakoarvioinnin edellytykset vaihtelevat eri maissa ja toisinaan ammattitutkijan on haettava tutkimukselleen lausunto eettisestä ennakoarvioinnista, vaikka TENK:in ohjeet eivät tätä edellyttäisikään. Kansainvälisissä yhteistyöhankkeissa ennakoarviointia voidaan joskus edellyttää tehtäväksi useammassa yhteistyömaassa, jos niissä on erilaiset ennakoarvioinnin käytännöt. Tällöin haasteita tuottaa esimerkiksi arvioinnin tarkkuustason vaihtelu tutkimusorganisaatiosta toiseen.

Suomessa tutkimuseettisen ennakoarvioinnin toteuttaa ulkopuolinen taho, yleensä tutkimusorganisaation nimeämä tutkimuseettinen toimikunta tai neuvosto, joka ei osallistu kyseessä olevan tutkimuksen tekemiseen. Tutkimuksen eettinen ennakoarviointi tulee tehdä ennen aineistonkeruuta, eikä ennakoarviointilausuntoa voi pyytää enää jälkikäteen. Kun ammattitutkija vie tutkimussuunnitelmansa tutkimuseettisen toimikunnan käsittelyyn, hänellä tulisi olla selkeä ja tarkka kuvaus siitä, mitä tutkitaan, miten tutkitaan ja keiden kanssa tutkitaan (ks. esim. Oikari 2020). Lisäksi hänellä tulee olla valmiina tutkimukseen osallistuville jaettavat dokumentit, kuten esimerkiksi tutkimustiedotteet, tietosuojailmoitus, joka sisältää selosteen henkilötietojen käsittelystä, suostumuslomakkeet ja mahdolliset kysely- tai haastattelulomakkeet. Tutkijan tulee

ennen ennakoarviointia myös tehdä kuvaus tietosuojan vaikutusten arvioinnista, joka kattaa kartoituksen tietosuojaan liittyvistä riskitekijöistä, riskien arvioinneista ja mahdollisista suoja-keinoista. Vasta tutkimuseettisen toimikunnan myönteisen lausunnon jälkeen ammattitutkijat voivat lähteä toteuttamaan tutkimustaan käytännössä.

Kanssatutkimuksen tulisi ihanteidensa mukaisesti mahdollistaa aktiivinen vuorovaikutus tutkimuskumppanien kanssa tutkimusprosessin kaikissa vaiheissa tutkimusprojektin suunnittelusta aina analyysiin ja tulosten hyödyntämiseen. Kanssatutkimuksen tutkijaverkoston toteuttaman verkkokyselyn vastauksissa kiinnitettiin erityistä huomiota tutkimuseettisen ennakoarvioinnin haastavuuteen kanssatutkimuksellisten hankkeiden yhteydessä.

Kun vuoden 2018 alussa ryhdyimme suunnittelemaan tutkimusyhteistyötä muutamien nuorten ryhmien ja heidän ohjaajiensa kanssa ('tehdään jotakin yhdessä nuorten kanssa' -hengessä, ei vielä tietoa kanssatutkimuksen käsitteestä), meillä ei ollut ymmärrystä siitä, että tarvitsisimme tutkimusten (useampia erillisiä prosesseja) toteuttamiselle yliopiston eettisen toimikunnan lausunnon. GDPR tuli voimaan saman vuoden toukokuussa, ja vasta kun siitä ryhdyttiin julkisesti keskustelemaan, käsitimme vähitellen – mutta liian myöhään omien tutkimusprosessiemme suhteen – että eettistä lausuntoa olisi tarvittu. Jälkikäteen ajatellen olen henkilökohtaisesti varma, että tutkimusta puoltavan lausunnon saaminen olisi ollut tuolloin hyvin vaikeaa.

Koen, että tällä hetkellä yliopistojen tutkimuseettisten toimikuntien paikoin tiukan normatiivisesta TENK:in ohjeiden ja GDPR:n tulkinnasta johtuen puhtaasti kanssatutkimukselliset hankkeet ovat käytännössä mahdottomia toteuttaa. Koska tutkimuseettiset toimikunnat vaativat ennen tutkimuksen aloittamista valmiita tutkimushankekuvaus- esim. tutkimusasetelmien, -menetelmien ja -kysymysten sekä tutkittaville toimitettavien dokumenttien, aineistonhallintasuunnitelmien, tietosuojailmoitusten ja vaikutustenarviointien suhteen, tutkimukseen osallistuville ei juurikaan jää mahdollisuuksia vaikuttaa tutkimusta keskeisesti rakentaviin elementteihin. Yliopistosta käsin tapahtuvassa tutkimuksessa on mahdollista soveltaa erilaisia osallistavia menetelmiä soveltuvin osin, mutta hankkeen rakentaminen aidossa vuorovaikutussuhteessa kanssatutkijoiden kanssa tuntuu nykyisessä tutkimuseettisessä ilmapiirissä olevan täysin mahdotonta. Esimerkiksi järjestösektorilla tutkijoilla on enemmän vapautta tehdä erilaisia tutkimuseettisiä ratkaisuja ja fasilitoida kanssatutkimuksellisia hankkeita.

Kuinka suhteuttaa kanssatutkimuksellinen elävään vuorovaikutukseen pohjautuva eetos, jota kirjan edeltävissä luvuissa on pyritty monenlaisin esimerkein havainnollistamaan, *ennakoivaan* tutkimuseettisten käytäntöjen tarkasteluun ja riskien arviointiin? Tällä hetkellä tutkimuseettinen ennakoarviointi on nimenomaisesti ennakoivaa, eettiset ongelmat ja riskit etukäteen kartoitettavaa ja arvioivaa vakiintunutta tutkimuskäytäntöä (ks. esim. Oikari 2020). Arvioinnissa käsitellään yleisimmin tunnettuja eettisiä ongelmakohtia ja riskitekijöitä, jotka liittyvät tutkittavien informointiin ja suostumuksen pyytämiseen, tutkimukseen osallistuville jaettavien tiedotteiden ja lomakkeiden oikeaoppisuuden tarkistamiseen, tietosuojakysymyksiin, yksityisyyden suojaan sekä vahingon tuottamisen välttämiseen. Ymmärrys tutkimuseettisten kysymysten ennakoitavuudesta on kuitenkin ristiriidassa kanssatutkimuksen peruseräiteiden kanssa. Emme voi ajatella osallisuutta edistävän tutkimusprosessin olevan jähmeä ja yllätyksetön, palkkasuhteisen tai rahoitusta nauttivan ammattitutkijan etukäteen määrittelemien kehysten sisällä toteutettava

staattinen tutkimustilanne. Kokemuksemme mukaan tutkimukseen osallistuvien henkilökohtaisen arjen kuormitukset, kuten esimerkiksi koulutukseen, työmarkkina-asemaan, elintasoon, terveyteen, sosiaalisiin suhteisiin ja elinympäristöön liittyvä yhteiskunnallinen huono-osaisuus tai moninkertaisesti haavoittava asema, paljastuu usein vasta ajan kanssa tutkimuksen arjessa ja luottamussuhteen vahvistumisen myötä.

Kanssattutkimuksellisissa hankkeissa toimivat ammattitutkijat korostavat aiheellisesti, että tutkimuksen arki on ennakoimatonta ja vaatii yllätysten ja epävarmuuden sietämistä, mikä ei tunnu istuvan esimerkiksi eettisen ennakoarvioinnin edellyttämien varsin tarkkojen ennakoituun suunnitelmien kanssa.

Haimme EU:n ulkopuolisen ja suomalaisen yliopiston yhdessä toteuttamaan kanssattutkimukseen eettisen toimikunnan luvat molempien maiden yliopistossa. Hankkeessamme kanssattutkijat saivat halutessaan osallistua tutkimuksen kaikkiin vaiheisiin, ja heille annettiin mahdollisuus päättää kunkin vaiheen osallistumisesta vaihe vaiheelta projektin kuluessa. Kirjoitimme eettisen toimikunnan lupahakemuksiin mukaan erilaiset osallistumisen vaihtoehdot, joita tarjosimme kanssattutkijoille. Lupahakemuksen kirjoittamisessa oli paljon hyötyä yhteistyöyliopistomme pitkästä kokemuksesta ja osaamisesta oman yliopistonsa eettisen toimikunnan kanssa. He olivat keskustelleet jo noin viiden vuoden ajan siitä, mitä kanssattutkimus on (verrattuna muihin tutkimussuuntauksiin) sekä hakeneet ja saaneet monia eettisiä lupia kanssattutkimukseen. Tältä pohjalta tutkimuskumppanimme osasi neuvoa, miten hakemuksen eri kohdat olisi hyvä kirjoittaa, erityisesti kanssattutkijoiden osallistumisen suhteen. EU:n ulkopuolisen maan yliopistossa saimme eettisen toimikunnan luvan noin kahdessa viikossa. Tämän jälkeen jätimme saman hakemuksen omaan yliopistoomme Suomessa. Siellä sama prosessi kesti noin 3 kuukautta, koska hakemuksemme käsiteltiin toimikunnan kokouksessa kaksi kertaa ja vielä jälkimmäisen kokouksen jälkeen meiltä pyydettiin tarkentavia lisätietoja. Hankkeen kuluessa jouduimme miettimään, pitäisikö lupahakemuksesta täydentää siltä osin, miten aineistoja analysoidaan yhdessä kanssattutkijoiden kanssa. Ulkomaisen yliopistokumppanimme mukaan tämä ei ollut tarpeen, koska lupahakemuksessa kuvattua analyysitapaa vain tarkennettiin. Pohdinnan yhteydessä kävi ilmi, että heillä hyväksynnän erilaisille täydennyksille saa joustavasti ja nopeasti. Toisen käden tietona omassa yliopistossamme täydennysten hyväksyminen olisi vienyt enemmän aikaa.

Ymmärrys tutkimusprosessin ennakoitavuudesta pohjautuu paternalistiseen tutkija-tutkittava-käsitykseen, jossa tutkimukseen osallistuva on ensisijaisesti objekti, toiminnan kohde, eikä itsenäinen toimija eli subjekti. Paternalistisella suhteella kuvataan usein hierarkiaan perustuvia sosiaalisia suhteita. Paternalistiseen suhteeseen sisältyy erilaisia suojelulla perusteltavia avoimia ja kätkeytyjä kontrollikäytäntöjä. Paternalistisen käsityksen mukaan tutkimukseen osallistuva ei ole halukas tai kykenevä osallistumaan tutkimusprosessia koskevaan päätöksentekoon tai että hänellä on vain rajalliset mahdollisuudet ymmärtää tutkimukseen osallistumisesta koituvia mahdollisia hyötyjä tai riskejä (lapsuuden ja nuoruuden tutkimuksesta, ks. esim. Kaukko, Korhiamäki & Kuusisto 2019, 89). Virallisten tutkimuseettisten ohjeistusten voikin yhtäältä tulkita ilmentävän paternalismille tyypillisiä huolenpitomuotoja. Vaikka virallisissa tutkimuseettisissä ohjeistuksissa korostetaan tutkimukseen osallistuvien itsemääräämisoikeutta (TENK 2019a, 7–9), paternalismin tiukka iskostuminen eettisten periaatteiden soveltamiseen näkyy esimerkiksi siinä, miten tutkimukseen osallistuvien itsemääräämisoikeuden toteutuminen ymmärretään lä-

hinnä etukäteen laaditun ja monisanaisen tietoon perustuvan suostumuslomakkeen täyttämisenä ja allekirjoittamisena. Mutta kuten Kanssatutkimuksen tutkijaverkoston toteuttaman verkkokyselyn eräs vastaaja miettii:

Olen pohtinut suostumuskäytäntöjen haasteellisuutta kanssatutkimuksellisissa hankkeissa. Kotiyliopistoni tarjoamat mallisuostumus pohjat ovat monisivuisia, lakiteknisii ja kovin vaikeita ymmärtää. Mallisopimus pohjat kyllä suojaavat tutkimusorganisaatiota, mutta onko asiaa oikeasti mietitty tutkimukseen osallistuvien kannalta? Onko heitä kuultu suostumus pohjia laadittaessa? Pienissä mutta anonyymeissä otannoissa suostumus lomakkeet saattavat vaarantaa tutkimukseen osallistuvien anonymiteetin, sillä ne muodostavat tutkimusrekisterin. Lisäksi alaikäisiä koskevissa tutkimuksissa suostumuskäytäntöjen tulkinnat vaihtelevat yliopistoittain, mikä asettaa niin tutkijat kuin tutkimukseen osallistuvatkin hyvin eriarvoiseen asemaan. Mielestäni tutkimuseettisten toimikuntien tulisi tarkoin pohtia, milloin kirjallisen suostumuksen saaminen on välttämätöntä. Esimerkiksi millaisia haittoja näennäisesti eettisellä huoltajan informoimisella ja suostumuksen pyytämällä saattaa olla alaikäiselle, joka kohtaa moniperustaista syrjintää lähisuhteissaan esimerkiksi sukupuolija/tai seksuaalivähemmistöön identifioitumisensa vuoksi? Onko huoltajan informoiminen ja suostumuksen pyytäminen aina se eettisin ratkaisu tutkimukseen osallistuvan näkökulmasta?

Itsemääräämisoikeus, oikeus päättää osallistumisesta ja osallisuuden tavoista tutkimuksessa näyttäytyy kanssatutkimuksellisesta viitekehuksesta problemaattisena eettisenä periaatteena. Kanssatutkimuksen näkökulmasta tutkimuseettisen ennakoarvioinnin nykykäytännöt tekevät tutkimukseen osallistuvien itsemääräämisoikeudesta ja mahdollisuudesta vaikuttaa koko tutkimusprosessin kulkuun varsin näennäistä. Vaikka arvioinnin tekevän institutionaalisen eettisen toimikunnan työn tarkoitus ei ole kaventaa tutkimuksen tekemisen mahdollisuuksia, tiukan normatiivinen vakiintuneiden eettisten ohjeistusten luenta väistämättä tulee tehneeksi juuri näin joidenkin kanssatutkimuksellisten hankkeiden kohdalla. Koska TENK:in ohjeet hyvästä tieteellisestä käytännöstä (2012) ja ihmiseen kohdistuvan tutkimuksen eettiset periaatteet (2019a) on kirjoitettu ammattitutkijan ja tutkimusinstituution näkökulmasta, ohjeistukset saattavat näyttäytyä ylhäältä alas kohdennettuina toimenpiderakenteina, jotka eivät salli tutkimukseen osallistuvien välistä neuvottelua tutkimuksen eri vaiheista ja näihin vaiheisiin liittyvistä käytännön toimista.

Kanssatutkimuksen arjessa esille nousevia eettisiä dilemmoja ratkotaan ahkerasti kautta koko tutkimusprosessin:

Lähtökohtamme olivat hyvin kanssatutkimukselliset, vaikka emme tuota käsitettä vielä [tutkimushankkeen alussa] käyttäneet. Halusimme toimia alusta saakka yhdessä nuorten kanssa, emmekä osanneet millään tavoin etukäteen ennakoida, mitä tutkimusprosesseissa tulee tapahtumaan. --- Halusimme tehdä tutkimusyhteistyötä nimenomaan marginalisoidujen nuorten parissa ja kanssa, joten eettiset pohdinnat olivat läsnä alusta saakka. --- Vastasimme haasteellisiin kysymyksiin parhaamme mukaan ja laadimme itsellemme (omassa työpaketissamme) eettiset periaatteet ja käytännöt, eräänlaisen huoneentaulun. Huoneentaulusta huolimatta olimme tutkimusyhteistyöhön lähtiessämme huolestuneita, jännittyneitä ja osin hermostuneitakin siitä, millaisia eettisiä kysymyksiä ja ongelmia tulisimme kohtaamaan. Mutta päätimme heittäytyä prosesseihin rohkeasti ja taklata ongelmia sitä mukaa, kun niitä nousee esiin.

Nyt, kun tutkimus konkreettisesti on alkamassa, pohdinnat ovat painottuneet laitoksemme eettisen työryhmän ennakoarviointiin liittyviin kysymyksiin - sopimuksiin ja suostumuksiin. Tutkijaryhmässä meillä on ajatus prosessuaalisesta tutkimuseetiikasta, joka toteutuu jokapäiväisessä kontaktissa kansatutkijoihin.

Kansatutkimusta tehdessä tutkijan on siedettävä tutkimuseetiikan suhteen epävarmuutta, eettisiin kysymyksiin ja haasteisiin ei ole olemassa oikeita ja vääriä vastauksia. Tärkeintä on, että tutkija ei jää pohdintojensa kanssa yksin, vaan eettisistä kysymyksistä keskustellaan avoimesti niin kollegojen kesken kuin tutkimuskumppaneidenkin kanssa. Ratkaistaan ongelmakysymykset yhteistyössä.

Kuten kansatutkimuksellisia hankkeita toteuttavien ammattitutkijoiden pohdinnoista käy ilmi, tutkimuseettisen pohdinnan tarve ei tyhjene ja pääty tutkimusorganisaation eettisen toimikunnan suorittamaan ennakoarviointiin. On myös huomattava, että eettisen toimikunnan puoltava lausunto ei yksinään takaa tutkimuksen eettisyyttä, eikä anna valmiita ja yksiselitteisiä vastauksia kaikkiin niihin eettisiin haasteisiin, joita ammattitutkija tutkimuskumppaneineen tutkimusprosessin eri vaiheissa kohtaa. Kuten verkkokyselyn vastauksista ja viime vuosina julkaistuista tutkimuseettisiä kysymyksiä pohtivista teksteistä (ks. mm. Rutanen & Vehkalahti 2019) voi helposti todeta, yksittäisten tutkijoiden arkikokemukset tutkimuskentältä eivät välttämättä ole helposti yhteensovittavia tutkimusorganisaatioiden ja ammattitutkijoille osoitettujen tavoitteiden, suositusten ja toiveiden kanssa. Raija Oikari (2020) toteaa, että eettisen ennakoarvioinnin ei tule olla tutkimuksesta irrallinen ”päälle liimattu byrokratian kukkanen, vaan elimellinen osa sen varmistamista, että tutkimusta tehdään niin, että siitä ei aiheudu millekään osapuolelle riskejä eikä haittoja”.

On kuitenkin todettava, että yksittäisen ammattitutkijan näkökulmasta haastavimmat eettiset pohdinnat saattavat keskeisesti liittyä kysymyksiin, joita ennakoarvioinnissa ei kenties käsitellä lainkaan. Kansatutkimuksellisissa hankkeissa kohdatut tutkimuseettiset kysymykset ovat väistämättä monitahoisia ja -tulkintaisia. Erilaiset normatiiviset menettelyrutiinit, täytettävät lomakkeistot ja GDPR:n mukaiset tietosuojailmoitukset eivät poista aktiivista, koko tutkimushankkeen läpileikkaamaa, tutkimuksen arjesta kumpuavaa eettisen pohdinnan tarvetta (Rutanen & Vehkalahti 2019, 8). Kansatutkijuus synnyttääkin joitain ongelmia eettisen ohjeiden tulkinnessa ja käytännöissä, koska tutkimusmenetelmä saattaa olla vieras tutkimuseettisille toimikunnille. Kuten Kansatutkimuksen tutkijaverkoston toteuttaman verkkokyselyn eräissä vastauksessa eettisten toimikuntien toiminnasta todetaan:

Oman tutkimuslaitoksemme historia on lääketieteellinen, kokeelliseen tai määrälliseen tutkimukseen perustuva. Kansatutkimus on ollut tutkimuseettiselle työryhmälle aivan uusi asia.

Osallisuutta tukevat menetelmät edellyttävätkin kansallisten tutkimuseettisten ohjeistusten uudenlaista luentaa ja hahmottamista (ks. esim. Laine 2018) sekä tutkimuseettisten toimikuntien perehdyttämistä kansatutkimukselliseen eetokseen. Eettisesti kestävä arjen tutkimuskäytännöt eivät synny kritiikittömästä virallisten eettisten koodistojen täyttämisestä, vaan kussakin tutkimushankkeessa on luotava juuri tätä tutkimushanketta ja juuri tähän tutkimukseen osallistuvia palvelevat eettiset käytännöt tapauskohtaisesti ja tilanteisesti. Ihannetapauksessa kansa-

tutkimuksellisisa hankkeissa eettisistä käytännöistä neuvotellaan kaikkien tutkimusosapuolten kanssa koko tutkimusprosessin ajan, jolloin tutkimuseettiset kysymykset eivät typisty ainoastaan tutkimusorganisaation palkkalistoilla olevan tutkijan päätettäväksi.

Kanssatutkimukselliset tutkimusprosessit parhaimmillaan kutsuvat tutkimusympäristön toimijoita osallisuuteen ja osallistumiseen, joka potentiaalisesti avaa uusia näkökulmia koko toimintakulttuurin – ja myös tutkimuseettisten säännösten – uudistamiseen. Kun kanssatutkimuksessa tietoa tuotetaan määritelmällisesti yhdessä tutkimuskumppaneiden kanssa, tutkimuksen käytännöissä tutkimuksen kohteeksi määrittyvätkin sosiaaliset ja yhteiskunnalliset, kulttuuriset ja historialliset rakenteet, käytännöt, puhe- ja toimintatavat. Ihmistieteellisen tutkimuksen eettisten koodistojen peruslähtökohtana on kuitenkin edelleen näkemys ihmisistä tutkimuksen kohteena, ei kumppanina, jolloin eettisiin ohjeistuksiin rakentuu perustava ristiriita. Pyrimme avaamaan ja jäsentämään tätä ristiriitaa ja etsimään uusia sanoituksia tutkimuseettisille näkökulmille, joita nimenomaan kanssatutkimuksellisisa käytännöissä tulisi ottaa huomioon.

Juridiikkaa vai etiikkaa?

Tiedustelimme tämän luvun pohjana toimivassa verkkokyselyssä, ovatko vastaajat havainneet eri instituutioiden tutkimuseettisten toimikuntien välillä eroja siinä, miten kanssatutkimuksellisia hankkeita on käsitelty. Vaikka kyselyvastauksista voi tulkita, että eri tutkimusorganisaatioiden tutkimuseettisten toimikuntien käytännöissä on eroja, toimikuntien koetaan lähtökohtaisesti olevan enemmän kiinnostuneita juridiikasta kuin etiikasta.

Lähinnä on kiinnitetty huomiota juuri tutkimuskohteiden informointiin ja suostumuksen saamisen informaatio-näkökulmaan, joka edellyttää esim. haastattelua toteuttavilta kanssatutkimukselta tietynlaista otetta ja panosta (jotka voivat pahimmassa tapauksessa kasvattaa etäisyyttä heidän ja haastateltavien välillä, mikä ei ole luonnollisesti tarkoitus). Esim. epämuodollinen/suullinen tiedon antaminen ei tunnu riittävän, oletus on, että vai paperilla annettu tieto ja suostumulomakkeet turvaavat tutkimuskohteen aseman.

Tutkimuslaitoksemme eettinen työryhmä on ollut kiinnostunut juridiikasta enemmän kuin etiikasta. Suostumukset ja sopimukset ovat työryhmälle tärkeitä. Itse ajattelemmekin, että eniten meitä tutkijoita haastaa jokapäiväisen kohtaamisen eettisyys kanssatutkijoiden kanssa, luottamuksen rakentaminen.

Nyt, kun tutkimus konkreettisesti on alkamassa, pohdinnat ovat painottuneet laitoksemme eettisen työryhmän ennakoarviointiin liittyviin kysymyksiin - sopimuksiin ja suostumuksiin. Tutkijaryhmässä meillä on ajatus prosessuaalisesta tutkimuseetiikasta, joka toteutuu jokapäiväisessä kontaktissa kanssatutkijoihin.

Eurooppalainen yleinen tietosuojasetus (GDPR), on henkilötietojen käsittelyä säätelevä laki (Euroopan parlamentin ja neuvoston asetus [EU] 2016/679). Se tuli voimaan kaikissa EU-maissa keväällä 2018. Tarve tietosuojasetukselle on syntynyt ensisijaisesti kulttuurin digitalisoitumisesta ja teknologisoitumisesta, jonka myötä henkilötietojen käsittelystä on tullut yhä laajempaa, nopeampaa, rikastempaa ja yksityiskohtaisempaa.

Kuten Riitta-Liisa Kinni ja Piia Puurunen (2021) toteavat, tutkimus on tietosuoja-asetuksen mukaan henkilötietojen käsittelyn erityistilanne. Tutkimuksen kannalta tämä tarkoittaa sitä, että tutkimukseen osallistuvat voivat olla tunnistettavissa paitsi suorien tunnisteiden (kuten nimi ja kuva) kuin myös epäsuorien tunnisteiden kautta. Epäsuoriksi tunnisteiksi GDPR määrittelee muun muassa sukupuolen, iän, koulutuksen, ammattiaseman, kansallisuuden, digitaalisilla alustoilla julkaistujen kuvien metatiedot ja sijaintitunnisteet, digitaalisten järjestelmien lokitiedot, siviilisäädyn ja asuinpaikan. Epäsuorat tunnisteet eivät yksinään riitä henkilön tunnistamiseen, mutta tietoja yhdistelemällä ja rikastamalla epäsuorat tunnisteet saattavat tuottaa riskin anonymitettiin sarkymiselle. Tietosuoja-asetus onkin aiheellisesti velvoittanut uudella tavalla tarkastelemaan ja huolehtimaan henkilötietojen asianmukaisesta käsittelystä, tietorekistereistä ja tiedon arkistoinnin käytännöistä. Ammattitutkijoille tämä käytännössä tarkoittaa, että heidän tulee perinteisten tutkimustiedotteiden ja tutkimuslupa-lomakkeiden lisäksi tuottaa tarkat selosteet henkilötietojen ja tutkimusaineistojen käsittelystä esimerkiksi tietosuojailmoituksella, tietosuojan vaikutusten arvioinneilla ja aineistonhallintasuunnitelmillä (emt., 313).

Suomessakin lainsäädäntöä ajanmukaistettiin EU-asetuksen myötä. Kansallinen tietosuoja-lainsäädäntö (Tietosuoja laki 1050/2018) ja muu lainsäädäntö asettavat suomalaisille tutkimusyhteisölle raamit, joiden kehyksessä kansatutkijat voivat käsitellä henkilötietoja. Tietosuojaan liittyvä lainsäädäntö on pakottanut tutkimusorganisaatiot uudelleenarvioimaan henkilötietojen käsittelyyn liittyviä käytäntöjä. Ymmärrettävästi yliopisto haluaa varmistaa, että niissä tehtävä tutkimus on kaikin puolin laillista.

Tietosuojakysymykset ja juridiikka ovat nousseet näkyvästi tutkimuseettisen keskustelun keskiöön (ks. esim. Kinni & Puurunen 2021; Rutanen & Vehkalahti 2019, 7; Järviluoma & Ruotsalainen 2018), vaikka tutkimusetiikka muodostaa huomattavasti laajemman kokonaisuuden kuin tutkimukseen osallistuvien henkilötietojen käsittely ja yleinen tietosuoja. Erityisesti eurooppalaista yleistä tietosuoja-asetusta on kritisoitu asetettujen vaatimusten jähmydestä ja riskiperustaisuudesta erityisesti tietoon perustuvaa suostumusta edellyttävän ja sensitiivistä dataa käsittelevien tieteellisten tutkimusten kohdalla (ks. esim. Järviluoma & Ruotsalainen 2018, 144). Korostunut tietosuojan tarpeen painottaminen voi pahimmillaan johtaa siihen, että esimerkiksi suojelun nimissä (ks. esim. Juvonen 2014; Kuula 2010) tapahtuva tutkimusaineistojen anonymisointi ja epäsuorien tunnistetietojen karkeistaminen voi tuhota aineistojen jatkokäyttöarvon (Juvonen 2014, 143; Järviluoma & Ruotsalainen 2018, 143–148).

Tätä kirjoitettaessa tutkimusinstituutioiden tutkimuseettiset toimikunnat edellyttävät tutkijoilta tietojen käsittelyyn liittyvien mahdollisten riskien syvällistä ymmärrystä ja monialaisia taitoja hallita ne. Varmistaako esimerkiksi tohtoriopintojen opintokokonaisuus tällä hetkellä sen, että tutkijapolun alkuvaiheessa olevat saavat mahdollisimman hyvät eväät hallita tutkimuseettisiä kysymyksiä tilanteisesti ja kriittisesti? Annetaanko tohtoriopiskelijoille riittävä työkalupakki tutkimuseettisten kysymysten pohdintaan ja ratkaisemiseen sekä eettisen ennakoarvioinnin lausuntopyynnön laadintaan? Edellä olevat kysymykset ovat aiheellisia, sillä vuonna 2019 toteutetun kansallisen tutkimusetiikan barometrin perusteella vastaajat ovat osallistuneet tutkimuseettiseen koulutukseen suhteellisen vähän. Barometrin mukaan lähes kaksi kolmasosaa kyselyyn vastanneista ei ole osallistunut tai on osallistunut tutkimuseettiseen koulutukseen vain kerran. Vajaa kymmenes vastaajista valitsi kyselyssä vastausvaihtoehdon, jonka mukaan tutki-

museettista koulutusta ei ole ollut tarjolla. (Salminen & Pitkänen 2019, 12–13). Tutkimuseettisten taitojen kartuttamisen nähdään olevan yksittäisten tutkijoiden harteilla, vaikka eettisten kysymysten tulisi kiinnostaa koko tutkijayhteisöä laajasti. Lisäksi barometrin mukaan tutkimusyhteisöä huolettavat esimerkiksi tekijyyteen, julkaisemiseen, aineistohallintaan ja tutkimusaineistojen käyttöoikeuksiin liittyvät epäselvyydet (emt., 20–25).

On myös aiheellista kysyä, ovatko tutkimuseettisten toimenpiteiden suojelun kohteena eri tieteiden avulla tutkittavat ihmiset vai oikeudellisia seuraamuksia pelkäävät tutkimusinstituutiot? Tutkimuseettista ennakoarviointia onkin arvosteltu laajojen tutkimuseettisten kysymysten suoraviivaisesta ja rutiininomaisesta työstä juridistekniisiin yksityiskohtiin, kuten suostumuslomakkeiden tai tietosuojailmoitusten sanamuotoihin, käytettyihin tietotekniisiin ohjelmistoihin tai aineistojen anonymisointiin tekniikoihin. Tutkimusyhteisöstä on noussut esille esimerkkejä, joista on käynyt ilmi, että juridisteknisesti painottunut tutkimuksen eettinen ennakoarviointi huomioi huonosti tutkimukseen osallistuvien yksilöiden tai ryhmien omia kokemuksia tutkimukseen osallistumisen haitoista, hyödyistä ja riskeistä (ks. esim. Kaukko, Korkiamäki & Kuusisto 2019). Esimerkiksi viralliset lomakkeet saattavat olla vaikeaselkoisia ja aiheuttaa hämmennystä.

Erityinen kitkaa aiheuttava seikka erityisesti juridiselta näkökannalta on ammattitutkijan ja kanssatutkimukselliseen hankkeeseen osallistuvan kanssatutkijan välinen raja. Kanssatutkimuksen tutkijaverkoston toteuttamassa verkkokyselyssä tulee esille, että tutkimusorganisaatioiden eettiset toimikunnat haluavat selkeästi erotellut roolitukset tutkijan ja tutkittavan välille, mikä toki juridisesti yksinkertaistaisi vastuiden, oikeuksien ja velvollisuuksien määrittelyä. Kuten verkkokyselyn vastauksissa pohditaan:

Ettinen työryhmä on ollut kiinnostunut siitä, kumpaa kanssatutkijat ovat: tutkijoita vai tutkittavia. Tästä määrittelystä seuraa se, millaisia suostumuslomakkeita heidän pitää täyttää ja millaisia oikeuksia ja velvollisuuksia heillä on esimerkiksi kerättyjen aineistojen suhteen.

Ajatus siitä, että tutkimuksen toteuttajan ja tutkimuskohteen välinen raja olisi selkeä ja tutkimusprosessin aikana muuttumaton ei vastaa yhteistutkimusta. Tutkija voi itsekin olla (autoetnografian ideaa mukaillen) välillä kohteena, kanssatutkija niin tutkimuksen toteuttajana, informantina kuin aineistoa (esim. keskustelujen kautta) tutkimukseen tuottavana. Ja "kohteet" voivat osaltaan vaikuttaa jopa tutkimuskysymyksen muotoutumiseen sen pohjalta, mikä heitä tutkimusaiheessa kiinnostaa. TE-toimikunnille tämä vaikuttaa hyvin vieraalta ajatukselta ja voi niiden taholta jopa edustaa jotain, joka uhkaa tutkimuskohteiden asemaa...?

Ettinen työryhmä on myös pyytänyt meiltä tutkijoilta tarkempaa määrittelyä siitä, ovatko kanssatutkijat tutkijoita vai tutkittavia (tämä juridisista syistä). Itse olemme jäsentäneet asiaa niin, että kanssatutkimus nimenomaan pyrkii huokoistamaan tutkijan ja tutkittavan rajapintaa.

Pyydetty täsmentämään kanssatutkijan rooli tutkimusta tekeväksi henkilöksi ja tutkittavaksi, jolloin myös täsmennettävä oikeudet ja velvollisuudet kummastakin roolista käsin.

Vaikuttaakin siltä, että eettisten toimikuntien arviointi perustuu selkeälle tutkijan ja tutkittavien erottelulle, mikä on jyrkässä ristiriidassa kanssatutkimuksen perustavanlaatuisia periaatteita vastaan. On kuitenkin selvää, että kanssatutkimushankkeissakin ammattitutkijalla on ensisijainen vastuu hyvän tieteellisen käytännön ja tutkimusetiikan noudattamisesta. Vaikka ymmärrämmekin kanssatutkimuksen tutkimukselliseksi orientaatioksi, jonka avulla on mahdollista demokratisoida tutkimusta ja haastaa tutkimusasetelmiin mahdollisesti liittyviä syrjiviä käytäntöjä, emme kuitenkaan voi ajatella kanssatutkimuksen olevan eettisesti ongelmatonta. Kanssatutkimuksellisiin hankkeisiin sisältyy usein varsin kipeitäkin eettisiä dilemmoja, joiden punnitsemiseksi tarvitsemme tutkijayhteisön avointa keskustelua sekä hyötyjen ja haittojen kriittistä arviointia (ks. esim. Lenette ym. 2019; Jones 2021; Phillips, Frølund & Christensen-Strynø 2021).

Ammattitutkijan on tuotava eettisiä erityiskysymyksiä myös kanssatutkijoiden tietoon. Kanssatutkijoiden on esimerkiksi hyvä olla tietoisia tutkimushankkeen sosiaalisen median näkyvyyden mahdollisista riskeistä, kuten algoritmien vastakkainasettelua ruokkivasta somen keskustelukulttuurista, joka voi pahimmassa tapauksessa johtaa esimerkiksi rodullistettujen ja muiden vähemmistöjen kohtaaman häirintään, vihapuheeseen ja maalittamiseen joitakin negatiivisia vaikutuksia mainitaksemme. Vaikka sosiaalisen median alustat ovat eittämättä tehokkaita viestintäkanavia, meidän on tarkoin pohdittava ensinnäkin sitä, kuinka suojata kanssatutkijoita mahdollisilta tutkimukseen osallistumisen riskeiltä ja toisaalta avoimesti keskustella siitä, millaisia eettisiä kysymyksiä ja jopa riskejä kanssatutkijuuteen liittyy. Kuten Susanna Paasonen (2021, 35) kirjoittaa, ”[k]riittisellä kulttuurin ja yhteiskunnan tutkijalla on eettisiä ja poliittisia perusteita olla käyttämättä sosiaalista mediaa.” Tutkimuksen arjessa sosiaalisesta mediasta kieltäytyminen ei välttämättä ole mahdollista, sillä monet rahoittajatahot toivovat rahoittamiensa hankkeiden viestivän tutkimuksesta ja sen tuloksista somen kautta.

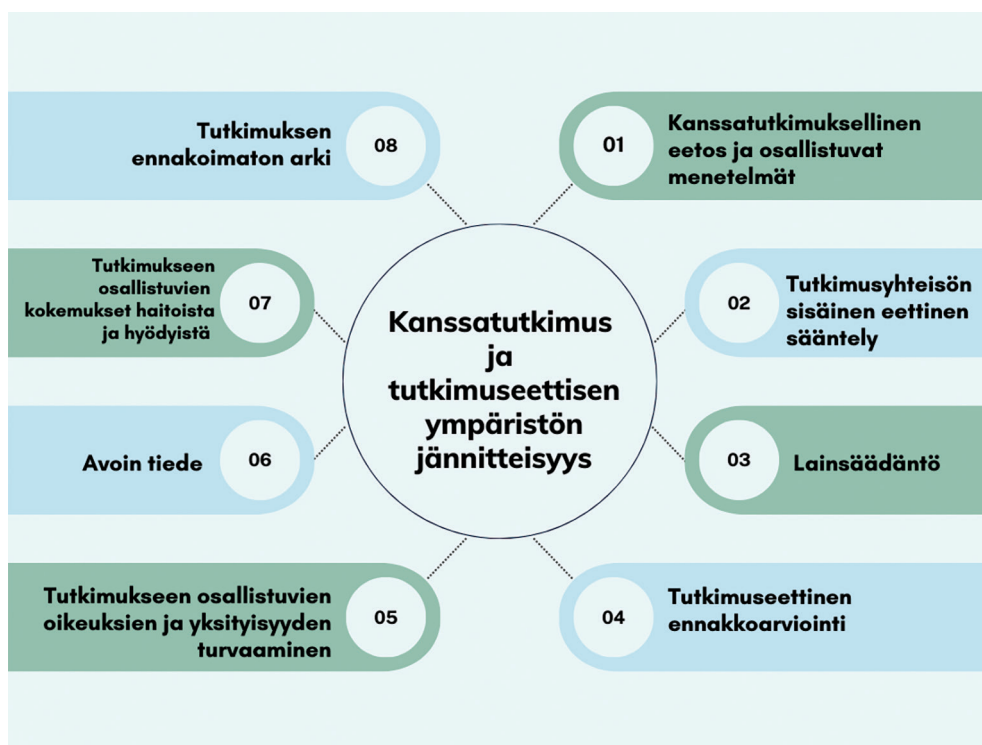
Kanssatutkimuksellisiin hankkeisiin liittyy monia hankalia harmaita alueita, joissa kanssatutkijan kanssatutkimusminä ja yksityishenkilö voivat lomittua haasteellisiin tavoin. Miten voimme tukea kanssatutkijoita tunnistamaan oman asemansa ja mahdolliset etuoikeutensa? Miten varmistamme, että tutkimushankkeeseen osallistuvat – myös kanssatutkijat – toimivat eettisesti ja yhdenvertaisuutta sekä ihmisoikeuksia edistäen? Miten takaamme, että tutkimushankkeessa ei esiinny syrjintää ja kielteisiä ennakkoluuloja kenenkään taholta? Toivomme, että tämä kirjoitus osaltaan edistää näistä asioista käytävää kriittistä keskustelua paitsi kanssatutkimusta harjoittavien myös koko tutkimusyhteisön sisällä.

Kanssatutkimus ja tutkimuseettiset periaatteet: Normatiivisista ohjeistuksista dialogiseen, elävään ja tilanteiseen tutkimusetiikkaan

Kansalliset linjaukset tutkimuksen eettisistä periaatteista, lainsäädäntö ja eettisen ennakoarvioinnin edustamat prosessit ovat ennen kaikkea sääntelyyn perustuvaa etiikkaa, joiden tehtävä on ohjata tutkijayhteisöä (Kuula 2006; Rutanen & Vehkalahti 2019, 9–12) ja jotka toimivat vahvoina portinvartijoina erilaisille tutkimusasetelmille. Kaisa Vehkalahti ja Niina Rutanen (2019, 11) myös huomauttavat, vaikka eettisen ennakoarvioinnin tehtävä on yhtäältä pysäyttää tutkijat

tunnistamaan ja pohtimaan tutkimusasetelmaansa mahdollisesti sisältyviä riskejä, riskien mahdollisia vaikutuksia ja keinoja riskien minimoimiseksi, kyse on toisaalta myös kontrolloinnista. Tutkimuseettisellä ennakkoarvoinnilla varmistetaan tutkimusorganisaation painotuksista käsin, että tutkimusryhmät noudattavat hyvän tieteellisen käytännön periaatteita. Kuten olemme osoittaneet, viralliset tutkimuseettiset ohjeet suoraviivaisesti toteutettuna saattaa kuitenkin tuottaa yksinkertaistavia ja byrokraattisia asetelmia ja sääntöjä, joilla yritetään ratkaista äärimmäisen monimutkaisia ja vahvan tilanteisia tutkimuseettisiä kysymyksiä.

Kanssatutkimuksellisia hankkeita kuitenkin pystytään toteuttamaan menestyksellisesti, vaikka erilaiset tutkimuseettisen sääntelyn tavat, tutkimuspoliittiset pyrkimykset ja kanssatutkimuksellisiin hankkeisiin kiinteästi ankkuroituva ennakoimattomuus ja kanssatutkijoiden holistinen ja pragmaattinen kokemustieto synnyttävätkin toisinaan varsin jännitteisiä tutkimuseettisiä tilanteita (ks. Kuvio 10. Kanssatutkimus ja tutkimuseettisen ympäristön jännitteisyys).

Kuvio 10. Kanssatutkimus ja tutkimuseettisen ympäristön jännitteisyys.

Tätä lukua varten tuottamamme verkkokyselyn vastauksissa tuodaan esille, että tutkijat pohivat hyvin laaja-alaisia eettisiä kysymyksiä tutkimushankkeita suunnitellessaan, joihin viralliset tutkimuseettiset säännökset eivät välttämättä pysty vastaamaan. Alla esimerkki erään kanssatutkimuksellisen hankkeen pohdinnoista tutkimuksen suunnitteluvaiheessa:

Miten huomioimme, että kyseessä ovat haavoittuvassa tai erityisen haavoittuvassa asemassa olevat nuoret (yli 15 v.)? --- Entä kun teemme yhteistyötä pakolaistaustaisten nuorten kanssa, miten meidän pitää reagoida, jos havaitsemme heillä traumoja, jotka tutkimus jotenkin

nostaisi esiin? --- Miten voimme olla varmoja siitä, että tutkimusyhteistyömme ei aiheuta heille harmia? Miten meidän pitää ottaa huomioon erilaiset kulttuuriset taustat, esim. kun me valkoisina keski-ikäisinä länsimaisina naistutkijoina lähdimme tekemään tutkimusyhteistyötä pakolaistaustaisten nuorten miesten kanssa, joista monet ovat muslimeja, myös uskoaan aktiivisesti harjoittavia? Voimmeko puhua avoimesti kaikesta, vai onko aiheita, joita meidän tulee välttää? Mitä teemme, jos kohtaamme toimintaa tai ajattelutapoja, jotka ovat ristiriidassa itse sisäistämiemme länsimaisten vapaus- ja ihmisoikeusarvojen kanssa - miten ristiriidat vaikuttaisivat tutkimukseen, miten osaisimme reflektoida niitä reilusti? Miten reagoimme, jos myöhemmin tutkimustuloksia julkaistessamme me tutkijat päädyimme aiheen (turvapaikanhakijat, pakolaisuus, maahanmuutto, rasismi, syrjintä) sensitiivisyyden vuoksi häirinnän kohteeksi? Miten varmistamme, että julkaisut eivät aiheuta harmia tai vaaraa nuorille tutkimuskumppaneillemme itselleen? Miten sovittelemme ristiriitaa sen välillä, että haluamme antaa nuorille julkisesti tunnustusta heidän panoksestaan tutkimukseen, mutta toisaalta suojella heitä julkiselta häirinnältä? Yllä siis vain joitakin niistä lukuisista eettisistä kysymyksistä, joiden kanssa painimme, kun lähdimme suunnittelemaan tutkimusyhteistyötä 'kansatutkimuksen' asetelmista.

Kansalliset tutkimuseettiset ohjeistukset tuottavat tutkijayhteisön sovellettavaksi erilaisia kriteeristöjä ja periaatteita. Vaikka tutkijayhteisöllä onkin käytössään yhteisesti jaettu ohjeistuksia esimerkiksi tutkimukseen osallistuvien suojeluun liittyvistä perusteista, eivät ohjeistukset välttämättä ole yksiselitteisiä tutkimuksen arjessa ja tutkimuskäytäntöjen tasolla. Onkin todettava, että pyrkimys määrittää kaikkien ryhmien ja yksilöiden oikeuksien ja eettisen kohtelun toteutuminen yleispäteviksi ohjeistuksiksi ja säännöstoiksi on lähtökohtaisesti ongelmallista (ks. esim. Kaukko, Korkiamäki & Kuusisto 2019, 88–90). Näin ollen ammattitutkijat pyrkivät löytämään yhä uusia, pluralistisia lähestymistapoja, joilla esimerkiksi haavoittuvissa olosuhteissa eläviä ryhmiä tai sensitiivisiksi luonnehdittuja tutkimusteemoja voitaisiin selvittää yhä eettisemmin, demokraattisemmin, vuorovaikutteisemmin ja kestävällä tavalla (tutkimuseettisestä moniarvoisuudesta ks. esim. Franzke ym. 2020, 5–8).

Paikoin normittaviksi tulkittavat tutkimuseettiset linjaukset sekä yleiseurooppalainen ja kansallinen lainsäädäntö synnyttävät ajoittain jännitteisiä ja jopa ristiriitaisiakin pyrkimyksiä, joiden ratkaisemiseksi kansatutkimukseen perustuvissa käytännöissä vastuututkijoilta vaaditaan syvällistä ja monialaista tutkimuseettistä, lainopillista ja kulttuurisensitiivistä osaamista. Erityisesti alisteisessa tai marginaalisessa asemassa olevia ryhmiä koskevaa tutkimusta toteutetaankin äärimmäisen monimutkaisessa tutkimuseettisessä ilmastossa (ks. esim. Rättilä & Honkatukia 2022; Sotkasiira ym. 2021; Kaukko, Korkiamäki & Kuusisto 2019), eikä tutkimushankkeiden suunnittelu ja eettisten kysymysten pohdinta milloinkaan ole läpihuutojuttu. Kaukko, Korkiamäki ja Kuusisto (2019, 87–88) kutsuvat arkisissa tutkimuskäytännöissä aktualisoituvaa eettistä vuoropuhelua ja tutkimuseettisten käytäntöjen reflektointia eleyksi etiikaksi. Heille tutkimusetiikka on jatkuvaa ja elävää vuorovaikutussuhteissa tapahtuvaa harkintaa, joka ”realisoituu moninaisina kysymyksinä ennemmin kuin yhdenlaisina vastauksina, prosessina ennemmin kuin yksittäisenä tapahtumana tai hetkenä ja lähestymistapana ennemmin kuin normikokoelmana.” Me Kansatutkimuksen tutkijaverkostossa toimivat ammattitutkijat peräänkuulutamme virallisten tutkimuseettisten ohjeistusten ja sääntelyn rinnalle dialogista, elävää ja tilanteista tutkimusetiikkaa, joka kumpuaa empatiasta, huolenpidosta ja myötätunnosta (nk. *ethics of care*, Noddings 1986) ja jossa eettisiin dilemmoihin vastataan responsiivisesti tutkimuksen arjessa vastavuoroisesti neu-

votellen. Näemme eettisen herkkyyden (vrt. Juujärvi, Pessa & Myyry 2007) sekä myötätunnon ja huolenpidon tutkimuseettisenä voimana (vrt. Wikström & Räsänen 2008), jolla voidaan taklata virallisten ohjeiden ja sääntelyn paikoin yksioikoistavaa tulkintaa eettisistä painotuksista. Toisin sanoen, kanssatutkimuksellisissa hankkeissa tutkimuseettiikka konstruoituu osin toisin kuin virallisissa eettisissä ohjeistuksissa.

Vaikka kysymys suojelun tarpeesta on erityisen merkittävä haavoittuviksi määrittyvien ryhmien ja yksilöiden kohdalla, juridistekniset ja hallinnolliset prosessit suoraviivaisesti sovellettuna voivat kaventaa näiden ryhmien ja näihin ryhmiin linkittyvien yksilöiden mahdollisuuksia puhua omasta puolestaan. Haluammekin kannustaa lukijaa pohtimaan kanssamme, millaisia vaihtoehtoja virallisten eettisten koodistojen suojelupainotuksen rinnalle voisi rakentaa, jotta voisimme purkaa marginaaliin paikantuviin ihmisryhmiin yleisesti liitettyä huoli- ja uhripuhetta (ks. esim. Kaukko, Korkiamäki & Kuusisto 2019). Millaista vaihtoehtoista tutkimuseettistä harkintaa kanssatutkimuksellisissa hankkeissa saatetaan tarvita?

Vaikka meillä Suomessa on tällä hetkellä käsissämme kansalliset ohjeistukset hyvästä tieteellisestä käytännöstä ja tutkimuksen eettisistä periaatteista, kanssatutkimuksellinen tutkijayhteisö pohtii yhä edelleen erilaisia tutkimuseettisiä käytäntöjä, ohjeita ja rakenteita tutkimuksen eettisyyden varmistamiseksi kanssatutkimuksellisissa hankkeissa. Tutkimuseettisiä käytäntöjä luodaan paitsi säädöksillä ja eettisen ennakoarvioinnin kautta *myös tutkimuksen arjessa*. Tutkimusprosessissa eettisen pohdinnan tarve ei pääty ennakoarvioinnin jälkeen saatavaan lausuntoon tutkimuseettiseltä toimikunnalta. Kuten Kanssatutkimuksen tutkijaverkoston toteuttaman verkkokyselyn eräässä vastauksessa todetaan, kanssatutkimuksellisia hankkeita ”lähtökohtaisesti ohjaa pyrkimys tiedostaa ja hapertaa tutkimuksen teossa muodostuvia vallan epäsuhtaisuuksia ja sallia osallistujille mahdollisimman aktiivinen rooli tiedon tuottajina.” Tätä ajatusta voi soveltaa myös tutkimuseettisten dilemmaan käsittelyyn.

Olemme tässä luvussa käsitelleet, miten viralliset eettiset ohjeistukset ja tutkimusorganisaatioiden eettiset toimikunnat tulevat tahtomattaankin suitsineeksi kanssatutkimuksellisia poliittisia pyrkimyksiä, joiden avulla tiedettä voitaisiin tehdä yhä saavutettavammaksi, avoimemmaksi ja demokraattisemmaksi. Kanssatutkimukselliset hankkeet hyötyisivätkin ketterämmästä toimintakulttuurista, jossa tutkimusasetelmat ymmärrettäisiin valtahierarkioita hapertavina, prosessuaalisina, dialogisina, elävinä ja tilanteisina ennakolta lukkoon lyötyjen asetelmien sijaan.

7

Kanssatutkimusta tutkimuspoliittisten intressien ristivedossa

Kirjoittajakollektiivi

Olemme edellä tarkastelleet kanssatutkimuksellista prosessia tietämisen, osallisuuden, vallan, vertaisuuden ja tutkimuseettisten linjausten näkökulmista. Samalla olemme valottaneet kanssatutkimuksen eetosta moninäkökulmaisena tasa-arvoa, tutkimuskumppanuutta, eletyn elämän kokemustietoa ja tiedon demokraattisuutta korostavana lähestymistapana. Näitä tarkasteluja olemme ankkuroineet ajankohtaiseen sosiaali- ja ihmistieteelliseen keskusteluun. Erityisesti kriittiset, feministiset ja antropologiset näkökulmat ovat saaneet sijaa tarkasteluissamme. Samalla olemme pyrkineet kuvailemaan kanssatutkimuksen arkea ammentamalla runsaasti esimerkkejä omista kokemuksistamme ammatti- ja kanssatutkijoiden kohtaamisista. Nämä tarkastelut ovat kohdistuneet kanssatutkimukseen liittyviin onnistumisiin ja lähestymistavan vahvuuksiin mutta myös sen haasteisiin ja kipukohtiin.

Monissa kirjan luvuissa olemme puhuneet refleksiivisyydestä, jota voisi kuvata kanssatutkimuksellisen tietämisen ja tiedontuotannon eräänlaiseksi ytimeksi. Kokemustemme mukaan monenlainen refleksiivisyys kulkee tutkimusprosessissa mukana sen eri vaiheissa (ks. Kuvio 1. tämän teoksen sivulla 19), kutsuen ja haastaen niin ammatti- kuin kanssatutkijoitakin henkilökohtaisen ja yhteisen pohdinnan äärelle. Läpi tutkimusprosessin tapahtuva avoin keskustelu sekä valmius tarkastella kriittisesti vakiintuneita tutkimuskäytäntöjä ja valtarakenteita on olennainen osa kanssatutkimuksellista tutkimusprosessia. Tällainen kriittinen tarkastelu koskee paitsi tutkimuksen toteutusta, myös sen tavoitteita ja toteutusympäristöä. Kanssatutkimuksen toteuttaminen ei aina ole helppoa, päinvastoin. Silti näemme, että kanssatutkimuksen sisältämät ihanteet ja tavoitteet tekevät siitä kiinnostavan ja arvokkaan metodologisen lähestymistavan.

Teoksen lopuksi vedämme vielä yhteen kirjan keskeisen sisällön esittämällä tiivistetysti kunkin luvun tärkeimmät lähtökohdat ja argumentit. Lisäksi otamme kriittisesti kantaa nykyiseen tutkimusrahoitusmalliin ja perinteisiin akateemisiin julkaisukäytänteisiin ja näiden jännitteisiin kanssatutkimuksen näkökulmasta.

Kanssatutkimuksen keskeisiä suuntaviivoja

Kanssatutkimuksen tietoteoreettiset taustat -luvussa pureuduimme epistemologiaan. Käsitteimme tieteellisen tiedon ihanteita ja tavoitteita sekä sitä, millä tavoin kanssatutkimus haastaa perinteisiä käsityksiä tieteellisestä tiedosta. Tutkimuksen objektiivisuuden ihanteita on kyseenalaistettu jo pitkään ja kanssatutkimuksessa kokemustieto, mitä joskus on pidetty subjektiivisena ja epätieteellisenä, on erityisen tärkeällä sijalla, etenkin erilaisten marginaalisten näkökulmien esiin tuomisessa. Siinä missä tieteen perinteiset ideaalit korostavat tutkijoiden erillisyyttä tutkimuskohteista, kanssatutkimus puolestaan pohjautuu tietoa tuottavien ihmisten elämäkokemukseen. Tällöin omakohtainen suhde kiinnostuksen kohteena olevaan ilmiöön nähdään keskeisenä voimavarana tutkimukselle. Tieteellisen tiedon standardit muuttuvat ajan myötä ja eri tieteenalojen ja koulukuntien välillä. Samalla myös tieteen tekoa ohjaavat päämäärät voivat vaihdella. Totuuden tavoittelun lisäksi myös hyödyllisyys, ajankohtaisuus ja saavutettavuus voivat olla tieteen tekoa ohjaavia periaatteita.

Kanssatutkimus korostaa eri ihmisryhmien tuottaman tiedon arvokkuutta ja moniäänisyyttä. Se tekee näkyväksi perinteisiä erilaisten tietämisen tapojen ja tietoa tuottavien ihmisryhmien välisiä hierarkioita ja myös kyseenalaistaa näitä hierarkioita. Pyrkimyksenä on tuottaa sellaista tietoa, joka helposti jää tavanomaisilla keinoilla tehdyn tutkimuksen katveeseen. Kanssatutkimus ammentaa tietoteoreettisesti feministisestä tieteenfilosofiasta ja muista sellaisista perinteistä, joissa tiedon muodostumisen yhteiskunnallisia reunaehtoja ja niiden kiinnittymistä tiedon tuottajien kokemusmaailmaan ja erilaisiin valtasuhteisiin on huolellisesti pohdittu. Perinteinen tieteellinen tutkimus tunnustetaan yhdeksi yhteiskunnallisia eriarvoisuuksia tuottavaksi kentäksi, ja kanssatutkimus asemoituu yhdeksi tavaksi pyrkiä purkamaan näitä eriarvoisuuksia.

Kanssatutkimuksessa tiedontuotannon pohjalla vaikuttavat arvot ja tietokäsitykset vaikuttavat myös siihen, minkälaisia mahdollisuuksia osallistujille prosessissa avautuu. Joka tapauksessa kriittisen ja avoimen refleksiivisyyden tulisi olla kanssatutkimushankkeiden kivijalka. Tutkijoiden tulee pohtia ja pyrkiä tunnistamaan, millaiset tiedontarpeet ja epistemologiset taustaoletukset heidän tutkimustaan ohjaavat.

Kanssatutkimus demokraattisena osallistumisena ja osallisuuden kokemuksena -luvussa jatkoimme keskustelua kanssatutkimuksesta soveltamalla ajatusta aistivoimaisen kokemustiedon merkityksistä tutkimukseen osallistumisessa. Tarkastelimme tutkimusosallisuuden kokemista kolmesta näkökulmasta: mikä on kanssatutkimuksen suhde demokratian ideaaleihin ja käytäntöihin, miten kanssatutkimus jäsentyy demokraattisena prosessina, ja miten kanssatutkimuksessa voidaan edistää kokemusta demokraattisesta osallisuudesta. Eri näkökulmien kautta rakensimme moniulotteista kuvaa siitä, mitä annettavaa demokratian ideoilla on kanssatutkimukselle, ja toisin päin, mitä merkitystä kanssatutkimuksella on demokratian näkökulmasta.

Omien tutkimuskokemustemme kautta valotimme, miltä kanssatutkimus on tuntunut meistä ammattitutkijoista ja kanssatutkijoistamme. Kuvasimme ja pohdimme pyrkimyksiämme rakentaa tasa-arvoisia, oikeudenmukaisia ja yhteisöllisiä tutkimussuhteita kumppaneidemme kanssa. Toisaalta toimimme avoimesti esiin, että aina emme siinä onnistuneet, kuten olisimme toivoneet. Kokemustemme mukaan kanssatutkimukseen osallistuminen on kuitenkin ollut osallisille pääosin hyvä ja paljon myönteisiä tunteita tuottanut kokemus.

Tutkijoina joudumme hyväksymään sen, että emme voi aina taata kanssatutkijoille myönteistä kokemusta tutkimusosallisuudesta, vaikka siihen pyrimme. Tutkimuksen toteutuksessa tehdään jatkuvasti monenlaisia valintoja, neuvotteluja ja kompromisseja tutkimusprosessin eteenpäin viemiseksi. Valintojen tekemisen reflektointi onkin tärkeää ja tämän toteutuksessa kaikkien osallisuuden kokemuksiin vaikuttavista tekijöistä keskustelu heti prosessin alussa ja sen kuluessa jatkuvasti on oleellista. Jokaisen osallistujan hyväksyminen ja heidän näkökulmansa utelias ja arvostava kuunteleminen ja dialogiin mukaan kutsuminen ovat tässä prosessissa olennaisia periaatteita. Kanssatutkimuksen ideaan kuuluu, että osallistujat hyväksyvät omana itsenään, kaikkia kuunnellaan ja kaikkien osallistumista arvostetaan. Demokratiaan kuuluvia tasa-arvon, oikeudenmukaisuuden ja solidaarisuuden ideoita ja ideaaleja ei silti ole helppo toteuttaa käytännössä.

Kanssatutkimus ja valta -luvussa syvennyimme auktoriteetin kokemuksiin kanssatutkimuksellisissa tutkimusasetelmissä ja -prosesseissa. Käsittelimme näitä kokemuksia sekä ammattittutkijan näkökulmasta kolmella tutkimuksen toteuttamisen tasolla: yksilöt, yhteisöt ja yhteiskunta. Tunnistimme näiden tasojen kautta kolme keskeistä prosessia, joiden kautta on mahdollista rakentaa tasavertaisuuteen pohjautuvaa kanssavaltaa osana tutkimusta. Tällaisia prosesseja ovat luottamus, kunnioitus ja sitoutuminen. Nämä prosessit koskettavat sekä tunteita, tietoa että toimintaa, jotka kaikki vaikuttavat siihen, miten kanssatutkimuksen tavoittelemaa vertaisuuden vallankumousta on mahdollista edistää. Kanssatutkimuksessa valta nähdään siten yhteisöllisenä, jaettuna ja muuttavana. Sellaisena se kutsuu tuottamaan myös uudenlaista yhteistoiminnan kulttuuria osana tutkimustyön arkea.

Kokemuksemme kanssatutkimuksesta muistuttavat monella tavalla siitä, miten ammatti- ja kanssatutkijan toiveet, tavoitteet, haasteet ja ratkaisumallit tutkimusprosessin aikana voivat olla sekä samanlaisia että erilaisia. Myös vallan ja sen haastamisen osalta ammatti- ja kanssatutkija ovat oikeutettuja omiin kokemuksiinsa, omiin todellisuuksiinsa ja omiin tietokäytänteisiinsä. Tällaiset tutkimukseen sisältyvät vapauden ja vastuun ristipaineet sekä niiden reflektointi ovat suuria haasteita sekä ammatti- että kanssatutkijalle. Kokemustemme mukaan luottamuksen, kunnioituksen ja sitoutumisen kautta on kuitenkin mahdollista luoda tilaa tutkimuksessa tapahtuvalle aidolle vuoropuhelulle, jonka seurauksena kaikki tutkimuksen osallistujat voivat oppia ja muuttua.

Korostamme, että kanssatutkimuksessa kohtaavat paitsi tutkimukseen osallistuvat yksilöt niin myös heidän yhteisönsä. Samalla tutkimuksen toteutus tapahtuu aina jossakin yhteiskunnallisessa viitekehyksessä ja siinä vakiintuneiden tutkimuskäytäntöjen puitteissa. Kanssavaltaa vahvistavaa tasavertaisuuden ihannetta ei voi edistää ilman että tutkimuksen toteuttamisen yhteisölliset ja rakenteelliset ulottuvuudet tukevat näitä pyrkimyksiä. Kanssatutkimus vaatii siis tasavertaisuuden vallankumousta paitsi yksilöiden myös rakenteiden tasolla. Vain tasavertaisuutta tukevissa puitteissa on mahdollista tehdä tasavertaisuutta rakentavaa tutkimusta.

Tutkimuskohteesta tutkimuksen toteuttajaksi -luvussa pureuduimme lisää vertaisuuteen kanssatutkimuksen ihanteena. Tarkastelimme vertaisuutta kahdesta eri näkökulmasta. Jatkoimme edellisen auktoriteettia ja valtaa käsittelevän luvun tarkastelua ammattitutkijan ja kanssatutkijan välisestä (tasa)vertaisuudesta laajentaen tätä keskustelua myös kanssatutkijan ja vertaisosallistujan suhteeseen, sillä kanssatutkimusta toteutetaan usein vertaistutkimuksena eli kanssatutkijan ajatellaan kuuluvan tavalla tai toisella samaan viiteryhmään tutkimukseen osallistujien kanssa. Tarkastelimme kriittisesti oletusta ja ihannetta kanssatutkijoiden keskinäisestä vertaisuudesta sekä kanssatutkijoiden ja ammattitutkijoiden tasavertaisuudesta.

Jos ammattitutkijan ja kanssatutkijan epäsymmetristä valta-asetelmaa on kanssatutkimuksessa aktiivisesti pyritty purkamaan ja madaltamaan, on kanssatutkijan suhde tutkimuksen aiheeseen ja viiteryhmään jäänyt usein huomiotta. Siihen kiinnittyvä kanssatutkimuksen ydinajatus siitä, että kanssatutkimuksen erityisyys on tavassa, jolla tietoa tuotetaan vertaisina vertaisista saattaa jäädä tutkimuksen taustalle itsestäänselvyydeksi. Tämän vertaisuuden ottaminen itsestään selvyytenä saattaa johtaa sellaiseen osallistujajoukon yksinkertaistavaan luokitteluun ja osallistujaryhmän sisäisten erojen ja valtasuhteiden ohittamiseen, jonka kriittiseen tutkimukseen sitoutunut ammattitutkija usein juuri haluaa välttää. Erilaisten valmiiden kategorioiden taakse ja sisään kurkottava kanssatutkimus voi taas synnyttää uutta ymmärrystä tutkittavasta ilmiöstä. Kategorisointia ei siis kanssatutkimuksessa tarvitse yrittää kokonaan häivyttää, vaan sitä voidaan oppia yhdessä kyseenalaistamaan.

Kuten myös kirjan edellisessä valtaa ja auktoriteettia käsittelevässä luvussa pohdimme, ammattitutkijan ja kanssatutkijan tasavertaisuuteen liittyvät kysymykset ovat kanssatutkimukselle keskeisiä. Tässä vertaisuutta käsittelevässä luvussa kriittisesti totesimme, että ihanne ammattitutkijoiden ja kanssatutkijoiden yhdenvertaisuudesta ja mahdollisimman laajasta osallistumisesta on tuottanut niin sanotun ihanteellisen, ammattitutkijan kaltaisen kyvykkään kanssatutkijan, jolloin kanssatutkimus saattaakin periaatteidensa vastaisesti sulkea ulos joitakin ihmisryhmiä, vaikka siinä lähtökohtaisesti asetelmaa, jossa kenen tahansa ”tavallisen” kansalaisen, jolle tutkittava kokemusmaailma on henkilökohtaisesti tuttu, on mahdollista toimia kanssatutkijana. Iso kysymys onkin, miten kanssatutkijoista tulee tutkijoita, joilla on tarvittava osaaminen siten, että he samalla säilyttävät sen ainutlaatuisen ammattitutkijoilta puuttuvan kokemusmaailman näkökulman. Tämänkaltaiset kysymykset aktivoituvat tutkimusprosessin eri vaiheissa, erityisesti analyysi- ja kirjoittamisprosesseissa. Valmiita ratkaisuja ei ole, mutta pyrimme tuomaan esiin erilaisia konkreettisia esimerkkejä, miten tämänkaltaisiin kysymyksiin ja haasteisiin on yritetty vastata. Pyrimme korostamaan, että tutkimuksen eri vaiheissa tarvitaan erilaista osaamista ja erilaisia rooleja, mistä syystä kaikkien ei tarvitse osata kaikkea tai osallistua kaikkeen.

Rakensimme pohdintamme vertaisuudesta kirjan alussa esitetyn kanssatutkimusprosessin vaiheiden mukaan liikkuen tutkimuskumppanuuden neuvotteluista kenttätöihin ja aineiston-tuotantoon, tästä analyysiprosessin kautta kirjoittamiseen ja lopulta julkaisemiseen (ks. Kuvio 1. tämän teoksen sivulla 19). Kuten totesimme, käytännössä kuitenkin eri vaiheet limittyvät toisiinsa. Eivätkä myöskään eri vaiheissa esiin nousevat kysymykset ratkea lopullisesti. Päinvastoin samat kysymykset nousevat usein uudelleen ja uudelleen eri tutkimusprosessin vaiheissa. Totesimmekin, että erityisesti vertaisuuden kysymykset ja tutkimuksessa rakentuvat erilaiset suhteet ovat juuri sellaisia reflektiivisyyttä, avointa keskustelua ja pohdintaa vaativia kysymyksiä,

jotka kulkevat tutkimuksen teossa mukana aina tutkimusaiheen ja -kysymysten asettamisesta tutkimustulosten jalkauttamiseen saakka. Valmiiden ratkaisujen sijaan pyrimme herättelemään lukijan vertaisuuden kysymyksen moniulotteisuudelle ja esittämään vertaisuutta koskevia kysymyksiä tutkimuksen jokaisessa vaiheessa.

Tutkimuseettinen sääntely ja kansatutkimuksen arjen tilanteinen etiikka -luvussa puolestaan paneudumme moninäkökulmaisiin ja paikoin monimutkaisiinkin eettisiin kysymyksiin, jotka jäsentävät erityisesti kansatutkimuksellisia hankkeita. Pohdimme, miten nykyiset tiedepoliittiset linjaukset ja -liikehdintä sekä yhä lisääntynyt oikeusperustainen sääntely tuottavat jännitteisiä ja paikoin ristiriitaisiakin pyrkimyksiä kansatutkimuksen arjessa. Erittelemme tutkimuksen arkea suhteessa tarkentuneeseen tutkimuseettisten prosessien sääntelyyn, joka on laajentunut tutkijayhteisön sisältä myös sen ulkopuolelle.

Käytimme vakiintuneiden tutkimuseettisten käytäntöjen ja dialogisen, elävän ja tilanteisen tutkimuseettikan käsitteitä kuvaamaan niitä eettisiä orientaatioita, joiden ristivedossa ammattitutkijat pyrkivät kansatutkimuksen ihanteita kohti. Osoitimme, miten vakiintuneet tutkimuseettiset käytännöt osoittautuvat toisinaan kelpaamattomiksi tai riittämättömiksi suhteessa kansatutkimuksen arjessa esille nouseviin tutkimuseettisiin dilemmoihin, joissa korostuvat tutkimuseettisten kysymysten ja ratkaisujen kontekstisidonnaisuus ja moninaisuus. Koska kansatutkimuksellisissa hankkeissa lähtökohtaisesti halutaan haastaa itsestään selviä tapoja jäsentää ja tulkita maailmaa, hankkeissa tunnistetaan tutkimuseettisten kysymysten monitahoisuus ja moninaiset tavat ratkaista eettisiä haasteita.

Me näemme kansatutkimuksen elävänä toimintana, joka aktiivisesti osallistuu tutkimuskulttuurin muutosprosessiin pyrkien edistämään tieteen demokratisoituspyrkimyksiä ja etsimään yhä kestävämpiä tutkimuksen hyviä käytäntöjä. Kansatutkimukselliset hankkeet osallistuvatkin aktiivisesti keskusteluun uusista tutkimuseettisistä kysymyksistä neuvotellen tieteellisen tutkimuksen perinteisistä rajoista ja käytännöistä. Me kansatutkimuksellisia hankkeita toteuttavat ammattitutkijat ajattelemekin, että yleispätevien sääntökokoelmien sijaan tutkimuseettikka on elimellinen ja kokonaisvaltainen osa koko tutkimusprosessia, *praxista*, joka yhdistää tietämisen, tekemisen ja olemisen (ks. esim. Martin & Mirraboopa 2003; White 2007) ja ratkoo kuhunkin autenttiseen tutkimusprosessiin kontekstuaalisesti ankkuroituneita eettisiä haasteita tutkimuksen arjessa.

Luvussa esitetyt ajatukset resonoivat Kansatutkimuksen tutkijaverkostossa toimivien ammattitutkijoiden näkemysten ja keskusteluiden kanssa siitä, että kansatutkimuksellisissa hankkeissa tutkimuseettikka konstruoituu osin toisin kuin virallisissa eettisissä ohjeistuksissa. Toivomme virallisten tutkimuseettisten ohjeistusten ja sääntelyn rinnalle dialogista, elävää ja tilanteista tutkimuseettikkaa. Tällainen eettinen orientaatio kumpuaa empatiasta, huolenpidosta ja myötätunnosta, sekä eettisestä herkkyydestä ja responsiivisuudesta. Haluamme myös muistuttaa, että tutkimuseettisiä käytäntöjä luodaan myös tutkimuksen arjessa. Kannustammekin tutkijayhteisöä jakamaan hyviä tutkimuseettisiä käytäntöjä, jotka tekevät tiedettä yhä demokraattisemmaksi, oikeudenmukaisemmaksi, eettisesti kestävämmäksi ja sosiaalisesti tasavertaisemmaksi.

Tutkimuseettinen sääntely ei jää ainoaksi akateemisen tutkimusmaailman rakenteelliseksi reunaehdoksi, joka asettuu ristiriitaan kansatutkimuksellisen tutkimuksen tekemisen tavan

kanssa. Seuraavassa pohdimme erityisesti tutkimusrahoituksen ja -julkaisemisen ja kanssatutkimuksen välisiä jännitteitä.

Tutkimuksen rahoitusjärjestelmän ja kanssatutkijuuden jännitteitä

Omissa kanssatutkimuksissamme olemme toistuvasti törmänneet kanssatutkimuksen periaatteiden ja nykyisen tutkimusrahoitusjärjestelmän välisiin jännitteisiin ja keskustelleet näistä kysymyksistä säännöllisesti Kanssatutkimuksen tutkijaverkostossamme. Kuten kirjan monista käytännön esimerkeistä käy hyvin ilmi, jo kanssatutkimuksen alkuvaiheet, kumppaneiden mukaan kutsuminen ja heihin tutustuminen, luottamuksen rakentaminen kumppaneiden kesken, yhteisistä toimintatavoista sopiminen ja niin edelleen vaativat runsaasti ajallisia ja muita resursseja sekä ammattitaitoa kanssatutkijoilta. Ja kaikki tämä ennen kuin tutkimussuunnitelmaa ryhdytään varsinaisesti edes laatimaan ja tutkimuksen toteutus voi alkaa! Tästä seuraa monenlaisia haasteita, kun ajatellaan tapaa, jolla nykyinen tutkimusrahoitusjärjestelmä toimii.

Kuten kirjan aiemmissa luvuissa on todettu, kanssatutkimus kiinnittyy syvästi epistemologisiin kysymyksiin, mutta sen taustalla vaikuttavat vahvasti myös lainsäädäntö ja tutkimusrahoitajien lisääntyvät vaatimukset osallistuvien menetelmien hyödyntämistä osana tutkimusprosessia. Kanssatutkimus tarjoaisi periaatteessa tähän erinomaisen keinon, mutta käytännössä näin ei aina tapahdu, sillä kanssatutkimusprosessi ei istu nykyisen tutkimusrahoitusjärjestelmän mahdollistamaan malliin tutkimushankeprosessista.

Vallitsevan käytännön mukaan tutkimusrahoitushakemukseen tulee sisältyä valmis suunnitelma, jossa määritellään tutkimuksen tavoitteet, tutkimuskysymykset, keskeiset käsitteet, eettiset periaatteet, tutkimuksen toteutustapa ja aikataulu sekä se, missä ja miten siitä raportoidaan. Suunnitelmassa on myös ennakoitava, millaisiksi tutkimuksen tulokset aikanaan muodostuvat. Kanssatutkimuksellisessa hankkeessa vaatimus valmiista suunnitelmasta ja tutkimusasetelmista törmää yhteen kanssatutkimukseen kuuluvan valmisteluprosessin kanssa. Niissä tutkimuksen on tarkoitus käynnistyä jo paljon ennen sitä kohtaa, jossa nykyisen järjestelmän mukaan rahoitushakemus jätetään sisään – siis vaiheessa, jossa rahoituksen saaminen on kaikkea muuta kuin taattu. Ja kuten hyvin tiedetään, tällä hetkellä valtaosa ehdotetuista, varsin erinomaisistakin tutkimushankkeista jää ilman rahoitusta. Esimerkiksi Koneen säätiössä, joka on omien linjaustensa mukaan kanssatutkimuksen kaltaisille, osallistuviin menetelmiin sitoutuneille hankkeille hyvin myötämielinen (Koneen Säätiö 2021), tiedehankihakemusten hyväksymisprosentti on 6–7 prosenttia (Koneen Säätiö 2022). Suomen Akatemian Kulttuurin ja yhteiskunnan tutkimuksen toimikunnalle osoitettujen hakemusten kohdalla vastaava luku on 11–13 prosenttia (Suomen Akatemia 2020).

Jos tutkimushankkeilta kuitenkin halutaan edellyttää kansalaisten yhä laajempaa osallistumista uuden tiedon tuottamiseen, rahoittajien tulisi olla paremmin selvillä siitä, millaisia resursseja kanssatutkimuksen kaltaiset osallistuvat tutkimukset vaativat ei-osallistuviin tutkimuksiin verrattuna. Mielestämme näin ei nykyisellään ole eikä kanssatutkimuksen erityispiirteitä ymmärretä. Väitämme, että kanssatutkimus haastaa tärkeällä tavalla nykyisen käsityksen tutkimusprosessin lineaarisuudesta ja sen eri vaiheiden erillisyydestä. Kanssatutkimusprosessit ovat läh-

tökohtaisesti toimintatavaltaan joustavia sekä kestoaltaan ja tuloksiltaan ennustamattomia, koska niissä tutkija ei voi määritellä yksin ennakkoon, miten ja missä aikataulussa tutkimus täsmällisesti ottaen toteutetaan. Perinteisen tieteen näkökulmasta tällainen tutkimuksen toteutustapa voi vaikuttaa oudolta, mutta tämä on se suunta, johon ihmisiä yhä laajemmin osallistava tiede on kehittymässä. Näistä kysymyksistä olemme keskustelleet viljalti tämän kirjan luvuissa.

Nykyisestä tutkimusrahoitusmallista seuraa näin ollen se realiteetti, että ammattitutkija laatii hankehakemukset, hakee niille rahoitusta, ja sen mahdollisesti saatuaan kutsuu kanssatutkijoita mukaan suhteellisen valmiiseen 'pakettiin', mikä ei vastaa kanssatutkimuksen periaatteita ja tavoitteita. Lähimmäksi kanssatutkimuksen ideaalia saatetaan päästä tutkimusohjelmatyypissä hauissa tai isoissa konsortioissa, joissa varsinaisen tutkimusidean ohella tutkimuksen toteuttamisen kuvaus voi jäädä vähän väljemmäksi. Esimerkkinä voidaan mainita Suomen Akatemian Strategisen tutkimuksen neuvoston teemarahoitukset, jotka nimenomaisesti edellyttävät tutkimushankkeilta vahvaa yhteiskunnallista vuorovaikutuksellisuutta. Teemarahoitusmallissa pidemmän aikajänteen tuottama väljyys ja paremmat resurssit antavat mahdollisuuden toteuttaa tutkimus alusta saakka avoimemmin ja mukaan kutsuvammin, tutkimuskumppaneiden toiveita ja tarpeita kuunnellen. On silti muistettava, että myös teemarahoitushankkeista suuri osa tutkimuksen suunnittelusta on tehty jo ennen hankkeen aloitusta, jolloin tutkimuskumppanuuden rakentaminen ei toteudu siten kuin tässä kirjassa on (ihanteiden tasolla) hahmoteltu. Esimerkiksi väitöstutkimuksissa tekijöiltä vaaditaan yleensä nopeaa etenemistä, ja kanssatutkimus – jos tutkija on kiinnostunut sellaisesta menetelmästä – voi pelkistyä lähinnä ”alihankkijudeksi” tutkimuksen aineistonkeruuvaiheessa. Kanssatutkimuksen tavoitteiden kannalta ongelmana on, että molemmissa mainituissa tavoissa rahoittaa ja toteuttaa tutkimus sen omistajuus jää valtaosin ammattitutkijalle. Kanssatutkijoilla ei näin ollen ole mahdollisuutta rakentaa tutkimusosallisuudesta sellaista omia intressejä vastaavaa omaa projektia, kuin he ja ammattitutkija kenties voisivat (vrt. Mubeen & Tokola 2021).

Kanssatutkimuksen periaatteiden mukainen osallistuminen asettuu siis jyrkkään ristiriitaan sen kanssa, että tutkimusasetelma kysymyksistä käsitteisiin ja menetelmiin pitäisi olla aukikirjoitettuna rahoitushakemuksiin mahdollisimman tarkasti. Tässä tapauksessa tutkimusta pitäisi tehdä ilman rahoitusta niin, että tutkimuskumppaneiden ja kanssatutkijoiden intressit voisivat välittyä rahoitushakemuksiin. Me kirjan kirjoittajat olemmekin vahvasti sitä mieltä, että nykyiseen rahoitusjärjestelmään tarvitaan muutoksia, jotka mahdollistavat kanssatutkimuksen kaltaisille hanketyypeille riittävät resurssit toteuttaa tutkimus kunnolla alusta loppuun. Tämä edistää myös tutkimuksen ja sen tuottaman tiedon laadukkuutta, yhteiskunnallista vaikuttavuutta ja tulosten jalkauttamista käytäntöihin. Pidämme tärkeänä avata keskustelua rahoituksesta ja sen kehittämisestä vastaavien tahojen kanssa siitä, millaisia nämä muutokset voisivat olla.

Haluammekin kysyä, voisiko kanssatutkimus tutkimuksen tekemisen tapana opettaa jotakin olennaista tieteen tekemisestä myös yleisemmällä, kaikkia tieteenaloja koskettavalla tavalla ja tasolla. Kenties meidän olisi syytä pohtia, millainen olisi se ydinjäsenyys, joka välttämättä tarvitaan, jotta tutkimus täyttää tieteellisyuden kriteerit (laajasti ymmärrettynä, kuten tässä kirjassa on esitetty), ja mikä on ylimääräistä akateemisuuden performointia, joka todellisuudessa ei ole välttämätöntä uuden tiedon tuottamiselle. Tästä kriittisestä kysymyksestä ja näkökulmasta käsin

haluamme muistuttaa, että tiede ei ole koskaan valmis instituutio. Sen ihanteita ja käytäntöjä voi aina kyseenalaistaa ja tieteen tekemisen tapoja uudistaa. Siihen tämäkin kirja osaltaan pyrkii.

Muualla maailmassa ratkaisua on haettu muun muassa perustamalla pidempikestoisia tutkimusryhmiä tai tutkimusverkostoja, jotka toimivat yli projektin keston. Esimerkkinä tällaisesta on aiemminkin mainittu, Irlannissa toimiva Inklusiivisen tutkimuksen verkosto IRN. Verkosto perustettiin vuonna 2008 Marie Curie Actions -rahoituksella, minkä jälkeen se on saanut rahoitusta eri lähteistä. Verkosto on kiinnostava myös kanssatutkimuksen tasavertaisuuden näkökulmasta, sillä sen johtajuus on ajan kuluessa siirtynyt kehitysvammaisille aktivisteille. Kuvaavaa tutkimusasemointien muutokselle on, että verkostossa on omaksuttu kehitysvammaisista kanssatutkijoista puhuttaessa käsite *self-advocates*, koska he kokivat sen kuvaavan paremmin omaa identiteettiään tekijöinä ja toimijoina. Ei-kehitysvammaisista osallistujista käytetään puolestaan termejä ‘tukijat’ (*supporters*) ja ‘yliopistotukijat’ (*university supporters*). Vuodesta 2011 verkoston johtoryhmä on koostunut ainoastaan aktivisteista. Verkoston työskentelytavat ovat lähentyneet kanssatutkimuksen (ja inklusiivisen tutkimuksen) ihannetta (kanssa)tutkijoiden läpikulkevasta ja mahdollisimman yhdenvertaisesta osallistumisesta tutkimusprosessin kaikissa vaiheissa. Tämä toteutuu esimerkiksi siinä, että päätös tutkimuksen aiheesta aktivistijäsenten keskuudessa äänestämällä. Äänestystä kuitenkin edeltää useamman tapaamisen kestävä prosessi, jonka aikana aktivistijäsenten ehdottamia tutkimusaiheita selvennetään avaamalla käsitteitä ja peilaamalla niitä osallistujien omiin elämänkokemuksiin. Tärkeää kanssatutkimusprosessin näkökulmasta on se, että päätöksiin tutkimusaiheesta, tutkimuskysymyksistä, metodeista ja niin edelleen käytetään aikaa, mikä tukee sitä, että päätöksentekovalta ja tutkimuksen omistajuus pysyy aktivistitutkijoilla itsellään. (Ks. lisää García Iriarte ym. 2018.)

Perinteisen akateemisen ja yhdessä julkaisemisen ehdoista ja jännitteistä

Kanssatutkimus asettuu jännitteiseen suhteeseen myös akateemisen julkaisemisen perinteisten käytäntöjen kanssa, joiden horjuttamiseen se toisaalta myös avaa mahdollisuuksia. Kanssatutkimuksellisten projektien tutkimustulosten julkaisemista suuntaavat sekä akateemisen julkaisemisen paine että kanssatutkijoiden usein esiin nostamat yhteiskunnallisen vaikuttamisen tarpeet (García Iriarte ym. 2018). Kanssatutkimus, jossa ammattitutkijat toimivat suoraan yhteistyössä kentän toimijoiden kanssa, tekee näkyväksi jännitteen akateemisesti kunnianhimoisen ja rahoitusorganisaatioiden hyväksymän tutkimuksen ja toisaalta tutkimusosallisia itseään hyödyttävän, heidän toiveistaan ja sosiaalisen muutoksen tarpeistaan lähtevän tutkimuksen välillä (Walmsley & Johnson 2003; Strnadova & Walmsley 2017). Julkaisemisen voikin ajatella heijastelevan laajempaa kanssatutkimuksessa rakentuvaa jännitettä asioiden ymmärtämisen (akateeminen agenda) ja asioiden muuttamisen (aktivismin agenda) välillä (Nind ym. 2016).

Toisaalta keskustelu kanssatutkijoiden osallistumisesta julkaisuprosessiin vastaa myös akateemisen maailman sisältä nousevaan kritiikkiin. Akateemisen julkaisemisen konventiot voivat rajata ilmaisun muotoa ja sisältöjä myös ammattitutkijoiden näkökulmasta. Julkaisemisen moninaisuutta voidaankin pitää myös välttämättömänä, sillä kaikkia tutkimuksen tuottamia ha-

vainoja ja oivalluksia on harvoin mahdollista mahdollistaa yksittäisiin akateemisiin teksteihin. Lisäksi akateemiset tekstit puhuvat pääasiassa akateemisille lukijoille. Niiden pyrkimyksenä on osallistua akateemiseen keskusteluun. Tämä ei välttämättä ole kuitenkaan pääasiallinen yleisö, jolle kanssatutkimuksesta halutaan viestiä.

Yhteiskirjoittaminen sinänsä voi olla hyvin haastavaa. Kanssatutkijoilla ei välttämättä ole kokemusta kirjoittamisesta tai tutkimustiedon raportoinnista, eikä sitä voida heiltä myöskään edellyttää. Kirjoitustyylin ja -sisällön täytyy silti olla ymmärrettävää myös heille. Tutkimuskie-
li on usein abstraktia ja käsitteellistä. Yhteiskirjoittamisessa olemme joutuneet pohtimaan niin julkaisukanavia kuin kielenkäyttöä näistä näkökulmista. Lisäksi yhteiskuntatieteellisen tutki-
muksen kriittisyys, joka usein kyseenalaistaa ja problematisoi arkiajattelussa itsestään selvinä pidettyjä asioita, voi osoittautua ongelmalliseksi yhteiskirjoittamisessa kanssatutkijoiden kanssa. Joskus tutkimusryhmän moninäkökulmaisuus voi johtaa moniäänisyyteen, jota on vaikea so-
vittaa tieteelliseen julkaisemiseen – esimerkiksi tutkimusartikkeliin – jossa tyypillisesti haetaan argumentaation selkeyttä. Näin väitämättä myös kirjoittamisen vaiheeseen sisältyy sellaista dialogisuutta, jossa jälleen tutkimusryhmän sisällä palataan refleктоimaan omia näkökulmia ja tavoitteita, ja tätä kautta sovittamaan tutkimusryhmän jäsenten omia projekteja yhteen.

Kuten yllä keskusteltaessa kanssatutkimuksen esittämästä haasteesta rahoitusjärjestelmäl-
le, voi myös akateemisen julkaisun kohdalla pysähtyä pohtimaan, mitä kanssatutkimuksen ja akateemisen julkaisukäytännön välinen kitka tekee näkyväksi ja millaisia muutoksen mahdolli-
suuksia tästä voi aueta. Väitämme, että kanssatutkimuksen kautta aukeava keskustelu julkai-
semisen konventioiden ja tutkimuksen vaikuttavuuden välisistä jännitteistä tekee näkyväksi sitä laajempaa tutkimustiedolle asetettujen tavoitteiden ristiriitaisuutta, jonka edessä tutkijat ovat nyt kun tutkimukselta yhä vahvemmin vaaditaan yhteiskunnallista vaikuttavuutta.

Ehkä kanssatutkimus voi yhtäältä muokata käsityksiämme siitä, missä vaikuttava tutkimus-
julkaiseminen tapahtuu, samalla nostaten muiden kuin akateemisten journalien arvoa julkai-
sukanavana. Tällöin kanssatutkimushankkeet näyttävät pioneereina, jotka ratkovat aka-
teemisen tuottavuuden ja tutkimuksen vaikuttavuuden välistä jännitettä tekemällä näkyväksi
niitä (julkaisu)kanavia, joiden kautta tutkimuksen vaikuttavuus käytännössä toteutuu. Toisaalta
kanssatutkimuksen voi jo nyt nähdä tekevän pioneerityötä haastaessaan juuri niitä akateemi-
sen julkaisemisen käytäntöjä, jotka eriyttävät akateemiset julkaisut muista, saavutettavimmista
julkaisemisen muodoista. Tästä esimerkkinä ovat kanssatutkimusryhmien yhdessä kirjoittamat
journaliartikkelit. Tällaisten rajanylitysten kautta voidaan jälleen esittää tutkimuskonventioi-
ta riisuvia kriittisiä kysymyksiä, jotka vaativat perusteluja esimerkiksi sille, miksi akateemisen
tekstin pitää näyttää tietynlaiselta, kenelle se on tarkoitettu ja kenellä on oikeus kirjoittajuuteen.

Oikeus kirjoittajuuteen kiinnittyy olennaisesti myös akateemiseen meritoitumiseen ja vii-
tauskäytäntöihin, joita käytetään keskeisinä tutkijan arvioinnin ja uralla etenemisen kriteereinä.
Tämä on tuottanut tiedeyhteisössä erilaisia tekijyyden määrittämisen kriteereitä. On kuitenkin
syytä huomata, että esimerkiksi TENK:in Tieteellisten julkaisujen tekijyydestä sopiminen -suosi-
tuksessa tekijyydellä tarkoitetaan ”kaikkea toimintaa tutkimustiedon tuottamiseksi ja mahdolli-
tamiseksi. Tutkimusetiikan näkökulmasta tekijällä/kirjoittajalla (author) tarkoitetaan henkilöä,
joka on osallistunut tieteellisen artikkelin tai muun julkaisun tekoon *niin merkittäväällä panoksella*
(contribution), että hänet tulee mainita julkaisun tekijä- tai kirjoittajaluettelossa.” (TENK 2019b,

8, kursivointi kirjoittajien). Yhteiskirjoittamishankkeissa tulkinta ”merkittävästä panoksesta” jää yksilöiden ratkaistavaksi, ja tekijyyden määrittymisestä tulisikin avoimesti sopia vastuullisen tutkijan tai tutkimusryhmän johtajan johdolla jo tutkimuksen suunnitteluvaiheessa (emt.).

Tutkimuseettisissä ohjeistuksissa edelleen edellytetään varsin kyseenalaistamatta tutkimukseen osallistuvien anonymisointia ja kaikkien tunnistetietojen peittämistä. Tässä itsestään selvästi myös asetetaan rajat ja jopa tehdään mahdottomaksi tutkimuskumppaneiden nimetty toimijuus ja myös itsemääräämisoikeus, mitä tutkimusetiikkaan keskittyvässä kirjan luvussa jo käsitelimmekin. Toki monessa tapauksessa anonymisointi on henkilön suojelua ja varsinkin käytäntöjä ja toimintatapoja kriittisesti analysoivien tutkimustulosten julkistus nimeten kritiikin esittäjät saattavat todellisesti altistaa henkilön ennakoimattomille seurauksille. Viittaaminen kokemusasiantuntijoiden haastattelusitaatteihin ja muihin tiedon sanoituksiin anonymisoituina on kuitenkin ristiriidassa akateemisessa kirjallisuudessa tarkoin noudatettujen viittauskäytäntöjen kanssa. Tutkimuskumppanuus edellyttää jokaisen kumppanuuden, osallisuuden ja osallistumisen tunnistamista ja tunnustamista. Ratkaisut ja toimintatapojen ohjeistukset eivät tässäkin ole mitenkään yksiselitteisesti annettavissa vaan tapauskohtaiset, tilanteisiin ja arkiseen inhimillisyyteen pohjaavat ratkaisut ovat tässäkin tärkeä periaate.

Kanssatutkimusta kriittisesti yhdessä tehden

Kokemuksemme mukaan kanssatutkimus on aikaa vievä ja haastava menetelmä, joka edellyttää ammattitutkijalta vahvaa sitoutumista ja syvällistä menetelmällistä osaamista. Samaan aikaan tutkimustyön realiteetit ohjaavat kohti lyhytjänteistä ja helposti pintapuoliseen raportointiin suuntautunutta tuottavuutta. Määräaikaiset projektirahoitukset ja akateemiseen maailmaan juurtunut pätkätyömalli haastavat kanssatutkimuksen edellyttämää sitoutunutta ja pitkäjänteistä työskentelyotetta. Vakituisten tutkimushenkilöstön ylityöt ja kovat tulostavoitteet taas ohjaavat ennemmin helposti paketoitavien tutkimusraporttien laatimiseen kuin ajallisesti ja toiminnallisesti intensiiviseen toiminnalliseen tutkimukseen esimerkiksi haavoittuvien ryhmien parissa. Nykymaailmassa vallalla olevassa keskeytysten ja tuottavuuden kulttuurissa pinnallinen ja nopeasti raportoitava data on omiaan saamaan enemmän rahoitusta ja palstatilaa kuin syvälliseen kumppanuuteen ja hitaampaan tutkimusprosessiin nojaavat lähestymistavat (ks. esim. Garey, Hertz & Nelson 2014). Kanssatutkimus tapahtuu siis monenlaisissa ihanteiden sekä nykytodellisuuden luomien realiteettien ristipaineissa. Tällaisessa kontekstissa ammattitutkijan keskeiseksi kysymykseksi tulee se, miten ylipäänsä on mahdollista sitoutua kanssatutkimusta toteuttavaan tutkimusprosessiin, jos arjen tutkimustyön käytännöt ja rakenteet eivät sitä tue.

Mielestämme tiedeyhteisön ja tutkimusinstituutioiden olisi tärkeää pohtia vakavasti, mitä luottamuksen, kunnioituksen ja sitoutumisen elementit tarkoittavat suhteessa akateemisen tutkimuksen puitteisiin – niihin yhteiskunnallisiin viitekehyksiin, jotka määrittävät tutkimuksen reunaehdot? Miten tutkimuksen rahoitusinstrumentit mahdollistavat osin ennakoimattoman kehityskulun omaavan kanssatutkimuksen? Kuinka suhtautua julkaisupaineisiin yhteisötasolla? Miten ammattitutkija yksilönä voi opetella epävarmuuden sietoa ja siihen liittyvien tunteiden hallintaa?

Suomessa kanssatutkimuksen tekemistä ja asemaa on pyritty tukemaan verkostoitumalla. Kanssatutkimuksen tutkijaverkosto on vuonna 2019 perustettu monitieteinen verkosto, joka pyrkii aktiivisesti edistämään kriittistä keskustelua kanssatutkimuksesta. Verkoston jäsenet edustavat muun muassa sosiologian, sosiaalipsykologian, sosiaalipolitiikan, politiikan tutkimuksen, nuorisotutkimuksen ja mediatutkimuksen tieteenaloja. Verkostolla on käytössään sähköpostilista ja verkoston jäsenet kokoontuvat säännöllisesti. Tämän lisäksi verkosto järjestää muun muassa kanssatutkimuksen erityispiirteisiin keskittyviä konferenssiryhmiä. Olemme todenneet, että yhdessä verkostona voimme ketterämmin, moniäänisemmin ja kriittisemmin tarkastella kanssatutkimukseen liittyviä tutkimuksellisia haasteita ja syventää yhdessä eettisesti kestäviä tutkijantaitojamme. Verkostona voimme myös voimakkaammin vaikuttaa tiedeyhteisössä käytävään keskusteluun yhä moninaisemmista tutkimusstrategioista, tiedejulkaisemisesta ja tiedon luonteesta.

Kirjallisuus

- Aaltonen, S. & Högbacka, R. (2015) *Umpikujasta oivallukseen: refleksiivisyys empiirisessä tutkimuksessa*. Tampere: Tampere University Press.
- Ahmed, S. & Halttunen-Riikonen, E. (2018) *Tunteiden kulttuuripolitiikka*. Tampere: niin & näin.
- Ahmed-Husain, S. & Dunsmuir, S. (2014) An evaluation of the effectiveness of Comic Strip Conversations in promoting the inclusion of young people with autism spectrum disorder in secondary schools. *International Journal of Developmental Disabilities* 60(2), 89–108. <https://doi.org/10.1179/2047387713Y.0000000025>
- Alasuutari, P. (2018) Authority as Epistemic Capital. *Journal of political power* 11(2), 165–190. <https://doi.org/10.1080/2158379X.2018.1468151>
- Allavena, J. & Polleri, M. (2019) Co-research as Counterinstitution. *The South Atlantic Quarterly* 118(2), 457–469. <https://doi.org/10.1215/00382876-7381370>
- Allen, A., Forst, R. & Haugaard, M. (2014) Power and reason, justice and domination: a conversation. *Journal of political power* 7(1), 7–33. <https://doi.org/10.1080/2158379X.2014.887540>
- Anderson, B. (2009) Affective atmospheres. *Emotion, Space and Society* 2(2), 77–81. <https://doi.org/10.1016/j.emospa.2009.08.005>
- Ammattikorkeakoululaki 14.11.2014/932. <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2014/20140932>. Viitattu 21.6.2022.
- Archer, M. (2012) *Reflexive Imperative in Late Modernity*. Cambridge: Cambridge General Academic.
- Arendt, H. & Oittinen, R. ja työryhmä. (2021 [1958]) *Vita activa — Ihmisenä olemisen ehdot*. Tampere: Vastapaino.
- Arendt, H. & Kohn, J. (2006 [1961]) *Between past and future: eight exercises in political thought*. New York: Penguin Books.
- Arendt, H. (1971) Lying in Politics: Reflections on The Pentagon Papers. *The New York Review of Books*. November 18, Issue, 1–16. <https://www.tramuntalegria.com/wp-content/uploads/2018/08/Lying-in-Politics-Reflections-on-The-Pentagon-Papers-by-Hannah-Arendt-The-New-York-Review-of-Books.pdf>. Viitattu 1.10.2021.
- Arendt, H. (1990 [1963]) *On Revolution*. Lontoo: Penguin Books.
- Arnstein, S.R. (1969) A ladder of citizen participation. *Journal of the American Planning Association* 35(4), 216–224. <https://doi.org/10.1080/01944366908977225>
- Asetus tutkimuseettisestä neuvottelukunnasta 1347/1991. <https://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/1991/19911347>. Viitattu 20.1.2022.

- Astley, J. (2002) *Ordinary Theology: Looking, Listening, and Learning in Theology*. Aldershot, Hants, England: Ashgate Pub.
- Backman, J. (2018) Ääreillisyyden kohtaaminen: kokemuksen filosofista käsitehistoriaa. Teoksessa J. Toikkanen & I.A. Virtanen (toim.) *Kokemuksen tutkimus. VI, kokemuksen käsite ja käyttö*. Rovaniemi: Lapland University Press. 25–38.
- Beresford, P. (2019) Public participation in health and social care: exploring the co-production of knowledge. *Frontiers in Sociology* 3(41). <https://doi.org/10.3389/fsoc.2018.00041>
- Berger, P. (1999) *The Desecularization of the World: Resurgent Religion and World Politics*. Washington, D.C: Ethics and Public Policy Center.
- Boff, L. & Boff, C. (1987) *Introducing Liberation Theology*. Maryknoll: Orbis.
- Bourdieu, Pierre & Wacquant, Loic, J.D. (1992) *An Invitation to Reflexive Sociology*. Chicago: Polity Press.
- Boylorn, R. (2008) Participants as Co-researchers. Teoksessa L. Given (toim.) *The Sage Encyclopedia of Qualitative Research Methods*. Thousands Oaks: Sage, 600–601.
- Burr, V. (2015) *Social Constructionism* (2. painos). Lontoo: Routledge.
- Cahill, C. (2007) Doing Research with Young People: Participatory Research and the Rituals of Collective Work. *Children's Geographies* 5(3), 297–312.
<https://doi.org/10.1080/14733280701445895>
- Calder-Dawe, O. & Gavey, N. (2019) Feminism, Foucault, and Freire: A dynamic approach to sociocultural research. *Qualitative Psychology* 6(3), 216.
<https://psycnet.apa.org/doi/10.1037/qup0000106>
- Chalmers, A. (2013) *What Is This Thing Called Science?* 4. painos. St Lucia: University of Queensland Press.
- Charlton, J.I. (1998) *Nothing about us without us*. Berkeley: University of California Press.
- Chang, H., Ngunjiri, F.W. & Hernandez, K-A.C. (2013) *Collaborative autoethnography*. Walnut Creek, Calif: Left Coast Press.
- Choo, C.W. (2013) Information culture and organizational effectiveness. *International Journal of Information Management* 33(5), 775–779. <https://doi.org/10.1016/j.ijinfomgt.2013.05.009>
- Coburn, A. & Gormally, S. (2017) Critical reflexivity. *Counterpoints* 483, 111–126.
<http://www.jstor.org/stable/45177774>
- Comte, A. (2015) *A general view of positivism*. Lontoo: Routledge.
- Crenshaw, K.W. (2017) *On Intersectionality: Essential Writings*. New York: The New Press.
- Cunliffe, A. L. (2016) On Becoming a Critically Reflexive Practitioner: What Does It Mean to Be Reflexive? *Journal of management education* 40(6), 740–746.
<https://doi.org/10.1177/1052562904264440>
- Daley, A. (2010) Reflections on Reflexivity and Critical Reflection as Critical Research Practices. *Affilia* 25(1), 68–82. <https://doi.org/10.1177/0886109909354981>
- Davies, B. & Gannon, S. (toim.) (2006) *Doing collective biography: Investigating the production of subjectivity*. Berkshire, UK: Open University Press.
- DeCamp, M., Brewer, S.E. & Dukhanin, V. (2021) Patient, public, consumer, and community engagement: from consucrat to representative; comment on “the rise of the consucrat”. *International Journal of Health Policy and Management* 10(8), 503–506.
<https://doi.org/10.34172/ijhpm.2020.148>

- Desmond, M. (2014) Relational Ethnography. *Theory and Society* 43, 547–579.
<https://doi.org/10.1007/s11186-014-9232-5>
- Diver, S.W. & Higgins, M.N. (2014) Giving Back Through Collaborative Research: Towards a Practice of Dynamic Reciprocity. *Journal of Research Practice* 10(2).
<http://jrp.icaap.org/index.php/jrp/article/view/163/167>
- Domecq, J.P., Prutsky, G., Elraiyyah, T. & Murad, M.H. (2014) Patient engagement in research: a systematic review. *BMC Health Services Research* 14(1), 89.
<https://doi.org/10.1186/1472-6963-14-89>
- Erkkilä, A., Mustalahti, I., Tokola, N., Tuunainen, A-M. & Hujala, T. (2021) Nuorten metsänomistajien valmiudet, valta ja vastuu. Teoksessa T. Hujala (toim.) *Metsätieteen aikakauskirja* 2021.
<https://doi.org/10.14214/ma.10513>
- Esmail, L., Moore, E. & Rein, A. (2015) Evaluating patient and stakeholder engagement in research: moving from theory to practice. *Journal of Comparative Effectiveness Research* 4(2), 133–45.
<https://doi.org/10.2217/ce.14.79>
- EU:n tietosuoja-asetus 679/2016. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/FI/TXT/?uri=CELEX%3A32016R0679>. Viitattu 11.1.2022
- European Citizen Science Association (ECSA). (2015) *Ten Principles of Citizen Science*. Berlin.
<http://doi.org/10.17605/OSF.IO/XPR2N>
- European Commission. (2021) EN Horizon Europe Work Programme 2021–2022. 11. Widening participation and strengthening the European Research Area. European Commission Decision C (2021) 4200 of 15 June 2021. https://ec.europa.eu/info/funding-tenders/opportunities/docs/2021-2027/horizon/wp-call/2021-2022/wp-11-widening-participation-and-strengthening-the-european-research-area_horizon-2021-2022_en.pdf. Viitattu 1.10.2021.
- Farr, M. (2018) Power Dynamics and Collaborative Mechanisms in Co-Production and Co-Design Processes. *Critical Social Policy* 38(4), 623–44. <https://doi.org/10.1177/0261018317747444>
- Fine, M., Torre, M.E., Torre, O., Austin, G. & Avory, S. (2021) Critical participatory action research: Methods and praxis for intersectional knowledge production. *Journal of Counseling Psychology* 68(3), 344–356. <https://psycnet.apa.org/doi/10.1037/cou0000445>
- Flyvbjerg, B. (2001) *Making Social Science Matter. Why social inquiry fails and how it can succeed again*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Follett, M.P. (2013 [1924]) *Creative Experience*. New York: Longmans, Green and Co.
- Fonow, M.M. & Cook, J.A. (toim.). (1991) *Beyond Methodology: Feminist scholarship as lived research*. Bloomington: Indiana University Press.
- franzke, a.s., Bechmann, A., Zimmer, M., Ess, C. & the Association of Internet Researchers. (2020) Internet Research: *Ethical Guidelines* 3.0. <https://aoir.org/reports/ethics3.pdf>
- Garbutt, R., Tattersall, J. & Boycott-Garnett, R. (2009) Accessible article: involving people with learning disabilities in research. *British Journal of Learning Disabilities* 38(1), 21–34.
<https://doi.org/10.1111/j.1468-3156.2009.00556.x>
- García Iriarte, E., Díaz Garolera, G., Salmon, N., Donohoe, B., Singleton, G., Murray, L., Dillon, M., Burke, C., Leddin, N., Sullivan, M. & Spelman, M. (2021) How we work: reflecting on ten years of inclusive research. *Disability & society*, 1–23.
<https://doi.org/10.1080/09687599.2021.1907546>

- Garey, A.I., Hertz, R., & Nelson, M. K. (toim.). (2014) *Open to Disruption: Time and Craft in the Practice of Slow Sociology*. Nashville, TE: Vanderbilt University Press.
- Geertz, C. (1973) *The Interpretation of Cultures: Selected Essays*. New York, NY: Basic Books.
- Gilbert, A. & Sliep, Y. (2009) Reflexivity in the practice of social action: From self-to inter-relational reflexivity. *South African Journal of Psychology* 39(4), 468–479.
<https://doi.org/10.1177/008124630903900408>
- Gillies, V. & Alldred, P. (2012) The ethics of intention: research as a political tool. Teoksessa T. Miller, M. Birch, M. Mauthner & J. Jessop (toim.) *Ethics in qualitative research*. Lontoo: Sage, 43–60.
- Goodley, D. & Moore, M. (2000) Doing Disability Research: Activist lives and the academy. *Disability & Society* 15(6), 861–882. <https://doi.org/10.1080/713662013>
- Gough, I. (2015) Climate change and sustainable welfare: the centrality of human needs. *Cambridge Journal of Economics* 39(5), 1191–1214. <https://doi.org/10.1093/cje/bev039>
- Gough, I. (2017) *Heat, Greed and Human Need*. Cheltenham & Northampton: Edward Elgar Publishing.
- Guy, B. & Arthur, B. (2021) Feminism and participatory research: exploring intersectionality, relationships, and voice in participatory research from a feminist perspective. Teoksessa D. Burns, J. Howard & S.M. Ospina (toim.) *The SAGE handbook of participatory research and inquiry*. Lontoo: Sage, 93–107.
- Hadfield-Hill, S. & Horton, J. (2014) Children's experiences of participating in research: emotional moments together? *Children's Geographies* 12(2), 135–153,
<https://doi.org/10.1080/14733285.2013.783985>
- Hakala, K. (2022) Vammaispalvelujärjestelmän pedagogiikka – Kehitysvammadiagnoosin tienviittoa työntekijäkansalaisuuteen. *Oppimisen ja oppimisvaikeuksien erityislehti NMI Bulletin*, vammaistutkimuksen teemanumero. 32, 92–112.
- Hakala, K. (2007) *Paremmiin tietäjän paikka ja toisin tietämisen tila. Opettajuus (ja tutkijuus) pedagogisena suhteena*. Helsingin yliopiston Kasvatustieteellisen tiedekunnan tutkimuksia 212.
- Han, B-C. (2017) *In the Swarm. Digital Prospect*. Cambridge, MA: MIT Press.
- Haraway, D. (1998) *Simians, cyborgs, and women: The reinvention of nature*. Lontoo: Routledge.
- Harding, S. (1986) *The Science Question in Feminism*. Ithica: Cornell University.
- Harjuniemi, T. (2021) Totuuden kriisin juuret ovat liberalismien kriisissä ja ristiriidoissa. *Tiede & Edistys* 46(1–2), 47–53. <https://doi.org/10.51809/te.109600>
- Hautamäki, A. (2019) Totuusteorioiden ja totuuden jälkeinen aika. Keskustelua. *Tieteessä tapahtuu* 5/2019, 55–56. <https://urn.fi/URN:NBN:fi:ELE-2532004>
- Head, E. (2009) The ethics and implications of paying participants in qualitative research. *International Journal of Social Research Methodology* 12(4), 335–344.
<https://doi.org/10.1080/13645570802246724>
- Helne, T. & Hirvilammi, T. (2021) *Puristuksissa? Nuoret ja kestävän hyvinvoinnin ehdot*. Helsinki: Kansaneläkelaitos.
- Henwood, K., Dicks, B. & Housley, W. (2019) QR in Reflexive Mode: The Participatory Turn and Interpretive Social Science. *Qualitative Research* 19(3), 241–246.
<https://doi.org/10.1177/1468794119844103>

- Hesse-Biber, S.N. (toim.). (2012) *Handbook of feminist research: Theory and praxis* (2. painos). Lontoo: Sage.
- Hibbert, P. (2021) *How to be a reflexive researcher*. Cheltenham, UK: Edward Elgar Publishing Ltd.
- Hibbert, P., Coupland, C. & MacIntosh, R. (2010) Reflexivity: recursion and relationality in organizational research processes. *Qualitative Research in Organizations and Management: An International Journal* 5(1), 47–62. <https://doi.org/10.1108/17465641011042026>
- Himberg (nyk. Tokola), N. (2011) *Traditionally protected forests' role within transforming natural resource management regimes in Taita Hills, Kenya*. Department of Geosciences and Geography, Faculty of Science, University of Helsinki, A14.
- Himberg (nyk. Tokola), N., Omoro, L., Pellikka, P. & Luukkainen, O. (2009) The benefits and constraints of participation in forest management. The case of Taita Hills, Kenya. *Fennia* 187(1), 61–76. <https://fennia.journal.fi/article/view/3704>
- Holman Jones, S. (2016) Living Bodies of Thought: The 'Critical' in Critical Autoethnography. *Qualitative inquiry* 22(4), 228–237. <https://doi.org/10.1177/1077800415622509>
- Honkatukia, P., Rättilä, T. & Rinne, J. (2021) Sisulla töihin? Kansatutkimusta pakolaishuoneiden työhön liittyvistä kokemuksista. Teoksessa T. Rättilä & P. Honkatukia (toim.) *Tutkien ja tarinoiden kohti pakolaistaustaisten nuorten kestävää hyvinvointia*. Nuorisotutkimusverkosto/Nuorisotutkimusseura. Julkaisuja 231, 88–106.
- Hoppania, H-K. & Vilkkö, A. (2020) ”Jos mä sit kerran tulen” *Elämänote-ohjelman osallisuustutkimuksen tuloksia, osa 1 / 2*. Helsinki: Ikäinstituutti.
- Hoppania, H-K., Vilkkö, A. & Topo, P. (2021) ”Se on mukavampi yhdessä tehdä” *Elämänote-ohjelman osallisuustutkimuksen tuloksia, osa 2 / 2*. Helsinki: Ikäinstituutti.
- Hoppania, H-K., Vilkkö, A. & Topo, P. (tulossa) Exploring co-research interviews with older adults: reflections on research practices and building connections.
- Howard, M. & Thomas-Hughes, H. (2021) Conceptualising Quality in Co-Produced Research. *Qualitative Research* 21(5), 788–805. <https://doi.org/10.1177/1468794120919092>
- Howard, J., Ospina, S.M., & Burns, D. (2021) Final reflections: participatory research and the need for transformations in a world in crisis. T D. Burns, J. Howard, & S.M. Ospina (toim.) *The SAGE handbook of participatory research and inquiry*. Lontoo: Sage, 1019–1032. <https://dx.doi.org/10.4135/9781529769432.n71>
- Hreinsdóttir, E.E. & Stefánsdóttirin, G. (2010) Collaborative life history: different experiences of spending time in an institution in Iceland. *British Journal of Learning Disabilities* 38, 103–109. <https://doi.org/10.1111/j.1468-3156.2010.00631.x>
- Hujala, T. & Junntila, S. & Tokola, N. (2021) Youth Inclusion in Forest Policy Dialogue: Contemplating Human–Forest Relationships through Arts-Based Methods. *Rural Landscapes: Society, Environment, History* 8(1), 1–16. <https://doi.org/10.16993/rl.69>
- Hyvönen, A-E. (2020) Onko sosiaalinen media alusta totuudenjälkeisyydelle? *Politiikasta.fi* 10.8.2020. <https://politiikasta.fi/onko-sosiaalinen-media-alusta-totuudenjalkeisyydelle/>. Viitattu 25.4.2022.
- Högbacka, R. & Aaltonen, S. (2015) Refleksiivisyyden ulottuvuudet. Teoksessa S. Aaltonen & R. Högbacka (toim.) *Umpikujasta oivallukseen: refleksiivisyys empiirisessä tutkimuksessa*. Tampere: Tampere University Press, 9–31.

- Irwin, A. (1995) *Citizen Science: A Study of People, Expertise and Sustainable Development*. London: Routledge.
- James, H. & Buffel, T. (2022) Co-research with older people: A systematic literature review. *Ageing and Society* 1–27. <https://doi.org/10.1017/S0144686X21002014>
- Jokinen, K. (2006) Sosiologia ja kulttuurintutkimuksen "kulttuurinen käänne". Teoksessa U. Kovala, K. Eskola, K. Jokinen, V. Niinikangas & E. Sironen (toim.) *Tarkkoja siirtoja*, <http://www.arthis.jyu.fi/julkaisut/tarkkojasiirtoja/index.html> Viitattu 7.6.2022.
- Jokinen, K. (2006) Käänteet sosiologian ja kulttuurintutkimuksen itseymmärryksessä. *Kulttuurintutkimus* 23(1), 3–15. <https://urn.fi/URN:NBN:fi:ELE-1360581>
- Jones, R.G. (2010) Putting privilege into practice through 'intersectional reflexivity': ruminations, interventions, and possibilities. *Reflections: Narratives of Professional Helping* (3), 122–125.
- Jones, S., Milnes, K. & Turner-Moore, T. (2021) Tensions and potentials of involving young people in discourse analysis: an example from a study on sexual consent, *Qualitative Research in Psychology*, <https://doi.org/10.1080/14780887.2021.1952360>
- Juujärvi, S., Pessa, K. & Myyry, L. (2007) *Eettinen herkkyyks ammattillisessa toiminnassa*. Helsinki: Tammi.
- Järviluoma, H. & Ruotsalainen, J. (2018) Betoniporsaita avoimen tiedon valtatiellä: SENSOTRA-hanke tietosuojalainsäädännön murroksessa. *Elore* 25(2). <https://doi.org/10.30666/elore.77216>
- Järvinen, K-M. (2018) *Miten mittari toimii? Tutkimus työelämän kyselymittarin rakentumisesta*. Väitöskirja. Tampereen yliopisto, yhteiskuntatieteiden tiedekunta. Acta Universitatis Tamperensis, 2342. <https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-03-0629-8>.
- Kaukko, M. (2021) Storycrafting refugee children's lives. Presenting Ali and the Long Journey to Australia. *International Journal of Qualitative Studies in Education*, <https://doi.org/10.1080/09518398.2021.1986645>
- Kaukko, M., Korkiamäki, R. & Kuusisto, A-K. (2019) Normatiivisesta etiikasta elettyyn kohtaamiseen – tutkimuksellista hengailua yksin tulleiden maahanmuuttajanuorten kanssa. Teoksessa N. Rutanen & K. Vehkalahti (toim.) *Tutkimuseettisestä sääntelystä elettyyn kohtaamiseen. Lasten ja nuorten tutkimuksen etiikka II*. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto/Nuorisotutkimusseura, 86–102.
- Kaukko, M. & Kiilakoski, T. (2018) Tutkimus on toimintaa. Teoksessa P. Honkatukia & T. Kiilakoski (toim.) *Miten tutkia nuoria ja nuorisotyötä?* Nuorisotutkimusseura/Nuorisotutkimusverkoston julkaisuja 206. Tampere: Vastapaino, 243–273.
- Kelly, B., Gilligan, E., Friel, S., Smith, D., Pinkerton, J. & McShane, T. (2017) *More than we expected! A Guide to Peer Research with Young People*. Belfast: QUB.
- Kestilä-Kekkonen, E. & von Schoultz, Å. (2021) Johdanto: Demokratian ritarit. Teoksessa E. Kestilä-Kekkonen & Å. von Schoultz (toim.) *Ehdokkaat vaalikentillä. Eduskuntavaalit 2019*. Oikeusministeriön julkaisuja 2020:16, 17–24.
- Kidd, I.J. (2015) What's so great about Feyerabend? Against Method, forty years on. *Metascience* 24, 343–349. <https://doi.org/10.1007/s11016-015-0004-2>
- Kielitoimiston sanakirja. (2020) <https://www.kielitoimistonsanakirja.fi>. Viitattu 1.4.2022.

- Kinni, R.-L. & Puurunen, P. (2021) Tutkimusetiikka tieteellisen tutkimuksen erottamattomana osana. *Janus* 29(4), 313–314. <https://doi.org/10.30668/janus.112654>
- Kilpatrick, R., McCartan, C., McAlister, S. & McKeown, P. (2007) 'If I am Brutally Honest Research has Never Appealed to Me ...': The Problems and Successes of a Peer Research Project'. *Educational Action Research* 15(3), 351–369. <https://doi.org/10.1080/09650790701514291>.
- Koivula, A., Kaakinen, M., Oksanen, A. & Räsänen, P. (2019) The role of political activity in the formation of online identity bubbles. *Policy & Internet* 11(4), 396–417. <https://doi.org/10.1002/poi.3.211>
- Koneen Säätiö. (2021) Koneen Säätiö tukee vapaata tiedettä ja taidetta 38 miljoonalla eurolla. Uutiset 2.12.2021. <https://koneensaatio.fi/uutiset/koneen-saatio-myonnot-2021/>. Viitattu 17.8.2022.
- Koneen Säätiö. (2022) Koneen säätiön apurahainfo. <https://www.youtube.com/watch?v=E55ssYJS4ak>. Viitattu 17.8.2022.
- Korkiamäki, R., Kallio, K. P. & Häkli, J. (2016) Tunnustaminen näkökulmana ja käytäntönä lapsi- ja nuorisotyössä. *Sosiaalipedagoginen aikakauskirja*, vuosikirja 17, 9–34. <https://urn.fi/URN:NBN:fi:uta-201703081238>
- Koskiahio, B. (2019) Kansalaistutkimus: toisenlaista tutkimusta. *Janus* 27(1), 72–78. <https://doi.org/10.30668/janus.75844>
- Kuhn, T. (1962) *The Structure of Scientific Revolutions*. University of Chicago Press.
- Kulmala, M. & Fomina, A. (2021) Planning for the Future: Future Orientation, Agency and Self-Efficacy of Young Adults Leaving Care in the Russian Arctic. Teoksessa F. Stammer & R. Toivanen (toim.) *Young People, Wellbeing and Placemaking in the Arctic*. Lontoo: Routledge Research in Polar Regions Series, 196–221.
- Kulmala, M. & Fomina, A. (2019) Luoteisvenäläiset nuoret kanssa- ja vertaistutkijoina. *Idäntutkimus* 4/2019, 96–102. <https://doi.org/10.33345/idantutkimus.88851>
- Kuula, A. (2006) *Tutkimusetiikka: aineistojen hankinta, käyttö ja säilytys*. Tampere: Vastapaino.
- Kuusisto-Arponen, A.-K. (2016) Myötätunnon politiikka ja tutkimusetiikka Suomeen yksin tulleiden maahanmuuttajanuorten arjen tutkimisessä. *Sosiologia* 53(4), 396–415. <https://urn.fi/URN:NBN:fi:ELE-1803900>
- Laiho, M. (2021) Eletty teologia tutkimusotteena. Teoksessa J. Hallamaa, K. Tervo-Niemelä & I. Peltomäki (toim.) *Teologia eletyn uskonnon tulkkina: Normatiivisuus ja uudistuvat metodit*. STKSJ 298. Helsinki: Suomalainen teologinen kirjallisuusseura, 128–153.
- Laine, H. (2018) *Vastuullinen kansalaistiede*. <https://vastuullinentiede.fi/fi/tutkimustyo/vastuullinen-kansalaistiede>. Viitattu 11.1.2022.
- Laitinen, M. & Nikupeteri, A. (2013) Kokemusasiatuntijuus väkivaltatyössä. Teoksessa M. Laitinen & A. Nikupeteri (toim.) *Asiakkaat toimijoina sosiaalityössä*. Tampere: Vastapaino, 427–458.
- Laki lääketieteellisestä tutkimuksesta 488/1999. <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1999/19990488>. Viitattu 11.1.2022.
- Lather, P. (2008) Getting lost: critiquing across difference as methodological practice. Teoksessa K. Gallagher (toim.) *The Methodological Dilemma: Creative, Critical, and Collaborative Approaches to Qualitative Research*. Lontoo: Routledge, 219–231.

- Lawless, E. (1993) *Holy Women, wholly women. Sharing ministries through life stories and reciprocal ethnography*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.
- Lazard, L. & McAvoy, J. (2020) Doing reflexivity in psychological research: What's the point? What's the practice? *Qualitative research in psychology* 17(2), 159–177.
<https://doi.org/10.1080/14780887.2017.1400144>
- Leavy, P. (2015) *Method meets art: Arts-based research practice* (2. painos). New York: Guilford Press.
- Lehtonen, K., Vänskä, N., Helenius, S., Harra T. & Sipari, S. (2020) Osallistuva tutkimuskumppanuus kuntoutuksen soveltavassa tutkimuksessa. Kuvailuva kirjallisuuskatsaus. *Kuntoutus* 43(3), 6–149. <https://doi.org/10.37451/kuntoutus.100139>
- Lehto-Niskala, V. (2021) Toimintakyky ja kuntoutus ovat monimerkityksellisiä käsitteitä ympärivuorokautisessa pitkäaikaishoidossa. *Gerontologia* 1/2021, 397–400.
<https://doi.org/10.23989/gerontologia.111372>
- Lenette, C., Stavropoulou, N., Nunn, C., Kong, S.T., Cook, T., Coddington, K. & Banks, S. (2019) Brushed under the carpet: examining the complexities of participatory research. *Research for All* 3(2), 161–179. <https://doi.org/10.18546/RFA.03.2.04>
- Liddiard, K., Runswick-Cole, K., Goodley, D., Whitney, S. & Watts, L. (2018) "I was excited by the idea of a project that focuses on those unasked questions". Co-producing disability research with disabled young people. *Children & Society* 22, 154–167.
<https://doi.org/10.1111/ch.so.12308>
- Liljeström, M. (2004) Feministinen metodologia - mitä se on? Teoksessa: M. Liljeström (toim.) *Feministinen tietäminen. Keskustelua metodologiasta*. Tampere: Vastapaino, 9–21.
- Lockie, S. (2017) Post-truth politics and the social sciences. *Environmental Sociology* 3(1), 1–5.
<https://doi.org/10.1080/23251042.2016.1273444>
- Lohmeyer, B.A. (2019) "Keen as fuck": youth participation in qualitative research as "parallel projects". *Qualitative Research* 20(1), 39–55. <https://doi.org/10.1177/1468794118816627>
- Luhtakallio, E. & Mustranta, M. (2017) *Demokratia suomalaisessa lähiössä*. Helsinki: Into.
- MacLure, M. (2013) Classification or Wonder? Coding as an Analytic Practice in Qualitative Research. Teoksessa R. Coleman & J. Ringrose (toim.) *Deleuze and Research Methodologies*. Edinburgh: Edinburgh University Press, 164–183.
- Markham, A. (2018) Afterword: Ethics as Impact–Moving From Error-Avoidance and Concept-Driven Models to a Future-Oriented Approach. *Social Media + Society*.
<https://doi.org/10.1177/2056305118784504>
- Marks, S., Mathie, E., Smiddy, J., Jones, J. & da Silva-Gane, M. (2018) Reflections and experiences of a coresearcher involved in a renal research study. *Research Involvement and Engagement* 4(36), 1–10. <https://doi.org/10.1186/s40900-018-0120-4>
- Martikainen, T. (2007) Postkoloniaalinen Suomi: totta vai tarua? Agricola Suomen Humanistiverkko.
<https://agricolaverkko.fi/review/postkoloniaalinen-suomi-totta-vai-tarua/> Viitattu 8.4.2022.
- Martin, K. & Mirraboopa, M. (2003) Ways of knowing, being and doing: A theoretical framework and methods for indigenous and indigenist research. *Journal of Australian studies* 27(76), 203–214. <https://doi.org/10.1080/14443050309387838>
- Mauthner, N. & Doucet, A. (2003) Reflexive Accounts and Accounts of Reflexivity in Qualitative Data Analysis. *Sociology* 37(3), 413–431. <https://doi.org/10.1177/00380385030373002>

- Meliou, E. & Mallett, O. (2022) Negotiating Gendered Ageing: Intersectional Reflexivity and Experiences of Incongruity of Self-Employed Older Women. *Work, employment and society* 36(1), 101–118. <https://doi.org/10.1177/0950017021994489>
- Meriluoto, T. (2018) *Making experts-by-experience: Governmental ethnography of participatory initiatives in Finnish social welfare organisations*. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Meriluoto, T. & Litmanen, T. (2019) Pelastaako osallistaminen demokratian? Teoksessa T. Meriluoto & T. Litmanen (toim.) *Osallistu! Pelastaako osallistaminen demokratian?* Tampere: Vastapaino, 7–28.
- Merriam, S.B. & Grenier, R.S. (toim.). (2019) *Qualitative research in practice: Examples for discussion and analysis*. John Wiley & Sons.
- Mohamed, L., Abdulqadir, M., Ahmed, Darko S., Rättilä, T., Honkatukia, P. & Rinne, J. (2019) Työtä on tehtävä! Nuorten maahanmuuttajien ajatuksia suomalaisten työelämästä. ALL-YOUTH-tutkimushankkeen blogi. <https://www.allyouthstn.fi/>. Viitattu 28.4.2022.
- Mohanty, C. (1988) Under Western Eyes: Feminist Scholarship and Colonial Discourses. *Feminist Review* 30(1), 61–88. <https://doi.org/10.1057/fr.1988.42>
- Morley, C. (2015) Critical reflexivity and social work practice. Teoksessa J. Wright (toim.) *International encyclopedia of the social and behavioral sciences*. United Kingdom: Elsevier Ltd. 281–286.
- Mosley, L. (2013) *Interview research in political science*. Ithaca: Cornell University Press.
- Mubeen, F.E. & Tokola, N. (2021) Kanssatutkimus ja vertaishaastattelut tutkimusmenetelmänä – pohdintoja toimijuudesta ja vallasta. Teoksessa T. Rättilä & P. Honkatukia (toim.) *Tutkien ja tarinoiden kohti pakolaistaustaisten nuorten kestäväää hyvinvointia*. Nuorisotutkimusverkosto/Nuorisotutkimusseura. Julkaisuja 231, 107–123.
- Mustalahti, I. (2021) Tiivistelmä. Teoksessa I. Mustalahti & A. Agrawal (2021) *Responsibilization in Natural Resource Governance. Vuorovaikutteista luonnonvarahallintaa etsimässä - Kansalaisten vastuuttamisesta kohti vastuullisuuden tukemista*. Publications of the University of Eastern Finland. Reports and Studies in Social Sciences and Business Studies 15. Joensuu: University of Eastern Finland, 9–11.
- Nind, M., Chapman, R., Seale, J. & Tilley, L. (2016) The conundrum of training and capacity building for people with learning disabilities doing research. *Journal of Applied Research in Intellectual Disabilities* 29, 542–551. <https://doi.org/10.1111/jar.12213>
- Noddings, N. (1986) *Caring: A Relational Approach to Ethics and Moral Education*. Berkeley: University of California Press.
- Ocloo, J. & Matthews, R. (2016) From tokenism to empowerment: progressing patient and public involvement in healthcare improvement. *BMJ Quality & Safety* 25(8), 626–632. <https://doi.org/10.1136/bmjqs-2015-004839>
- Oikari, R. (2020) *Ihmistieteiden eettistä ennakoarvointia Suomessa vuodesta 2009*. <https://vastuullinentiede.fi/fi/tutkimuksen-suunnittelu/ihmistieteiden-eettista-ennakoarvointia-suomessa-vuodesta-2009>. Viitattu 12.1.2022.
- Oikeusministeriö (2020) ”Kuullaan mutta ei kuunnella.” *Lasten osallistumisoikeudet Suomessa*. Arviointiraportti. Oikeusministeriö, Helsinki. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-259-802-8>. Viitattu 2.5.2022.

- Oliver, K., Kothari, A., & Mays, N. (2019) The dark side of coproduction: do the costs outweigh the benefits for health research? *Health Research Policy and Systems* 17(1), 1–10.
<https://doi.org/10.1186/s12961-019-0432>
- Ospina, S.M. (2021) Section introduction: key influences and foundations of participatory research. Teoksessa D. Burns, J. Howard, & S.M. Ospina (toim.) *The SAGE handbook of participatory research and inquiry*. Lontoo: Sage, 37–40.
<https://dx.doi.org/10.4135/9781529769432.n3>
- Paasonen, S. (2021) Someta, tutkija? *Acatiimi* 4/2021, s. 34–37.
https://acatiimi.fi/wp-content/uploads/2021/12/acatiimi_4_2021.pdf. Viitattu 20.1.2023.
- Paasonen, S. & Spišák, S. (2018) Malleable identities, leaky taxonomies: The matter of sexual flexibility. *Sexualities* 21(8), 1374–1378. <https://doi.org/10.1177/1363460718779798>
- Palonen, E. (2020) Loppumaton kamppailu: Laclaun anti-essentialistinen tulkinta identiteeteistä ja demokratiastatiikka. *Politiikka* 62(2), 173–178. <https://doi.org/10.37452/politiikka.96983>
- Palonen, E., Kuokkanen, K. & Hoppania, H-K. (2019) Toteutuuko todellinen lähidemokratia? Erään suunnitteluprojektin kuvaus. Teoksessa T. Meriluoto & Tapio L. (toim.) *Osallistu! – Pelastaako osallistaminen demokratian?* Tampere: Vastapaino, 199–230.
- Paylor, J. & McKevitt, C. (2019) The possibilities and limits of “co-producing” research. *Frontiers in Sociology* 4(23). <https://doi.org/10.3389/fsoc.2019.00023>
- Peters, M.A. (2017) Education in a post-truth world. *Educational Philosophy and Theory* 49(6), 563–566. <https://doi.org/10.1080/00131857.2016.1264114>
- Phillips, L. J., Frølund, L., & Christensen-Strynø, M. B. (2021) Confronting the Complexities of “Co-Production” in Participatory Health Research: A Critical, Reflexive Approach to Power Dynamics in a Collaborative Project on Parkinson’s Dance. *Qualitative Health Research* 31(7), 1290–1305. <https://doi.org/10.1177/10497323211003863>
- Phoenix, A. (2021) Humanizing racialization: Social psychology in a time of unexpected transformational conjunctions. *British Journal of Social Psychology* 61(1), 1–18.
<https://doi.org/10.1111/bjso.12517>
- Pink, S. (2009) *Doing Sensory Ethnography*. Lontoo: Sage.
- Poulos, C.N. (2021) *Essentials of Autoethnography*. Washington, D.C.: American Psychological Association.
- Pyyry, N. (2012) Nuorten osallisuus tutkimuksessa. Menetelmällisiä kysymyksiä ja vastausyriksiä. *Nuorisotutkimus* 30(1), 35–53.
- Raisio, H. & Vartiainen, P. (2011) *Osallistumisen illuusiosta aitoon vaikuttamiseen: Deliberatiivisesta demokratiasta ja kansalaisraatien toteuttamisesta Suomessa*. Suomen Kuntaliitto.
- Raivio, H. & Karjalainen, J. (2013) Osallisuus ei ole keino tai väline, palvelut ovat. Teoksessa T. Era (toim.) *Osallisuus – oikeutta vai pakkoa?* Jyväskylän Ammattikorkeakoulun julkaisuja 156, 12–34.
- Ramazanoglu, C. & Holland, J. (2002) *Feminist methodology: challenges and choices*. Lontoo: Sage.
- Rannikko, A. & Rannikko, P. (2021) Autoetnografia ja vaikenemisen kulttuuri. Teoksessa Sanna R. & A. (toim.) *Tutkiva mielikuvitus – Luovat, osallistuvat ja toiminnalliset tutkimusmenetelmät yhteiskuntatieteissä*. Helsinki: Gaudeamus, 57–81.

- Richards, D.P., Jordan, I., Strain, K. & Press, Z. (2018) Patient partner compensation in research and health care: the patient perspective on why and how. *Patient Experience Journal* 5(3), 6–12. <http://doi.org/10.35680/2372-0247.1334>
- Ronkainen, S. (1999) *Ajan ja paikan merkitsemät: Subjektiviteetti, tieto ja toimijuus*. Helsinki: Gaudeamus.
- Ronkainen, S. (2004) Kvantitatiivisuus, tulkinnallisuus ja feministinen tutkimus. Teoksessa M. Liljeström (toim.) *Feministinen tietäminen: Keskustelua metodologiasta*. Tampere: Vastapaino, 44–69.
- Roodt, V. (2014) On public happiness. *South African Journal of Philosophy* 33(4), 455–467. <https://doi.org/10.1080/02580136.2014.991993>
- Roura, M. (2021) The social ecology of power in participatory health research. *Qualitative Health Research* 31(4), 778–788. <https://doi.org/10.1177/1049732320979187>
- Ruiz Castro, M. (2021) Intersectional Reflexivity: Using intersectional reflexivity as a means to strengthen critical autoethnography. Teoksessa V. Stead, C. Elliott & S. Mavin (toim.) *Handbook of Research Methods on Gender and Management*. Cheltenham, UK: Edward Elgar Publishing Ltd, 214–230.
- Rutanen, N. & Vehkalahti, K. (2019) *Tutkimuseettisestä sääntelystä elettyyn kohtaamiseen. Lasten ja nuorten tutkimuksen etiikka II*. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto/Nuorisotutkimusseura.
- Ryan, G. (2018) Introduction to positivism, interpretivism and critical theory. *Nurse Researcher* 25(4), 14–20. <https://doi.org/10.7748/nr.2018.e1466>
- Ryynänen, S. & Rannikko, A. (2021) *Tutkiva mielikuviutus — Luovat, osallistuvat ja toiminnalliset tutkimusmenetelmät yhteiskuntatieteissä*. Helsinki: Gaudeamus.
- Ryynänen, S. & Rannikko, A. (2021) Johdanto. Teoksessa S. Ryynänen & A. Rannikko (toim.) *Tutkiva mielikuviutus — Luovat, osallistuvat ja toiminnalliset tutkimusmenetelmät yhteiskuntatieteissä*. Helsinki: Gaudeamus, 11–30.
- Rättilä, T. & Honkatukia, P. (toim.). (2021) *Tutkien ja tarinoiden kohti pakolaistaustaisten nuorten kestävää hyvinvointia*. Nuorisotutkimusverkosto/Nuorisotutkimusseura. Julkaisuja 231.
- Rättilä, T. & Honkatukia, P. (2021) Johdanto: Tutkimusyhteistyön lähtökohtia ja teoksen tavoitteet. Teoksessa T. Rättilä & P. Honkatukia (toim.) *Tutkien ja tarinoiden. Kohti pakolaistaustaisten nuorten kestävää hyvinvointia*. Turku: Nuorisotutkimusseura. 9–28.
- Rättilä, T., Sillanpää, O., Honkatukia, P., Koskelainen, K. & Rinne, J. (2021) Puntarissa pakolaistaustaisten nuorten hyvinvointi - tutkimusyhteistyötä taideperustaisilla menetelmillä. Teoksessa T. Rättilä & P. Honkatukia (toim.) *Tutkien ja tarinoiden kohti pakolaistaustaisten nuorten kestävää hyvinvointia*. Nuorisotutkimusverkosto/Nuorisotutkimusseura. Julkaisuja 231, 40–57.
- Rättilä, T. & Honkatukia, P. (2022) Kirjoituksia kestävästä hyvinvoinnista, osa 5: Kohti uutta lähestymistapaa – kriittisiä tulkintoja nuorten osallistumisen ja hyvinvoinnin tutkimuksesta. Blogikirjoitus 1.2.2022. <https://www.allyouthstn.fi/>. Viitattu 17.3.2022.
- Said, E.W. (2003) *Orientalism*. Lontoo: Penguin.
- Salami, M. (2020) *Aistien viisaus*. Helsinki: Kustantamo S&S.
- Salovaara, P. & Bathurst, R. (2018) Power-with leadership practices: An unfinished business. *Leadership* 14(2), 179–202. <https://doi.org/10.1177/1742715016652932>

- Saresma, T. (2019) ”Me”: Solidaarisuus, polarisaatio ja poteroituminen. *Politiikasta.fi* 18.12.2019. <https://politiikasta.fi/me-solidaarisuus-polarisaatio-ja-poteroituminen/>. Viitattu 25.4.2022.
- Saresma, T. (2010) Kokemuksen houkutus. Teoksessa T. Saresma, L-M. Rossi & T. Juvonen (toim.) *Käsikirja sukupuoleen*. Tampere: Vastapaino, 59–74.
- Schein, E.H. & Schein P.A. (2019) A New Era for Culture, Change, and Leadership. *MIT Sloan management review* 60(4), 52–58.
- Seale, J., Nind, M., Tilley, L. & Chapman, R. (2015) Negotiating a third space for participatory research with people with learning disabilities: an examination of boundaries and spatial practices. *Innovation: The European Journal of Social Science Research* 24(4), 483–497. <https://doi.org/10.1080/13511610.2015.1081558>
- Sennett, R. (2004) *Kunnioitus eriarvoisuuden maailmassa*. Tampere: Vastapaino.
- Sennett, R. (1980) *Authority*. New York: Knopf.
- Sipari, S., Vänskä, N., Lehtonen, K., Helenius, S., Väisänen, S. & Harra, T. (2022) *Osallistuva tutkimuskumppanuus kuntoutuksessa*. Metropolia Ammattikorkeakoulun julkaisuja. OIVA-sarja 50. Helsinki: Metropolia Ammattikorkeakoulu.
- Skeggs, B. (1994) Situating the production of feminist ethnography. Teoksessa M. Maynard & J. Purvis (toim.) *Researching women’s lives from a feminist perspective*. Lontoo: Routledge, 72–92.
- Sotkasiira, T., Rannikko, A., Rapo, P. & Ryytänen, S. (2021) Kuljeskelu aktivistitutkimuksena. Teoksessa S. Ryytänen & A. Rannikko (toim.) *Tutkiva mielikuvitus. Luovat, osallistuvat ja toiminnalliset tutkimusmenetelmät yhteiskuntatieteissä*. Helsinki: Gaudeamus, 242–270.
- Stenvall, E., Korkiamäki, R. & Kallio, K.P. (2015) Arjen moninaisuuden tavoittaminen tutustumisen kautta. Teoksessa J. Häkli, K.P. Kallio & R. Korkiamäki (toim.) *Myönteinen tunnistaminen*. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto/Nuorisotutkimusseura, 39–64.
- Stingl, A. (2020) *Care, Power, Information. For the Love of BluesCollarship in the Age of Digital Culture, Bioeconomy, and (Post-)Trumpism*. New York: Routledge.
- Strnadová, I. & Walmsley, J. (2017) Peer-reviewed articles on inclusive research: Do co-researchers with intellectual disabilities have a voice? *Journal of applied research in intellectual disabilities* 31(2), 132–141. <https://doi.org/10.1111/jar.12378>
- Suomen Akatemia. (2020) Suomen Akatemian rahoitustilastot syyskuun 2020 hausta. https://www.aka.fi/globalassets/1-tutkimusrahoitus/2-arviointi-ja-paatoksenteke/5-rahoituspaatokset/aka_rahointustilastot_syyskuun_haku_2020_web.pdf. Viitattu 17.8.2022.
- Suopajarvi, T., Koskinen-Koivisto, E., Korjonen-Kuusipuro, K., Hytönen, K-M & Hämeenaho, P. (2019) Tunteilla on väliä: tutkijan tunteet etnografisessa tutkimusprosessissa. *Elore* 26(2), 42–67. <https://doi.org/10.30666/elore.77809>
- Suoranta, J. & Ryytänen, S. (2014) *Taisteleva tutkimus*. Helsinki: Into Kustannus.
- Svahn, E., Rabb, V. & Rosti, T. (2022) *Kansalaistieteen opas tutkijalle*. Vastuullisen tieteen julkaisusarja 19/2022. Helsinki: Tieteellisten seurain valtuuskunta. <https://doi.org/10.23847/tsv.430>
- Tiede – uusi jokamiehen oikeus. (2022) Avoin kansalaistiede -projektin toimenpidesuosituksset. https://drive.google.com/file/d/0B0Ei0R6HfXILb3QwNndEQzNWbFk/view?resource_key=0-KlU87bSu5UYaalgAWOJUXw. Viitattu 21.6.2022.

- Tieteellisten seurain valtuuskunta (TSV). (2022) *Toimintakulttuurin avoimuuden linjaus*. Vastuullisen tieteen julkaisusarja 1/2022. Helsinki: Tieteellisten seurain valtuuskunta. <https://doi.org/10.23847/tsv.226>
- Tieteellisten seurain valtuuskunta (TSV). (2020) *Avoimen tieteen ja tutkimuksen julistus 2020–2025*. Vastuullisen tieteen julkaisusarja 1/2020. Helsinki: Tieteellisten seurain valtuuskunta. <https://doi.org/10.23847/isbn.9789525995237>
- Tienari, J. & Kiriakos, C. (2019) Autoetnografia. Teoksessa A. Puusa & P. Juuti (toim.) *Laadullisen tutkimuksen näkökulmat ja menetelmät*. Helsinki: Gaudeamus, 282–295.
- Toikkanen, J. & Virtanen, I.A. (toim.) (2018) *Kokemuksen tutkimus. VI, kokemuksen käsite ja käyttö*. Rovaniemi: Lapland University Press.
- Tokola, N., Rättilä, T., Honkatukia, P., Mubeen F.E & Mustalahti, I. (2019) ”Haluan tulla nähdyksi huiviltani”. Nuorten musliminaisten kokemuksia kuulumisesta työelämässä. *Nuorisotutkimus* 37(2), 21–35.
- Tolonen, T. & Palmu, T. (2007) Etnografia, haastattelu ja (valta)positiot. Teoksessa S. Lappalainen, P. Hynninen, T. Kankkunen, E. Lahelma, T. Tolonen (toim.) *Etnografia metodologiana: lähtökohtana koulutuksen tutkimus*. Tampere: Vastapaino, 89–112.
- Tutkimuseettinen neuvottelukunta (TENK). (2022) Päivitetty HTK-ohje julkistetaan Etiikan päivässä 15.3.2023. <https://tenk.fi/fi/ajankohtaista/paivitetty-htk-ohje-julkistetaan-etiikan-paivassa-1532023>. Viitattu 19.1.2023.
- Tutkimuseettinen neuvottelukunta (TENK). (2019a) *Ihmiseen kohdistuvan tutkimuksen eettiset periaatteet ja ihmistieteiden eettinen ennakoarviointi Suomessa*. Tutkimuseettisen neuvottelukunnan ohje 2019. Tutkimuseettisen neuvottelukunnan julkaisuja 3/2019. Toim: Kohonen, I., Kuula-Luumi, A. & Spoo, S.K. Helsinki: TENK.
- Tutkimuseettinen neuvottelukunta (TENK). (2019b) *Tieteellisten julkaisujen tekijyydestä sopiminen*. Tutkimuseettisen neuvottelukunnan suositus 2018. Tutkimuseettisen neuvottelukunnan julkaisuja 6/2019. Toim: Louhiala, P., Fält, K., Kohonen, I., Oesch, R., Pölönen, J & Spoo, S.K. Helsinki: TENK.
- Tutkimuseettinen neuvottelukunta (TENK). (2012) *Hyvä tieteellinen käytäntö ja sen loukkausepäilyjen käsitteleminen Suomessa*. Tutkimuseettisen neuvottelukunnan ohje 2012, toim: Varantola, K., Launis, V., Helin, M., Spoo, S.K. & Jäppinen, S. Helsinki: TENK.
- Tuuliprojekti. (2019) *Additional instructions for planning the management of sensitive and confidential data 2019*. Toimittanut: ATT aineistohallinnan ohje sensitiivisille aineistoille - työryhmä, Tuuliprojekti. <https://zenodo.org/record/3247282#.YjHQ0BBBzUK>. Viitattu 16.2.2022.
- Tökkäri, V.T.M. (2018) Fenomenologisen, hermeneuttis-fenomenologisen ja narratiivisen kokemuksen tutkimuksen käytäntöjä. Teoksessa J. Toikkanen & I.A. Virtanen (toim.) *Kokemuksen tutkimus. VI, kokemuksen käsite ja käyttö*. Rovaniemi: Lapland University Press. 64–84.
- Törrönen, M. & Vauhkonen, T. (2012) *Itsenäistymisen elämänvaiheena – osallistava vertaistutkimus sijaishuollosta itsenäistyvien nuorten hyvinvoinnista*. Forssa: SOS Lapsikylä.
- Venäläinen, S. (tulossa) Am I vulnerable? Researcher positionality and affect in research on gendered vulnerabilities. *Feminism & Psychology*, teemanumero Unsettling vulnerability: Queer and feminist interventions.

- Vepsä, S. (2021) *Verkkohäirinnän riskien ennakointi ja hallinta: Tutkimukset, raportit, oppaat ja suosituksset*. IDA – Intiimiys datavetoisessa kulttuurissa. Turun yliopisto.
- Vesikansa, S. (1988) *Toimintaan nuorten kanssa 2*. Helsinki: Kansalaiskasvatuksen keskus.
- Visala, A. 2017. Totuuden jälkeistä aikaa ei ole ollut eikä tule. Nettiartikkeli. *Areiopagi*, <https://www.areiopagi.fi/2017/05/totuuden-jalkeista-aikaa-ei-ole-ollut-eika-tule/>. Viitattu 2.5.2022.
- Walmsley, J., & Johnson, K. (2003) *Inclusive Research with People with Learning Disabilities: Past, Present and Futures*. London: Jessica Kingsley Publishers.
- Werbner, R. (2002) *Postcolonial subjectivities in Africa*. Lontoo: Zed Books.
- White, J. (2007) Knowing, doing and being in context: A praxis-oriented approach to child and youth care. *Child & Youth Care Forum* 36(5), 225–244. <https://doi.org/10.1007/s10566-007-9043-1>
- Wikström, O. & Räsänen, O. (2008) *Hyvyys ja myötätunto: huolenpidon voimasta ja aikamme itsekkyydestä*. Helsinki: Kirjapaja.
- Wilson, D. & Neville, S. (2009) Culturally safe research with vulnerable populations. *Contemporary Nurse* 33(1), 69–79. <https://doi.org/10.5172/conu.33.1.69>
- YK:n ihmisoikeuksien yleismaailmallinen julistus. Hyväksytty YK:n yleiskokouksessa 10.12.1948. <https://ihmisoikeusliitto.fi/ihmisoikeudet/ihmisoikeuksien-julistus/> Viitattu 23.6.2022.
- Yliopistolaki 24.7.2009/558. <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2009/20090558>. Viitattu 21.6.2022.
- Yuval-Davis, N. (2006) Intersectionality and feminist politics. *European journal of women's studies* 13(3), 193–209. <https://doi.org/10.1177/1350506806065752>
- Zagzebski, L.T. (2013) *Epistemic authority: a theory of trust, authority, and autonomy in belief*. Oxford: Oxford University Press.
- Zarzycka, M. & Papenburg, B. (toim.). (2013) *Carnal Aesthetics: transgressive imagery and feminist politics*. Lontoo ja New York: I.B. Tauris.

Tekijöistä

Caterina Bettin, FT, tutkijatohtori, Itä-Suomen yliopisto

Filosofian tohtori Caterina Bettin toimii tutkijatohtorina Itä-Suomen yliopistossa, kauppatieteiden laitoksella ja Innovaatiojohtamisen tutkimusryhmässä. Väitöstutkimuksessaan hän keskittyi subjektiivisuuden käsitteeseen organisaatiotutkimuksen ja työelämän kontekstissa. Hänen post doc -tutkimuksensa on suuntautunut erityisesti demokraattisen organisoitumisen prosesseihin.

Päivi Eriksson, KTT, johtamisen professori, Itä-Suomen yliopisto

<https://orcid.org/0000-0001-8172-1165>

Kauppatieteiden tohtori Päivi Eriksson toimii johtamisen professorina kauppatieteiden laitoksella, jossa johtaa Innovaatiojohtamisen tutkimusryhmää ja -oppiainetta sekä Neuro-innovaatiot ja impakti -tutkimusryhmää. Hän tekee tutkimusta monitieteisessä neuroalan tutkimusyhteisössä ja koordinoi kansainvälistä aivoterveystutkimuksen innovaatioihin keskittyvää EU-rahoitteista tohtorihjelmaa. Hän toimii myös *Qualitative Research in Management and Organization* -lehden toimituskunnassa.

Kaijus Ervasti, OTT, yhteiskunnallisen oikeustutkimuksen professori, Itä-Suomen yliopisto

<https://orcid.org/0000-0001-9114-7179>

Oikeustieteiden tohtori Kaijus Ervasti on Pohjoismaiden johtavia yhteiskunnallisen oikeustutkimuksen ja konfliktinratkaisun tutkijoita. Hän on tehnyt tutkimuksia mm. lainvalmistelun laadusta ja lakien vaikutuksista, tuomioistuinten toiminnasta, sovittelusta sekä oikeuksien toteutumisesta yhteiskunnassa. Hän tutkii tällä hetkellä ikääntyvien ja muistisairaiden ihmisten oikeuksien toteutumista Itä-Suomen yliopiston neurotieteiden tutkimusyhteisössä.

Katariina Hakala, lehtori, FT, dosentti, Ammatillinen opettajankoulutus, Tampereen ammattikorkeakoulu

<https://orcid.org/0000-0001-8038-7505>

Tekee kansatutkimusta ja yhteiskehittämistä pedagogiikoista ja opetussuunnitelmista opiskelijoiden kanssa. Katslee edelleen maailman menoa erityisesti kehitysvammaisten ja vammaisten ihmisten kanssa, hybridisti lähellä ja etäällä.

Outi Hietala, VTT, projektipäällikkö, Suomen Klubitalot ry

Vatitieteiden tohtori Outi Hietala on kuntoutuksen sekä päihde- ja mielenterveyspalveluiden tutkija ja kehittäjä. Hän on väitellyt päihdepalveluiden asiakaskulttuurista ja asiakkaiden palveluille antamista merkityksistä yhteiskuntapolitiikassa 2013. Sen jälkeen hän tutkinut sekä kehittänyt asiakkaiden ja ammattilaisten yhteistyötä, vertaisuutta ja kokemusasiantuntemusta mielenterveyspalveluissa sekä sosiaalisessa kuntoutuksessa. Hän on työskennellyt myös palveluiden yhteiskehittämisen kentällä kouluttajana, työnohjaajana ja konsulttina.

Päivi Honkatukia, VTT, nuorisotutkimuksen professori, dosentti, Tampereen yliopisto

<https://orcid.org/0000-0002-4015-3840>

Päivi Honkatukia on nuorisotutkimuksen professori Tampereen yliopistossa ja sosiologian dosentti Helsingin yliopistossa. Honkatukian tutkimusaiheet liittyvät nuorten yhteiskunnalliseen asemaan. Hän on tutkinut muun muassa väkivaltaa nuorten näkökulmasta, nuorten käsityksiä seksuaalisesta suostumuksesta, nuoriin kohdistuvaa sosiaalista kontrollia, nuorten mahdollisuuksia vaikuttaa ja osallistua yhteiskunnassa, muun muassa ympäristöön liittyvissä kysymyksissä sekä nuorten siirtymiä ja itsenäistymistä. Johtamassaan ALL-YOUTH-konsortiossa (2018–2023) Honkatukia on ollut mukana kanssatutkimusta kehittävässä tutkimuksissa muun muassa pakolaistaustaisten nuorten parissa.

Hanna-Kaisa Hoppania, VTT, lehtori, National University of Ireland, Galway

<https://orcid.org/0000-0003-0205-9383>

Valtiotieteen tohtori Hanna-Kaisa Hoppanian tutkimusintressit liittyvät hoivan politiikkaan, demokratiaan, osallisuuteen ja politiikan teoriaan sekä kriittiseen sosiaalipolitiikkaan. Hän on tehnyt kanssatutkimusta ikääntyneiden parissa. Tällä hetkellä hän työskentelee lehtorina Irlannissa.

Meri Kulmala, VTT, FM, dosentti, vanhempi tutkija, Helsingin yliopisto

<https://orcid.org/0000-0002-3834-9385>

Valtiotieteen tohtori Meri Kulmala johtaa monieteistä eriarvoisuuden tutkimuksen tutkijaverkostoa Helsinki Inequality Initiative (INEQ). Hän on tutkinut venäläistä lastensuojelua ja tehnyt kanssatutkimusta ja yhteiskehittämistä lastensuojelusta itsenäistyneiden nuorten kanssa. Hän on vastaavana tutkijana hankkeessa, jossa tutkitaan sosiaalipalveluiden kielellistä saavutettavuutta yhteistyössä sosiaalialan ammattilaisten ja palvelunkäyttäjien kanssa. Toisessa meneillään olevassa hankkeessa puolestaan pureudutaan nuorten mielenterveyteen, tubettajiin ja vertaistukeen muun muassa vertais- ja kanssatutkimuksen keinoin. Kulmala on Kanssatutkimuksen tutkijaverkoston perustajajäsen.

Marjukka Laiho, YTM, TM, nuorempi tutkija, Itä-Suomen yliopisto

<https://orcid.org/0000-0003-2739-0400>

Väitöstutkija Marjukka Laiho on politologi (YTM/TaY) ja uskontososiologi (TM/HY). Hän työskentelee Itä-Suomen yliopistossa nuorempana tutkijana. Hänen tutkimuksensa sijoittuu osaksi tiedonsosiologiaa, jota hän soveltaa erityisesti teologisen tiedon ja tiedontuotannon tarkasteluun.

Väitöskirjatutkimuksessaan hän on kehittänyt eletyn teologian metodologiaa kriittisestä ja refleksiivisestä näkökulmasta. Akatemian ohella hän on toiminut yhteiskunnallisissa ja uskonnollisissa asiantuntijatehtävissä.

Reetta Mietola, KT, dosentti, yliopistotutkija, Helsingin yliopisto

<https://orcid.org/0000-0002-3004-5731>

Kasvatustieteen tohtori Reetta Mietola tekee tutkimusta yhteiskuntatieteellisen vammaistutkimuksen ja nuorisotutkimuksen kentillä ja näiden rajapinnassa. Hänen viimeaikainen ja käynnissä oleva tutkimuksensa on koskenut nuorten poliittista osallistumista, nuorten vammaisaktivistien toimintaa ja tavoitteita sekä vaikeimmin kehitysvammaisten ihmisten arkista elämää. Metodologisesti hän on erityisesti kiinnostunut etnografisen tutkimuksen mahdollisuuksiin, käytäntöihin ja etiikkaan liittyvistä kysymyksistä sekä etnografian ja kanssatutkimuksen kohtaamispinnoista.

Saana Raittila-Salo, VTM, väitöskirjatutkija, Helsingin yliopisto

Valtiotieteiden maisteri Saana Raittila-Salo työskentelee väitöskirjatutkijana Helsingin yliopistossa ja tekee väitöskirjatutkimustaan osana Witwatersrandin yliopiston, UCL:n ja Harvardin muistisairaiden ihmisten hoivaa Etelä-Afrikassa käsittelevää tutkimushanketta. Hän tutkii, kuinka mosambikilaistaustaiset kotitaloudet ja heidän laajat sosiaaliset verkostonsa vastaavat muistisairaiden ihmisten hoivan tarpeisiin resurssiköyhissä olosuhteissa Etelä-Afrikan maaseudulla. Hän on kiinnostunut myös yhteisöosiaalityön mahdollisuuksista ja yhteisöinterventioista Suomessa, eteläisessä Afrikassa ja erityisesti Mosambikissa.

Tiina Rättilä, YTT, tutkijatohtori, Tampereen yliopisto

<https://orcid.org/0000-0002-2228-5815>

Yhteiskuntatieteiden tohtori Tiina Rättilän tutkimusintresseihin ovat 1990-luvulta lukeutuneet demokratiaan, performanssiteoriaan, kansalaisaktivismiin, uusiin yhteiskunnallisiin liikkeisiin, Internet-politiikkaan sekä nuorten yhteiskunnalliseen osallistumiseen liittyvät tutkimusteemat. Rättilä on inspiroitunut erityisesti uusien (laadullisten, osallistavien) tutkimusmenetelmien kehittämisestä ja kokeilemisesta yhteistyössä niin akateemisten kuin ei-akateemisten tutkimuskumppaneiden kanssa. Viimeksi hän on työskennellyt tutkijatohtorina STN-rahoitteisessa ALL-YOUTH-tutkimushankkeessa Tampereen yliopistossa.

Tiina Sotkasiira, YTT, dosentti, yhteiskuntapolitiikan apulaisprofessori (tenure track), Itä-Suomen yliopisto

<https://orcid.org/0000-0002-2453-8433>

Yhteiskuntatieteiden tohtori Tiina Sotkasiiran tutkimus keskittyy kansainvälisten muuttoliikkeiden eri ilmiöihin sekä etnisten suhteiden tutkimukseen. Häntä kiinnostaa erityisesti politiikan ja yksilöiden arjen välisen rajapinnan tarkasteleminen sekä politisoitumiseen ja turvallistamiseen liittyvät tutkimuskysymykset.

Sanna Spišák, FT, tutkijatohtori, Turun yliopisto

<https://orcid.org/0000-0002-4768-9752>

Filosofian tohtori Sanna Spišák työskentelee tutkijatohtorina Suomen Akatemian yhteydessä toimivan strategisen tutkimuksen neuvoston rahoittamassa Intimacy in Data-Driven Culture (IDA) -tutkimuskonsortiossa. Hän tutkii, miten datavetoinen mediakulttuuri järjestää nuorten intiimejä ihmissuhteita ja miten ihmissuhteet ja käsitys intiimiydestä muuntuvat digitaalisten laitteiden ja alustoiden voimasta. Häntä kiinnostaa myös, millaisia seksuaaliseen toimijuuteen liittyviä eriarvoisuuksia ja haavoittuvuuksia datavetoiseen kulttuuriin liittyy ja miten näitä voidaan minimoida.

Nina Tokola, FT, yliopistotutkija, Itä-Suomen yliopisto

<https://orcid.org/0000-0002-9941-630X>

Filosofian tohtori Nina Tokola on yliopistotutkija Historia- ja maantieteen laitoksella Itä-Suomen yliopistossa. Hänen tutkimustyössään risteytyvät ympäristöpolitiikka, nuorisotutkimus ja kehitysmaantiede. Hän on tutkinut osallistavien menetelmien avulla lukuisia yhteiskuntatieteellisiä ympäristöaiheita Kenian perinteisesti suojeltujen metsien merkityksistä suomalaisten nuorten ympäristökansalaisuuteen.

Mari Turja, FM, väitöstutkija, työnohjaaja/prosessikonsultti, yritysneuvoja, yrittäjä, Tampereen yliopisto

<https://orcid.org/0000-0003-4246-8931>

Väitöstutkija Mari Turja valmistelee väitöskirjaansa organisaatioiden toiminnan kehittämistä kokemustiedon ja ammattilaistiedon yhteentulolla Tampereen yliopiston Johtamisen ja talouden tiedekunnassa hallintotieteissä. Hänellä on työskennellyt laajasti työnohjaajana ja esimiesvalmentajana julkisella, yksityisellä ja kolmannella sektorilla painopisteinään työyhteisöjen ammatillisen osaamisen kehittäminen. Hän on työskennellyt myös projektikoordinaattorina Työterveyslaitoksen ASKO-hankkeessa Keski-Suomen sairaanhoitopiirissä sekä viimeksi yhteiskehittäjä-tutkijana lastensuojelun Asiakkaasta kumppaniksi -hankkeessa. Hänellä on Turun yliopiston hoitotieteen palveluohjauksen täydennyskoulutus, osallistuvan tutkimuskumppanuuden koulutus sekä aikuiskasvatuksen opinnot.

Satu Venäläinen, VTT, dosentti, yliopistonlehtori (ma), Itä-Suomen yliopisto

<https://orcid.org/0000-0003-3298-1336>

Valtiotieteiden tohtori Satu Venäläinen on sosiaalipsykologi, jonka tutkimuksen keskiössä on sukupuolen sekä muiden erontekojen ja niihin linkittyvien eriarvoisuuksien sosiaalis-konstruktionistinen rakentuminen. Hän ammentaa tutkimuksessaan sekä sosiaalipsykologian että sukupuolentutkimuksen kentillä kehitellyistä teoreettis-metodologisista lähestymistavoista, ja on kiinnostunut etenkin affekteista, identiteeteistä ja merkitysten sekä tiedon muodostumisen prosesseista, sekä erilaisista luovista menetelmistä. Parhaillaan hän työskentelee seksuaalista ja sukupuolista häirintää nuorten näkemänä ja kokemana tarkastelevan tutkimuksen parissa.

Ihmisten yhdenvertaisuuden esteitä tutkitaan yhä useammin osallistuvien menetelmin. Osallistumista tukevia menetelmiä hyödynnetään etenkin rakenteellisesti haavoittuvassa tai alisteisessa asemassa olevia ryhmiä koskevan tutkimustiedon syventämiseksi.

Kanssatutkimuksessa lähtökohtana on eri osapuolten intressit huomioon ottava tasavertainen kumppanuus, jolloin tutkimukseen osallistuvat ihmiset pystyvät esimerkiksi vaikuttamaan tutkimusongelmien määrittelyyn. Kanssatutkimusta voidaankin pitää sosiaalista oikeudenmukaisuutta ja tieteen yhteiskuntavastuuta edistävänä menetelmänä sekä yhteiskuntaan vaikuttavana toimintana.

Tässä teoksessa kirjoittajat pohtivat kanssatutkimuksellisen tutkimusprosessin ihanteita suhteessa tutkimusympäristön arjesta kumpuaviin haasteisiin ja käytäntöihin. Kirja pureutuu ihanteiden ja käytännön toteutuksen välisiin jännitteisiin, mutta tarjoaa myös konkreettisia esimerkkejä siitä, miten näitä haasteita on pyritty ratkomaan.

Teosta voidaan hyödyntää niin laadullisten tutkimusmenetelmien opetuksessa kuin erilaisissa organisaatioissa, joissa on kiinnostusta toteuttaa osallistuvaa tutkimusta. *Kanssatutkimus: ihanteet ja käytännöt* on ensimmäinen suomenkielinen kanssatutkimukseen keskittynyt teos.

9 789523 590434

 TAMPERE
UNIVERSITY
PRESS

Kannen ulkoasu: Kuuverstas